

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AĞRI
İBRAHİM ÇEÇEN
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

ISSN:2149-3006
e-ISSN:2149-4053

NİSAN / APRIL

VOLUME: 9/1 - 2023

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Ali Haydar ŞAR (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent AKSOY (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Duygu UÇGUN (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOLAÇ (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Erol KÜRKCÜOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Türk Dil Kurumu – Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. İlkay ULUTAŞ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Hakkı MİRİCİ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir ULUSOY (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat İSKENDER (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa ÇİFÇİ (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÖZDEMİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman MERT (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Semra ALYILMAZ (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup KARATAŞ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Faruk POLATCAN (Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail ÇOBAN (Artvin Çoruh Üniversitesi)
Dr. Meral DİNÇER (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarını sağlar, dergimizin ve kurumumuzun görüşlerini yansıtmaz; yazıların bütün bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

The opinions and views in papers published on the journal belong only to its authors and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher, all the scientific and legal responsibility of the writings belongs to the authors

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ADINA İMTİYAZ SAHİBİ

Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT
Rektör

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Prof. Dr. İbrahim HAN
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

BAŞ EDITÖR

Doç. Dr. Nurullah ŞAHİN

EDITÖR YARDIMCILARI

Doç. Dr. Suat POLAT
Doç. Dr. Mustafa ERCENGİZ

ALAN EDITÖRLERİ

- Doç. Dr. Mehmet Fatih ÖZCAN (Türkçe Eğitimi)
Doç. Dr. Davut GÜREL (Sosyal Bilgiler Eğitimi)
Dr. Büşra KOÇAK MACUN (Temel Eğitim)
Doç. Dr. Mehmet Emin TURAN (Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık)
Dr. Serdar SAFALI (Eğitim Bilimleri)
Doç. Dr. Fatih KARIP (Güzel Sanatlar Eğitimi)
Dr. Adem AKALIN (İngilizce Eğitimi)
Dr. Necip Fazıl ŞENASLAN (Türk Dili ve Edebiyatı)
Dr. Fatih ÖZTOP (Tarih)
Dr. Tolga KORKUSUZ (Coğrafya)
Doç. Dr. Fatma TEMELLİ (İktisadi ve İdari Bilimler)
Dr. Ömer Faruk GÜLER (Dil Editörü)

GENEL KOORDİNATÖR

Dr. Yelda KÖKSAL

Bu dergi,

tarafından
desteklenmektedir.

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Akif ARSLAN (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Fuat ARICI (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Sinan BİLGİLİ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alperen KAYSERİLİ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Ashı Özlem TARAKÇIOĞLU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Derya YAYLI (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan KÖSE (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk KAYA (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Figen ATABEY (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan UŞAKLI (Sinop Üniversitesi)
Prof. Dr. Handan DEVECİ (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati AKYOL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya TAŞ (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerim GÜNDOĞDU (Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Kubilay YAZICI (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TEYFUR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehrali CALP (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KOÇ (Düzce Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa SÖZBİLİR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa YILDIZ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuri KARASAKALOĞLU (Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan ÇINAR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Sefa BULUT (İbn Haldun Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Tazegül DEMİR ATALAY (Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Ufuk ŞİMŞEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR (Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Çiğdem ALDAN KARADEMİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

- Doç. Dr. Emine TEYFUR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Fevzi DURSUN (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Harun ER (Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim ÖZGÜL (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Kürşad Çağrı BOZKIRLI (Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Nurşat BİÇER (Amasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Onur ER (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasin KILIÇ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Zekerya AKKUŞ (Atatürk Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEM KURULU

- Prof. Dr. Alperen KAYSERİLİ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Ali KİRMAN (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Salih Zeki GENÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Alper KAŞKAYA (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybala ÇAYIR (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayça KARTAL (Muş Alparslan Üniversitesi)
Doç. Dr. Dursun KELEŞ (İğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif YÜCEL (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan ÇER (Amasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Eser ÜLTAY (Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih ORHAN (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih TÜRKMEN (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Mahir MAK (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Mahsum AYTEPE (Muş Alparslan Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa ALTUN (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilgün SANALAN BİLİCİ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Seher TETİK IŞIK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emre YOLCU (Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatma BAŞAR (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Levent ÇINARDAL (Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nazlıgül GÜLCAN (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nimet FERAH (Bingöl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Onur BALI (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Seher ATMACA (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ÖZCAN (Sinop Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Utkan Baykal DEMİR (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Dr. Adile DEĞİRMENCİ KURT
Dr. Ender ÖZEREN (Dicle Üniversitesi)

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucular, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi olarak yeni sayımızı yayınlamış bulunmaktayız. Uzun uğraşlar ve titiz bir hazırlık süreci sonucu hazırlanan *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*'nin, 9. cildinin 1. sayısının tüm bilim dünyasına hayırlı olmasını diliyoruz. Yeni sayımızla birlikte 8 araştırma makalesini okurlarımızla buluşturduk.

Bilimsel ve etik ilkeler doğrultusunda titiz bir şekilde yayın hayatını sürdüren *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, bundan sonraki süreçte de nitelikli çalışmalarını bilim dünyasına kazandırmaya devam edecektir.

Dergimizin yayın hayatını sürdürmesinde maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Abdulhalik KARABULUT ve İC Vakfı Yönetim Kuruluna şükranlarımızı sunmayı bir borç biliriz. Dergimizin yeni sayısına makaleleriyle katkı sağlayan değerli bilim insanlarına, hakemlerimize, alan editörlerimize, dergimizin yönetim ve yayın kurulunda özveriyle görev yapan bütün hocalarımıza teşekkür eder; dergimizin bilim camiasına ve eğitim hayatına katkı sağlamasını temenni ederiz. Dergimizin gelecek sayılarında değerlendirilmek üzere kıymetli akademisyen dostlarımızın yeni çalışmalarını bekler, tüm okuyucularımıza selam ve saygılarımızı sunarız.

Nurullah ŞAHİN
Baş Editör

İÇİNDEKİLER

Rabia TUNA ASLAN – Emine BALCI

DİKKAT GELİŞTİRMEYE YÖNELİK ÇALIŞMALARIN 2. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN FONONOJİK FARKINDALIK BECERİLERİNE ETKİSİ (Araştırma Makalesi)

The Effect of Attention Development Activites on The Phonological Awareness Skills of Second Grade Students

1 - 17

Hatice GÜLER – Leyla SOLMAZ

EXAMINATION OF GRADUATE THESIS (MASTER'S) RELATED TO DRAMA EDUCATION IN TURKEY (Araştırma Makalesi)

Türkiye’de Drama Eğitimi İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin (Yüksek Lisans) İncelenmesi

18 - 34

Çiğdem ÇELİK – Kerim GÜNDOĞDU

ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ DOĞRULTUSUNDA LİSANSÜSTÜ DEĞERLER EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (Araştırma Makalesi)

Evaluation of the Graduate Level Researches in Values Education Course in Line with Student Opinions

35 – 68

Mehmet HAYTA – Halil KOCA

ERZURUM OVASI’NDA YEM BİTKİLERİ TARIMI VE COĞRAFİ ESASLARI (Araştırma Makalesi)

Cultivation of Feed Crops in Erzurum Plain and Geographical Principles

69 – 102

Ali ŞENGÜL – Hakkı ÇILGINOĞLU

COĞRAFİ İŞARETLİ YOZGAT ÇANAK PEYNİRİ’NİN GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (Araştırma Makalesi)

Evaluation of Geographical Indicate Yozgat Canak Cheese in the Context of Gastronomy Tourism

103 – 118

Hakan KARTAL – Utku ŞENDURUR

**MUHASEBEDE KAYIT DIŞILIK; VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ ALGISI ÜZERİNE AĞRI İLİNDE BİR ÇALIŞMA
(Araştırma Makalesi)**

A Study on Informal Accounting, Tax Awareness and Tax Perception in The Province of Ağrı

119 – 136

Muhammet KIZILGEÇİT – Murat ÇİNİCİ – Nesrullah OKAN

**YAPAY ZEKÂ SOHBET ROBOTU CHATGPT İLE İNANÇ- İNANÇSIZLIK, DOĞAL AFET VE ÖLÜM
KONULARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: DİN VE MANEVİYATIN PSİKOLOJİK SAĞLIĞA ETKİLERİ
(Araştırma Makalesi)**

A Qualitative Interview with Artificial Intelligence Chatbot ChatGPT on Belief-Unbelief, Natural Disaster and Death: Effects of Religion and Spirituality on Psychological Health

137 – 172

Göktürk ERDOĞAN

**BİR HATIRLAMA ARACI OLARAK “90’LAR POP” ÜZERİNE NETNOGRAFİK BİR İNCELEME
(Araştırma Makalesi)**

“90s Pop” As a Remember Tool a Netnographic Review

173 – 194

**DİKKAT GELİŞTİRMEYE YÖNELİK ÇALIŞMALARIN
2. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN FONONOJİK FARKINDALIK BECERİLERİNE
ETKİSİ**

**The Effect of Attention
Development Activites on The Phonological Awareness Skills of Second
Grade Students**

Rabia TUNA ASLAN

Milli Eğitim Bakanlığı, Antalya/Alanya
tunarabia231@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7225-0709>

Emine BALCI

Doç. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü,
Sınıf Eğitimi ABD

emine.balci@alanya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1994-6817>

Cite as / Atıf: Tuna Aslan, R., & Balcı, E. (2023). Dikkat geliştirmeye yönelik çalışmaların 2. sınıf öğrencilerinin fononjik farkındalık becerilerine etkisi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 1-17. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.1159038>

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	08.08.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	13.04.2023
SorumluYazar- <i>Corresponding Author</i> :	Rabia TUNA ASLAN
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	1-17
DOI Numarası- <i>DOI Number</i>	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1159038

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

DİKKAT GELİŞTİRMEYE YÖNELİK ÇALIŞMALARIN
2. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN FONONOJİK FARKINDALIK BECERİLERİNE ETKİSİ

The Effect of Attention Development Activites on The Phonological Awareness
Skills of Second Grade Students

*Rabia TUNA ASLAN
Emine BALCI*

Öz

Fonolojik farkındalık; konuşma seslerini tanımada, sözcükteki sesleri ayırt etmede kullanılan önemli okuma becerilerindedir. Fonolojik ilişkiyi kavramış olan çocuklar, duydukları sesleri doğru bir şekilde yazabilirler. Fonolojik farkındalık becerisinin gelişmesi çocukta; dilsel gelişimi, yargıda bulunabilme ve dikkat gibi diğer bilişsel yetenekleri de geliştirmektedir. Bu araştırmada, ilköğretim ikinci sınıfta okuyan öğrencilerin dikkat geliştirmeye yönelik ses, hece, sözcük çalışmalarının fonolojik farkındalık becerisine etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma, Antalya ilinde bir ilköğretim okulundaki toplam 55 ikinci sınıf öğrencisi ile yürütülmüştür. Yürütülen çalışma ön test ve son test kontrol gruplu olarak planlanmış olup yarı deneysel bir araştırmaya örnektir. 31 deney, 24 kontrol grubu olmak üzere 55 ilköğretim ikinci sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubundaki öğrencilere “Kelime Okuma Bilgisi Testi” (KOBİT) ve planlanan etkinlikler deney öncesinde ve sonrasında öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Deney grubundaki çocuklara, dikkat geliştirmeye yönelik ses, hece ve sözcük çalışmaları 15 hafta boyunca uygulanarak deneysel işlem gerçekleştirilmiştir. Yürütülen çalışma sonucunda elde edilen bulguların normallliğini test edebilmek için öncelikle Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Ardından bulguların analiz edilmesinde aritmetik ortalama, standart sapma ve yürütülen deneysel çalışma neticesinde elde edilen puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek için bağımlı örneklem t-testi kullanılmıştır. Deney grupları ve kontrol grubu arasında deney grupları lehine anlamlı bir fark bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Dikkat, ses, hece, sözcük, fonolojik farkındalık, sesbilgisel farkındalık.

Abstract

Phonological awareness; It is one of the important reading skills used in recognizing speech sounds and distinguishing sounds in words. Children who have grasped the phonological relationship can write the sounds they hear correctly. The development of phonological awareness skills is in the child; It also improves other cognitive abilities such as linguistic development, judgment, and attention. In this study, it was aimed to investigate the effect of sound, syllable, and word studies on the

phonological awareness skills of students studying in the second grade of primary education. These archwas carried out with a total of 55 second grade students in a primary school in Antalya. The study was planned as a pre-test and post-test control group and is an example of a quasi-experimental research. 31 experiments; It was carried out with 55 primary school sophomore students, 24 of which were in the control group. The activities planned for the "Vocabulary Reading Knowledge Test" (KOBIT) for the students in the Study group were carried out with the students before and after the experiment. The experimental process was carried out by applying sound, syllable, and word exercises for 15 weeks to the children in the experimental group. The experimental process was analyzed by using the statistical program SPSS 22.0 package program. After giving the arithmetic ans and Standard deviations of the data, the dependent sample t-test was used to determine whether there was a significant difference between the score obtained as a result of the experimental study. A significant difference was found between the experimental group and the control group in favor of the experimental groups.

Key words: Attention, sound, syllable, word, phonological awareness.

Giriş

İletişim; dil ve konuşabilme becerilerini de içine alan geniş bir semsiyedir. Birey sahip olduğu dil ve konuşma yetisiyle hislerini aktarır, çevresindeki durumlarla ilgili yorum yapabilir, karşısındaki kişileri anlayabilir ve onlarla etkileşimde bulunabilir (Bacik Tirank, 2020; Çelenk, 2001).

İletişimin önemli bir aracı olan dil ise, anlama ve anlatma olmak üzere iki temel alan ve dört alt beceriden oluşur. Anlama öğretim alanı dinleme ve okuma becerilerini, anlatma öğrenme alanı ise konuşma ve yazma becerilerini kapsamaktadır. Öğrenci çeşitli alanlara ait bilgilerin çoğunu okuma ya da dinleme yoluyla edinir. Kendine ait olanı ise karşıya konuşma ya da yazma yoluyla aktarır. Bu dört alt alan (okuma, yazma, dinleme ve konuşma) içeriği ve anlamı ne olursa olsun bütün derslerdeki öğrenmeler için önemlidir. Bu alt alanlardan biri olan okuma ise öğrencilerin eğitim hayatlarının ilk dönemlerinde edinmeleri gereken önemli bir beceridir (Beyreli ve Başoğlu, 2013; Demir, 2013; Demirel, 2013; Tekin, 1978).

Eğitim hayatı boyunca bütün derslerde okumayı kullanan birey, istenen diğer becerileri okuma becerisi üzerine inşa etmektedir. Bu sayede bilgiyi transfer eden, eleştirel düşünen, analitik düşünme becerisine sahip, sorgulayan birey olma yolunda adımlar atması kolaylaşır. Bu nedenle iyi verilen bir okuma eğitimi öğrencilerden beklenen üst düzey düşünme becerilerinde de kullanılan önemli bir eğitim bileşenidir (Baştuğ ve Demirgüneş, 2016; Bozdağ ve Şahin, 2022; Şahin, 2011).

Okuma eğitimi öğrencilere verilirken süreç sonunda onların akıcı okuyan ve okuduğunu anlayan bireyler olması beklenir. Frith'in (1985) ortografik süreç olarak tanımladığı bu düzeyde, birey okuma problemlerinden arınmış ve hedeflenen düzeyde okuma yapıyor seviyededir. Okuyabilmek ve yazabilmek için eksiksiz, akıcı, anlamlı okumak, okuduğunu anlayabilmek, anladıklarını anlatabilmek ve yazabilmek gerekmektedir. İlk okuma ve yazma eğitiminde birinci hedefi ise bu olmalıdır (Damar, 1996).

Fonolojik farkındalık ise erken zamanlarda kazandırılacak iyi bir okuma eğitiminin sorunsuz ilerleyebilmesi için öğrencilerde var olması beklenen bir okuma alt becerisidir. Fonolojik farkındalık, Torgesen ve Mathes'e (1998) göre dilin oluşmasını sağlayan sesleri ayırt etme, sesler üzerinde akıl yürütme ve sesleri yok etme (sesleri veya heceleri görmeme, eklemeler yapma ve tamamen değiştirme vb.) becerisi; Blachman'a (2000) göre ise konuşmadaki kalıpların fonolojik bütünleyicilerinin farklılıklarını bilmedir. Bu tanımlara göre fonolojik farkındalık, anlama bağlı olmadan kasıtlı olarak dilin ufak parçalara (sözcük-hece-ses) parçalanacağını fark etme, ifade etme dilinde bulunan seslerin birimlerini fark edebilme, algılama ve onları etkili bir hâlde kullanabilme becerisidir (Gökkuş ve Akyol, 2020).

Fonolojik farkındalık, çeşitli ilerleme aşamalarından ve bu ilerleme aşamalarının oluşması için gerekli sesbilgisel farkındalıktan oluşur (Süel, 2011). Kelime olarak başlayan fonolojik farkındalıklar, kademeli bir durumda sözcüklerden daha ufak bölümlere ayrılarak yol kat eder (Erdoğan, 2009). Bunun için sınıf öğretmenleri; ilk ses-son ses, yeni sözcük üretme, ortak sesi bulma, uyaklı sözcük çalışmaları, tersten söyleme çalışmalarıyla çocukların sesbilgisel farkındalık becerilerini artırmaya yardımcı olmaktadır. Sesbilgisel farkındalık etkinlikleri çocuğun yürütücü işlev, sözdizimi, artikülasyon ve fonetik becerilerine katkı sağlamaktadır (Bacık Tirank, 2020; Bentin vd., 1991).

Sesbilgisel farkındalık becerileri; söylenen sözcüğün barındırdığı durumları kodlayarak, sözcüğün algılanması için mutlak olan alfabetik kaidelerin ilerleme göstermesini sağlamaktadır. Kelimenin şifresini çözmek için yazma sistemini ve kelime üretimini anlamak gerekir (Gökkuş ve Akyol, 2020). Bu bağlamda sesleri algılayıp adlandırabilen, sözcüklerdeki farkı görmüş bir çocuk; metinleri akıcı ve kusursuz anlamlandırıp okuyabilmektedir (Karakelle, 2004). Çocukların dile dair ses bilgisini kazanmaları için fonolojik farkındalık yetilerini; ses bilgisini kazanması için de yazabilme yetisi ve alfabe gerekmektedir (Gökkuş ve Akyol, 2020).

Ayrıca fonolojik farkındalık yetilerine hece-sözcük-kelime etkinlikleri yapan öğrenci; eğitimde istendik, yansıtıcı, eleştirel düşünme, meta bilişsel düşünme gibi becerilere de daha kolay sahip olabilecektir (Güneş, 2012).

Okuma eğitiminin temelinde önemli bir yere sahip olan fonolojik farkındalıkla ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, okuma becerisini etkileyen sesbilgisel farkındalık becerileri ve onun da etki ettiği düşünme becerilerine büyük önem verildiği görülmektedir (Erdoğan, 2012). 70’li yılların sonundan itibaren fonolojik farkındalık ile okuma becerisi kazanımı arasındaki ilişkiye yer veren araştırmalarda artış olduğu gözlenmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda, sesbilgisel farkındalık ile okuma becerisi arasında güçlü bir ilişki bulunmuş ve fonolojik farkındalığın okumanın en güçlü yordayıcısı olduğu konusunda fikir birliği sağlanmıştır (Kartal ve Güner, 2017; Kirby vd., 2008; Sayar ve Turan, 2012; Stahl ve Murray, 1994; Turan ve Akoğlu, 2011).

Türkiye’de fonolojik farkındalık becerilerine yönelik hazırlanan öğretim programlarının etkisini inceleyen deneysel araştırmaların sınırlı sayıda olduğunu söylemek mümkündür (Gökkuş ve Akyol, 2020). Yapılan çalışmaların daha çok okul öncesi öğrencilerin erken fonolojik farkındalık becerisi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Bayraktar, 2020; Kargın vd., 2017; Karaman, 2006; Karaman ve Üstün, 2011; Menitol, 2021; Parpucu, 2020; Sezgin vd., 2019). Fonolojik farkındalığı geliştirmeye yönelik eğitim programları üzerinde yapılan çalışmalar ise oldukça sınırlıdır (Akdal ve Kargın, 2019; Gökkuş ve Akyol, 2020; Parpucu, 2019).

Sonuç olarak Türkiye’deki alanyazın incelendiğinde, dikkat geliştirme çalışmalarıyla yapılan okuma eğitimi programlarının fonolojik farkındalık becerisine etkisini inceleyen bir çalışmanın olmadığı belirlenmiştir. Oysaki Keser (2020) yaptığı çalışmada çocukların dikkat yetisinin sesbilgisel farkındalık becerilerini anlamlı bir şekilde yordadığından bahsetmektedir. Bu çalışmada, ilkökul ikinci sınıfta okuyan öğrencilerin dikkat geliştirmeye yönelik ses, hece, sözcük çalışmalarının fonolojik farkındalık becerisine etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki araştırma problemlerine cevap aranmıştır:

1. “Dikkat Geliştirme Çalışmalarıyla Hazırlanan Fonolojik Farkındalık Programı” uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin anlamlı ve anlamsız kelimeleri okuma becerilerini ölçmeye yönelik kullanılan testlerden aldıkları ön test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

2. “Dikkat Geliştirme Çalışmalarıyla Hazırlanan Fonolojik Farkındalık Programı” uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin anlamlı ve anlamsız kelimeleri okuma becerilerini ölçmeye yönelik kullanılan testlerden aldıkları son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Yöntem

Çalışma Grubu

Araştırma 2021-2022 yıllarında Alanya’da bir ilkokulda öğrenim gören 2. sınıf öğrencilerinin oluşturduğu toplam 55 öğrenciden (31 deney grubu, 24 kontrol grubu) meydana gelmektedir. Yürütülen çalışma bir nicel araştırma olup araştırmada yarı deneysel desen kullanılmıştır. Deneysel araştırmadaki asıl amaç uygulanan bir müdahalenin değişkenler arasındaki oluşturduğu farklılığı ortaya çıkararak neden-sonuç ilişkisini göstermektir (Büyüköztürk, 2001; Johnson, 2015, s.45). Araştırmalarda öğrencilerin programlarını aksatmaması nedeniyle genellikle bir sınıfın tamamı çalışma grubuna alındığı için yarı deneysel desen ek bir seçenektir (Baştürk, 2012, s.21). Öntest-sontest deney ve kontrol grubu şeklinde iki grup seçilmiştir. İki uzman görüşü alınarak hazırlanan “Dikkat Geliştirmeye Yönelik Ses, Hece, Sözcük Çalışmaları Programı” deney grubundaki çocuklara verilen eğitimler haftada iki oturum olmak üzere yaklaşık 40 dakika süren 30 oturum hâlinde uygulanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Türkçede sözcük okumanın ölçülmesi amacıyla İngilizce hazırlanmış olan TOWRE'ın (Torgesen vd., 1999, s.34) özelliklerinden faydalanılarak Türkçede KOBİT hazırlanmıştır. KOBİT Türkçenin dilsel ve ses özelliklerine dikkat edilerek hazırlanmıştır. (Babür vd., 2016, s. 14). KOBİT anlamlı sözcüklerin oluşturduğu ve anlamsız sözcüklerin oluşturduğu iki testten oluşmaktadır. Bireyin listede bulunan kelimeleri, işitilebilir bir ses tonuyla hatasız ve hızlı bir şekilde okumasını tespit eden bir testtir. Her iki alt testin de eş değer şekillerde paralel formları da vardır. KOBİT testinin içerisinde yer alan testler kolaydan zora doğru yazılmış kelimelerden hazırlanmıştır. Anlamlı sözcük alt testi, öğrencinin fonolojik kodlamaya ihtiyaç duymadan hızlı bir biçimde okuyabildiği sözcükleri bularak okumayı ölçer. Anlamlı kelime listesinde 104 sözcük vardır. Bir diğer alt test olan anlamsız sözcük testi, öğrencinin bilmediği sözcükleri

okurken fonolojik kodlama bilgisini ölçer. Bu alt test 63 anlamı olmayan sözcükten meydana gelmiştir. Ayrıca testin de eş değer özelliklerden oluşan paralel formu vardır. KOBİT her öğrenciye tek tek uygulanmaktadır. Sonuçlarının analiz edilmesi de puanlaması da oldukça basittir. Öğrencinin 1 dakika içinde, listedeki kelimeleri yanlışsız, akıcı ve duyulabilir bir sesle okuması istenir. (Babür vd., 2016, s.45).

Deney grubundaki EK 1: “Dikkat Geliştirmeye Yönelik Ses, Hece, Sözcük Çalışmaları Programı” alanında uzman iki akademisyen ve bir dil bilimci ile birlikte hazırlanmıştır. Etkinliklerin süreleri yaş grubunun özelliği dikkate alınarak belirlenmiştir. Hazırlanan program araştırmacı tarafından öğrencilere uygulanmıştır. Planın içeriğinde; okunan sözcükle uyaklı olan sözcüğü bulma, kelimedeki eksik harfi bulma, tüm sesler aynı olan farklı kelimeler türetme, kelimenin başına hece ekleme, yeni kelime türetme, ortak sesi bulma, verilen sözcükleri tersten okuma, son hecesi aynı olan sözcükler söyleme gibi eğitimler verilmiştir. Araştırma süresi boyunca kontrol grubuna farklı bir eğitim verilmemiştir. Kontrol grubu geleneksel tarzda derslerini işlemeye devam etmiştir.

Tablo 1. Uygulanan Program

<u>Grup</u> Deney	<u>Ön Test</u> KOBİT	<u>İşlem</u> Dikkat Geliştirmeye Yönelik ses, hece, sözcük çalışmaları programı	<u>Son Test</u> KOBİT
<u>Kontrol</u>	KOBİT	Geleneksel Eğitim	KOBİT

KOBİT testi için bazı alt ölçekler hesaplanmıştır. Testin korelasyonları .85’in üzerindedir. Bunlar, cronbach alfa katsayıları, test-eşdeğer test ve test-tekrar testleridir. Ayrıca, alt ölçeklerin ilişkisi ve toplam test puanlarıyla ilişkileri ile Kelime Okuma Hızı ile ilişkileri de .75’in üzerindedir. Elde edilen bulgular KOBİT’in okuduğunu anlama testi olarak kullanılabilir yeterli geçerlik ve güvenirlikte olduğu sonucuna varılmıştır. Buradan varılacak sonuç olarak, KOBİT, 06-11 yaş arası öğrencilere uygulandığında okuduğunu anlamının ne derece olduğunu belirlemek için kullanılabilir bir ölçek olduğudur. (Babür vd., 2016. s.1) Araştırmanın çalışma grubu 2021-2022 Eğitim öğretim yılında Alanya’daki bir ilköğretim alan ve benzer sosyo-ekonomik düzeydeki çevrede yaşayan 2. Sınıf

öğrencilerden oluşan toplam 55 öğrencidir. Deney grubunda 31, kontrol grubunda 25 öğrenci vardır. Araştırmacı deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin “Kitap okuma” defterlerindeki kitap sayılarını incelemiş olup, her iki grupta sınıf etkinliği olarak haftada bir yaptıkları okuduğunu anlama sınav sonuçlarını sınıf öğretmenlerinden isteyerek iki grubun denkleğine bakmıştır. Yapılan incelemelerin ardından deney ve kontrol grubu öğrencilerinin okuma düzeylerinin ve okuduğunu anlama becerilerinin birbirine paralel olduğu saptanmıştır. Gruplara verilen kontrol ve deney grubu isimleri tamamen yansız olarak belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması

Çalışmaya başlamadan önce, çalışmanın etik izni araştırmacılar tarafından Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesinden alınmıştır. Çalışmanın etik ilkelere uygunluğu Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesinin Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanı Bilimsel Araştırma Etiği Kurulunun 20/09/2022 tarihinde yaptığı toplantıda aldığı 2022/06 nolu karar ile onaylanmıştır. Ardından, yapılacak olan çalışmada uygulanacak KOBİT ön testlerinin uygulanması gerçekleştirilmeden önce Alanya İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünden, çalışma grubu öğrencilerinin ailelerinden ve ölçeceği geliştiren kişiden izinler alınmıştır. Ebeveynler tarafından öğrenci kişisel bilgi formlarının doldurulması istenmiştir. Araştırmayı yürüten kişi KOBİT ön testlerini deney ve kontrol grubundaki her öğrenciye süreye dikkat ederek uygulamıştır. Uygulayıcı testi uyguladığı öğrencinin kelimeleri yanlışsız ve akıcı bir şekilde, duyulabilecek bir tonda okumasını istemiştir. Testin süresi için öğrenciye 60 saniye vermiştir. Burada önemli olan nokta 60 saniye içinde, yanlışsız bir biçimde okunan sözcük sayısıdır. Ön test uygulamaları gerçekleştirildikten sonra çalışma grubundaki öğrencilere haftalık iki ders şeklinde, on beş hafta boyunca, yaklaşık 40 dakika süren eğitimler verilmiştir. “Dikkat Geliştirmeye Yönelik Ses, Hece, Sözcük Çalışmaları Programı” temel alınarak çalışma grubuna verilen eğitimlerden sonra hem çalışma grubuna hem kontrol grubuna son test uygulamaları yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Yürütülen çalışma sonucunda elde edilen bulguların normalliğini test edebilmek için öncelikle Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Ardından bulguların analiz edilmesinde aritmetik ortalama, standart sapma, bağımsız gruplar t-testi çözümlenmeleri kullanılmıştır. Çalışmanın sürecindeki elde edilen veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir.

Bulgular

Verilerin yorumlanmasında parametrik ya da parametrik olmayan test gruplarından hangisinin yapılacağına karar vermek için öncelikle normallik testi yapılmıştır. Literatürde çoğunlukla tercih edilen korelasyon, t testi, varyans analizi (ANOVA) ve kovaryans analizi (ANCOVA) gibi parametrik testler için ilk bakılması gereken normal dağılım olup olmadığıdır. Verilerin normal bir şekilde dağılması yansız parametre olabilmesi açısından önemli role sahiptir (Field, 2018, s.32). Bu araştırmada da örneklem sayısı 55 olduğu için normalliği test etmek için “Kolmogorov-Smirnov” testine bakılmıştır.

Tablo 2. Kolmogorow-Smirnov Testi Sonuçları

		Statistic	df	Sig.
Ön	Test	,096	50	,200
Anlamlı Kelimeler				
Son	Test	,108	50	,197
Anlamlı Kelimeler				
Son	Test	,117	50	,085
Anlamsız Kelimeler				
Ön	Test	,086	50	,200
Anlamsız Kelimeler				

Tablo 2 incelendiğinde, $p=.200$ (ön test anlamlı) $p=.197$ (son test anlamlı) $p=.085$ (ön test anlamsız) ve $p=.200$ (son test anlamsız) olduğu görülmektedir. Dikkat geliştirmeye yönelik ses, hece, sözcük çalışmalarının 2.sınıf öğrencilerinin fonolojik farkındalık becerilerine etkisi üzerine yapılan deneysel araştırmada elde edilen analiz sonuçları dağılımın normal olduğunu göstermiştir. Bu sebeple verilerin analizinde parametrik testlerden seçim yapılmıştır. Parametrik testler sayesinde evrene yordanabilecek sonuçlara ulaşılır. Bunun sebebi parametrik testlerin daha güçlü testler olmasından kaynaklanmaktadır. Analiz sonucu oraya çıkan değerlerde 0.05’ten büyük olup olmadığına bakılır eğer çıkan değer 0.05 ten büyük ise için ön test ve son test puan dağılımın normal olduğu kabul edilir.

Dağılımın normal olması sebebiyle veriler, parametrik analiz yöntemlerinden bağımlı örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Çalışma grubu öğrencilerinin test sonuçları ile kontrol grubu öğrencilerinin test sonuçları

arasındaki ilişkiyi ve testler arası anlamlı bir farkın olup olmadığını saptamak için bağımlı örneklemeler için t-testi ile çözümlenmeler yapılmıştır.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubu Anlamlı ve Anlamsız Kelime Okuma Ön Test Sonuçları

Ön Test	Gruplar	N	X	Std. Deviation	t	P
Anlamlı Kelimeler	Deney	31	35,30	11,82	,12	,901
	Kontrol	24	36,54	7,52		
Anlamsız Kelimeler	Deney	31	21,42	4,73	-2,4	,024
	Kontrol	24	23,33	5,46		

Tablo 3 te deney ve kontrol grubun ön test sonuçlarına bakıldığında deney grubunun anlamlı kelimeler ortalaması 35,30 iken kontrol grubunun ortalaması 36,54'tür. Ortalama sonuçlarına bakıldığında kontrol grubunun ortalamasının deney grubundan daha yüksek olduğu görülmektedir ve bu fark istatistiksel olarak önem teşkil etmemektedir. Yani deney ve kontrol grubu, anlamlı kelime sonuçlarına göre birbirine yakın düzeydedir. Tablo 3'te deney ve kontrol grubu ön test sonuçlarına bakıldığında deney grubu anlamsız kelimeler ortalaması 21,42 iken kontrol grubunun ortalamasının 23,33 olduğu görülmektedir. Ortalama sonuçlarına bakıldığında yine kontrol grubunun ortalamasının deney grubundan yüksek olduğu sonucuna varılmıştır; fakat bu sonuç istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Grubu Anlamlı ve Anlamsız Kelime Okuma Son Test Sonuçları

Son Test	Gruplar	N	X	Std. Deviation	t	P
Anlamlı Kelimeler	Deney	31	38,42	11,82	13,01	,000
	Kontrol	24	36,50	7,05		
Anlamsız Kelimeler	Deney	31	22,92	4,07	5,06	,024
	Kontrol	24	23,08	5,04		

Tablo 4'te uygulanan deneysel çalışmada kontrol ve deney grubunun son test sonuçlarına bakıldığında deney grubunun anlamlı kelimeler ortalaması 38,42 iken kontrol grubunun ortalaması 36,50'dir. Ortalama

sonuçlarına bakıldığında çalışma grubunun ortalamasının kontrol grubundan daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu da istatistiksel olarak anlamlıdır. Tablo 4'te deney ve kontrol grubu son test sonuçlarına bakıldığında deney grubunun anlamsız kelimeler ortalaması 22,92 iken kontrol grubunun ortalaması 23,08'dir. Anlamsız kelimelerde deney ve kontrol grubunun farklılaştıkları görülmektedir.

Ayrıca yukarıdaki tablolara baktığımızda bağımlı örneklem t-testi sonuçlarına göre KOBİT testi deney grubunda ön test ortalamaları ile son test ortalamaları karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülür $p= .000$ ve $p=0.24$ olduğu görülmektedir. Bu sonuç yapılan çalışmanın ön test ve son test sonuçları arasındaki farkın anlamlı olduğunu gösterir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada ilköğretim ikinci sınıfta okuyan öğrencilerin ses, hece, sözcük çalışmalarının öğrencilerin fonolojik farkındalık becerilerine etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Verilen eğitimler neticesinde çalışma grubunun ön test anlamlı sözcük sayısı ve son test anlamlı sözcük sayısı arasında da ön test anlamsız kelime sayısı ve son test anlamsız kelime sayısı arasında da artış olmuştur. Fakat geleneksel eğitimle ders vermeye devam eden kontrol grubundaki öğrencilerin ön testte okudukları anlamlı kelime sayısında da anlamsız kelime sayısında da herhangi bir artış olmadığı görülmüştür. Bu durum deney grubuna uygulanan on beş haftalık programın etkinliğini göstermektedir. Deney grubu öğrencileri, başka bir deyişle dikkat çalışmaları yapan bu öğrenciler, ilk okuma, yazma, okuduğunu anlama, akıcı ve hatasız okuma gibi becerilerde daha başarılı olmuşlardır. Bu durumun sebebi ise fonolojik farkındalık becerisi gelişmiş öğrencilerin, ilk okuma ve yazma sürecinde anlamlı kelimeleri ve anlamsız kelimeleri yanlış ve akıcı okuyabilmeleridir. İlkokul yıllarında okuma ve anlamamanın ne denli önemli olduğu genel geçer bir bilgidir. Okuduğunu anlayan bir çocuk sadece Türkçe dersinde değil matematik, hayat bilgisi, fen bilgisi vb. tüm derslerde de başarı göstermektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında ilkokul yıllarında yapılacak ses, hece ve sözcük çalışmalarının çocuğun fonolojik farkındalık becerilerini olumlu etkilediği gibi çocuk için başka birçok katkı sağladığı da söylenebilir. Ayrıca bu araştırmadan elde edilen sonuç, bazı araştırmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Schneider, Roth ve Ennemoser (2000) tarafından yürütülen çalışmada, öğrencilere uygulanan fonolojik farkındalık eğitimleri kapsamındaki etkinliklerinin öğrencilerin okumaları

üzerindeki fark saptanmaya çalışılmıştır. Yürütülen çalışmanın vardığı sonuç ise ilkökul birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin aldıkları eğitim sayesinde okuma becerilerinde artış meydana gelmiştir. Yine Chard ve Dickson'ın (1999) araştırma sonucunda belirttiği gibi düşükten karmaşığa doğru verilen fonolojik eğitimlerin çocuğun anlam kapasitesini artırdığına araştırma bulgularında yer verilmiştir. Bununla beraber Adams (1994), analitik ve mantıksal düşünme becerisinin çocukların okuma kazanımı üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmada ulaşılan sonuç, alınan beceri eğitimlerinin çocukların okuma hızlarında artış sağladığını göstermektedir. Rieff ve Stern (2010) de erken dönemde çocukların sahip oldukları fonolojik farkındalık düzeylerinin onların ileride yaşayabilecekleri okuma güçlüğü hakkında ipucu verdiğini belirtmiştir. Çocukların okuma becerisini kazanmaları için ön şart olarak kabul edilen fonolojik farkındalık (Chard ve Dickson, 1999) ise dilin yapısının farkındalığıdır ve çocukların dil gelişimiyle beslenir (Mannt, 1986). Levande (1999), üstün zekâlı çocukların birçoğunun bu nedenle okumayı gerekenden çok daha erken yaşlarda öğrendiklerini, bu durumun okuryazarlığın ön plana çıktığı ve dil kullanımının desteklendiği aile ortamında yetişen üstün çocukların bilişsel gelişimlerine bağlı olarak ilerleyen doğal dil gelişimlerinin bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Yine Chard ve Kameenui (2000)'un araştırmasının vardığı sonuç, seslerin ve hecelerin doğru bir şekilde birleşmiş olduğunu kavrayanların yine harf ses ilişkisini iyi bilen bireylerin olduğunu göstermiştir.

Bu konuda yapılmış araştırmalar, fonolojik farkındalık kazandırmanın önemini net bir şekilde ortaya koymuştur. Fonolojik farkındalık kazandırmak demek, bireyin cümlelerin sözcüklerden, sözcüklerin hecelerden ve hecelerin de seslerden oluştuğunun farkında olması demektir. Günümüzde birçok çocuğun fonolojik farkındalığı zayıftır ve araştırmalara göre bu zayıflık, çocukların okuma, yazma ve anlama becerilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak şunu söylemek gerekir ki fonolojik farkındalığın zayıf olması zekâ veya bilişsel yeterlilikle ilişkili değildir. Aksine birçok zeki çocuğun da okumada zorlanmaya varacak kadar fonolojik farkındalığı zayıf olabilmektedir. Çocukların okuma becerisini etkileyen faktörlerin iyi belirlenmesi demek okuma güçlüğü, okuduğunu anlayamama gibi köklü sorunların oluşmaması demektir. Yurtdışındaki araştırmalara bakıldığında okuma becerisine etki eden en önemli faktörün fonolojik farkındalık becerileri olduğu görülmüştür. Türkçede fonolojik farkındalık ile okuma becerisi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar ise oldukça sınırlıdır. Yapılan bu çalışmanın da ebeveynlere, okul öncesi

öğretmenlerine ve sınıf öğretmenlerine yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda harf-ses ilişkisinin birebir uyum sağladığı Türkçenin dilbilgisel özellikleri düşünüldüğünde öğrencilerin okuma yetilerinin etkili bir şekilde artması için ilkokul yıllarında verilecek ses, hece ve sözcük çalışmaları daha da önem arz etmektedir. Bunun için sınıf öğretmenleri kelimenin başına hece ekleme, yeni kelime türetme, tekerleme okutma, verilen sözcükleri tersten okuma, son hecesi aynı olan sözcükler söyleme, uyaklı şiir okutma vb. etkinlikler yaparak çocukların fonolojik farkındalık becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmalıdır.

Araştırmanın Etik Yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Çalışmanın etik ilkelere uygunluğu Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesinin Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanı Bilimsel Araştırma Etiği Kurulunun 20/09/2022 tarihinde yaptığı toplantıda aldığı 2022/06 nolu karar ile onaylanmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduğunu beyan ederiz.

Kaynakça

- Akdal, D., & Kargın, T. (2019). Sesbilgisel farkındalık becerilerini desteklemeye yönelik SESFAR müdahale programının etkililiğinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(6), 2609-2620.
- Babür, N., Haznedar, B., Erçetin, G., Özerman, D., & Erdat Çekek, E. (2016). Türkçe’de kelime okuma bilgisi testinin (KOBİT) geliştirilmesi. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 28(2), 1-21.

- Bacık T. Ş. (2020). *Konuşma sesi bozukluğu olan çocukların yürütücü işlevler ve karmaşık sözdizimi becerilerini arttırmaya yönelik geliştirilmiş uygulamalı terapi programının etkinliğinin araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Baştuğ, M., & Demirgüneş, S. (2016). Türkçe öğretiminde ders işleme süreci. *Türkçe öğretimi* (Ed. F. Susar Kırmızı) içinde (17-60). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Baştürk, R. (2012). Deneme modelleri. *Bilimsel araştırma yöntemleri* (Ed. A. Tanrıöğren) içinde (31-53). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bayraktar, V. (2020). Anasınıfına devam eden çocukların fonolojik farkındalığı, yazı farkındalığı, matematik becerileri ve fen becerileri arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi. *Third Sector Social Economic Review*, 55(1), 351-367.
- Bentin, S., Hammer, R., & Cahan, S. (1991). The effects of aging and first gradeschooling on the development of phonological awareness. *Psychological Science*, 2(4), 271-275.
- Beyreli, L., & Başoğlu, D. A. (2013). İkinci dil öğretim kaynaklarında yer alan anlama etkinliklerinin karşılaştırılması (Yeni Hitit ve New Headway örnekleme). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 45-100.
- Blachman, B. A. (2000). Phonological awareness. In *Handbook of Reading Research III* (Ed. M. Kamil, Pr Mosenthal, D. Pearson, R. Barr) (483-503). London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bozdağ, T., & Şahin, A. (2022). Sesbilgisel farkındalık becerilerini destekleme müdahale programının okuma güçlüğü yaşayan öğrencilerin sesbilgisel farkındalık becerilerine etkisi. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi*, 5(3), 272-286.
- Chard, D. J., & Kameenui, E. J. (2000). Struggling first-grade readers: The frequency and progress of their reading. *The Journal of Special Education*, 34(1), 28-38.
- Çelenk, S. (2001). *Okul dışı etkilerin ilk okuma yazma öğretiminde okuduğunu anlama başarısına katkısı*. AİBÜ Yayınlanmamış (Yayın kurulu kararı alınmış) araştırma.
- Damar, M. (1996). *İlk okuma yazma öğretiminde karşılaşılan güçlüklerle öğretmen nitelikleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Demir, T. (2013). Yazma becerisine yönelik kazanımların ortaokulda gerçekleşme düzeyi. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 1(1), 45-56.
- Demirel, Ö. (2003). *Türkçe öğretimi*. Ankara: PegemA yayıncılık.
- Erdoğan, Ö. (2009). *İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinin fonolojik farkındalık becerileri ile okuma ve yazma becerileri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erdoğan, Ö. (2012). İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinin fonolojik farkındalık becerileri ile okuma becerileri arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 37(166), 41-51.
- Erkan S. E. (2011). *İlköğretim 1. sınıf üstün ve normal zekâ düzeyindeki öğrencilerin fonolojik farkındalık düzeylerinin okuma başarıları üzerine etkisinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5. Baskı). Sage.
- Goswami, U., & Bryant, P. (1990). *Phonological skills and learning to read*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Gökkuş, İ., & Akyol, H. (2020). Sesbilgisel farkındalık öğretiminin, erken okuryazarlık becerilerinin gelişimine etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(2), 368-385.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 32, 127-146.
- Johnson, A. P. (2015). *Eylem araştırması el kitabı* (Çev. Y. Uzun ve M. Ö. Anay.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karakelle, S. (2004). Fonolojik farkındalık ve harf bilgisinin ilk okuma becerisi üzerindeki etkisi. *Psikoloji Çalışmaları*, 24, 45-56.
- Karaman, G. (2006). *Anasınıfına devam eden farklı sosyo-kültürel seviyedeki çocukların fonolojik duyarlılıklarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaman, G., & Üstün, E. (2011). Anasınıfına devam eden çocukların fonolojik duyarlılıklarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 267-278.
- Kargın, T., Güldenoğlu, B., & Ergül, C. (2017). Anasınıfı çocuklarının erken okuryazarlık beceri profili: Ankara örnekleme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(01), 61-87.

- Kartal, H., & Güner, F. (2017). Okul öncesi eğitim programı etkinlik kitabındaki etkinliklerin ses bilgisi farkındalığı açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(1), 14-30.
- Keser, M. (2020). *60-72 aylık çocukların dikkat yetisi ile geometri ve sesbilgisel farkındalık becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Afyonkarahisar ili örnekleme)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Kirby, J. R., Desrochers, A., Roth, L., & Lai, S. S.V. (2008). Longitudinal Predictors of word reading development. *Canadian Psychology*, 49, 103-110.
- Menitol, A. F. (2021). *Okul öncesi öğretmenlerin sesbilgisel farkındalığa yönelik (kazanım-göstergeler hakkında) bilgileri ve yaptıkları uygulamalar*. Yayınlanmamış doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Pallant, J. (2016). *A step by step guidetodataanalys isusing IBM SPSS*. McGraw HillEducation.
- Parpucu, N. (2019). *Seslerin renkli dünyası programının okul öncesi çocukların fonolojik farkındalık becerileri üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Parpucu, N. (2020). *Sesbilgisel farkındalık mesleki gelişim programı'nın okul öncesi öğretmenleri ve çocukları üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Roskos, K. A., Christie J. F., & Richgelds, D. J. (2003) *The essentials of early literacy instruction*. [https://www.academia.edu/21335275/The Essentials of Early Literacy Instruction](https://www.academia.edu/21335275/The_Essentials_of_Early_Literacy_Instruction) 04 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.
- Sayar, F., & Turan, F. (2012). Okuma gelişiminde üst dil farkındalığı, sesbilgisel süreçler ve bellek süreçlerinin etkisi: kısa süreli bellek ve çalışma belleği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 13(02), 49-67.
- Sezgin, E. Y., Ulus, L., & Şahin, İ. (2019). 4-6 yaş çocuklarının davranış düzenleme becerileri ile ses bilgisel farkındalık, görsel eşleştirme ve yazı yazma öncesi becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sakarya University Journal Of Education*, 9(1), 107-128.

- Stahl, S. A., & Murray, B. A. (1994). Defining phonological awareness and its relationship to early reading. *Journal of Educational Psychology*, 86, 221-234.
- Şahin, A. (2011). Farklı yöntemlerle okuma-yazma öğrenmiş beşinci sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama erişileriyle okuma hızlarının karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 423-433.
- Tekin, H. (1978). *Okuduğunu anlama gücü ile yazılı anlatım becerisini geliştirme yönünden okullarımızdaki Türkçe öğretimi*. Ankara: Mars Matbaası.
- Torgesen, J. K., & Mathes, P. G. (1998). *What every teacher should know about phonological awareness*. Florida Department of Education, Division of Schools and Community Education, Bureau of Instructional Support and Community Services.
- Turan, F., & Akoğlu, G. (2011). Okul öncesi dönemde ses bilgisel farkındalık eğitimi, *Eğitim ve Bilim*. 36 (161) 64-75.

**The Effect of Attention
Development Activities on The Phonological Awareness Skills of Second Grade
Students**

Extended Abstract

Phonological awareness is one of the important reading skills used in recognizing speech sounds and distinguishing sounds in words. Children who have a grasp of phonology can accurately write down the sounds they hear. The development of phonological awareness skills in the child; It also improves other cognitive abilities such as linguistic development and attention. In this study, it was aimed to investigate the effect of reading activities aimed at developing attention on the phonological awareness skills of students studying in the second grade of primary school. Within the scope of this purpose, answers to the following research problems were sought: 1. Is there a significant difference between the pre-test scores obtained from the tests used to measure the reading skills of the students in the experimental and control groups before the "Phonological Awareness Program Prepared with Attention Enhancement Studies"? 2. After the application of the "Phonological Awareness Program Prepared by Attention Enhancement Studies", is there a significant difference between the post-test scores of the students in the experimental and control groups from the tests used to measure their reading skills of meaningful and meaningless words? The research consists of 55 students (31 experimental group, 24 control group) consisting of 2nd grade students studying in a primary school in Alanya between 2021-2022. The study carried out is a quantitative research method and a quasi-experimental design was used in the research. Two groups were selected as pretest-posttest experimental group and control group. The training given to the children in the experimental group "Sound, Syllable and Word Studies Program for Developing Attention", which was prepared by taking the

opinions of two experts, was applied in 30 sessions lasting approximately 40 minutes, two sessions a week. As a data collection tool; In order to measure word reading in Turkish, KOBIT was prepared in Turkish by making use of the features of TOWRE (Torgesen et al. 1999, p.34), which was prepared in English. KOBIT has been prepared by paying attention to the linguistic and phonetic features of Turkish (Babur, Haznedar, Erçetin, Özerman, Çekelek, 2016, p. 14). Permissions were obtained from the families of the study group students and from the person who developed the scale. Parents were asked to fill out student personal information forms. The person conducting the research applied the KOBIT pre-tests to each student in the experimental and control groups, paying attention to the time application. Arithmetic mean, standard deviation, independent groups t-test were used to analyze the results of the study. The data obtained in the process of the study were analyzed with the SPSS package program. In conclusion; As a result of the trainings given, there was an increase in the number of pre-test meaningful words and post-test meaningful words of the study group, as well as between the number of pre-test nonsense words and post-test nonsensical words. However, it was observed that there was no increase in the number of meaningful words or nonsensical words that the students in the control group, who continued to teach with traditional education, read in the pre-test. This shows the effectiveness of the program applied to the fifteen-week study group. Experimental group students, in other words, these students who did attention exercises were more successful in skills such as first reading, writing, reading comprehension, fluent and error-free reading. The reason for this situation is that students with developed phonological awareness skills can read meaningful words and nonsense words correctly and fluently in the first reading and writing process. It is thought that this study will guide parents, preschool teachers and classroom teachers. In this context, considering the grammatical features of Turkish, in which the letter-sound relationship is one-to-one harmony, sound, syllable and word studies to be given in the primary school years are even more important in order to increase the reading skills of the students effectively. For this, classroom teachers should help children develop their phonological awareness skills by doing effective activities.

EXAMINATION OF GRADUATE THESIS (MASTER'S) RELATED TO DRAMA EDUCATION IN TURKEY

Türkiye'de Drama Eğitimi İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin (Yüksek Lisans) İncelenmesi

Hatice GÜLER

Arş. Gör. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi

haguler@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-97800722>

Leyla SOLMAZ

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

leyla_solmaz04@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-47745758>

Cite as / Atf: Güler, H., & Solmaz, L. (2023). Examination of graduate thesis (master's) related to drama education in Turkey. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 18-34. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.1206420>

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	17.11.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	17.04.2023
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Leyla SOLMAZ
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	18-34
DOI Numarası- <i>DOI Number</i>	https://doi.org/10.31463/aicusbed.1206420

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

iThenticate

EXAMINATION OF GRADUATE THESIS (MASTER'S) RELATED TO DRAMA EDUCATION IN TURKEY

Türkiye’de Drama Eğitimi İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin (Yüksek Lisans) İncelenmesi

Hatice GÜLER
Leyla SOLMAZ

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de drama eğitimi alanında yayımlanmış olan lisansüstü tezlerin (yüksek lisans) incelenmesidir. Araştırma, tümevarımsal olarak doküman incelenmesi şeklinde yürütülmüştür. 2010-2022 yılları arasında yayımlanmış ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ulusal tez merkezinde erişime açılmış 342 lisansüstü tez (yüksek lisans) çalışma kapsamına alınmıştır. Araştırmanın örnekleme amaçsal örnekleme stratejilerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Ulaşılan tezleri incelemek üzere araştırmacılar tarafından çalışmanın amacına yönelik üniversite, yıl, cinsiyet, çalışma grubu, yöntem ve veri toplama aracını içeren “Tez İnceleme Formu” geliştirilmiştir. Veriler, Microsoft Excel ortamında hazırlanan lisansüstü tez inceleme formunda yer alan kategorilere göre frekans (f) değerleri açısından analiz edilmiştir. Tam metinlerine ulaşılan tezlerden elde edilen bulgular benzer ve farklı sonuçlar açısından karşılaştırılarak ortak bir sonuca varılmıştır. Yapılan analiz sonucunda anlaşılabilirliği arttırmak için bulgular tablolar hâline getirilerek sunulmuştur. Araştırmadan elde edilen sonuçlar şöyledir: Drama eğitimi alanında lisansüstü tez (yüksek lisans) yayımlayan 70 üniversiteden Gazi Üniversitesi (%15,5) ilk sırada yer almaktadır. En fazla 2019 yılında (%27,5) drama eğitimi ile ilgili lisansüstü tez (yüksek lisans) yazılmıştır. Kadınlar bu alanda (%74,6) erkeklere oranla daha çok çalışmışlardır. Lisansüstü tezlerde (yüksek lisans) nicel araştırma yöntemi (%44,4) en fazla tercih edilen araştırma yöntemidir. Drama eğitimi alanında tez yazarlar, ortaokul öğrencilerini (%33,3) araştırma grubu olarak daha çok tercih etmişlerdir. Ölçek (%26,9) ve başarı testi (%28) araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama araçlarıdır.

Anahtar Kelimeler: Drama, eğitim, drama eğitimi, lisansüstü, tez.

Abstract

The aim of this study is to examine the postgraduate theses (master's) published in the field of drama education in Turkey. The research was conducted inductively as a document review. 342 postgraduate theses (master's) published between 2010-2022 and made available to access at the Higher Education Council (YÖK) national thesis center were included in the scope of the study. The sample of the study was

determined by the criterion sampling method, which is one of the purposive sampling strategies. In order to examine the theses reached, the "Thesis Review Form" was developed by the researchers for the purpose of the study, including university, year, gender, study group, method and data collection tool. The data were analyzed in terms of frequency (f) values according to the categories in the graduate thesis review form prepared in Microsoft Excel. The findings obtained from the theses, full texts of which were reached, were compared in terms of similar and different results, and a common conclusion was revealed. As a result of the analysis, the findings were presented in tables in order to provide better understanding. The results obtained from the research are as follows: Gazi University (15.5%) ranks first among 70 universities that have published postgraduate theses (master's) in the field of drama education. The most postgraduate theses (master's) on drama education was written in 2019 (27.5%). Female researchers (74.6%) worked more in this field than male researchers. Quantitative research method (44.4%) is the most preferred research method in postgraduate theses (master's). Those who wrote thesis in the field of drama education preferred secondary school students (33.3%) more as the research group. Scale (26.9%) and achievement test (28%) are the most used data collection tools in research.

Key Words: Drama, education, drama education, postgraduate, thesis.

Introduction

Drama, which comes from the Greek word "Dran", means pushing, pulling, making (San, 1990, p. 573). With drama, it is aimed that students become responsible and conscious individuals by adapting to their environment instead of memorized information (Yiğit, 2010).

Creative drama, on the other hand, is defined by San (1991, 22) as "It enables the child to know himself, to discover his abilities and talents, to get to know his groupmates, to put himself in their shoes, to examine a phenomenon or its various aspects, to learn by playing and experiencing, especially in various learning stages in schools." expressed as. Today, creative drama practices are carried out at all levels, starting from pre-school education to graduate education. Today, drama practices are carried out at all levels, starting from pre-school education to graduate education. Drama, which is a teaching method that can be used in many fields in educational institutions, is used in fields such as politics, industry and human relations, as well as basic courses such as Turkish, history, mathematics and geography (Levent, 1999, p. 8). Drama has been widely used in the field of pedagogy at the beginning of the 21st century. Harriet-Finlay Johnson, one of the pioneers of using drama in education, wrote the book "The Dramatic Method of Teaching" in 1912 and made significant contributions to the field.

Harrier-Finlay Johnson had his students practice dramas in spaces such as vacant lots and playgrounds (Çelik, 2017, p. 125-126). Today, drama is used as an effective teaching method because of the academic and psychological benefits it provides to the students (Ustaoğlu, 2022).

The basis of constructivist education is that the student realizes his/her own learning by discovering it. For this reason, it is necessary to use methods in which students can be active in the lessons. Drama method is one of them. While doing drama, students gain problem-solving, creative and critical thinking skills, while at the same time improving themselves and increasing their academic competence (Ustaoğlu, 2022).

Drama is used as a teaching method because it increases students' cognitive, affective and behavioral abilities (Aytaş, 2013; Genç, 2003). By increasing social skills and motor performance (Arslan, 2019), it also affects people's communication skills (Dere, 2019). In addition, orientation programs are prepared for university students through creative drama activities (Akhan and Arık Karamık, 2019; Demir, 2019).

Considering the drama method's policy of activating students, which is one of the reasons for constructivist education, in this study, it is planned to analyze the postgraduate theses in the field of drama education in Turkey. In the study, it is aimed to fill the gap in this field by compiling the theses in the field of drama education.

Purpose of the Research

In this study, it is aimed to analyze the postgraduate theses (master's) published in the field of drama education in Turkey in terms of various variables and to contribute to other researches with different ideas. The research aims to achieve the following sub-objectives:

1. How is the distribution according to the universities where the postgraduate theses are written?
2. What is the distribution according to the years in which the graduate theses were written?
3. What is the gender distribution of researchers writing postgraduate theses?
4. What is the distribution of postgraduate theses according to study groups?
5. What is the distribution of postgraduate theses according to research methods?

6. What is the distribution of postgraduate theses according to data collection tools?

Research Model

In this study, the document analysis method, one of the qualitative research methods, was used. Document review “contains the process of analyzing written materials containing information about the phenomenon or phenomena that are aimed to be researched” (Madge, 1965, p.75). By paying attention to the stages of qualitative research methods, the theses prepared between the years 2010-2022 were examined thoroughly and carefully.

Universe and Sample

The universe of the research consists of theses prepared between 2010-2022 in the field of drama education in universities in Turkey. The sample of the study was determined by criterion sampling, which is one of the purposive sampling methods. The criterion is that it was prepared in the national thesis center of the Higher Education Council (YÖK) between the years 2010-2022 and it only includes education and training as a subject.

Data Collection

Document analysis method was used as data collection method in the study. For this purpose, 342 theses, which were opened to access by typing the keywords "drama" and "education", from the national thesis center of the Council of Higher Education (YÖK), were numbered and saved in the computer. As a result of the examination of the theses included in the research and similar studies in the literature, the postgraduate thesis review form, which is the first version of the data collection tool, was created.

Table 1. Graduate Thesis Review Form

Thesis Number

1. Universities
 2. Year
 3. Gender of the Researcher
 4. Method
 5. Study Group
 6. Data Collection Tool
-

Analysis of the Data

The theses downloaded from the YÖK database within the scope of the research were analyzed in terms of frequency values according to the categories in the graduate thesis review form prepared in Microsoft Excel. First of all, the findings obtained from the theses, whose full texts were reached, were compared in terms of similar and different results, and a common conclusion was reached. As a result of the analysis, the findings were presented in tables and figures in order to increase the intelligibility.

Research Ethics

This research was prepared in accordance with the scientific discipline principles and was carried out with the permission of the Ethics Committee of Ağrı İbrahim Çeçen University, with the decision dated 08.11.2022 and numbered 240.

Findings and Comments

Table 2. Distribution of Graduate Theses by Universities

Universities	N	%
Abant İzzet Baysal University	8	2,3%
Adnan Menderes University	6	1,8%
Ahi Evran University	4	1,2%
Akdeniz University	6	1,8%
Aksaray University	2	0,6%
Amasya University	1	0,3%
Anadolu University	11	3,2%
Ankara University	34	9,9%
Ankara Yıldırım Beyazıt University	1	0,3%
Atatürk University	15	4,4%
Aydın University	3	0,9%
Balıkesir University	5	1,5%
Bartın University	5	1,5%
Beykent University	1	0,3%
Celal Bayar University	1	0,3%
Cumhuriyet University	2	0,6%
Çağ University	3	0,9%
Çanakkale On Sekiz Mart University	3	0,9%
Çukurova University	5	1,5%
Dokuz Eylül University	15	4,4%
Düzce University	1	0,3%
Ege University	2	0,6%

Examination of Graduate Thesis (Master's) Related to Drama Education in Turkey | 23

Erciyes University	4	1,2%
Erzincan Binali Yıldırım University	2	0,6%
Eskişehir Osmangazi University	6	1,8%
Fırat University	3	0,9%
Gazi University	53	15,5%
Gaziantep University	2	0,6%
Gaziosmanpaşa University	2	0,6%
Giresun University	3	0,9%
Hacettepe University	4	1,2%
Hacı Bektaş Veli University	1	0,3%
İnönü University	2	0,6%
İstanbul Gelişim University	1	0,3%
İstanbul University	5	1,5%
İzmir Kâtip Çelebi University	2	0,6%
Kafkas University	2	0,6%
Kahraman Maraş University	2	0,6%
Karadeniz Teknik University	5	1,5%
Kastamonu University	3	0,9%
Kırıkkale University	4	1,2%
Kırklareli University	1	0,3%
Kilis 7 Aralık University	3	0,9%
Kocaeli University	2	0,6%
Maltepe University	2	0,6%
Marmara University	14	4,1%
Mehmet Akif Ersoy University	4	1,2%
Mersin University	3	0,9%
Muğla Sıtkı Koçman University	4	1,2%
Mustafa Kemal University	3	0,9%
Necmettin Erbakan University	9	2,6%
Niğde Ömer Halisdemir University	7	2,0%
Okan University	3	0,9%
On dokuz Mayıs University	6	1,8%
Ordu University	1	0,3%
Pamukkale University	2	0,6%
Police Academy	1	0,3%
Recep Tayyip Erdoğan University	11	3,2%
Rize University	1	0,3%
Sakarya University	4	1,2%
Selçuk University	3	0,9%
Siirt University	1	0,3%
Trabzon University	3	0,9%
Trakya University	2	0,6%
Uludağ University	1	0,3%
Uşak University	2	0,6%

Üsküdar University	2	0,6%
Van Yüzüncü Yıl University	1	0,3%
Yeditepe University	2	0,6%
Yıldız Teknik University	4	1,2%
Total	342	100,0%

When Table 2 is examined, it is seen that the theses that are the subject of the research were published in 71 different universities. Among these universities, the most thesis studies were published in Gazi University with 53 (15.05%). Ankara University follows this order with 34 theses (9.9%), Atatürk University and Dokuz Eylül University with 15 theses (4.4%), and Marmara University with 14 theses (4.1%).

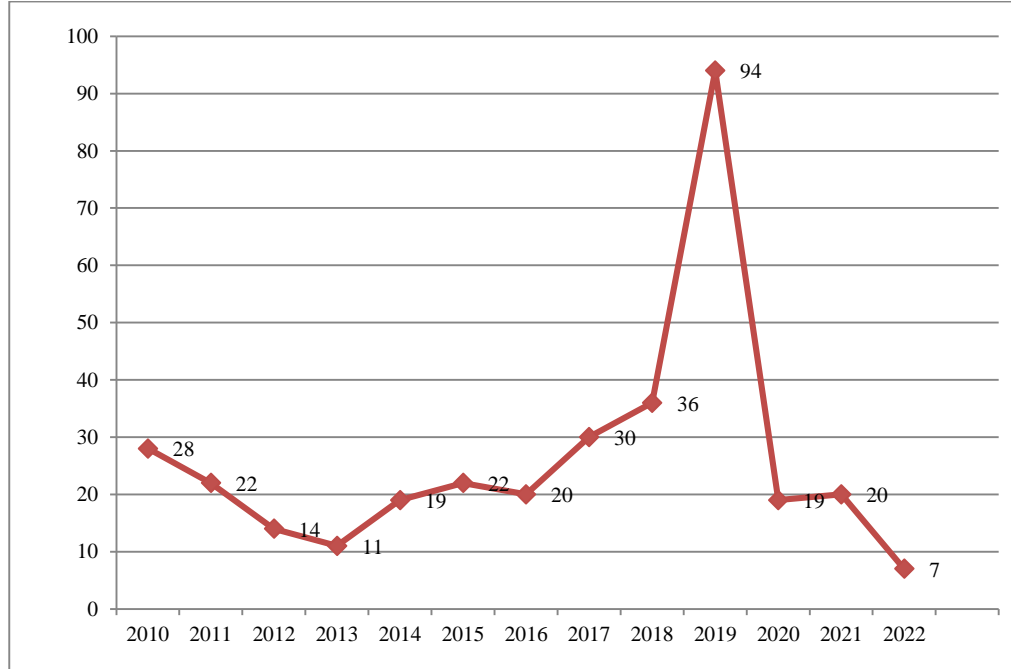

Figure 1. Distribution of Graduate Theses by Years

When Figure 1 is examined, it is seen that 94 (27.5%) theses made in the field of drama education were carried out in 2019 at the most. 2019 is followed by 2018 with 36 theses (10.5%), 2017 with 30 theses (8.8%), and 2021 with 20 theses (5.8%).

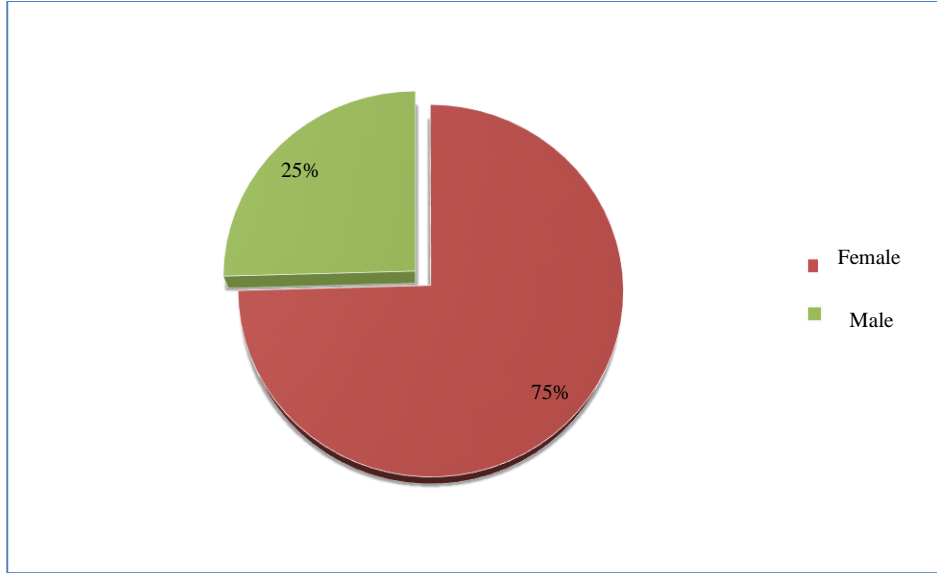

Figure 2. Distribution of Graduate Theses by Gender

When Figure 2 is examined, it is seen that the majority of the theses made in the field of drama education were made by female researchers. According to the figure, 255 women (75%) and 87 men (25%) wrote theses in the field of drama education.

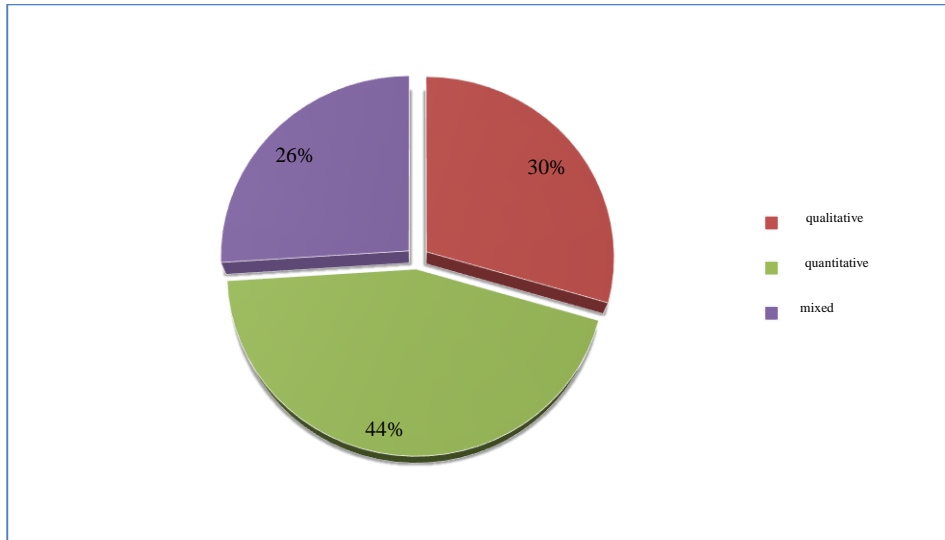

Figure 3. Distribution of Graduate Theses by Research Method

When Figure 3 is examined, most of the theses made in the field of drama education were conducted with quantitative research methods. According to the figure, quantitative research methods were used in 152 theses (44%) and qualitative research methods were used in 101 theses (30%) and mixed research methods were used in 89 theses (26%).

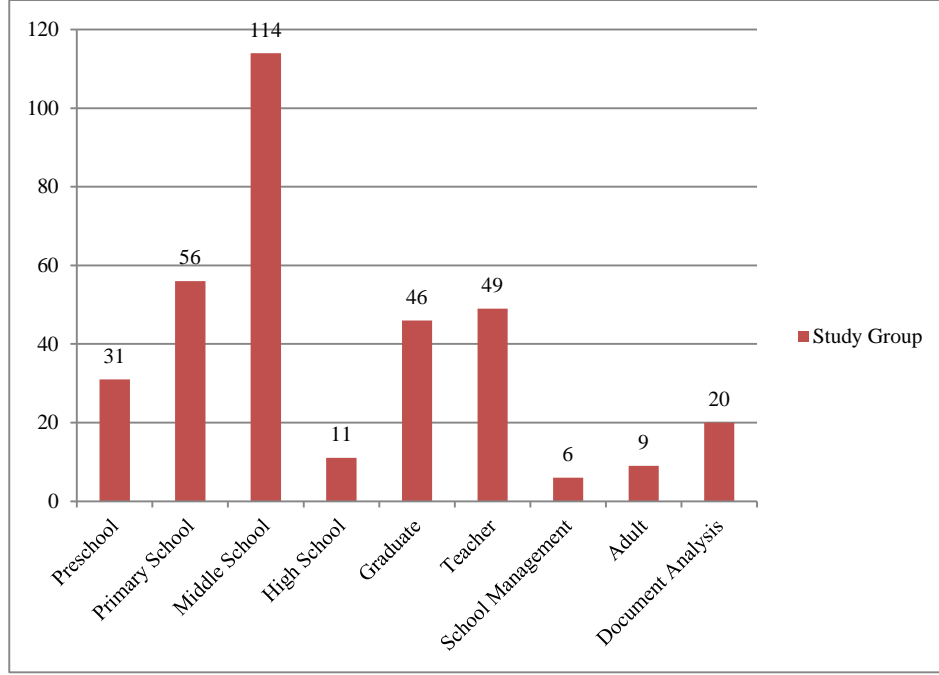

Figure 4. Distribution of Graduate Theses by Research Group

When Figure 4 is examined, it is seen that most of the theses made in the field of drama education were conducted with secondary school students as a research group. According to the figure, 114 theses (33.3%) were conducted with secondary school students. This research group is followed by primary school students with 56 theses (16.4%), teachers with 49 theses (14.3) and undergraduate students with 46 theses (13.5).

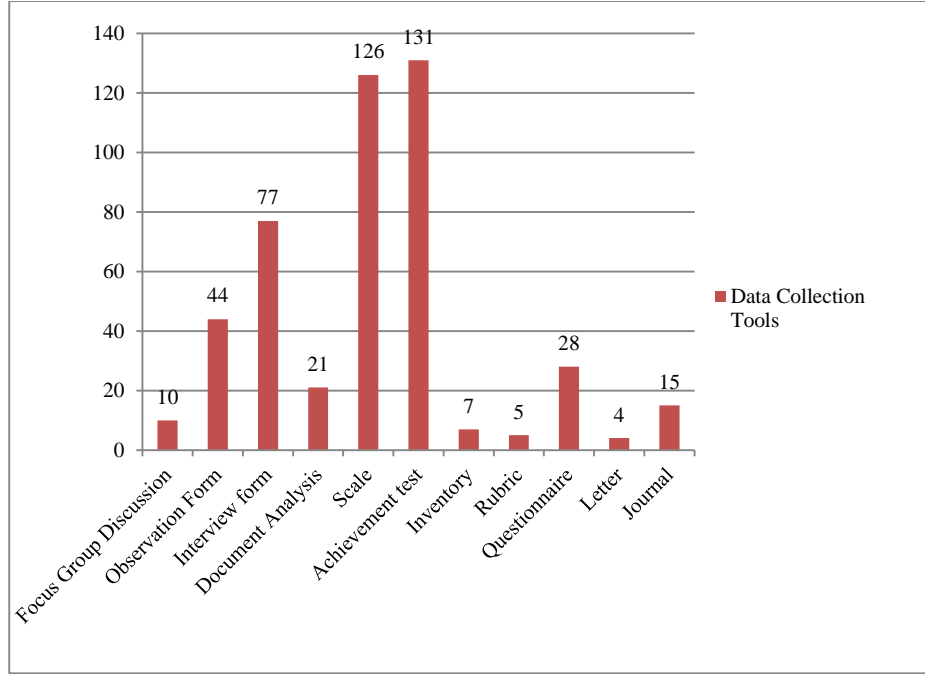

Figure 5. Distribution of Postgraduate Theses by Data Collection Tools

When Figure 5 is examined, it is seen that various data collection tools are used in postgraduate theses in the field of drama education. While more than one data collection tool was used in some theses, a data collection tool was used in some theses. It is seen that the most used data collection tool is the achievement test with 131 theses (28%). The achievement test is followed by scales with 126 theses (26.9%), interview forms with 77 theses (16.5), and observation forms with 44 theses (9.4%).

Conclusion and Discussion

According to the results obtained from the research findings, while the postgraduate theses written in the field of drama education were constantly increasing until 2019, the number of theses written after this date decreased. While 94 theses were written in the field of drama education in 2019, 20 theses were written in 2021 and 7 theses in 2022. The reason for the increase in the number of theses written in this field until 2019; to help students gain different perspectives through dramas, to enable them to acquire the habit of multidimensional thinking about events, and to realize meaningful learning.

According to the results obtained from the research findings, while the postgraduate theses written in the field of drama education were

constantly increasing until 2019, the number of theses written after this date decreased. While 94 theses were written in the field of drama education in 2019, 20 theses were written in 2021 and 7 theses in 2022. The reason for the increase in the number of theses written in this field until 2019; to help students gain different perspectives through dramas, to enable them to acquire the habit of multidimensional thinking about events, and to realize meaningful learning.

Female researchers wrote 255 out of 342 theses written on drama education, and they had the highest rate (Aksüt, 2016; Erdoğan, 2018; Güler, 2015). Male researchers, on the other hand, made up a smaller proportion with 87 theses. The results about gender distribution in Değirmenci Gündoğmuş (2018)'s thesis review on reading comprehension and Samsa (2020)'s thesis review on drama education support this study.

When the research methods of the theses on drama education were examined, it was determined that the majority of them were carried out with quantitative research methods. Mixed research method is the least used method in theses. Yaşar and Papatğa (2015), for mathematics, Ahi and Kıldan (2013), for pre-school education, Ütkür (2018), for determining the methods and activities used in life studies, Koçak Tümer and Tanju Aslışen (2022), creative drama education It has been determined that similar results have been reached with this research conducted in the study of examining the postgraduate theses on the field. The reason why the quantitative research method is more preferred is that it has the purpose of generalizing the findings by collecting data from a large sample (Koçak Temur, 2018; Önalın, 2020; Yılmaz, 2020).

When the research group of the postgraduate theses written on drama education was examined, it was concluded that the secondary school students were the most studied group. Koçak Tümer and Tanju Aslışen (2022), Samsa (2020), Yaşar and Papatğa (2015) concluded that secondary school students were mostly preferred as the sample group in the theses they examined in their research on postgraduate thesis studies. These studies and the results of this study show parallelism in terms of the sample group. The reason for this can be thought that secondary school students are the group that can best observe the effect of drama practice (Arisoy, 2019; Dursun, 2022; Kadan, 2013). After secondary school students, the most preferred research group in postgraduate theses written in the field of drama education is primary school students (Erdoğan, 2016; Duman Yegen, 2019).

When the data collection tools used in the postgraduate theses on drama education were examined, it was concluded that a wide variety of data collection tools were used. The most commonly used data collection tool in theses is the achievement test (Şek Balandı, 2017; Terzioğlu Ünveren, 2018; Kıyaker, 2017). The most used method after the achievement test is the scale (Kalıpcı, 2015; Sözkese, 2015). After the achievement test and the scale, the most used method is the interview.

According to the postgraduate theses examined, the use of drama activities in lessons has a positive effect on the increase of students' academic achievement and motivation towards the lesson. It has been determined that students and teachers have positive opinions about the use of drama activities in the theses.

Suggestions

- Research on the use of creative drama activities should be encouraged in universities.
- Quantitative research methods were mostly used in theses related to drama education and activities. Instead, the number of studies aimed at providing data diversity can be increased by using mixed research methods in which quantitative and qualitative research methods are considered together.
- Data collection tools can be diversified in order to increase the scope and quality of the research.

Ethical Aspect of Research

In the study, all the rules specified to be followed within the scope of "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were complied with. None of the actions specified under the title of "Actions Contrary to Scientific Research and Publication Ethics", which is the second part of the directive, were not carried out.

Compliance of the study with ethical principles was examined by the Scientific Research Ethics Committee of Ağrı İbrahim Çeçen University, and the compliance of the study with ethical principles was approved with the decision dated 08.11.2022 and numbered 240.

Conflict of Interest Statement

We declare that there are no material or other conflicts of interest in this study that may affect the results or interpretations.

Contribution Rate Statement

We declare that the authors have contributed equally to the article.

References

- Ahi, B., & Kıldan, A. O. (2013). Türkiye'de okul öncesi eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi (2002-2011). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(27), 23-46.
- Akhan, N. E., & Arık Karamık, G. A. (2019). Eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin üniversiteye uyumlarının yaratıcı drama ile sağlanması. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 141-152.
- Aksüt, S. (2016). *5. sınıf sosyal bilgiler dersinde drama yönteminin öğrenci başarısına, tutumuna ve kalıcılığa etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Arısoy, G. N. (2019). *6. sınıf sosyal bilgiler dersinde drama yöntemi kullanımının öğrenciler üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, A. (2019). *Zihinsel engelli bireylerde rekreatif etkinliklerden dramanın sosyal ve motor beceri gelişimine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aytaş, G. (2013). Eğitim ve öğretimde alternatif bir yöntem: yaratıcı drama. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 35-54.
- Çelik, M. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının yaratıcı drama yöntemlerini kullanmaya yönelik özyeterliklerinin incelenmesi. *JRES*, 4(2), 124-134.
- Değirmenci Gündoğmuş, H. (2018). Okuduğunu anlama ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Turkish Studies*, 13(3), 899-910.
- Demir, K. (2019). Yaratıcı drama etkinlikleriyle uygulanan oryantasyon çalışmalarının değerlendirilmesi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 14(1), 161-180.
- Dere, Z. (2019). Dramanın öğretmen adaylarının iletişim becerilerine etkisinin incelenmesi. *Başkent University Journal of Education*, 6(1), 59-67.
- Duman Yegen, G. (2019). *İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin yaratıcı yazma becerilerinin yaratıcı drama yöntemiyle geliştirilmesine yönelik bir eylem araştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.

- Dursun, B. (2022). *8.sınıf fen bilimleri dersi sürdürülebilir kalkınma ünitesinin yaratıcı drama yöntemi ile öğretiminin öğrencilerin fen tutumu ve sosyal becerilerinin gelişimine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın.
- Erdoğan, C. (2016). *Yaratıcı drama yönteminin ilkökul ikinci sınıf İngilizce dersi meyveler (fruits) ünitesindeki sözcük öğrenme başarısına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erdoğan, M. (2018). *Yaratıcı drama yönteminin ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin yaratıcı yazma becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Genç, H. N. (2003). Eğitimde yaratıcı dramanın alımlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 196- 205.
- Güler, M. (2015). *Sınıf ve branş öğretmenlerinin yaratıcı drama yöntemini kullanmaya yönelik öz yeterlik algı düzeyleri ve görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- Hanna Önalın, N. (2020). *8. sınıf öğrencilerinin "enerji dönüşümleri ve çevre bilinci" ünitesinin akademik başarı ve fene karşı tutumlarına yaratıcı drama yönteminin etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kadan, Ö. F. (2013). *Yaratıcı drama yönteminin ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin İngilizce dersindeki başarı, tutum ve motivasyonlarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Kalıpcı, M. (2015). *The effect of drama activities on affective filter in teaching English as a foreign language to young adult learners*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kıyaker, S. (2017). *62-72 ay çocuklarının öz düzenleme becerisi üzerinde eğitici drama programının etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koçak Temur, Ş. (2018). *Teknoloji ve tasarım dersinde drama yönteminin öğrencilerin tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Koçak Tümer, B., & Tanju Aslışen, E. H. (2022). Türkiye’de 2016-2020 yılları arasında yaratıcı drama alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 501-516.
- Levent, T. (1999). Drama kültürü oluşturmak. Eğitimde tiyatrodan yaratıcı drama. *Çağdaş Drama Derneği Bülteni*, 2, 7-9.
- Madge, J. (1965). *The tools of science an analytical description of social science techniques*. Another Books Doubleday and Comp.
- Samsa, F. (2020). *Türkiye’de yaratıcı drama ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin eğilimleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- San, İ. (1990). Eğitimde yaratıcı drama. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 23(2), 573-582.
- San, İ. (1991). *Eğitim ve öğretimde yaşayarak öğrenme ve estetik bir süreç olarak yaratıcı drama*. Ankara: Naturel Yayınları.
- Sözkesen, A. (2015). *60-72 aylık çocukların değer eğitiminde öykü temelli yaratıcı drama yönteminin etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Şek Balandı, Ş. (2017). *Yaratıcı drama etkinliklerinin ilkökul 4.sınıf öğrencilerinin duygusal zekâ gelişimine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Terzioğlu Ünveren, I. (2018). *Dramanın yazma becerisi üzerindeki etkisi (Temel eğitim 1. kademe 3. sınıf örneği)*. *Yaratıcı drama etkinliklerinin ilkökul 4.sınıf öğrencilerinin duygusal zekâ gelişimine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ustaoğlu, T. (2022). *Sekizinci sınıf matematik dersi ebob- ekok konusunun yaratıcı drama ile öğretiminin başarı ve kalıcılığa etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ütkür, N. (2018). Hayat bilgisi derslerinde kullanılan yöntem ve etkinliklerin tespiti: lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 101-122.
- Yaşar, Ş., & Papatğa, E. (2015). İlkokul matematik derslerine yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 113-124.

- Yılmaz, H. (2020). *Yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin başarı ve tutumları üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Yiğit, Ç. (2010). Müzikte yaratıcı drama. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 1-10.

Türkiye’de Drama Eğitimi İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin (Yüksek Lisans) İncelenmesi

Genişletilmiş Özet

Yapılandırmacı eğitimin temeli öğrencinin kendi öğrenmesini keşfederek gerçekleştirmesidir. Bu nedenle derslerde öğrencilerin aktif olabileceği yöntemlerin kullanılması gerekmektedir. Drama yöntemi de bunlardan biridir. Öğrenciler drama yaparken problem çözebilme, yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini edinirken aynı zamanda kendilerini geliştirerek akademik yeterliliklerini de artırırlar (Ustaoglu, 2022). Drama, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yeteneklerini artırdığı için bir öğretim yöntemi olarak kullanılmaktadır (Aytaş, 2013; Genç, 2003). Sosyal becerilerin ve motor performansının artmasını sağlayarak (Arslan, 2019), kişilerin iletişim becerilerini de etkilemektedir (Dere,2019). Ayrıca yaratıcı drama etkinlikleri yoluyla üniversite öğrencilerine oryantasyon programları hazırlanmaktadır (Akhan ve Arık Karamık, 2019; Demir, 2019).

Drama yönteminin yapılandırmacı eğitimin gerekçelerinden olan öğrencileri aktive etme politikaları göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmada Türkiye’de drama eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin analizinin gerçekleştirilmesi planmaktadır. Çalışmada drama eğitimi alanındaki tezler derlenerek bu alandaki boşluğu gidermek hedeflenmektedir.

Amaç

Bu çalışmada Türkiye’de drama eğitimi alanında yayınlanmış olan lisansüstü tezlerin (yüksek lisans) çeşitli değişkenler açısından analizini yapmak ve farklı fikirlerle başka araştırmalara katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesi sürecini kapsar” (Madge, 1965, s.75). Nitel araştırma yöntemlerinin aşamalarına dikkat edilerek 2010-2022 yılları arasında hazırlanmış olan tezlerin tam ve özenli bir şekilde incelemesi yapılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’deki üniversitelerde drama eğitimi alanında 2010-2022 yılları arasında hazırlanmış olan tezler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Ölçüt; Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ulusal tez merkezinde 2010-2022 yılları arasında hazırlanmış olması ve konu olarak sadece “eğitim ve öğretim”i içeriyor olmasıdır.

Verilerin Toplanması

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bunun için Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ulusal tez merkezinden gelişmiş tarama bölümüne “drama” ve “eğitim” anahtar kelimeleri yazılarak erişime açılmış 342 tez numaralandırılarak bilgisayara kaydedilmiştir. Araştırma kapsamına alınan tezler literatürde yapılan benzer çalışmaların incelenmesi sonucunda veri toplama aracının ilk hâli olan lisansüstü tez inceleme formu oluşturulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında YÖK veri tabanından indirilen tezler, Microsoft Excel ortamında hazırlanan lisansüstü tez inceleme formunda yer alan kategorilere göre frekans değerleri açısından analiz edilmiştir. Öncelikle tam metinlerine ulaşılan tezlerden elde edilen bulgular benzer ve farklı sonuçları açısından karşılaştırılarak ortak bir sonuca varılmıştır.

Araştırma Etiği

Bu araştırma bilimsel disiplin ilkelerine uygun olarak hazırlanmış ve Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Etik Kurulu'nun 19.10.2022 tarih ve 53856 sayılı karar izniyle gerçekleştirilmiştir.

Sonuç

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre drama eğitimi alanında yazılan lisansüstü tezler 2019 yılına kadar sürekli çoğalıyorken bu tarihten sonra yazılan tezlerin sayıları azalmıştır. 2019 yılında drama eğitimi alanında 94 tez yazılmış iken 2021 yılında 20 tez, 2022 yılında ise 7 tez yazılmıştır. Drama eğitimi ile ilgili yazılan 342 tezdten 255'ini kadın araştırmacılar yazarak en çok orana sahip olmuşlardır. Tezlerin araştırma yöntemleri incelendiğinde büyük çoğunluğunun nicel araştırma yöntemleri ile yürütüldüğü tespit edilmiştir. Tezlerde ortaokul öğrencilerinin en fazla çalışma yapılan araştırma grubu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni olarak ortaokul öğrencilerinin drama uygulamasının yaratacağı etkinin sonucunu en iyi gösterecek grup olduğu düşünülebilir. Drama eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçları incelendiğinde çok çeşitli veri toplama araçlarının kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tezlerde en çok kullanılan veri toplama aracı ise başarı testidir.

ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ DOĞRULTUSUNDA LİSANSÜSTÜ DEĞERLER EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of the Graduate Level Researches in Values Education Course in Line with Student Opinions

Çiğdem ÇELİK

Doktora Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

cigdemcelik@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5882-8156>

Kerim GÜNDOĞDU

Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

kerim.gundogdu@adu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4809-3405>

Cite as / Atıf: Çelik, Ç., & Gündoğdu, K. (2023). Öğrenci görüşleri doğrultusunda lisansüstü değerler eğitimi araştırmaları dersinin değerlendirilmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 35-68. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.1272282>

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	28.03.2023
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	19.04.2023
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Kerim GÜNDOĞDU
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	35-68
DOI Numarası- <i>DOI Number</i>	https://doi.org/10.31463/aicusbed.1272282

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ DOĞRULTUSUNDA LİSANSÜSTÜ DEĞERLER EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of the Graduate Level Researches in Values Education Course in Line
with Student Opinions

*Çiğdem ÇELİK
Kerim GÜNDOĞDU*

Öz

Bu çalışma ile bir devlet üniversitesinin Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı doktora programına kayıtlı lisansüstü öğrencilerin görüşlerine göre Değerler Eğitimi Araştırmaları dersinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Çalışmaya gönüllük esasına dayalı olarak ilgili dersi alan beş doktora öğrencisi katılmıştır. Örneklem, amaçlı örnekleme dayalı ölçüt örnekleme kullanılarak oluşturulmuştur. Veri çeşitlenmesinin sağlanabilmesi için veriler görüşme, gözlem ve dokümanlar aracılığıyla elde edilmiştir. Veriler içerik analizine tabi tutularak araştırma bulgularına ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda Değerler Eğitimi Araştırmaları dersine yönelik öğrencilerin daha derinlemesine bilgi edinme ve edindiği kazanımları meslek yaşantısında kullanma beklentisi içinde oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca dersin içeriğinin öğrenci beklentileri ve ders izlencesiyle örtüştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ek olarak dersin uygulama sürecinde işe koşulan yöntem ve tekniklerin lisansüstü düzeyde ve acil uzaktan öğretim sürecinde işlenen derse uygun olduğu belirtilmiştir. Son olarak, dersin ölçme-değerlendirme boyutunda gerek süreç, gerekse ürün değerlendirme yapıldığı ve bunun katılımcılarca olumlu karşılandığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, değerler eğitimi, lisansüstü değerler eğitimi, öğrenci görüşleri.

Abstract

This study aims to evaluate the Values Education Research course according to the views of graduate students enrolled in the doctoral program of Curriculum and Instruction at a state university. Case study design, one of the qualitative research methods, was used in the study. Five doctoral students who took the course voluntarily participated in the study. The sample was formed using criterion sampling based on purposeful sampling. In order to ensure data triangulation, data were obtained through interviews, observations and documents. The data were subjected to content analysis and research findings were obtained. As a result of the research, it was determined that students expected to gain more in-depth knowledge about the Values Education Research course and to use the gains in their

professional life. It was also concluded that the content of the course coincided with student expectations and the course syllabus. In addition, it was stated that the methods and techniques used in the implementation process of the course were appropriate for the course taught at the graduate level and in the emergency distant instructional process. Finally, it can be said that both process and product evaluation were made in the measurement and evaluation dimension of the course and this was positively received by the participants.

Key Words: Values, values education, graduate level values education, student opinions.

Giriş

Uzun zamandır tartışılan eğitimin amacı sorunsalına yönelik uzlaş alanlarından birisi bireylerin yalnızca akıl yürütme becerilerinin, zihinsel ve bedensel gelişimlerini sağlamanın yeterli görülemeyeceği ve bütüncül gelişimi sağlayabilmek için duyuşsal gelişimin de mutlaka desteklenmesi gerektiğidir (Lickona, 1991). Eğitim kurumları öğretim programları aracılığıyla bilişsel açıdan olduğu kadar, duyuşsal bakımdan da gelişmiş bireyler yetiştirmeyi ve böylece eğitimin niteliğini artırmayı amaçlar. Bu doğrultuda program dâhilinde bilişsel hedeflere ulaşmak yeterli görülmemekte, gelişimin farklı bir bileşeni olan duyuşsal gelişim ise duyuşsal hedefler aracılığıyla sağlanmak istenmektedir (Reigeluth, 1999). Öğrencilerin yaşamlarını kolaylaştıracak, onların mutlu bireyler olarak yaşamlarını sağlayacak önemli değerler duyuşsal hedefler çerçevesinde öğrencilere verilebilir. Değerler, toplumu oluşturan bireylere; iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin vb. uyulması ve uzak durulması gereken hareket tarzlarını belirleyen, zamana göre yenilenmesi ya da farklı yargılara bürünmesi gereken yol göstericilerdir (Çankırılı, 2015). Sağlam bir değerler sistemi bütünlüğüne sahip olmak, bireylerin mutlu olmalarının temelidir (Eyre ve Eyre, 1993). Bu sebeple okullarda öğrencilere değerler eğitiminin etkili ve sistemli bir şekilde verilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Yazıcı, 2006).

Alanyazında değer eğitimi, karakter eğitimi ve ahlak eğitimi gibi kavramlara rastlanmakta ve bu kavramların ortak amacının ise iyi erdemlere sahip bireyler yetiştirmek olduğu görülmektedir. Değer eğitimi kavramı ile benzer şekilde ‘karakter eğitimi’ kavramı da sosyal, ruhsal, kültürel ve ahlaki gelişimi sağlamak amacıyla bireylere kazandırılmaya çalışılan erdemlerden bahsetmektedir (Halstead ve Taylor, 2004). Geçmiş 1920’li yıllarda Amerika’da ‘Karakter Eğitimi’ adı altında yapılan çalışmalara dayanan (Turan ve Ulusoy, 2019) değerler eğitimi; bireyin bakış açılarını

belirleyen değerlerin kazanılması, yeni değerlerin benimsenmesi, içselleştirilerek davranışa dönüştürülmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Yaman, 2012; Zavalı, 2014). Lickona'ya (1991) göre değer eğitimi, çocukların neyin doğru olduğuna karar verebilmesini, neyin doğru olduğunu derinlemesine önemsemesini ve dışardan gelen baskı ve içten gelen ayartmalar karşısında bile doğru olanı yapmasını sağlamalıdır.

Çocuğun temel davranışları ve değerleri ilk olarak kazandığı yer toplumun yapı taşı oluşturulan aile kurumudur. Eğitimin her aşamasında ailenin yeri oldukça önemlidir (Oktay, 1999). Çocukların eğitilmesinde, toplumun gelenek ve göreneklerinin, ahlaki ve insani temel değerlerinin kazandırılmasında ailenin rolü etkisini hiçbir zaman kaybetmemiştir (Çankırlı, 2015; Doğanay, 2006; Turan ve Ulusoy, 2019). Ailelerin çocukları yetiştirme biçimleri ve tutumları çocuğun kişilik oluşumunu etkilemekte ve toplumsal değerlerin çocuğa aktarılması da onun sosyalleşme sürecine katkı sağlamaktadır (Şahin, 2005; Yavuzer, 1990). Küçük yaşlardan itibaren bireylerin kazanması ve içselleştirmesi beklenen değerlerin toplumsal birlik ve huzur açısından da önemli olduğu düşünüldüğünde, aileler kadar okulların da değer kazandırmada etkin rolü bulunduğu görülmektedir. Toplumlar kendi değerlerini bilen, tanıyan ve yaşatan bireyler yetiştirmek istediği için okullar, değer eğitimi ile öğrencilerin kişiliklerini iyileştirmeyi, geliştirmeyi ve topluma karşı sorumluluklarını öğrenmelerini amaçlamaktadır (Turan ve Ulusoy, 2019). Ek olarak, değer eğitiminin amaçları arasında çocuğun doğuştan getirdiği iyi özellikleri ortaya çıkarmak, kişiliğinin gelişimini sağlamak, bireyi ve toplumu kötü ahlaktan korumak, bireye iyi ahlaki davranışlar kazandırmak ve bu davranışların devamlılığını sağlamak da yer almaktadır (Aydın ve Akyol Gürler, 2012). Çocukların ahlaki sosyalleştiricileri olan ailenin parçalanması, gençlik değerlerinin şekillenmesinde büyük etkisi olan kitle iletişim kültürünün artan olumsuz etkisi, toplumların, ülkelerinin manevi gerileme döneminde oldukları algısı, artan gençlik şiddeti ve eğilimleri değer eğitimine olan ihtiyacı gözler önüne sermektedir (Lickona, 1991). Çocuklar, dünya üzerinde gün geçtikçe büyüyen iç savaşlardan, şiddet ve terör olaylarından görsel medya aracılığıyla haberdar olmakta ve ciddi şekilde etkilenmektedir (Çankırlı, 2015). Teknolojinin gelişimi ve değişen dünya düzeni nedeniyle çocukların sosyal çevresini internet, bilgisayar oyunları, televizyon, sinema, oyuncaklar ve reklamlar oluşturmaktadır. Bu çevrede, çocukların daha mutlu ve başarılı olabilmesi, akademik başarıdan ziyade değerlerin ve duyguların anlaşılması, uygulanması ve etkili iletişimin gerçekleşmesiyle sağlanır

(Bulut, 2011). Toplumlarda ciddi ahlaki sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte bireylere bu sorunlarla nasıl başa çıkabileceklerinin öğretilmesi de gereklilik hâline gelmiştir (Can, 2008).

Okulun temel işlevlerinden biri insanın bütün yönleriyle gelişmesine ve toplumdaki diğer insanlarla olan sosyal ilişkilerini geliştirmesine ve sosyal beceriler kazanmasına katkı sağlamaktır (Turan ve Ulusoy, 2019). Çevresini etkileyen ve çevresinden etkilenen okulların, amaçları belirlenirken toplumun değerlerinin de dikkate alınması gerekmektedir (Çankırılı, 2015). Bu sebeple okullar var olduğu sürece değer eğitimi de olacaktır (Welton ve Mallan, 1999). Bu bağlamda okulların yeni neslin değerlerini, tutumlarını ve davranışlarını etkileyebildiği gerçeği esas alınarak çeşitli okul kademelerinde öğrencilerin kendisi ve içinde bulunduğu toplum için doğru değer seçmesi, seçme nedenlerini düşünmesi ve değerlendirmesi, yanlış bir tercih yapması durumunda alternatifleri sorgulaması, değeri içselleştirerek davranışa dönüştürmesi ve süreklilik kazandırması hususlarında öğrencilere mentorluk yapılmalıdır (Lickona, 1991).

Türkiye’de değerler eğitiminin ilk olarak 08 Eylül 2010 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan ‘İlk Ders Genelgesi’ ile uygulanmaya başlandığı görülmektedir. Bu genelgede öğrencilerin toplumun geleceği olduğu gerçeği vurgulanarak onların millî ve evrensel değerleri kazanmış, erdemli, hoşgörülü ve iyi karakterli bireyler olarak yetişmeleri gerektiği açıklanmıştır (MEB, 2010). O tarihten bugüne kadar geçen zaman diliminde değer eğitimi üzerinde değişiklikler yapılmış olmakla birlikte hâlen on kök değer (sevgi, dürüstlük, yardımseverlik, sorumluluk, saygı, dostluk, sabır, öz denetim ve vatanseverlik) çerçevesinde değer eğitimi uygulamaları devam etmektedir (Bulut, 2021). İlköğretimden başlayarak yükseköğretime kadar, örgün eğitimin her kademesinde bireylere değer aktarımının önemi büyüktür (Tozlu ve Topsakal, 2007; Ulusoy ve Tay, 2011). Bu yüzden sadece ilköğretim ya da ortaöğretimde değil lisans düzeyinde birçok eğitim fakültesinde ‘Değer Eğitimi’ veya ‘Karakter Eğitimi’ gibi dersler yer almaktadır. Ayrıca bazı üniversitelerde lisansüstü düzeyde değer eğitimi odaklı programlar bulunmaktadır. Türkiye’de hâlen Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsüne bağlı olarak öğretim yapan Değerler Eğitimi Yüksek Lisans Programı öğretime devam etmektedir. Amacı “Temel insanî değerleri psikoloji, din ve eğitim boyutlarıyla incelemek, değerlerin bilgisini, içeriğini ve kapsamını analiz etmek ve değerler eğitiminin eğitim-öğretim sürecine dâhil edilmesi noktasında gerekli bilgi ve beceriye sahip bilim insanları yetiştirmek” olan

bu programda lisansüstü eğitime başlamanın koşullarından biri MEB'e bağlı öğretmen olarak görev yapıyor olmak şeklinde belirtilmektedir. Değerler eğitimi lisansüstü programında; değer eğitimi, ahlak eğitimi ve mesleki yeterliklerin geliştirilmesine yönelik derslerin yanı sıra, bilimsel araştırma becerisinin geliştirilmesine ve aktarılmasına yönelik dersler de yer almaktadır (URL-1). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi bünyesinde 'Disiplinlerarası Değerler Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı' yer almakta olup bu programda 'Değer Araştırmalarına Giriş', 'Değer Eğitiminin Toplumsal ve Kültürel Temelleri', 'Değerler Psikolojisi', 'Değerlerin Kaynağına İlişkin Temel Kuramlar' ve 'Tarihi Kaynakların Değerler Eğitiminde Kullanımı' gibi dersler bulunmaktadır (URL-2). Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü 'Karakter ve Değer Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı' lisansüstü düzeyde değer eğitimi odaklı öğretim faaliyetlerini yürütmeye devam etmektedir (URL-3). Marmara Üniversitesi İlköğretim, Sosyal Bilgiler Alan Öğretmenliği, Okul Öncesi Öğretmenliği başta olmak üzere öğretmenlik alanındaki, tezli yüksek lisans programlarında zorunlu ders kapsamında 'Değerler Eğitimi' dersi yer almaktadır. İlgili dersin izlencesinde amaç; "Öğrencilere değerler eğitimi alanında temel yaklaşımları öğretmek, alanyazına hâkim olmalarını ve değerler eğitimi alanında bilimsel yayın yapmalarını sağlamaktır." şeklinde belirtilmiştir (URL-4). Ayrıca Atatürk Üniversitesi bünyesinde 'İnsani Değerler Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi' yer almakta olup üniversite öğrencileri ile bu merkezde projeler yürütülmektedir. 'İyilik Her Yerde', 'Gençlik Bir İnci' ve 'Yaşlı Çınarlar Gençlerle Tecrübe Paylaşıyor' isimli projeler bunlardan bazılarıdır (URL-5). Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Lisans Programında zorunlu dersler kapsamında 'Karakter ve Değer Eğitimi' dersi yer almaktadır. Dersin amacı "Karakter ve Değer Eğitimiyle ilgili temel kavramları, sınıflamaları, değer eğitimi yaklaşımlarını tanıtmak ve önemini kavramak" olarak belirtilmektedir (URL-6). Benzer şekilde İstanbul Üniversitesi Çocuk Gelişimi Lisans Programında zorunlu dersler kapsamında 'Ahlak Gelişimi ve Değer Eğitimi' dersi yer almaktadır. Dersin amacı "Ahlak gelişimi kuramlarını tanıtmayı, değer kavramı hakkında bilgi vermeyi, çocukluk döneminde kazandırılması ve geliştirilmesi gereken değerler ile ilgili yeterlikleri arttırmayı, değerler ile eğitim programları arasındaki ilişkiyi değerlendirmeyi, değerler eğitiminde farklı ülke örneklerini tanımayı, farklı etkinliklerde değerlerin öğretimi ile ilgili bilgi sağlamayı, belirlenen bazı değerlerin öğretimi ile ilgili beceri kazandırma" olarak ilgili dersin

izlencesinde belirtilmiştir (URL-7). Benzer amaçlarla Dokuz Eylül Üniversitesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Lisans Programında ‘Ahlak ve Değerler Eğitim’ (URL-8), Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesinde ise öğretmen adaylarına seçmeli ders olarak ‘Değerler Eğitimi’ (URL-9) dersi bulunmaktadır. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesinde sınıf ve okul öncesi öğretmenliği bölümlerinde zorunlu dersler kapsamında ‘Karakter ve Değer Eğitimi’ (URL-10), Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Sınıf Eğitimi, Okul Öncesi ve Türk Dili ve Edebiyatı lisans programlarında zorunlu ders olarak ‘Değerler Eğitimi’ dersi (URL-4) verilirken; Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümündeki lisans programlarında da ‘Karakter ve Değer Eğitimi’ dersi (URL-11) açılmıştır. Uludağ Üniversitesinin farklı lisans programlarında seçmeli ders kapsamında ‘Karakter ve Değer Eğitimi’ dersi (URL-12) ve On Dokuz Mayıs Üniversitesinin farklı lisans programlarında ‘Farkındalık ve Değerler Eğitimi’ ile ‘Karakter ve Değer Eğitimi’ derslerinin (URL-13) yer aldığı görülmektedir. Bu örneklerin dışında başka üniversitelerde de karakter ve değer eğitimine yönelik lisans düzeyinde zorunlu ya da seçmeli dersler kapsamında dersler bulunmaktadır. 2018 yılında eğitim fakültelerine yetki devri ile bu türden derslerin tüm öğretmen yetiştiren kurumlarda yaygınlaştığı söylenebilir.

Alanyazın tarandığında uygulanmakta olan değerler eğitimi etkinliklerine yönelik öğretmen, okul yöneticisi, öğretmen adayı ve öğrencilerin görüşlerinin incelendiği (Akbaba ve Soyca, 2016; Aksoy, 2017; Aktepe ve Yalçinkaya, 2016; Aladağ ve Kuzgun, 2015; Altıntaş, 2014; Arpacı, 2014; Ateş, 2013; Balcı ve Yanpar Yelken, 2013; Başcı, 2012; Batmaca, 2016; Bayır, Köse ve Deveci, 2016; Baysal, 2013; Can, 2008; Canpolat vd., 2010; Çelik, 2020; Er ve Bayındır, 2015; Gözel, 2018; Gülmüş, 2015; Gürkan, 2017; Kaplan, 2014; Kara, 2017; Keskin, 2014; Kurtulmuş vd., 2014; Meydan, 2012; Serbes ve Cengiz, 2015; Şahin, 2010; Turan ve Arslan, 2016; Yiğittir ve Öcal, 2011) çalışmalara rastlanmaktadır. Bunun yanında eğitim programlarında değer eğitiminin yerinin incelendiği akademik çalışmalar da (Canoğlu, 2014; Fırat ve Mogan, 2014; Izgar, 2014; Izgar ve Beyhan, 2015; İpekçi, 2018; Kapkın, 2018; Özyurt vd., 2015; Yaşaroğlu, 2018) alanyazında yer almaktadır. Bunların dışında değer eğitimi odağında ders ve çocuk kitaplarının incelendiği çalışmalar (Aytekin, 2015; Barış ve Ece, 2015; Çapoğlu ve Okur, 2015; Fırat ve Mogan, 2014; Gereken, 2018; Kaşkaya ve Duran, 2017; Kırmızı Susar, 2014; Kuru, 2016; Oran, 2015; Öztürk ve Özkan, 2018; Pilav vd., 2015; Sözer vd., 2016;

Şentürk ve Aktaş, 2015; Tonga ve Uslu, 2015; Uçus ve Demirbaş, 2017; Yükrük ve Akarsu, 2015) dikkati çekmektedir. Değer eğitiminde kullanılan yöntem ve tekniklerin incelendiği akademik çalışmalara (Ada, 2016; Kahriman, 2014; Memiş vd., 2016; Sidekli ve Aydın, 2016; Yürük, 2015; Zengin ve Yalçınkaya, 2016) ek olarak, okul öncesi değerler eğitimi uygulamalarının incelendiği (Akto, 2017; Ogelman ve Sarıkaya, 2015; Öztürk Samur, 2011; Uzun ve Köse, 2017; Yazar ve Erkuş, 2013) ve velilerin değer eğitimine yönelik görüşlerinin incelendiği çalışmaların da (Dinçer ve Gözel, 2019; Tay ve Yıldırım, 2009) alanyazında yer aldığı görülmektedir.

Çalışma konusuyla ilgili alanyazının incelenmesi sonucunda lisansüstü düzeyde Değerler Eğitimi Araştırmaları (DEA) derslerine ya da uygulamalarına yönelik çalışmalara rastlanmamıştır. Yapılan bu çalışmanın lisansüstü değer eğitimi çalışmalarının incelenmesine öncülük edebileceği ve katılımcı görüşlerine yer vermesinden dolayı, bu tür derslerin programlarının değerlendirilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu araştırma ile Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı doktora programında yer alan DEA dersinin öğrenci görüşleri doğrultusunda incelenmesi ve ders programının farklı açılardan değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmaktadır:

1. DEA dersine yönelik öğrencilerinin tercih ve beklentileri nasıldır?
2. Öğrencilerin dersin amaçlarına, içeriğine, eğitim durumları ve ölçme değerlendirme etkinliklerine yönelik görüş ve önerileri nelerdir?

Yöntem

Doktora düzeyinde verilen DEA dersini öğrenci görüşleri doğrultusunda nitel yaklaşımla değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışmaları, çalışılan olgunun kendi bağlamı içerisinde kolayca ayırt edilemediği durumlarda, araştırmacının gerçek yaşam olaylarını anlamlı ve bütüncül bir şekilde ortaya koyar (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Alanyazında durum çalışmalarının gerçekleştirilmesine yönelik farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır (Bogdan ve Biklen, 2007; Davey, 2009; Yin, 2003). Bu çalışmanın özellikleri itibarıyla öğrenci görüşlerinden hareketle ilgili ders hakkında bilgi vermek ve betimleme yapmak amaçlandığından Davey'in (2009) 'açıklayıcı durum çalışması' kullanılmıştır.

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 akademik eğitim yılında bir devlet üniversitesinin Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı doktora programında DEA dersine kayıtlı beş öğrenci oluşturmuştur. Çalışma kapsamında derinlemesine bilgi toplamak ve çalışmanın konusuna uygun olması nedeniyle amaçlı örnekleme dayalı ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme, araştırmacı tarafından daha önceden belirlenen ölçütlere sahip anlatıcılar yer almaktadır (Hatch, 2002; Patton, 2014). Bu çalışmada ölçüt, doktora öğrencileri için DEA dersine devam ediyor olmasıdır.

Araştırmaya dâhil olan öğrencilerin branş, öğretmenlik mesleğindeki çalışma süreleri, mezun oldukları bölüm, ders yürüttükleri sınıf düzeyi ve sınıflarında değer eğitimi etkinliği uygulamış/uygulamamış olma durumları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Kişisel Bilgiler

Katılımcı	Branş	Kıdem	Bölüm	Ders yürüttüğü sınıf düzeyi	Değer uygulamaları gerçekleştirme düzeyi
K1	Sınıf Öğrt.	18	Sınıf Öğretmenliği	4	Uyguluyor
K2	Almanca	3	Almanca Dili Eğitimi	9,10,11,12	Uygulamıyor
K3	Matematik	8	Matematik Öğretmenliği	9,12	Uygulamıyor
K4	Türkçe	3	Türkçe Öğretmenliği	5,6,7,8	Uyguluyor
K5	Türk Dili ve Edebiyatı	---	Türk Dili ve Edebiyatı	---	---

Veri toplama araçları

Araştırmanın katılımcıları olan doktora öğrencilerinden veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde amaç görüşülen katılımcılardan elde edilen veriler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları bulmak ve buna göre karşılaştırmalar yapmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Yarı yapılandırılmış görüşmelerde kullanılan form 9 soru ve 12 sonda sorusundan oluşmaktadır. Durum çalışmalarının

temel veri toplama araçları gözlem, görüşme ve dokümanlardır. (Merriam, 2009). Görüşmelerden elde edilen verilerin kontrolü bakımından araştırmacı tarafından katılımlı ders gözlemleri yapılmıştır. Nitel araştırmalar için kullanılacak yöntemlerden biri olan gözlemin amacı insan ve topluma ait olgu ve davranışları açıklamaktır. Karmaşık ve değişken olan bu olgu ve davranışların doğal ortamları ve oluşum nedenleri önemlidir (Patton, 1990). Bu nedenle gözlemlerde araştırmacı tarafından hazırlanan ve dört boyuttan oluşan gözlem formu kullanılmıştır. Bu boyutlar dersin amaçlarını, içeriğini, eğitim ve sınav durumlarını kapsamaktadır. Ayrıca dersi yürüten öğretim üyesinin verdiği izlenim doküman analizi tekniği ile incelenmiştir. Patton, (1990), üzerinde çalışılması hedeflenen durum, olgu ve olaylara ilişkin resmî ve örgütsel kayıtlar, raporlar, program kayıtları, kişisel dokümanlar, açık ve sınırlandırılmamış sorulara verilmiş yanıtların kayıtları gibi her türlü belgenin analiz edilmesinin araştırmanın geçerliğini artıracığından bahsetmiştir. Bu bağlamda araştırmada DEA dersinin amacının, içeriğinin, uygulama şekli ve süresinin, öğrenme çıktılarının, ölçme değerlendirme yöntemlerinin belirtildiği izlenim incelenmiş, görüşme ve gözlemlerden elde edilen verilerle ilişkilendirilmiştir.

Süreç

Araştırma sürecine başlamadan önce dersi yürüten öğretim üyesine çalışmanın amacı, yöntemi ve nasıl yapılandırılacağı açıklanmış ve kendisinden dersleri esnasında araştırma çerçevesinde veri toplamak amacıyla izin alınmıştır. Ayrıca veri toplama çalışmalarına başlamadan önce etik kurul onayı, Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Etik Kurulunun 25.01.2021 tarih, 2021/02 sayı ve 5 nolu karar yazısı ile alınmıştır. Araştırmanın verileri 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz döneminde DEA dersine devam eden ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan beş doktora öğrencisinden, dersler sırasında yapılan gözlemler ve görüşmelerden elde edilmiştir. Ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınan görüşmeler 20.12.2020/15.01.2021 tarihleri arasında yapılmıştır.

Araştırmacının kendisi de ilgili derse devam eden doktora öğrencisi olduğundan katılımcı gözlemci rolüyle ders gözlemleri gerçekleştirmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmanın gerçekleştirildiği öğretim döneminde dersler uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple araştırmaya başlamadan önce gerçekleşen derslerin de videolarının izlenerek gözlemlenmesi sağlanabilmiştir. Böylece dönem boyunca yapılan tüm

dersler araştırma amaçları doğrultusunda araştırmacı tarafından gözlemlenebilmiştir.

Verilerin analizi

Çalışmanın analiz sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem formları aracılığı ile toplanan veriler içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Bu veriler doküman analizi sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Bu süreçte öncelikle ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınan veriler araştırmacı tarafından kelime işlemci programına (Word) aktarılarak 18 sayfa ham veri elde edilmiştir. Tüm veriler birkaç kez okunmuş, araştırma amaçları ve soruları kapsamında kodlamalar yapılmıştır. Anlamli yapılar temel alınarak kodlardan kategoriler, kategorilerden temalara ulaşılmıştır.

Veriler, analizin güvenilirliğini sağlamak için araştırmacı dışında bir başka eğitim uzmanı tarafından da kodlanmıştır. Miles ve Huberman'ın (1994) [Görüş birliği/ (Görüş ayrılığı + Görüş birliği)] X 100 formülü kullanılarak kodlayıcılar arasındaki tutarlılık hesaplanmıştır. Yapılan iki kodlamanın uyum yüzdesi %80,3 olarak hesaplanmıştır. Uyum yüzdesinin %70 veya üzerinde olması veri analizinin güvenilirliği açısından yeterli görülmektedir (Miles ve Huberman, 1994).

Nitel araştırmalarda sonuçların ne düzeyde doğru olduğu ve araştırmanın genel çerçevesine uygunluğu geçerlikle ilgiliyken, önyargı ve hatalardan arınık olması, aynı zamanda farklı araştırmacılar tarafından tekrar edilebilmesi güvenilirlikle ilgilidir (McMillan, 2004; Yin, 2009). Bu bağlamda araştırmanın iç geçerliğini sağlamak için yarı yapılandırılmış görüşme sonrası yazılı hâle getirilen verilerin katılımcılar tarafından gözden geçirilmesi sağlanmış ve onayları alınmıştır. Görüşmeler gerçekleşmeden önce verilerin yalnızca bu araştırmada kullanılacağı, kimliklerinin gizli tutulacağı söylenerek katılımcılardan görüşlerini samimi bir şekilde açıklamaları istenmiştir. Yine araştırmanın iç geçerliğini artırmak için içerik analizi sonucu elde edilen bulgular araştırmacı tarafından yorum yapmadan aktarılmıştır.

Bulgular

DEA Dersine Yönelik Beklentiler ve Karşılanma Düzeyine İlişkin Bulgular

Doktora öğrencilerinin DEA dersine yönelik ‘seçme nedeni ve beklentiler’ temasına ilişkin görüşlerinin kategori ve kod listesi Tablo 2’de verilmiştir.

Doktora öğrencilerinin DEA dersine yönelik ‘seçme nedeni ve beklentiler’ temasına ilişkin görüşleri incelendiğinde, ‘seçme nedeni’ kategorisinde dört öğrencinin dersi seçme nedeni olarak değerler eğitimi hakkında daha derinlemesine bilgi edinebilme olduğu görülmektedir. Katılımcılardan biri ‘Beklentim değerler eğitimi hakkında bilgi sahibi olmak’ (K5) derken, değer eğitimini meslek yaşantısında uygulayan katılımcılardan biri ise ‘Daha derinlemesine bilgi almaktı her şeyden önce bu dersi seçmekteki amacım’ (K1) şeklinde görüşünü bildirmiştir.

Tablo 2. Dersi Seçme Nedeni ve Beklentiler Temasına İlişkin Kategori-Kod Listesi

Kategori	Kod (f)
Seçme nedeni	Derinlemesine bilgi edinme fırsatı sağlama (4)
	Mesleğine fayda sağlama (4)
	Değer eğitiminin önemli olduğunu düşünme (2)
	İlgi alanı olanı olma (1)
Beklentiler	Uygulama yapma (4)
	Dünyadaki DE uygulamaları hakkında bilgi edinme (3)
	Türkiye’deki DE uygulamaları hakkında bilgi edinme (2)
	DE yöntem ve tekniklerini öğrenme (2)
	Değer sınıflandırmalarını öğrenme (2)
	DE ile ilgili kavramları öğrenme (2)
	Araştırmaları inceleme (2)
DE hakkında bilgi edinme (1)	
Beklentilerin karşılanma düzeyi	Çoğunlukla karşılandı (3)
	Beklentim karşılandı (1)
	Tam anlamıyla karşılandı (1)

Yine aynı kategorideki öğrenci görüşleri incelendiğinde iki öğrencinin değer eğitimini yaşam içinde önemli gördükleri; bir öğrencinin ilgi alanı içerisinde olduğu ve dört öğrencinin de şu anki meslek yaşantısında

ya da ileriki meslek yaşantısında fayda sağlayacağını düşündüğü için seçtikleri görülmektedir. Bu bağlamda, değer eğitimini meslek yaşantısında uygulayan bir katılımcı ‘Öğrencilerimde çeşitli değerler oluşturmam gerektiğini biliyorum ve uygulamaya yönelik belki bir katkı sağlayabilirim diye düşündüğüm için seçmişim bu dersi’ (K4) şeklinde görüş belirtirken ilgili uygulamayı gerçekleştirilmeyen bir katılımcı ise ‘Ana sınıfından lise düzeyine kadar kazandırabileceğimiz çok şey var aslında... Bu nedenle daha fazla yöntem ve teknik, yaklaşım öğrenebilmek için bu dersi seçtim’ (K3) şeklinde görüşünü bildirmiştir.

‘Beklentiler’ kategorisi incelendiğinde dört öğrencinin dersle ilgili uygulama yapma beklentisi içinde olduğu görülmektedir. Örneğin bir katılımcı ‘Sadece biraz daha uygulamaya dönük aktiviteler olabilirdi’ (K5) şeklinde görüşünü ifade ederken katılımcılardan bir diğeri bu görüşe paralel ifadelerle ‘Belki uygulamalı bir süreç olabilirdi’(K3) şeklinde görüşünü belirtmiştir. Bu beklentinin karşılanmama nedeninin ne/neler olabileceği sorulduğunda katılımcılardan biri ‘Pandemi nedeni ile yani uzaktan eğitim olduğu için bu pek mümkün olmadı (K2)’ şeklinde açıklamıştır.

‘Beklentilerin Karşılama Düzeyi’ temasına ilişkin kategori incelendiğinde üç öğrencinin dünyadaki değer eğitimi uygulamaları; iki öğrencinin Türkiye’deki değer eğitimi, iki öğrencinin değer kavramları, iki öğrencinin değer sınıflandırmaları, iki öğrencinin değer kazandırma sürecindeki yöntem ve teknikler hakkında bilgi edinme ve yine iki öğrencinin araştırma yapma beklentilerinin olduğu görülmektedir. Katılımcı beş öğrenciden biri beklentilerinin karşılandığını ifade ederken, üçü çoğunlukla karşılandığı ve bir diğeri katılımcı da tam anlamıyla karşılandığını belirtmiştir.

DEA Dersinin Amacına Yönelik Bulgular

Doktora öğrencilerinin DEA dersine yönelik ‘amaç’ temasına ilişkin görüşlerinin kategori ve kod listesi Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Dersin Amaçları Temasına İlişkin Kategori-Kod Listesi

Kategori	Kod (f)
Dersin amacı	Mesleğini gerçekleştirirken DE uygulamalarını nasıl gerçekleştireceğini öğrenme (3)
	DE ile ilgili araştırmaları inceleme (2)
	Okullarda gerçekleşen DE uygulamalarının daha işlevsel hale getirmek için araştırmalar yapma (1)

Amaç örtüşme düzeyi	Tamamen örtüşmekte (3) Çoğunlukla örtüşmekte (2)
---------------------	---

Doktora öğrencilerinin DEA dersine yönelik ‘amaç’ temasına ilişkin görüşleri incelendiğinde, ‘dersin amacı’ kategorisinde üç öğrenci meslek yaşantılarında değer eğitimi uygulamalarını nasıl daha iyi yürütebileceklerini öğrenmelerinin amaçlandığını ifade etmiştir. Örneğin bir katılımcı ‘Dersin bence değer eğitiminin nasıl aktarılması gerektiğine dair amaçları var’ (K2) şeklinde görüşünü belirtirken ek olarak değer eğitimi uygulayan katılımcı da ‘...daha faydalı şekilde, daha kalıcı şekilde öğrencilerde değer kazandırmanın nasıl gerçekleştirileceğini öğrenmek’ (K1) şeklinde açıklamıştır. Bu kategoride bir öğrenci de dersin amacının ‘değerler eğitimiyle ilgili araştırmaları incelemek’ olduğunu belirtmiştir.

‘Amaç örtüşme düzeyi’ kategorisinde öğrencilere dersin amaçları ile kendilerinin dersi seçme amaçlarının örtüşüp örtüşmediği sorulduğunda öğrencilerin üçünün tamamen örtüştüğü düşüncesinde olduğu, ikisinin ise çoğunlukla örtüştüğünü düşündüğü görülmektedir. Çoğunlukla örtüştüğünü düşünen öğrencilere hangi amaçlarının örtüşmediği sorulduğunda ‘Genellikle değer eğitiminin çocuklara yönelik düşünüyoruz. Yetişkinlere yönelik kısımları eksik kalıyor bence. Daha kapsamlı ele alınabilirdi’ (K2) derken, diğer bir katılımcı da ‘Biraz daha uygulamaya dönük düşünmüştüm. Çok teorik kaldı’ (K3) şeklinde görüş bildirmiştir.

Doküman analizi için kullanılan ders izlencesi incelendiğinde dersin amacının ‘Hem akademik açıdan başarılı ve hem de temel değerleri benimsemiş bireylerin yetiştirilmesidir’ şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Bu bağlamda dersin amacıyla öğrencilerin derse yönelik amaçlarının ve dersten beklentilerinin benzerlikler gösterdiği söylenebilir.

DEA Dersinin İçeriğine Yönelik Bulgular

Doktora öğrencilerinin DEA dersine yönelik ‘içerik’ temasına ilişkin görüşlerinin kategori ve kod listesi Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Dersin İçeriği Temasına İlişkin Kategori-Kod Listesi

Kategori	Kod (f)
İçerik	Değer kazandırma yaklaşımları (4)
	Değer sınıflandırmaları (3)
	Alanyazın inceleme (3)
	Değer kavramı (2)
	Farklı ülkelerin DE uygulamaları (2)
	Teoriden ziyade uygulamaya yönelik çalışmalar (2)
	Değerlere etki eden faktörler (1)
İçerik örtüşme düzeyi	Beklentimi karşıladı (5)

Doktora öğrencilerinin DEA dersine yönelik ‘içerik’ temasına ilişkin görüşleri incelendiğinde, ‘içerik’ kategorisinde dört öğrencinin değer kazandırma yaklaşımlarını vurguladıkları görülmektedir. Değer eğitimi uygulamalarını aynı zamanda meslek yaşantısında gerçekleştiren katılımcılardan biri ‘...değerin ne olduğundan ziyade değeri nasıl öğretebileceğim kısmıyla ilgili beklentilerim vardı’ (K4) derken katılımcılardan bir diğeri ise bu görüşe paralel olarak ‘...yöntem, teknik ve yaklaşımları nasıl kullanacağıma yönelik beklentim vardı’(K3) şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

‘İçerik örtüşme düzeyi’ kategorisinde öğrencilere dersin içeriği ile içeriğe ilişkin beklentilerinin örtüşüp örtüşmediği sorulduğunda dersi alan tüm öğrencilerin beklentilerinin karşılandığı görülmektedir.

Doküman analizi için kullanılan ders izlencesi incelendiğinde dersin içeriğinin ‘Değer kavramının oluşumu, özellikleri ve işlevleri, eğitim programlarında yer alan değerler eğitimi bilgisi, dünyadaki ve Türkiye’deki eğitim programları ve yaklaşımlarında değerler eğitimi uygulamalarının incelenmesi, değerler eğitiminin bireysel ve toplumsal gelişime katkısı, kuram ve uygulamada değerler eğitimi örneklerinin planlanması, bilimsel çalışmalarda değerler eğitimi ile ilgili yapılmış çalışmaların incelenmesi ve değerlendirilmesi’ şeklinde açıklandığı görülmektedir. İzlencede yer alan içerik açıklaması ile öğrencilerin dersin içeriğine yönelik beklentileri karşılaştırıldığında benzerlikler olduğu göze çarpmaktadır. Yapılan gözlemlerde de izlencede yer alan ve hafta hafta belirtilen içeriğin dersin akışıyla paralellik gösterdiği gözlemlenmiştir.

DEA Dersinin Eğitim Durumuna Yönelik Bulgular

Doktora öğrencilerinin DEA dersine yönelik ‘eğitim durumu’ temasına ilişkin görüşlerinin kategori ve kod listesi Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Eğitim Durumları Temasına İlişkin Kategori-Kod Listesi

Kategori	Kod (f)
Yöntem ve teknikler	Tartışma (3)
	Araştırma-inceleme (2)
	Sunumlar (2)
	Düz anlatım (2)
	Soru-cevap (2)
	Buluş yoluyla öğretim (1)
Beklenti durumu	Yansıtıcı yazılar (1)
	Beyin fırtınası (1)
Eğitim durumu örtüşme düzeyi	Uzaktan eğitim olduğu için başka beklentinin olmaması (3)
	Lisansüstü düzeyde olmasından başka beklentinin olmaması (2)
	Beklenti karşılandı (5)

Tablo 5 incelendiğinde, ‘yöntem ve teknikler’ kategorisinde üç öğrencinin derslerde özellikle tartışma (K1, K3, K4); iki öğrencinin araştırma-inceleme (K1, K3); iki öğrencinin düz anlatım; iki öğrencinin soru-cevap (K3, K4); iki öğrencinin sunum yapma (K1, K4); bir öğrencinin beyin fırtınası (K4); bir öğrencinin yansıtıcı yazı yazma (K1) ve bir öğrencinin buluş yoluyla öğretim (K1) gibi yöntem ve tekniklerin kullanıldığını ifade etmişlerdir. Öğrencilerden biri ‘Daha çok düz anlatım, soru-cevap, beyin fırtınası üzerinden ders yürütüldü’ (K4) şeklinde görüşünü belirtirken, bir diğer öğrenci de ‘Tartışma ortamları yaratıyor hocamız... birbirimizin fikirlerini sorguluyoruz, tartışıyoruz, yansıtıcı yazılar yazıyoruz’ (K1) şeklinde destekler nitelikte görüşünü açıklamıştır.

‘Beklenti durumu’ kategorisinde öğrencilerin dersin eğitim durumlarına yönelik beklentileri incelendiğinde, öğrencilerden üçü uzaktan eğitim yapıldığı için başka bir beklentisi olmadığını ve öğrencilerden ikisinin de lisansüstü düzeydeki derse yönelik başka yöntem ve teknik beklentisi içinde olmadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin öğrencilerden biri ‘Şimdi doktora düzeyinde yapılan bir derste sürekli dersin öğretim elemanı anlatsın, bizler dinleyelim, bilgilenelim tarzında bir uygulama olmayacağını zaten bekliyordum. Keza öyle de olmadı’ (K1) şeklinde görüş bildirmiştir. Ek olarak bir diğer öğrenci de ‘Uzaktan eğitimin etkilediğini düşünüyorum bu durumu. Yöntem ve tekniği çeşitlendirmek zor gerçekten. Ben de uzaktan eğitim yürüten bir öğretmen olduğum için bir noktada sınırlanıyoruz’ (K3) şeklindeki görüşünü ifade etmiştir.

‘Eğitim durumu örtüşme düzeyi’ kategorisinde öğrenci görüşleri doğrultusunda eğitim durumundaki beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı sorulduğunda öğrencilerin tamamının görüşünün olumlu olduğu

görülmektedir. Doküman analizi için kullanılan ders izlencesi incelendiğinde dersin eğitim durumları için ‘Anlatım, Tartışma, Örnek Olay, Bireysel Çalışma’ gibi yöntem ve teknikleri kullanılacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda derste kullanılan yöntem ve teknikler kategorisinde öğrencilerle yapılan görüşmelerden, doküman analizinden ve gözlemlerden elde edilen bulguların birbirini destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

DEA Dersinin Sınama Durumuna Yönelik Bulgular

Doktora öğrencilerinin DEA dersine yönelik ‘sınama durumları’ temasına ilişkin görüşleri incelendiğinde, ‘değerlendirme yaklaşımları’ kategorisinde süreç ve ürün değerlendirmesi şeklinde kodlar oluştuğu görülmektedir. Diğer kategori ve kod listesi Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Dersin Sınama Durumları Temasına İlişkin Kategori-Kod Listesi

Kategori	Kod (f)
Değerlendirme yaklaşımları	Süreç değerlendirmesi (4)
	• Sunumlar
	• Araştırmalar
	• Yansıtıcı yazılar
	• Derse katılım
Sınama durumu örtüşme düzeyi	• Makale incelemeleri
	Ürün değerlendirilmesi (4)
	• Final görevi (makale)
Sınama durumu örtüşme düzeyi	Beklenti karşılandı (5)

Süreç değerlendirmesi dönem boyunca derste yapılan tüm çalışmalarını (araştırmalar, yansıtıcı yazılar, sunumlar, makale incelemeleri, derse katılım) kapsarken, ürün değerlendirmesi de dönem sonu teslim edilecek final çalışmasını (makale yazımı) ifade etmektedir. Bu bağlamda öğrencilerden biri ‘Doktora düzeyinde böyle bir derste vize, final beklediğim bir şey değil. Yaptığımız sunumlar, araştırmalarımız, yansıtıcı yazılarımız, katılımımız, yorumlarımız, istekliliğimiz belki... bunların hepsini değerlendirecek hocamız’ (K1) şeklinde görüşünü belirtirken, buna paralel olarak bir diğer öğrenci de ‘Açıkçası o da sürpriz olmadı. Çünkü ortaya bir ürün koyulması ve lisansüstü düzeyde bir makale ya da yansıtıcı yazı gibi bir değerlendirme yazısı çıkarmayı bekliyordum. Yani hem süreç hem de ürün değerlendirilecek diye bekliyordum’ (K4) görüşünü açıklamıştır.

‘Sınama durumu örtüşme düzeyi’ kategorisinde öğrencilerin beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı sorulduğunda öğrencilerin tamamının beklentilerinin karşılandığı yönde görüş belirttikleri

görülmektedir. Doküman analizi için kullanılan ders izlencesi incelendiğinde dersin sınav durumları için ‘ara sınav ve final’ ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Dönem başı yapılan ilk ders gözleminde dersi veren öğretim üyesi tarafından ara sınav ve final görevleri için öğrencilerden ne istendiği (ara sınav için yapılan sunumların, çalışmaların, yansıtıcı yazıların vb. değerlendirmeye tabi tutulacağı, final için ise bilimsel bir çalışma/makale yazımı istendiği) belirtilmiştir. Bu bağlamda öğrenci görüşmelerinden ve gözlemlerden elde edilen veriler tutarlılık göstermektedir.

DEA Dersinin Öğretmenlik Yaşantısına Katkısına Yönelik Bulgular

Doktora öğrencilerinin DEA dersine yönelik ‘katkı’ temasına ilişkin görüşlerinin kategori ve kod listesi Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Dersin Katkı Temasına İlişkin Kategori-Kod Listesi

Kategori	Kod (f)
Öğretmenlik yaşantısına katkı	Sınıfına değer eğitimini nasıl verebileceğini öğrenme (4)
	Öğrenilen yöntem ve teknikleri uygulamada işe koşma (2)
	Farklı ülkedeki uygulamaları yordama (1)
	DE uygulamalarını sürece ve diğer disiplinlere entegre etme (1)
	Sınıftaki değer ihtiyaçlarını belirleme (1)
DE uygulamalarına bilimsel bakış açısı kazandırma (1)	

Doktora öğrencilerinin DEA dersine yönelik ‘katkı’ temasına ilişkin görüşleri incelendiğinde, ‘öğretmenlik yaşantısına katkı’ kategorisinde dört öğrencinin öğretmenlik yaşantısında ilgili derste edindikleri bilgilerin sınıfında değer eğitimini gerçekleştirirken faydalı olacağı görüşüne sahip oldukları görülmektedir. Örneğin değer eğitimi uygulamalarını meslek yaşantısında gerçekleştiren katılımcılardan biri ‘Dersi seçerken çoğunlukla öğrencilere değerleri kazandırmak için ne yapabilirim, nasıl yapabilirim? diye seçmiştim. Beklentimin de karşılandığını düşünüyorum’ (K4) şeklinde görüşünü belirtmiştir. Diğer bir uygulayıcı katılımcı da ‘Ben bunu nasıl hayata geçiririm? Sınıfımda nasıl uygulayım? Öğrencilerime nasıl daha iyi kazandırırım?’(K1) şeklinde önceki görüşü destekler nitelikte açıklama yapmıştır. Ek olarak, ilgili derste öğrendiği yöntem ve teknikleri işe koşarak katkı sağlayacağını düşünen bir diğer katılımcı ise ‘Yeni yöntem ve teknikler öğrendim. En önemlisi bu. Öğretmenliğime bu anlamda kazançlar sağladığımı düşünüyorum’ (K3) şeklinde açıklamıştır.

Ayrıca ‘öğretmenlik yaşantısına katkı’ kategorisinde farklı ülkedeki uygulamaları yordama (K1), sınıftaki değer ihtiyaçlarını belirleme (K1), değer eğitimi uygulamalarına bilimsel bakış açısı kazandırma (K3), değer

eğitimi uygulamalarını sürece ve diğer disiplinlere entegre etme (K1) gibi faydalarının olacağı yönünde de görüş belirtilmiştir.

Doküman analizi için kullanılan ders izlencesi incelendiğinde dersin çıktıkları olarak ‘değerler eğitiminin kişisel gelişimine katkısının farkına varabilme, değerler eğitimine ilişkin yapılmış çalışmaları inceleyebilme, değerler eğitiminin tarihsel gelişimini kavrayabilme, değerler eğitiminde aile, okul ve akranların rolünü açıklayabilme, programlarda değerler eğitimiyle ilgili konuları ayırt edebilme’ kazanımları verilmektedir. Dersin çıktıkları ile öğrencilerin dersin meslek yaşantılarına katkısına yönelik düşünceleri karşılaştırıldığında benzer ifadelerin yer aldığı görülmektedir.

DEA Dersinin İşleyişine Yönelik Bulgular

Doktora öğrencilerinin DEA dersine yönelik ‘işleyiş’ temasına ilişkin görüşlerinin kategori ve kod listesi Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Dersin İşleyişi Temasına İlişkin Kategori-Kod Listesi

Kategori	Kod (f)
Öneriler	DE ile ilgili ders planı yaptırma (3)
	Benzer şekilde işleme (2)
	DE ile ilgili etkinlik planları yaptırma (2)
	Uygulamaya dönük çalışmalar yaptırma (2)
	Alanyazındaki çalışmaları inceleme (2)
	Öğretim tasarımı geliştirme çalışması yaptırma (1)
	Deneysel bir çalışma yaptırma (1)

Doktora öğrencilerinin DEA dersine yönelik ‘işleyiş’ temasına ilişkin görüşleri incelendiğinde, ‘öneriler’ kategorisinde üç öğrenci değerler eğitimi ile ilgili bir ders planı yaptırma (K3, K4, K5); iki öğrenci değer eğitimi ile ilgili etkinlik planları yapma (K3, K4); iki öğrenci uygulamaya yönelik çalışmalar yapma (K2, K3) şeklinde öneri sunmuşlardır. Yine iki öğrenci alanyazındaki çalışmaları inceleme (K3, K1) önerisinde bulunmuşlardır.

Yapılan incelemede iki öğrenci dersin işleniş şeklini uygun bulduğunu ve beğendiğini ifade ederken soru üzerine önerilerde bulunduğunu açıklamıştır. Örneğin bir öğrenci ‘Benzer şekilde işlerdim’ (K4) şeklinde görüş belirtirken diğer öğrenci ‘Şu anki işleyiş tarzı da gayet uygun ve yeterliydi’(K5) şeklindeki görüşüyle önceki öğrenci ile paralellik göstermiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmada doktora programına devam eden öğrencilerin görüşlerine göre DEA dersinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin değerlerin ve değer eğitimin birey ve toplum için önemli olduğu düşüncesinden yola çıkarak, DEA dersine yönelik daha derinlemesine bilgi edinme ve edindiği kazanımları meslek yaşantısında kullanma beklentisi içinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Kirsechenbaum (1994) çalışmasında ahlak eğitimi, yurttaşlık eğitimi, değer eğitiminin öneminden ve işlevinden bahsetmiş, öğretmenlerin ise okul içinde değer eğitimindeki en etkili kişi olduğunu vurgulamış ve öğretmenlere değerleri öğrencilere kazandırabilmek için çeşitli stratejiler önermiştir. Bu bağlamda öğretmenler gerçek hayattan örnekler vererek, öğrencileri motive ederek ve yeni öğretim yaklaşımlarını kullanarak öğrencilere değerleri kazandırmalıdır (Batmaca, 2016). Bu da ancak öğretmenlerin nitelikli bir değer eğitimi bilgisine sahip olmaları ile gerçekleşebilir. Bu bağlamda doktora düzeyinde verilen DEA dersini alan öğrencilerin alanlarında başarılı olabilmeleri ve mesleklerine katkı sağlayabilmeleri için alanlarına ilgi duymaları ve hâkim olmaları gerekmektedir.

Araştırma bulgularına göre dersin içeriğine ilişkin görüşme, gözlem ve doküman analizinden elde edilen veriler tutarlılık göstermektedir. ‘Bir dersin ana hatları’ olarak nitelendirilen (Altman ve Cashin, 1992) ders izlenceleri, öğretim elemanları ve öğrenciler arasında öğrenme ortamını şekillendiren amaçlar ve beklentiler hakkında bilgi vermek amacıyla hazırlanmış resmî olmayan sözleşmelerdir (Millis, 2009). Bu bağlamda dönemin başında öğrencilerle paylaşılan ders izlencesinin öğrencilere kılavuzluk yaptığı, yapılan gözlemlerle de dersin akışıyla paralellik gösterdiği, eğitim ve öğretimin etkililiğini artırdığı görülmektedir. Araştırmadan elde edilen bu sonuç Eret Orhan vd.’nin (2017) ‘öğrenci başarısına etki eden önemli faktörlerden birisi olan ders izlenceleri öğretimin ve derslerinin kalitesini artırır.’ ifadesini destekler niteliktedir.

Dersin eğitim durumlarına yönelik görüşmelerden ve gözlemlerden elde edilen bulgulara dayanarak, eğitim öğretim sürecinde anlatım, soru-cevap ve tartışma gibi geleneksel yöntemlerle birlikte, araştırma-inceleme, sunum, yansıtıcı yazı, beyin fırtınası’ gibi yöntem ve tekniklerin de kullanıldığını sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç Demirbolat’ın (2015) çalışmasında belirttiği ‘klasik öğretim yöntemlerinden uzaklaşılmalıdır’ ifadesini destekler niteliktedir. Sınıflarda çok yönlü etkileşim ve iletişimi sağlayan öğrenci merkezli yöntemlerle ders işlendiği zaman eğitimin ve

öğretimin etkililiği de artmaktadır. Kimonen ve Nevalainen (2000) bu yöntemlerle öğrencilerin kendi öğrenme ortamlarında daha fazla sorumluluk alacaklarını, grupta çalışma, yaratıcı düşünme, iletişim becerilerini geliştireceklerini belirtmiştir. Kimonen ve Nevalainen'in bu görüşünün araştırmada kullanılan görüşme, gözlem ve doküman analizi sonucu ulaşılan ve doktora düzeyinde verilen DEA dersinin eğitim durumlarında işe koşulan yöntem ve tekniklerle tutarlılık gösterdiği söylenebilir. Ek olarak öğrenci görüşlerinden yola çıkarak eğitim durumlarında kullanılan yöntem ve tekniklerin çeşitlendirilememesinin ve uygulamaya yönelik çalışmaların yapılamamasının nedeni olarak eğitimin uzaktan gerçekleştiriliyor olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bununla birlikte ileriki akademik dönemlerde DEA dersinde öğrenciyi aktif hâle getirecek yöntem ve teknikler kullanılabilir.

Araştırma bulgularına ve yapılan gözlem sonuçlarına göre dersin sınav durumuna yönelik olarak süreç ve ürün değerlendirmesi yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Süreç değerlendirmesi olarak öğrencilerin ilgili derste yaptığı tüm çalışmaların, sunumların, derse katılımının, yansıtıcı yazılarının, araştırma-incelemelerinin değerlendirmeye alınacağı, ürün değerlendirmesi için dönem sonu teslim edilecek bilimsel çalışma yazımının değerlendirileceği vurgulanmıştır. Yapılan alan yazın incelemesinde DEA dersine yönelik sınav durumlarını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yüzden lisansüstü düzeyde verilen diğer derslerin sınav durumlarının nasıl gerçekleştiğine yönelik inceleme yapılmıştır. Araştırmanın DEA dersinin sınav durumu ile ilgili sonuçlarının Şahin vd., (2019) tarafından yapılan çalışmada ulaşılan 'nitel araştırma dersinin' sınav durumlarına ilişkin bulgularla tutarlılık gösterdiği görülmektedir. Ayrıca çalışma sonuçları Gündoğdu vd.'nin (2018) istatistik dersini bütüncül olarak inceledikleri çalışmada dersin sınav durumlarına yönelik sonuçların süreç değerlendirmesi açısından benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ancak bu çalışmada sonuca yönelik olan değerlendirmede vize ve final gibi başarı testlerinden de yararlandığı görülmektedir.

Araştırma sonunda öğrencilerin dersin işleniş sürecinde değer eğitimi ile ilgili ders ve etkinlik planı yapma, öğretim tasarımı geliştirme, deneysel çalışma yapma, uygulamaya dönük çalışmaları artırma gibi öneri niteliğinde görüş bildirdikleri görülmektedir. Bu durum öğrencilerin dersten beklentilerini sunmaktadır. Öğrencilerin beklentisinin derste teorik olarak öğrendiği bilgileri hayata geçirebilmek olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda araştırma sonuçları Demirbolat'ın (2005) çalışmasındaki 'lisansüstü eğitim

programları uygulamaya dönük olmalı' sonucuyla benzerlik göstermektedir. Katılımcı gözlemcinin de derste yaptığı gözlemler sonucunda uygulamaya yönelik çalışmaların olmadığı saptanmıştır. Bununla birlikte incelenen ders izlencesi içeriğinde uygulamaya ilişkin çalışmaların yer almadığı da görülmektedir. Öğrenci görüşlerinden hareketle içinde bulunulan pandemi sürecinin bu duruma neden olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda gelecek akademik eğitim dönemlerinde DEA ders izlencelerine uygulama çalışmalarının da eklenmesinin faydalı olacağı düşünülebilir.

Lisansüstü eğitimin amacının öğrencilerine faydalı bir öğretmen, toplumsal sorunlara duyarlı bir araştırmacı ve kendini sürekli geliştiren bir birey yetiştirmek olduğu (Aydemir ve Çam, 2015) gerçeği çıkış noktası olarak alınırsa programlardaki derslerin niteliği ve etkililiği göz ardı edilemez. Bu bağlamda program kapsamında alınacak bir ders olan DEA dersinin öğrencinin kendi değerlerini keşfetmesinde, alanında değerleri kendi öğrencilerine aktararak toplumu oluşturan bireylerin yetiştirilmesinde ve öğretmen olarak kendini geliştirmesinde etkili olduğu söylenebilir. Araştırma sonuçlarına dayanarak lisansüstü öğrencilerinin alanda uygulamaya dönük çalışmalar yapmalarını gerektiren öğretim etkinliklerinin ders içeriğine eklenmesinin dersin etkililik düzeyini artıracak olduğu düşünülebilir.

Bu çalışma Eğitim Programları ve Öğretim doktora düzeyinde gerçekleştirilmekte olan DEA dersini alan ve aynı zamanda tamamı eğitimci olan katılımcıların görüşleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmadaki katılımcılar değer ve değer eğitimi odağında ön bilgileri olan doktora öğrencisi öğretmenlerdir. Bu anlamda değer ve değer eğitimi kavramına yükledikleri anlamların neler olduğu bu araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Ancak farklı lisans/lisansüstü öğrencilerinin değer ve değer eğitimi kavramına yükledikleri anlamları ortaya çıkarmak adına benzer araştırmalar yapılabilir. Benzer çalışmalar aracılığıyla farklı programlarda konuyla ilgili ne tür çalışmalar yapıldığı ve duyuşsal alan eğitiminin sahip olduğu öneme binaen bu derslerde elde edilen bilgi, beceri ve yetkinliklerin uygulamada (okullarda) nasıl bir karşılığı olduğu detaylı olarak araştırılabilir. Değerler eğitiminin yalnızca belli bir alanda karşılığı olan bir konu olmadığı bilinciyle, disiplinler arası anlayışla ele alınarak farklı alanlarla bağlantılarının ortaya konulması önerilebilir.

Araştırmanın Etik Yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Çalışmanın etik kurul onayı, Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Etik Kurulunun 25.01.2021 tarih, 2021/02 sayı ve 5 nolu karar yazısı ile alınmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

Katkı Oranı Beyanı

Birinci yazarın makaleye katkı oranının %60, ikinci yazarın makaleye katkı oranının ise %40 olduğunu beyan ederiz.

Kaynakça

- Ada, E. (2016). *Erken çocukluk döneminde yaratıcı drama yönteminin değerler eğitime olan etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Akbaba, A., & Soyca, F. (2016). İlkokullarda görev yapan okul yöneticilerinin okullarını örgütsel ve toplumsal değerlere göre yönetmesi ve bu değerleri kazandırması ile ilgili öğretmen görüşleri. *Artuklu Human and Social Science Journal*, 1(1), 23-45.
- Aksoy, E. (2017). *İlkokullarda değerler eğitiminde etkili olan faktörlere ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt.
- Aktepe, V., & Yalçınkaya, E. (2016). Okul ortamında değerler eğitiminin öğrenci görüşlerine göre çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(2), 113-131.
- Akto, S. (2017). *Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim programındaki değerler eğitiminde kullandıkları yöntem ve tekniklerin uygunluğunun incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

- Aladağ, S., & Kuzgun, M. P. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının “değer” kavramına ilişkin metaforik algıları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 163-193.
- Altıntaş, M. E. (2014). *Öğretmenlerine göre ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde değer eğitimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Altman, B. H., & Cashin, W. E. (1992). Writing a syllabus. Center for faculty evaluation and development (Idea Paper No: 27), Kansas State University, USA. Retrieved from http://www.theideacenter.org/sites/default/files/Idea_Paper_27.pdf
- Arpacı, M. (2014). Öğretmen ve velilerin DKAB dersinde değerler ve değerler eğitimi hakkındaki görüşleri. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 14(2), 107-121.
- Aydemir, S., & Çam, Ş. (2015). Lisansüstü öğrencilerinin lisansüstü eğitimi almaya ilişkin görüşleri. *Turkish Journal of Education*, 4(4), 4-16.
- Aydın, M. Z., & Akyol Gürler, Ş. (2012). *Okulda değerler eğitimi. Yöntemler etkinlikler kaynaklar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aytekin, M. (2015). Ortaokul *Türkçe ders kitaplarının değer iletimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ateş, F. (2013). *İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin değerler eğitimi ve uygulamalarına yönelik görüşleri üzerine nitel bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Balcı, F. A., & Yanpar Yelken, T. (2013). İlköğretim sosyal bilgiler programında yer alan değerler ve değer eğitimi uygulamaları konusunda öğretmen görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 195-213.
- Barış, D. A., & Ece, A. S. (2015). Kültürel değerlerin aktarılmasında çocuk tekerlemeleri; “Tekerlemelerimizi biliyor muyuz?” *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 343-368.
- Başcı, Z. (2012). *Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değer eğitiminin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Erzurum örneği)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Batmaca, M. K. (2016). *Sınıf öğretmenlerinin 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan değerlerin öğretimine ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış

- yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Bayır, G. Ö., Köse, Ç. T., & Deveci, H. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarına göre ilkokullarda değer eğitimi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(3), 317-339.
- Baysal, N. (2013). *Ortaokul sosyal bilgiler derslerinde değerler eğitimi uygulamalarının öğretmenler yönüyle değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education* (5. Baskı). Boston: Pearson Education Inc.
- Bulut, S. (2011). *Atasözlerinin değerler eğitimindeki yeri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Bulut, K. (2021) Ayla Kutlu'nun 'Merhaba Sevgi' adlı çocuk romanının değerler eğitimi ve on kök değer açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 57, 248-272.
- Can, Ö. (2008). *Dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Canoğlu, S. N. (2014). *Türkçe ve matematik öğretim programlarının değer tabanlı program değerlendirme modeline göre incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Canpolat, E., Kaya, M., & Küçüktağ, İ. (2010). Öğretmen adaylarının değer algısı. *9. Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, 20-22 Mayıs 2010, Elâzığ, s. 1123-1126.
- Çankırlı, A. (2015). *Ailede ve okulda değerler eğitimi*. İstanbul: Zafer Yayınları.
- Çapoğlu, E., & Okur, A. (2015). Ortaokul 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki şiirlerde yer alan değerler. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 90-104
- Çelik, Ç. (2020). *İlkokul kademesinde uygulanan değerler eğitimi programının sınıf öğretmenleri, okul psikolojik danışmanları ve okul yöneticilerinin görüşlerine göre değerlendirilmesi: tek durumlu bir örnek olay çalışması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

- Davey, L. (2009). The application of case study evaluations. *Elementary Education Online*, 8(2), 1-3.
- Demirbolat, A. O. (2005). Yüksek lisans öğrencilerinin program ve öğretim elemanlarından beklentileri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 47-64.
- Dinçer, B., & Gözel, Ü. (2019). İlkokul programlarında (1-4) yer alan ve kazandırılması hedeflenen değerlere ilişkin sınıf öğretmenlerinin ve öğrenci velilerinin görüşlerinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 17(38), 207-234.
- Doğanay, A. (2006). Değerler eğitimi. *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* (Ed. C. Öztürk ve D. Dilek) içinde (256-287). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Er, A., & Bayındır, N. (2015). Sosyal bilgiler dersi öğretmenlerinin tarih konularının öğretimine ilişkin değer kazanımı ile öğretim programı hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 357-379.
- Eret Orhan, E., Çapa Aydın, Y., & Yerin Güneri, O. (2017). Yükseköğretimde öğretimi geliştirmek amacıyla ders izlencesi hazırlama: öğretim elemanları için öneriler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(3), 611-616.
- Eyre, L., & Eyre, R. (1993). *Teaching your children values*. New York: Rockefeller Center.
- Fırat, H., & Mogan, A. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki hikâyelerde yer alan değerler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 183(183), 25-49.
- Gereken, H. (2018). *5. sınıf Türkçe ders kitabındaki atasözlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Gözel, Ü. (2018). *Hayat bilgisi dersi öğretim programının değerler eğitimi açısından öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Gülmüş, R. (2015). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersi tarih konularında değer öğretimine ilişkin sınıf öğretmeni görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Gündoğdu, K., Dönmez, B., Güven, H., & Payza, T. (2018). Bir durum çalışması: Kim korkar hain istatistikten. *III. Uluslararası Doğu Batı Konferansı içinde* (ss.152-173). Ohrid, Makedonya.

- Gürkan, E. (2017). *İlkokullarda uygulanan değerler eğitimi uygulamalarının yönetici ve sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: a review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2) 169-202.
- Hatch, J. A. (2002). *Doing qualitative research in education settings*. State University of New York Press.
- Izgar, G. (2014). İlköğretim 8. sınıf öğrencileri üzerinde yapılan değerler eğitimi programının incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 75-89.
- Izgar, G., & Beyhan, Ö. (2015). Değerler eğitimi programının ilköğretim okulu 8. sınıf öğrencilerinin demokratik tutum ve davranışlarına etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 439-470.
- İpekçi, S. (2018). *Altıncı sınıf matematik öğretim programı ile bütünleştirilmiş değerler eğitimi program tasarısının etkililiğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kahriman, M. (2014). *İlkokul 3. sınıf hayat bilgisi dersi benim eşsiz yuvam temasındaki konuların drama yöntemine dayalı öğretiminin öğrencilerin iletişim, empati becerileri ve değer alguları üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Kanad, H. F. (1951). *Deneysel pedagoji II*. Ankara: Örnek Matbaası.
- Kapkın, B. (2018). *Etkinlik temelli değerler eğitimi programının 5-6 yaş çocukların sosyal becerilerine etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Kaplan Özalp, N. (2014). *İlkokullarda değer eğitiminin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Kara, B. (2017). *İlköğretim okullarında değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Uşak.
- Kaşkaya, A., & Duran, T. (2017). İlkokul Türkçe ders kitaplarının değer aktarımı açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 417-441.

- Keskin, Y. (2014). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerine göre değer eğitimi ve DKAB derslerinin zorunluluğu (Samsun Örneği). *Milli Eğitim Dergisi*, 44(203), 225-249.
- Kırmızı Susar, F. (2014). 4. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- Kimonen, E., & Nevalainen, R. (2000). Active learning in the process of educational change. *Teach Teach Educ*, 21, 623-635.
- Kirschenbaum, H. (1994). *100 Ways to enhance values and morality in schools and youth settings*. Allyn and Bacon, Old Tappan, New Jersey.
- Kurtulmuş, M., Tösten, R., & Gündaş, A. (2014). İlköğretim 1. kademe öğretmenlerinin değerler eğitimi sürecinde karşılaştıkları sorunlar. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 281-305.
- Kuru, H. (2016). *Ayşe Yamaç'ın çocuk romanlarının değerler eğitimi ve dil zenginliği açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Lickona, T. (1991). *The educating for character (How our school can teach respect and responsibility)*. New York: Bantam Books.
- McMillan, J. H. (2004). *Educational research: Fundamentals for the consumer*. Boston: Pearson / A and B.
- MEB. (2010). *18. Milli Eğitim Şurası bölge çalışmaları. Spor, sanat, beceri ve değerler eğitimi komisyonu sonuç raporu*. Samsun.
- Memiş, A., Sever, E., & Bozkurt, M. (2016). Yaratıcı yazma ve yaratıcı drama yaklaşımının ilköğretim öğrencilerinin yaratıcı yazma becerilerine ve yardımseverlik tutumlarına etkisi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(3), 1685-1702.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and interpretation*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Meydan, H. (2012). *İlköğretim okullarında değerler ve karakter eğitimi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage
- Millis, B. (2009). *The syllabus toolbox: a handbook for constructing a learning-centered syllabus*. *Teaching and learning center*, University of Texas: San Antonio. Retrieved from http://utsa.edu/tlc/Resources/Docs/Syllabus_Toolbox_UTSA_%20BJM.pdf

- Ogelman, H. G., & Sarıkaya, H. E. (2015). Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin değerler eğitimi konusundaki görüşleri: Denizli ili örneği. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 81-100.
- Oktay, A. (1999). *Yaşamın sihirli yılları*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Oran, G. (2015). *Yalvaç Ural'ın çocuk kitaplarında değer eğitimi ve bu eserlerin Türkçe öğretimine katkısı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Öztürk Samur, A. (2011). *Değerler eğitimi programının 6 yaş çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimlerine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Öztürk, T., & Özkan, Z. S. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 172-204.
- Özyurt, M., Demir, S., & Bay, E. (2015). Okul temelli yaklaşımla geliştirilen değer eğitim programının etkililiğinin değerlendirilmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(2), 274-296.
- Patton, M. Q. (1990). *How to use qualitative methods in evaluation*. London: Sage Pub.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research*. John Wiley and Sons, Ltd.
- Pilav, S., Demir, H.A., & Demir, H. (2015). İlköğretim 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerinin değer iletimi açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(206), 16-29.
- Reigeluth, C. M. (1999). *Instructional-design theories and models/ A new paradigm of instructional theory*. New York: Lavrence Erlbaum Associates.
- Serbes, Y., & Cengiz, Y. (2015). Sınıf öğretmeni ve beden eğitimi öğretmeni adaylarının tercih ettikleri öğretim stilleri ve stillere ilişkin değer algıları. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 4(1), 101-114.
- Sidekli, S., & Aydın, Y. (2016). İlkokul eğitiminde etik iklim: Olumlu /olumsuz örnekler. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 16-26.
- Sözer, M.A., Bozkurt, E., & Bozkurt, H. (2016). 4. sınıf sosyal bilgiler dersi programında yer alan değerlerin öğretiminde öğretmenlerin kullandıkları öğretim araç gereç ve materyalleri üzerine bir çalışma. *Qualitative Studies*, 11(4), 78-89.
- Şahin, D. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının toplumsal değer tercihleri: Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi örneği. *9. Sınıf*

- Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2010, Elâzığ, 545-548.
- Şahin, F. (2005). Çocuğun gelişimi ve eğitiminde babanın rolü. *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar* (Ed. M. Sevinç) içinde (. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Şahin, Y., Uysal, S., Saraç, L., & Gündoğdu, K. (2019). Nitel araştırma dersinin lisansüstü öğrenciler ve öğretim elemanlarınca bütüncül olarak değerlendirilmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 1408-1429.
- Şentürk, L., & Aktaş, E. (2015). Türkiye'de ve Romanya'da okutulan ana dili Türkçe ders kitaplarının değer iletimi açısından karşılaştırılması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 215-243.
- Tay, B., & Yıldırım, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde kazandırılması amaçlanan değerlere ilişkin veli görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(3), 1499-1542
- Tonga, D., & Uslu, S. (2015). Sosyal bilgiler dersinde kazanım-değer ilişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 91-110.
- Tozlu, N., & Topsakal, C. (2007). Avrupa birliğine uyum çerçevesinde değerler eğitimi. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (Ed. R. Kaymakcan, H. Hökekleli, Ş. Arslan, M. Zengin) içinde (172-202). İstanbul: Dem Yayınları.
- Turan, C., & Arslan, S. (2016). İlkokul öğrencilerinde evrensel ve insani değerlerin kazandırılma sürecinin, sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirilmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports ve Science Education*, 5(1), 26-41.
- Turan, R., & Ulusoy, K. (2019). *Farklı yönleriyle değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Uçuş, S., & Demirbaş, İ. (2017). Okul öncesi eğitim programı ile ilkökuller hayat bilgisi öğretim programının sarmallığının incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1084-1105.
- Ulusoy, K., & Tay, B. (2011). Sosyal Bilgiler öğretiminde değer eğitimi. *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar- II* (Ed. Refik Turan) içinde (60-71). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Uzun, M., & Köse, A. (2017). Okul öncesi eğitimde değerler eğitiminin uygulanmasına yönelik öğretmen görüşleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 305-338.

- Welton, D. A., & Mallan, J. T. (1999). *Children and their world*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Yaman, E. (2012). *Değerler eğitimi eğitimde yeni ufuklar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yaşaroğlu, C. (2018). *Öğretim programlarında değerler: Hayat bilgisi dersi örneği*. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(5) 725–733.
- Yavuzer, H. (1990). *Yaygın anne-baba tutumları. Ana baba okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazar, T., & Erkuş, S. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim programındaki değerler eğitimine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 196-211.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.
- Yıldırım A., & Şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yiğittir, S., & Öcal, A. (2011). Lise tarih öğretmenlerinin değerler ve değerler eğitimi konusundaki görüşleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), 117-124.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research: Design and methods* (3. Baskı). London: Sage Publications.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods*. Los Angeles, Calif.: Sage Publications.
- Yükrük, S., & Akarsu, S. (2015). İlkokul (1-4) müzik ders kitaplarında yer alan şarkıların değerler bakımından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(4), 1684-1707.
- Yürük, A. (2015). Yüksek din eğitimi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 15(1), 1-18.
- Zavalsız, Y. S. (2014). *Değer eğitimi*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Zengin, E. E., & Yalçınkaya, E. (2016). Yöntem olarak yaratıcı drama kullanımının ilkokul 4. sınıf sosyal bilgiler programındaki değerlere etkisi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 1(2), 221-236.

İnternet Kaynakları

- URL 1: <https://egitim.sakarya.edu.tr/tr/icerik/17395/90290/degerler-egitimi>
(Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL 2: <https://sbe.beun.edu.tr/yukseklisans-programlari/disiplinlerarasi-degerler-egitimi-tezli-yukseklisans.html> (Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL 3: <https://ebil.erciyes.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL 4: <https://meobs.marmara.edu.tr/Ders/degerler-egitimi/tdeo7035-37996-3721> (Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL 5: <http://ataidem.atauni.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL 6:
<https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=7076&lang=en%20>
(Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL 7:
https://ebs.istanbul.edu.tr/home/izlence/?id=698249&bid=10669&birim=cocuk_gelisimi_lisans_programi_acikogretim (Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL 8: https://debis.deu.edu.tr/ders-katalog/2015-016/tr/bolum_1152_tr.html (Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL 9: <https://www.hacettepe.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL 10: <http://egitim.akdeniz.edu.tr/ders-katalogu/> (Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL 11: <https://www.anadolu.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL 12:
<http://bilgipaketi.uludag.edu.tr/DersProgramiRapor/DersIcerikRapor/846534?Dil=0> (Erişim Tarihi: 24.05.2021)
- URL 13: <https://ebs.omu.edu.tr/312747/134645/2649> (Erişim Tarihi: 24.05.2021)

Evaluation of the Graduate Level Researches in Values Education Course in Line with Student Opinions

Extended Abstract

Introduction

The question of what the purpose of education is has always been one of the issues discussed by educators. One of the common conclusions reached by these discussions is that it is not enough to provide individuals' reasoning skills, mental and physical development, and affective development must be supported in order to reach educational goals. Important values that will facilitate the lives of students and enable them to live as happy individuals can be given to students within the framework of affective goals.

Considering that the values that individuals are expected to acquire and internalize from an early age are also important in terms of social unity and peace, it is seen that schools play an active role in adding value as well as families. Since societies want to raise individuals who know, recognize and live their own values, schools aim to improve and develop students' personalities and learn their responsibilities towards society through value education. In addition, the aims of values education include revealing the child's innate good qualities, ensuring the development of his personality, protecting the individual and society from bad morals, providing the individual with good moral behaviors and ensuring the continuity of these behaviors .

One of the main functions of the school is to contribute to the development of people in all their aspects, to improve their social relations with other people in the society and to gain social skills. The values of the society should also be taken into account when determining the goals of schools that affect and are affected by their environment. For this reason, there will be values education as long as schools exist. The importance of transferring value to individuals at all levels of formal education, starting from primary education to higher education. Therefore, there are courses such as 'Values Education' or 'Character Education' not only in primary or secondary education, but also in many education faculties at undergraduate level. In addition, some universities have programs focused on value education at the graduate level.

When the literature is examined in depth, no studies on Researches in Values Education (RiVE) courses or applications at the graduate level have been found. In this context, it is thought that this study can lead to postgraduate values education studies and contribute to the field. With this research, it is aimed to examine and evaluate the RiVE course in the Doctoral Program of Curriculum and Instruction, according to student opinions.

Method

In terms of the characteristics of this study, Davey's (2009) explanatory case study was used as it was aimed to give information about the lesson and make a description based on student views. The study group of the research consisted of five students who attended the RiVE course in the Department of Educational Sciences, Curriculum and Instruction Department of the Social Sciences Institute of a state university in the academic year 2020-2021. The criterion sampling method based was used.

A semi-structured interview form conducted by the researchers was used. The form consists of 9 questions and 12 probe questions. The main data collection tools of case studies are observation, interview and documents. (Merriam, 2009). In terms of controlling the data obtained from the interviews, participant observations were made by the researcher. In the observations, an observation form prepared by the researcher and consisting of four dimensions was used. These dimensions include the objectives of the course, its content, training and testing situations. In addition, the syllabus given by the lecturer conducting the course was examined with the document analysis technique. In the analysis process of the study, the data collected through semi-structured interview and observation forms were analyzed using the content analysis technique. These data were compared with the results of document analysis.

Results and Discussion

As a result of the research, it was concluded that the students were in the expectation of obtaining more in-depth information about the RiVE course and using the gains they gained in their professional life, based on the idea that values and values education are important for the individual and society.

According to the research findings, the data obtained from the interview, observation and document analysis regarding the content of the course show consistency. Syllabuses, described as 'the outline of a course', are informal agreements between instructors and students to inform about the goals and expectations that shape the learning environment. In this context, it is seen that the syllabus shared with the students at the beginning of the term guides the students, and the observations made show parallelism with the course of the lesson and increase the effectiveness of education and training. This result obtained from the research supports the statement of Eret Orhan et al. (2017) that "curriculum, which is one of the important factors affecting student success, increases the quality of teaching and courses."

Based on the findings obtained from the interviews and observations on the educational status of the course, it was concluded that methods and techniques such as research-examination, presentation, reflective writing, brainstorming were used together with traditional methods such as narration, question-answer and discussion in the education process. This result supports the statement of Demirbolat (2015) stated in his study that "classical teaching methods should be avoided".

The effectiveness of education and teaching increases when lessons are taught with student-centered methods that provide multi-faceted interaction and communication in the classroom. Kimonen and Nevalainen (2000) stated that with these methods, students will take more responsibility in their own learning environment, and they will improve their ability to work in groups, creative thinking, and communication. It can be said that this view of Kimonen and Nevalainen is consistent with the methods and techniques used in the educational situation of the RiVE course, which was reached as a result of interviews, observations and document analysis used in the research and given at the doctoral level. In addition, based on student opinions, it is thought that the reason why the methods and techniques used in educational situations cannot be diversified and the practice-oriented studies cannot be done is due to the fact that the education is carried out remotely.

According to the research findings and the results of the observations, it was concluded that the process and product evaluation were made for the test situation of the course. In the literature review, no study was found that examined the testing situations for the RiVE course. For this reason, it has been examined how the test situations of other courses given at the graduate level are realized. It is seen that the results of the research regarding the testing situation of the RiVE course are consistent with the findings regarding the testing situations of the 'qualitative research course' reached in the study by Şahin et al. (2019). In addition, in the study of Gündoğdu et al. (2018) in which they examined the statistics course holistically, it is seen that the results of the test situations of the course are similar in terms of process evaluation. However, in this study, it is seen that achievement tests such as midterm and final are also used in the evaluation of the result.

At the end of the research, it is seen that the students gave suggestions such as making a lesson and activity plan, developing an instructional design, conducting experimental studies, and increasing the practice-oriented studies in the course of the course. This situation presents the expectations of the students from the course. It can be said that the expectation of the students is to be able to put into practice the knowledge they learned theoretically in the course. In this respect, the results of the research are similar to the result of Demirbolat's (2005) study that 'graduate education programs should be practice-oriented'. As a result of the observations made by the participant observer in the lesson, it was determined that there were no practical studies.

In this study, the RiVE course, which is carried out at the doctoral level in the Department of Educational Sciences, Curriculum and Instruction, was investigated through the opinions of the students attending the course, observations and document reviews. It may be suggested that similar studies be carried out within the framework of other courses carried out in the similar discipline. With the increase of similar studies, more holistic comments can be made about the general doctorate program and these comments may play a role as a predictor in the planning of the next academic year.

In this study, the RiVE course, which is carried out at the doctoral level in the Department of Educational Sciences, Curriculum and Instruction, was investigated through the opinions of the students attending the course, The participants in this research are also teachers who have prior knowledge in the focus of values and values education. In this sense, the meanings they attribute to the concept of values and values education are excluded from the scope of this research. However, similar studies can be conducted to reveal the meanings attributed to the concept of values and values education by different undergraduate/graduate students. Through similar studies, it can be investigated in detail what kind of studies have been done on the subject in different programs and how the knowledge, skills and competencies obtained in these courses correspond in practice (in schools) due to the importance of affective field education. With the awareness that values education is not only a subject that has a counterpart in a certain field, it can be suggested to reveal its connections with different fields by considering it with an interdisciplinary approach.

ERZURUM OVASI'NDA YEM BİTKİLERİ TARIMI VE COĞRAFI ESASLARI

Cultivation of Feed Crops in Erzurum Plain and Geographical Principles

Mehmet HAYTA

Doktora öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

mehmet.hayta09@ogr.atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3667-2103>

Halil KOCA

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı

halilkoca@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3212-1988>

Cite as / Atf: Hayta, M., & Koca, H. (2023). Erzurum Ovası'nda yem bitkileri tarımı ve coğrafi esasları. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 69-102.

<https://doi.org/10.31463/aicusbed.1205090>

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	15.11.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	19.01.2023
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Mehmet HAYTA
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	69-102
DOI Numarası- <i>DOI Number</i>	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1205090

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

ERZURUM OVASI'NDA YEM BİTKİLERİ TARIMI VE COĞRAFİ ESASLARI

Cultivation of Feed Crops in Erzurum Plain and Geographical Principles

Halil KOCA
Mehmet HAYTA

Öz

Bu çalışmada Erzurum Ovası'nda yem bitkileri tarımının coğrafi esasları incelenmiştir. Büyükbaş hayvan varlığı bakımından ülkemizin önde gelen illerinden biri olan Erzurum için yem bitkileri tarımı büyük bir önem arz etmektedir. Bu öneminden dolayı Erzurum Ovası'ndaki yem bitkileri tarımının doğal beşerî ve ekonomik coğrafya özellikleri bir bütün olarak incelenmiş, böylece sürdürülebilir kalkınma için ovanın potansiyeli ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma karma yöntem ile hazırlanmıştır. Çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi ve detaylandırılabilmesi için nitel ve nicel verilerin bir arada kullanılması amaçlanmıştır. İstatistikî veriler ile anlatım güçlendirilmeye çalışılmış, tablo, grafik, fotoğraf ve haritalarla görsel anlatım zenginleştirilmiştir. TÜİK, Erzurum İl Tarım ve Orman Müdürlüğü ve Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün konuyla ilgili verileri toplanmıştır. Geniş bir literatür taraması yapıldıktan sonra faydalanılan anketler incelenmiş ve veri analiz programlarında gereken analizler yapılmıştır.

Erzurum Ovası'nın en alçak yerinin 1750 m yükseltide bulunması ve şiddetli karasal iklimin hüküm sürmesinden dolayı yağış ve sıcaklık gibi iklim özellikleri tarımsal faaliyetleri önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Bunun yanında Erzurum Ovası'nın 825 km²'lik geniş bir alana ve yüksek toprak verimliliğe sahip olması gibi avantajları da vardır. Bu avantajlar sürdürülebilir hayvancılık faaliyetleri için de önem taşımaktadır. Diğer taraftan tarım topraklarının miras yoluyla küçülmesi ve parsel sayısının artması, bir kısım toprak sahiplerinin yöreden göç etmesi sebebiyle tarım arazilerinin ekilmemesi ve artan girdi fiyatları gibi beşerî çevreden kaynaklanan sorunlar da bulunmaktadır.

Erzurum Ovası'nın yem bitkileri tarımı için artıları ve eksileri bulunsa da modern tarım yöntemlerinin doğru bir şekilde kullanılması ile yem bitkileri tarımında verim ve kârlılık artırılabilir. Yem bitkileri tarımındaki bu verim ve kârlılık büyükbaş hayvancılığı da büyük ölçüde destekleyecektir.

Anahtar kelimeler: Erzurum Ovası, yem bitkileri, tarım, tarım coğrafyası, Erzurum

Abstract

In this study, the geographical principles of forage crops agriculture in Erzurum Plain were examined. Forage crops agriculture is of great importance for Erzurum, which is one of the leading provinces of our country in terms of cattle presence. Due to this importance, the natural human and economic geography characteristics of

forage crops agriculture in Erzurum Plain were examined as a whole, thus the potential of the plain for sustainable development was tried to be revealed.

This study was prepared with mixed method. It is aimed to use qualitative and quantitative data together so that the study can be better understood and detailed. Expression was tried to be strengthened with statistical data, and visual expression was enriched with tables, graphics, photographs and maps. Relevant data were collected from TUIK, Erzurum Provincial Directorate of Agriculture and Forestry and General Directorate of Meteorology. After a wide literature review, the questionnaires used were examined and the necessary analyzes were made in the data analysis programs.

Due to the fact that the lowest point of the Erzurum Plain is at an altitude of 1750 m and the severe continental climate prevails, climatic features such as precipitation and temperature have significantly limited agricultural activities. In addition, Erzurum Plain has advantages such as having a large area of 825 km² and high soil fertility. These advantages are also important for sustainable livestock activities. On the other hand, there are also problems arising from the human environment, such as the shrinkage of agricultural lands through inheritance and the increase in the number of parcels, the inability to cultivate agricultural lands due to the migration of some landowners from the region, and increased input prices.

Although Erzurum Plain has pros and cons for forage crops agriculture, efficiency and profitability can be increased in forage crop farming by using modern farming methods correctly. This efficiency and profitability in forage crop agriculture will also greatly support cattle breeding.

Key Words: Erzurum Ovası, forage crops, agriculture, agricultural geography, Erzurum

Giriş

Hayvancılık, nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesi için en önemli kaynaklardan biridir. Diğer taraftan, hayvansal ürünlerin başta gıda ve giyim sanayinde hammadde olarak kullanılması sebebiyle hayvancılık oldukça önemli bir ekonomik faaliyettir.

Hayvancılık ekonomisi denildiğinde kuşkusuz en önemli girdilerden biri hayvansal yemlerdir. Bu sebeple hayvancılıkta olmazsa olmaz etmen, yeterli ve düşük maliyette kaba ve kesif yem elde edilebilecek bitkilerin üretimidir. Buna göre doğal çayır ve mera alanlarının geniş yer kapladığı bölgeler hayvancılığın en rantabl şekilde yapılabileceği yerlerdir. Türkiye arazisini bu açıdan incelediğimizde hayvancılık ekonomisine çok da uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Ülkenin yüksek arazi yapısı, eğim değerlerinin fazla olması, iç bölgelerde etkili olan uzun ve soğuk kış mevsimi ile kurak geçen yaz ayları hayvancılık faaliyetini olumsuz yönde etkilemektedir. Burada istisna oluşturan yöreler, yüksek dağlık alanlar ve özellikle Erzurum-Kars Platosu'dur. Uzun kış döneminin olumsuz etkilerini bir tarafa bırakıp doğal ve beşerî çevre özelliklerini dikkate aldığımızda

entansif hayvancılık faaliyeti için çok önemli olan kesif ve kaba yem üretimi potansiyeli açısından Erzurum ili, özellikle Erzurum Ovası, uygun bölgelerden biridir. Sulama imkânlarının yeterli olması sebebiyle Erzurum Ovası; başta arpa, buğday, silajlık mısır, fiğ, korunga ve yonca gibi yem bitkilerinin üretimi açısından oldukça yüksek bir potansiyele sahiptir. Bütün bunlara ilave olarak ovada bazı yıllar önemli miktarlara ulaşan şeker pancarı ve ayçiçeği üretimi de dolaylı olarak hayvancılığı desteklemektedir. Doğal çevrenin bu olumsuz etkilerini en aza düşürecek etmen, hayvancılık yapılan işletmelerde aynı zamanda yem bitkileri tarımının yapılması ve bunlardan hayvansal yemler elde edilmesi ile yem maliyetinin en alt seviyeye çekilmesidir.

Yem bitkileri üretimi tarımsal faaliyetlere bağlı olduğundan, ülkemizde tarımın bazı sorunları yem bitkileri üretimine de yansımaktadır. Öncelikle ülkemizde olduğu gibi Erzurum Ovası'nda da arazinin yanlış kullanımı sebebiyle verimli tarım arazileri, doğal çayır ve mera arazileri yerleşim yerlerine dönüştürülmüş; bu durum tarımsal üretimi önemli ölçüde sekteye uğratmıştır. Hâlen Erzurum Ovası'nda verimli tarım arazileri üzerinde yapılaşmaya devam edilmektedir. Erzurum Ovası'nın içinde bulunduğu Aziziye, Palandöken ve Yakutiye ilçelerindeki kentsel alanların neredeyse tamamı Erzurum Ovası'nın sınırları içinde kalmaktadır. Bu üç ilçedeki kentsel yayılış alanı da yaklaşık 75 km² alanı kaplamaktadır (Altaş, 2014, s. 243-260).

Erzurum Ovası'nda yer alan tarım topraklarının son 30 yıllık dönemde amaç dışı kullanımdan dolayı her yıl yaklaşık 2,5 milyon dolarlık bir gelir kaybının olduğu tahmin edilmektedir (Özbek ve Öztaş, 2004, s. 1-6).

Erzurum Ovası'nda doğu-batı yönünde uzanan Kuzey Çevre Yolu, bu yanlış kullanımdan kaynaklanan gelir kaybını daha da artırmıştır. Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımına sebep olan Kuzey Çevre Yolu gibi değişik yönlerden şehre giriş yapan bağlantı yolları bulunmakta ve bunların hemen hemen hepsinin çevresinde farklı amaçlara hizmet eden yapılaşma mevcuttur (Gök, 2000, s. 155-172).

Araştırma konumuzu oluşturan yem bitkilerinin de diğer tarım ürünleri gibi sıcaklık, su ve toprak istekleri farklılık göstermektedir. Bunun için doğal çevre özellikleri, yem bitkileri üretimi üzerinde en etkili etmenlerden biridir. Dolayısıyla yem bitkileri üretimi açısından yörenin iklim, toprak yapısı ve hidrografik özelliklerinin çok iyi analiz edilmesi gerekir. Bu amaçla araştırma sahasının fiziki coğrafya özellikleri yem bitkileri tarımı açısından ayrıntılı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Daha sonra yörenin beşerî ve ekonomik coğrafya özellikleri incelenerek ovanın hayvancılık potansiyeli ve bu potansiyeli değerlendirilecek üreticilerin sosyo-ekonomik yapıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çünkü Erzurum ili için hayvancılık, çok önemli bir ekonomik faaliyettir. Gerçekten de Erzurum ili, önemli bir hayvancılık bölgesi olup doğal çevre özelliklerinin de bir sonucu olarak 800 bini aşan büyükbaş hayvan varlığı ile Türkiye büyükbaş hayvan sayısı bakımından ikinci, toplam küçük ve büyükbaş hayvan varlığı olarak da onuncu sırada yer alan bir ilimizdir (URL 1). Ayrıca hayvancılığın ve hayvancılığa dayalı sanayinin gelişmesi için uygun şartlara sahip Erzurum’da yem bitkileri üretimi büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple yem bitkileri üretiminde, beşerî çevre özelliklerinin de incelenmesi gerekmektedir. Burada çiftçinin yem bitkileri ekimine bakış açısı, devletin yem bitkileri için destekleri, uygulanan tarım yöntemi, çiftçinin bilgi birikimi ve makine kullanımı gibi beşerî çevre özellikleri de yem bitkileri üretimi üzerinde etkilidir. Bu sebeple, çalışma sahasını oluşturan Erzurum Ovası’nın doğal ve beşerî çevre özelliklerinin yem bitkileri tarımı üzerindeki etkileri incelenecektir.

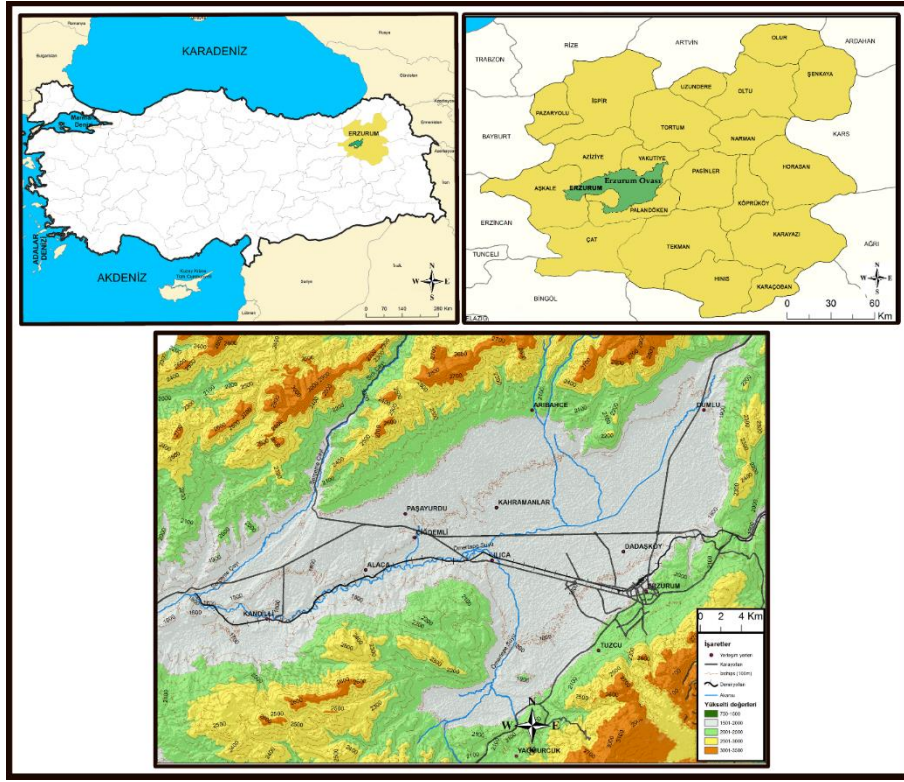
Araştırma Sahasının Konumu ve Sınırları

Araştırma sahası Erzurum Ovası ile sınırlıdır. Erzurum Ovası, doğu-batı doğrultusunda uzunluğu 45 km ve genişliği 29 km olan bir depresyon ovasıdır (Şekil 1). “Kabaca KD-GB yönünde uzanan Erzurum Ovası, güneybatıda iki kola ayrılmaktadır. Burada Aziziye’den itibaren batıya doğru uzanan ovaya Daphan, güneybatıya doğru sokulan ovaya ise Dereboğazı-Sakalikesik Ovası denilmektedir. Aziziye ile doğuda Dumlu arasındaki kesime ise Erzurum Ovası denilmektedir” (Atalay, 1983, s. 68-99). “Kuzeyde Simoklu Dağı (3028 m.), Solaklı Dağı (2845 m.) ve Dumlu Dağı (3169 m.), güney-güneydoğuda Egerli Dağı (2980 m.) ve Palandöken Dağları (Büyükejder Tepe-3176 m.), doğuda ise Kargapazarı Dağları’nın güneydoğu uzantıları ile Çobandede Dağı (2453 m.) Erzurum Ovası’nı çevreler” (Sevindi, 2018, s. 2855-2874). Erzurum Ovası ile bu dağlık alanlar arasında 1300 m’yi bulan yükselti farkı bulunmaktadır. Erzurum Ovası’nın alanı uydu görüntüleri ve haritalar üzerinde yapılan ölçümlerle yaklaşık olarak 825 km² olarak hesaplanmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırma sahasının fiziki ve beşerî çevre özellikleri dikkate alındığında bu sahada yapılabilecek en uygun ekonomik faaliyetin

hayvancılık olduğu düşünülmektedir. Hayvancılığın daha verimli ve sürdürülebilir olarak yapılabilmesi için, bu ekonomik faaliyetin en önemli girdilerinin başında yem bitkilerinin büyük bir kısmının yörede üretilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışma ile Erzurum Ovası'nın yıllık kaba ve kesif yem üretiminin ne kadar olduğu, ihtiyacın ne kadarının yerel kaynaklardan karşılanabildiği, yem bitkileri potansiyelinin büyüklüğü, bu potansiyelin hangi ölçüde değerlendirilebildiği ve yine bu potansiyelin tam olarak kullanılabilmesi için ne gibi tedbirlerin alınması gerektiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Şekil 1. Erzurum Ovası Lokasyon Haritası

Hayvancılığın en büyük girdilerinden birini oluşturan kaba ve kesif yemlerden, özellikle fabrikalarda hazırlanan kesif yemin ucuz ve yeterli miktarda elde edilmesi büyük önem taşımaktadır. İşletmelerinde ihtiyaç duydukları bu yemleri üretemeyen çiftçiler, fabrikalardan elde edilen kesif yeme bağımlı olmakta ve piyasada oluşan fiyatı da kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu sebeple bazı yıllarda anormal seviyede artan fiyatlardan da çiftçilerimiz olumsuz yönde etkilenmektedir. Gerçekten de 2020-2022

yıllarında ticari özelliğe sahip kesif yem fiyatlarında %200'den fazla artış meydana gelmiştir (URL 2). Yem fiyatlarındaki bu yüksek artış, sürdürülebilir hayvancılık faaliyeti için büyük risk taşımakta hatta tehdit oluşturmaktadır. Kuşkusuz küçük ve orta boy işletmelerde ihtiyaç duyulan yemlerin, özellikle kesif yemin büyük bir kısmının satın alınması zorunluluğu bu konudaki sorunu daha da büyötmektedir.

Bölgede yem bitkileri ekimi yapılırken daha çok geleneksel yöntemler kullanılmakta; iklim, toprak, yer şekilleri ve hidrografik özellikler pek dikkate alınmamaktadır. Daha çok geçim tipi olarak hayvancılık faaliyetinin yapıldığı yörede hangi yem bitkilerinin kullanılması ve hangilerinin ekiminin yapılması konusunda çiftçiler, bilimsel bilgiler yerine daha önce görmüş oldukları geleneksel yöntem ve teknikleri kullanmaktadır. Oysa çok sayıdaki küçük ve orta büyüklükteki işletme sahipleri, bazı küçük tedbirlerle kendi arazilerinde ihtiyaç duyulan kesif yemin çok büyük bir kısmını üretme potansiyeline sahiptir.

Bu araştırmanın amacı; ülkemizde büyükbaş hayvancılık potansiyeli çok yüksek olan Erzurum Ovası'nda, hayvancılığın en büyük girdilerinden biri olan yem ihtiyacının karşılanması için bölgede yem bitkileri ekiminin coğrafi esaslarını ortaya koymaktır. Ayrıca yem bitkileri yetiştiriciliğinde; iklim, yer şekilleri, toprak ve hidrografik yapı gibi fiziki coğrafya özellikleri, hayvancılıkla uğraşan çiftçilerin sahip oldukları arazilerin durumu, yem bitkileri üretimi, bu üretimden kaba ve kesif yem üretme konusunda çiftçilerin ilgi, istek ve motivasyonları incelenerek yem bitkileri üretiminin coğrafi esaslarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmamızda karma araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma hazırlanırken hem nitel hem de nicel verilerden yararlanılmıştır. Öncelikle araştırma sahası ve konusuyla ilgili kitap, dergi ve dijital ortamlardaki güvenilir veri kaynakları kullanılarak literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca Erzurum Tarım İl Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu ve Meteoroloji Genel Müdürlüğünden elde edilen istatistiki verilerden de yararlanılmıştır.

Bu çalışma, doktora öğrencisi Mehmet Hayta'nın Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde devam etmekte olan *Erzurum Ovası'nda Büyükbaş Hayvancılığın Coğrafi Esasları* adlı doktora tezinin verileri temel alınarak hazırlanmıştır. Adı geçen tez çalışmasında kullanılan 350 anket çalışması ve çiftçilerle yapılan 30 görüşme içerisinde yer alan makale konusu ile ilgili nicel ve nitel verilerden de yararlanılmıştır.

Dolayısıyla anketler, kamu kurum-kuruluşlarının istatistiki verileri ile basılı eserler çalışmanın nicel boyutunu oluştururken üreticilerle yapılan görüşmeler ile arazi gözlemleri ise çalışmanın nitel yönünü oluşturmaktadır. Araştırmanın etik ilkelere uygunluğu, Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığının 03/01/2020 tarihinde yapmış olduğu toplantıda aldığı 60665420-000.E.2000003050 sayılı karar ile onaylanmıştır.

Konuyla ilgili veriler tamamlandıktan sonra, coğrafi bakış açısıyla makalenin yazım aşamasına geçilmiştir. Burada bağlantı, dağılım ve sebep-sonuç olarak ifade edilen coğrafyanın temel ilkeleri araştırmanın her aşamasında dikkate alınmıştır. Örneğin; coğrafyanın en fazla öne çıkan dağılım ilkesi dikkate alınarak ArcGis tabanlı haritalardan amaca uygun haritalar hazırlanmıştır. Çalışmanın sonuç ve öneriler kısmı; sahanın fiziki, beşerî ve ekonomik coğrafya özelliklerinin karşılıklı etkileşimi kapsamında yazılmıştır. Makalede; konuyu ilgilendiren ovanın fiziki, beşerî ve ekonomik coğrafya özellikleriyle ilgili geniş bir analiz yapıldıktan sonra, Erzurum Ovası'nda yem bitkileri tarımının durumu ortaya konmaya çalışılmış ve bazı öneriler sunulmuştur.

Yem bitkilerinin ekim alanları ve üretim miktarları ile ilgili mahalle bazlı verilerin TÜİK ve/veya İl Tarım ve Orman Müdürlüğünde mevcut olmaması nedeniyle konuyla ilgili veriler hazırlanırken TÜİK'in ilçe bazlı verilerinden yararlanılmıştır. Bundan dolayı Erzurum Ovası'nın içinde bulunduğu Aziziye, Palandöken ve Yakutiye ilçelerinin toplam verileri kullanılmıştır. Tarım ve Orman Bakanlığının Corine Projesi kapsamında hazırlanmış olduğu veri tabanında çalışma sahası taratıldığında sahadaki tarım arazilerinin bu üç ilçenin toplam tarım arazilerinin %63,5'ini oluşturduğunu görmek mümkündür (URL 11).

Fiziki Çevre Özellikleri ve Yem Bitkileri Tarımı

Yeryüzü Şekillerinin Yem Bitkileri Tarımına Etkisi

Erzurum Ovası, doğu-batı doğrultusunda 45 km uzunlukta ve 29 km genişlikte yaklaşık 825 km²'lik bir yüz ölçüme sahip depresyon ovasıdır (Şekil 2). Genel olarak KD-GB doğrultusunda uzanan Erzurum Ovası güneybatıda Daphan ve Dereboğazı – Sakalikesik Ovası şeklinde iki kola ayrılır. Ilıca ile doğuda Dumlu arasındaki düzlük alan ise Erzurum Ovası olarak ifade edilmektedir. Denizden yaklaşık 1750-2000 m arasındaki yükseltiye sahip ülkemizin en yüksek ovalarından biri olan Erzurum Ovası

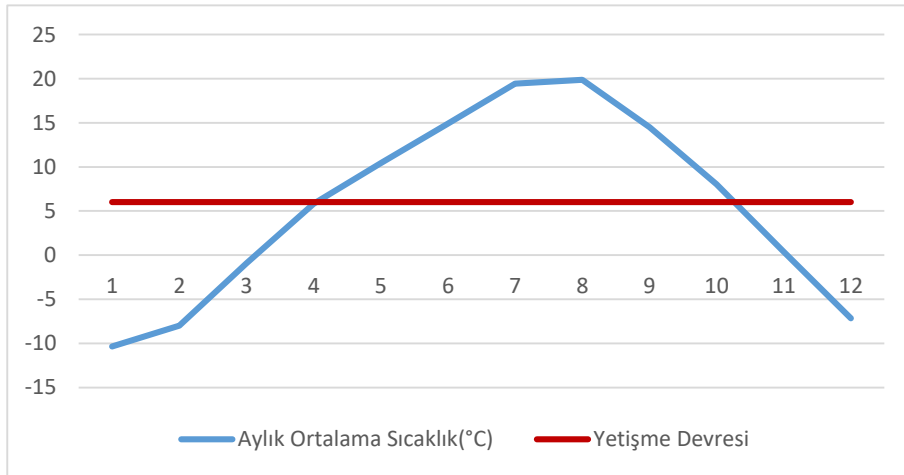
Erzurum Ovası'nda görülen şiddetli karasal iklim özellikleri tarımsal faaliyetleri büyük ölçüde sınırlandırmıştır. Bu durum, yörede tahıllar ile ayçiçeği ve şekerpancarı gibi birkaç kültür bitkisinin tarımına ancak imkân sağlamaktadır. Karasal iklim, verimlilik açısından da bu bitkilerin tarımını olumsuz etkilemektedir. Bazı yıllarda kuraklığın yaşanması, bazı yıllar ise yazın geç ve kışın erken gelmesi verimin önemli ölçüde düşmesine sebep olmaktadır. Bu bakımdan Atalay'ın da belirttiği gibi Erzurum Ovası'nda yem bitkilerinin yetiştirilmesi daha verimli ve daha uygun olacaktır (Atalay, 1983, s. 68-99).

Sıcaklık

Erzurum Havaalanı İstasyonu'nun verilerine göre araştırma sahasında yıllık ortalama sıcaklık 6° C kadardır. Karasal iklimin temel özelliği olan yıllık sıcaklık farkı 30°C'yi bulur. Çünkü Erzurum Ovası'nda sıcaklık değerleri ocak ayında -10° C'nin altına inerken, temmuz ve ağustos aylarında 20° C'ye yaklaşır (Şekil 3). Çok düşük sıcaklıkların etkili olduğu kış ayları (kasım ayından nisan ortalarına kadar) bitki yetiştirilmesi için önem taşımaz. Kuşkusuz bundan daha önemlisi denizden yaklaşık 1800 m yüksekliğe sahip ve deniz etkisinden uzak olan çalışma sahasında, ortalama sıcaklık değerlerinin yaklaşık sekiz ay boyunca 0°C'nin üstünde seyretmesi bazı tarımsal faaliyetler için sınırlı da olsa uygun bir ortam sağlamaktadır. Bununla birlikte mart-kasım aylarında sıcaklık değerlerinin 0°C'ye yakın olması, kültür bitkilerinin yetişme devresi açısından olumsuz etki yapmaktadır. Yetişme devresi ile ilgili olarak araştırmacılar çalışmalarında farklı değerleri dikkate almışlardır. Örneğin; Atalay, *Türkiye Vejetasyon Coğrafyası* adlı eserinde sıcaklık değerlerinin +8°C'nin altına düştüğü dönemi vejetasyon süresinin sonu olarak kullanmıştır (Atalay, 1994, s. 15). Bununla birlikte birçok araştırmacı, örneğin Erinç, *Vejetasyon Coğrafyası* adlı eserinde ortalama sıcaklığın sürekli olarak 5 veya 6°C'nin üzerinde olduğu günleri vejetasyon devresinin başlangıcı olarak kabul etmektedir (Erinç, 1977, s. 30). Bu çalışmada da 6°C sıcaklık değeri dikkate alınmıştır.

Erzurum Ovası'nda vejetasyon devresi teorik olarak nisan ayında başlamakta, ekim ayı ortalarında sona ermekte ve bu dönem yaklaşık 7,5 ay kadar sürmektedir (Şekil 3). Ancak, bu dönemde vejetasyon devresinin kesintisiz olarak devam ettiği söylenemez. Çünkü günlük sıcaklıkların özellikle ilkbahar ve sonbaharda 5° C'nin altına düştüğü günler de oldukça fazladır. Yörenin tarımsal faaliyetlerinin belirli ürünlerle sınırlı olmasının da temel sebebi budur. Diğer taraftan, nisan ayı başlarında henüz toprağın

ısınmamış olması ekim döneminin de gecikmesine sebep olmaktadır. Nitekim Erzurum Ovası'nda yulaf, korunga, yonca nisan sonu ile mayıs başında; fiğ mayıs ayının ortasında, ayçiçeği ve mısır mayıs sonu ile haziran başında, çavdar ekim ayı içinde, şeker pancarı mayıs ayı içinde don olayları sona erince ancak ekilebilmektedir. Yörede genellikle arpa ve buğday ekimi, kışlık olarak ekim ayında yapıldığı gibi yazlık olarak da nisan ayında yapılmaktadır. Bir defa ekildikten sonra birkaç yıl üst üste hasat edilen yoncanın ise ilk ekimi, yıllık sıcaklık gidişine göre nisan sonu ile haziran başında yapılmaktadır. Yonca yılda iki, sıcak ve yağışlı geçen bazı yıllarda ise üç defa hasat edilmektedir. Eylül ayı ile birlikte sıcaklıkların hızla düşmesi tarımsal faaliyetleri olumsuz etkilemekte ve verim kayıplarına sebep olmaktadır. Bu durum mısırdaki belirgin olarak görülmekte, düşük sonbahar sıcaklıkları sebebiyle yörede ancak silajlık mısır ekimi yapılabilmektedir. Ayçiçeği ve şekerpancarındaki verim düşüklüğünün temel sebebi yetiştirme dönemi içerisindeki, özellikle ilkbahar ve sonbahardaki düşük sıcaklıklardır. Bununla birlikte karasal iklim koşulları ilk bakışta bir dezavantaj gibi görünse de bazı avantajlar da sağlamaktadır. Örneğin yörede etkili olan karasal iklim tipi özellikle gündüz güneşlenip gece soğukta şeker depolayan şeker pancarı için üretimde avantajlar bile sağlamaktadır (Koday ve Yıldırım, 2021, s. 121-147).

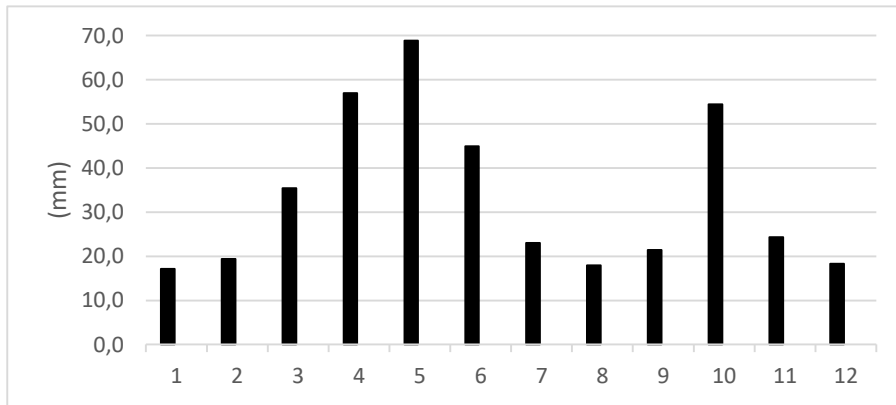
Şekil 3. Erzurum Ovası Aylık Ortalama Sıcaklık Grafiği (Kaynak: Erzurum Havalimanı Meteoroloji İstasyonu)

Yukarıda belirtilen yem bitkilerinin iklim istekleri incelendiğinde özellikle bu yem bitkilerinin hepsinin farklı nem ve sıcaklık istekleri olsa da

bu yem bitkileri soğuga ve kuraklığa oldukça dayanıklıdır. Bunlar arasında en dezavantajlı olan sadece sıcaklık ve su isteği daha fazla olan sıcak iklim bitkilerinden mısırdır. Ama mısır bitkisinin birçok türünün bulunması ve beşerî tedbirlerin alınması (sulama) ile ekimi geniş bölgelerde yapılabilmektedir (Doğanay ve Coşkun, 2012). Ekim döneminde yaklaşık 10°C sıcaklığın beklenmesi olgunlaşma döneminde ihtiyaç duyduğu 24-25°C'lik optimum değerlere ulaşmasını zorlaştırmaktadır (Koca, 2001, s. 193-222). Ancak bu bölgede mısır tane için değil silajlık için ekildiğinden dolayı son olgunlaşma dönemi beklenmemektedir. Bu durum neticesinde silajlık mısır üretimi için iklim koşulları bir engel teşkil etmemektedir.

Yağış

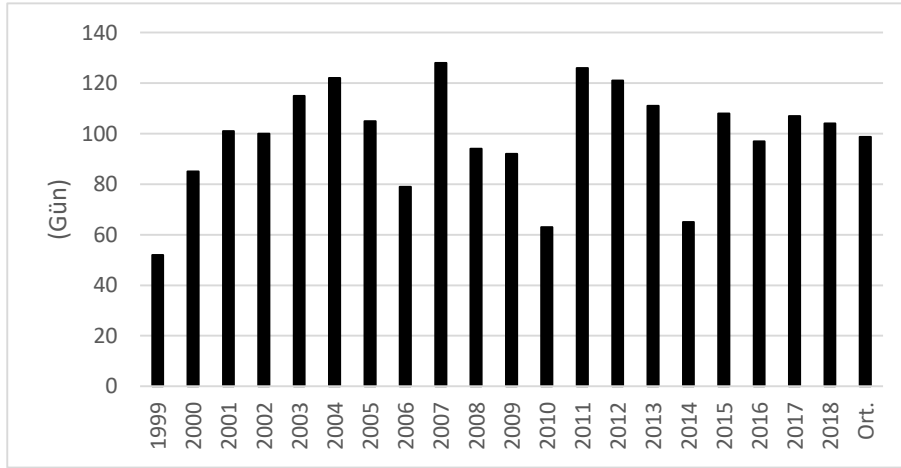
Erzurum Ovası'nın yıllık ortalama yağış miktarı 400 mm'nin biraz üzerindedir. En yağışlı dönem ilkbahar ayları ve yaz başı olup en yağışlı ay 68,9 mm ile mayıs ayıdır (Şekil 4). Yaz ayları karasal iklim özelliğinin etkisiyle tamamen kurak geçerse de haziran ayından sonra temmuz, ağustos ve eylül aylarında yağışlar oldukça düşmekte ve iki yağışlı dönem arasındaki süre bitki gelişimini olumsuz etkileyecek şekilde uzamaktadır. Yaz aylarında görülen bu olumsuz yağış şartları, dağlık alanlarda yer alan meraların da temmuz sonlarından itibaren kullanımını sınırlandırmaktadır. Kuşkusuz bu da yem bitkileri ihtiyacı açısından Erzurum Ovası gibi göreceli olarak sıcaklık değerlerinin yüksek olduğu ve sulama potansiyelinin bulunduğu alanları daha da önemli hâle getirmektedir. Yağış miktarı açısından en yağışlı 3. ay olan ekim (uzun yıllar ortalaması 55 mm), düşük sıcaklıkların etkisiyle tarım faaliyetleri için fazla önem taşımamaktadır.

Şekil 4. Erzurum Ovası Aylık Toplam Yağış Grafiği (Kaynak: Erzurum Havalimanı Meteoroloji İstasyonu)

Karla Örtülü Gün Sayısı

Erzurum Ovası'nda yağışlarla ilgili olarak tarımsal faaliyetleri etkileyen bir diğer iklimatik özellik de karla örtülü gün sayısıdır. Yörede karla örtülü gün sayısı 1999-2018 arasındaki 20 yıllık dönemde yıldan yıla önemli ölçüde farklılık göstermekte ve bu dönemde 52 ile 128 gün arasında değişmektedir (Şekil 5). Erzurum Hava Alanı Meteoroloji İstasyonunun bu dönemdeki verilerine göre karla örtülü gün sayısı 8 yıl 100 günden düşük, buna karşılık 12 yılda ise 100 gün ve daha fazladır. En yüksek karla örtülü gün sayısı 128 gün ile 2007 yılında ölçülmüş olup bu yılın ortalama sıcaklığı da 4,5°C gibi oldukça düşük bir değerdedir. Meteorolojik verilere göre Erzurum Ovası'nda ortalama karla örtülü gün sayısı ise 99 gün olarak hesaplanmıştır. Karla örtülü gün sayısının fazla olması, vejetasyon döneminin başladığı nisan ayında bile karla örtülü günlerin bulunması ve mayıs ayında bazı yıllarda görülen kar yağışları, birçok yem bitkisinin ekim dönemine rastlaması sebebiyle tarımsal faaliyetleri olumsuz etkilemektedir. Bir taraftan düşük sıcaklık değerleri, diğer taraftan 3,5-4 ayı bulan karla örtülü gün sayısı sebebiyle hayvancılık yapan üreticiler için yeterli hayvan yemi stoku çok önemlidir. Yeterli yem üretip stok yapamayan üreticiler, genellikle mera ve çayırarda otlatma imkânının kalmadığı kış aylarına girmeden hayvanlarını satmak zorunda kalmaktadırlar.

Şekil 5. Erzurum Ovası'nda Yıllara Göre Karla Örtülü Gün Sayısı (Kaynak: Erzurum Havalimanı Meteoroloji İstasyonu)

Araştırma sahasında yaz aylarında etkili olan yüksek potansiyel buharlaşma değerleri de tarımsal faaliyetleri olumsuz etkilemektedir. Oysa

Erzurum Kars yöresinde yaz yağışları miktar olarak kış mevsiminden daha fazladır. Ancak, Erzurum'da tarımsal faaliyetler için sıcaklıkların nispeten uygun olduğu yaz aylarında düşen yağış miktarı, yem bitkileri için bile yetersizdir. Kuşkusuz bunun en önemli sebebi, yağış miktarının az ve yağışlı gün sayısının yetersiz olmasına karşılık yaz aylarında etkili olan yüksek buharlaşma değerleridir. Nitekim Erzurum Meteoroloji İstasyonunun verilerine göre, tarımsal sulamanın önem kazandığı temmuz ve ağustos aylarında aylık buharlaşma değerleri 250 mm'ye ulaşmaktadır. Bu değer, yaz aylarındaki aylık yağış değerinin neredeyse 10 katı kadardır. Bu sebeple kısa yaz döneminde bile yüksek potansiyel buharlaşma değerleri kuraklığın etkisini daha da artırmakta ve sulamalı tarımı zorunlu kılmaktadır. Ancak, yörede yaşanan bu olumsuz koşullar, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının değerlendirilmesiyle büyük ölçüde çözümlenmiştir.

Toprak Özelliklerinin Yem Bitkisi Tarımına Etkisi

Erzurum Ovası'nın toprakları genel olarak incelendiğinde, şiddetli karasal iklim özellikleri altında gelişmiş zonal topraklardan, Karasu Nehri ile Pulur Çayı etrafında ve tabanında bulunan azonal topraklardan oluşmaktadır. Erzurum Ovası'nda eğimin %1-3 arasında değiştiği alanlarda killi, kireçli, kumlu depoları ve eski birikinti yelpazeleri üzerinde kahverengi toprakları, merkezî kısımda ise Karasu'nun taşkın yaptığı alanlarda, Sakalikesik-Dereboğazi Ovası'nda ve Pulur Çayı'nın vadi tabanında alüvyal toprakları görmek mümkündür (Atalay, 1983, s. 68-99).

Erzurum Ovası'nda ekimi yapılan yem bitkilerinin toprak istekleri incelendiği zaman yonca, korunga ve fiğ bitkisi özellikle kireçli toprakları severken (URL 10); arpa, çavdar, mısır ve tritikale gibi tahıl grubundaki yem bitkileri toprak bakımından çok da seçici olmadığı belirtilmektedir (Bozoğlu, 2019). Sonuç olarak Erzurum Ovası'nda bulunan topraklar yem bitkileri için oldukça uygun olup, bu toprakların herhangi bir sınırlayıcı etkisi bulunmamaktadır.

Hidrografik Özelliklerinin Yem Bitkisi Tarımına Etkisi

Erzurum Ovası'nın suları Karasu Nehri ve kolları tarafından oluşturulan akarsu ağı ile drene edilmektedir. Bu akarsular iklimin etkileri sebebiyle düzensiz rejime sahiptir. Kar erimelerinin ve yağışlı dönemin başladığı ilkbahar aylarında ve yaz başlarında akım değerleri yükselmekte, yağışın azaldığı temmuz ve ağustos aylarında akım değerleri oldukça düşmektedir.

Ovanın merkezî kısımlarında ise taban suyu seviyesi yüksektir. Özellikle ilkbahar döneminde zemin suya doymun hâlde olup geçirgenlik durumu oldukça düşüktür (Atalay, 1983, s. 68-99). Çalışma sahasının yaklaşık 3 km kuzeyinde sürekli ve geçici bataklık alanlar bulunmakla beraber 1950 ve 1960 yılları arasında kurutma çalışması yapılmış ve bugünkü görünümünü kazanmıştır (URL 4).

Erzurum Ovası'nı sulayan ve ova sınırları dışında bulunan iki önemli baraj gölü vardır. Bunlardan birincisi Erzurum Ovası'nın kuzeyinde bulunan, sulama ve enerji üretimi için yapılan Kuzgun Barajı, diğeri ise Erzurum Ovası'nın güneyinde bulunan Palandöken Barajı'dır.

Palandöken Barajı'nın faaliyete geçmesiyle beraber ovadaki yeraltı sularının kullanımı bırakılmış ve havza dışından gelen baraj suları da yeraltı suyuna eklenerek yeraltı su seviyesinin yükselmesine neden olmuştur (Koday ve Kaya, 2012, s. 285-301). Yeraltı su seviyesinin yükselmesi ilerleyen dönemlerde tarım arazilerinin bataklığa dönüşme ihtimalini de artıracığından tarımsal açıdan bir risk oluşturmaktadır.

Beşerî ve Ekonomik Çevre Özellikleri ve Yem Bitkileri Tarımı

Erzurum Ovası, yaklaşık 825 km² veya 82500 hektarlık yüzölçümü ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli ovalarından biridir (Atalay, 1978, s. 1). Doğu Anadolu Bölgesi gibi dağlık ve engebeli arazi yapısının geniş yer kapladığı bu düzlük alanın ekonomik açıdan tam olarak değerlendirildiğini söyleyemeyiz. Nitekim Erzurum Ovası arazi kullanım sınıflandırması incelendiğinde ovanın %64'ü olan yaklaşık 52.800 hektarının kuru ve sulamalı tarıma ayrıldığını, otlak alanlarının (çayır-mera) ise %7,3 alan kapladığını görmekteyiz (Sevindi, 2018, s. 2855-2874). Son yıllarda ova tabanının yerleşime hızlı bir şekilde açılması sebebiyle ovanın ancak %64'lük kısmı tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Bu değerden de anlaşılacağı üzere beşerî müdahaleler tarım arazileri için önemli bir risk oluşturmaktadır. Ovanın sadece %7,28'lik bir kısmı çayır-mera alanı olarak kullanılmaktadır (Sevindi, 2018, s. 2855-2874).

Doğal çevre şartlarının insanlara fazla imkân tanımadığı araştırma sahasına en uygun ekonomik faaliyetlerden biri de hayvancılıktır. Nitekim Tarım ve Orman Bakanlığının 2021 verilerine göre çalışma sahasının içinde kalan dokuz dokuz mahallede çoğu küçük işletme kabul edilebilecek durumda olan toplam 5581 hayvancılık işletmesi mevcuttur. *Erzurum Ovası'nda Büyükbaş Hayvancılığın Coğrafi Esasları* adlı doktora tez çalışmasında yapılan anket verilerine göre ovada büyükbaş hayvancılık

yapan çiftçilerin %82,5'i hayvanları için gereken yemlerin, daha çok kaba yemin bir bölümünü kendileri üretmektedir.

Bir yöredeki her türlü ekonomik faaliyette olduğu gibi yörenin tarım potansiyelinin değerlendirilmesinde o yörenin beşerî ve ekonomik çevre özelliklerinin de önemli bir yeri bulunmaktadır. Yörenin beşerî ve ekonomik çevre özellikleriyle ilgili veriler, Erzurum Tarım İl Müdürlüğünden ve *Erzurum Ovası'nda Büyükbaş Hayvancılığın Coğrafi Esasları* adlı doktora tez çalışması kapsamında yapılan anket, gözlem ve görüşmelerden elde edilmiştir. Coğrafi araştırmalarda önemli bir yeri bulunan saha çalışmaları ile çiftçilerden makine kullanımı, sulama durumu, gübre ve sertifikalı tohum kullanımı gibi konularda önemli bilgiler sağlanmıştır.

Erzurum Ovası'nda yem bitkileri tarımının her aşamasında makine kullanımının yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Tarlaların sürülmesi, tohum ekimi, gübreleme, sulama, hasatın yapılması ve elde edilen yem bitkisinin taşınması gibi tarımsal üretimin her aşamasında makine kullanımına azami ölçüde dikkat edilmektedir.

Makineleşme konusundaki gelişmenin bir benzeri maalesef toprak analizleri konusunda görülememektedir. Kuşkusuz diğer tarım bitkilerinde olduğu gibi yem bitkileri üretiminde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri de çiftçilerin ekimden önce toprak analizini yaptırmamasıdır. Erzurum Ovası'nda yapılan gözlemlerde az sayıda çiftçinin, günümüzden yaklaşık on yıl kadar önce toprak analizleri yaptırdığı tespit edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak hangi tarlaya hangi bitkinin ekileceği, ne kadar tohum ve gübre atılacağı, sulamanın ne ölçüde ne kadar sıklıkta yapılacağı konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı ve yöre çiftçisinin bunlar gibi birçok konuda yanlış veya eksik uygulamalar yaptığı gözlemlenmiştir.

Araştırma sahasında başta şekerpancarı, ayçiçeği, buğday, arpa ve mısır gibi bitkilerin tarımında gübre kullanımı önem kazanmıştır. Gübreleme işlemi genel olarak makine ile yapılırsa da bazı yağışlı dönemlerde tarlanın çamurlu olması sebebiyle traktörlerin çalışması zorlaştığı için gübre atımı özellikle küçük arazilerde elle yapılmaktadır. Bu durum tarlanın bazı bölümlerine fazla, bazı bölümlerine ise gübrenin eksik atılmasına sebep olmaktadır. Fazla gübrenin düştüğü alanlarda tohumun zarar görmesi veya eksik düştüğü alanlarda istenilen verimin alınamaması gibi olumsuz durumlar ortaya çıkabilmektedir. Yöre çiftçisinin büyük eksiklerinden biri de yukarıda belirtildiği üzere yeterli toprak analizi yapılmadığı için tarlaya ne kadar gübre atılacağını net olarak bilememesidir. Genelde geçmiş yıllarda edinilen tecrübelerle dayanılarak tarlaya atılacak gübre miktarı

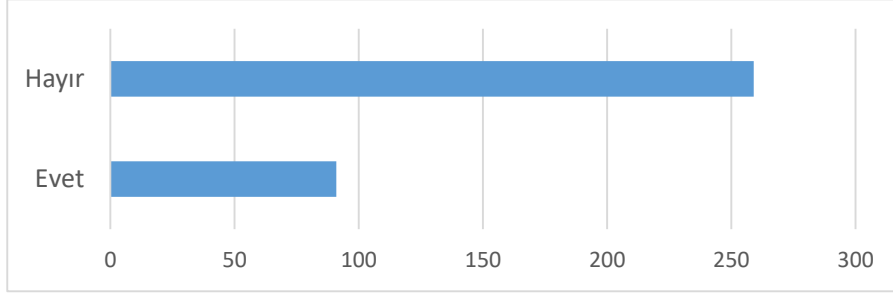
belirlenmektedir. Bu durum yine yukarıda belirtildiği gibi eksik veya fazla gübre kullanımına sebep olmakta, yem bitkileri üretiminde verimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Çalışma sahasında Karasu ve Daphan Ovası, Kuzgun Barajı'ndan açık kanal sistemi ile gelen suyla, Sakalikesik-Dereboğazı Ovası ise Palandöken Barajı'ndan boru hatları ile gelen suyla sulanmaktadır. Her iki barajın suyu da ovanın sulama problemini büyük ölçüde ortadan kaldırırsa da ovada sulama yapılamayan tarım arazileri de mevcuttur. Sulama yapılan arazilerde genel olarak 'salma sulama' yöntemi uygulanmaktadır. Bu yöntem, her çeşit bitkisel üretim için uygun olmamakla beraber toprağın verimli üst kısmının taşınmasına da sebep olmaktadır. Özellikle Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi ve Aziziye ilçesi sınırları içerisinde bulunan Sukkar Şeker Üretim AŞ'nin kendi yaptığı yağmurlama sistemi ile sulama uygulaması yöre çiftçisine örnek olmaktadır. Ancak 'salma sulama' dışındaki uygulamalar maliyetli olduğundan yöre çiftçisinden sadece sermaye birikimi yüksek olan çiftçiler modern sulama yöntemlerini uygulamaktadır. Diğer taraftan Erzurum Ovası, yeraltı su potansiyeli açısından oldukça zengin bir ovadır. Ovanın Karasu bölümü ile Sakalikesik-Dereboğazı Ovası'nda yeraltı su kaynaklarından yararlanılmaktadır. Yeraltı su kaynaklarının kullanımına daha fazla önem verilmesi ve yeni sulama tekniklerinin kullanılması durumunda Erzurum Ovası'nın hemen hemen tamamında sulamalı tarım yapma imkânı bulunmaktadır.

Erzurum Ovası'nda tek yıllık veya çok yıllık yem bitkileri için genellikle sertifikalı tohumların kullanıldığı yapılan görüşmelerle tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra geleneksel üretimde önemli bir yeri olan ve maliyet düşüren bir uygulamanın varlığı dikkat çekmektedir. Sayıları fazla olmamakla birlikte bazı çiftçiler yetiştirdikleri mahsulün bir kısmını ertesi yıl ekim için tohumluk olarak ayırmaktadırlar. Kendi ürettiği mahsulden elde ettiği tohumu kullanan üreticiler bitkilerdeki hastalık ve zararlılarıyla mücadele için kendi tecrübe, beceri ve imkânları ile ilaçlama yapmaktadır. Seleksiyon yöntemi ile tohumlarını iyi şekilde eleyip kaliteli tohumları ayıran çiftçiler, yeteri kadar ve uygun yöntemlerle ilaçlama yapması durumunda tohum maliyeti açısından büyük bir kâr elde etmektedir.

Küçük işletmelerin yoğunluk kazandığı araştırma sahasında üreticilerin işbirliği ve dayanışma içinde olmaları çok önemlidir. Ülke genelinde olduğu gibi, çalışma sahasında da çiftçilerin üretici birliklerine bakışı genellikle olumsuz yöndedir. Nitekim anket uygulanan 350 çiftçinin sadece 91'i üretici birliklerine üye olup, birliklere üye olma oranı %26'yı

ancak bulmaktadır (Şekil 6). Birliklerin çalışma sisteminin veya aylık ödemelerinin çiftçiler için çok cazip gelmemesi ve birliklerden gelecek yararın beklentilerin altında kalması çalışma sahasında üretici birliklerinin faaliyetlerini de kısıtlamaktadır.

Şekil 6. Erzurum Ovası'nda Ankete Katılan Çiftçilerin (350) Herhangi Bir Üretici Birliğine Üye Olma Durumu (Kaynak: *Erzurum Ovası 'nda Büyükbaş Hayvancılığın Coğrafi Esasları* Adlı Doktora Tez Çalışmasından Alınmıştır)

Küçük işletmelerin hâkim olduğu çalışma sahasındaki bir diğer uygulama da nispeten büyük araziye sahip işletme sahiplerinin bazıları, ürettikleri yemlerin bir kısmını satmaktadırlar. Genellikle arazisi büyük, ancak hayvan varlığı az olan çiftçiler, hayvan varlığını artırmak yerine ihtiyaçlarından fazla olan mahsulü satmaya yönelmişlerdir. Yaptığımız görüşmelerde elde ettiğimiz bilgilere göre çiftçiler ürettikleri yem bitkilerinin ihtiyacını karşılayacak miktarını ayırıp geriye kalan miktarını ticari amaçla değerlendirmektedirler. Arazi gözlemlerinden elde edilen bilgilere göre hayvancılık yapmayı arpa, yonca ve kışlık ot gibi yem bitkileri üreten çiftçiler ise ürettikleri yem bitkilerinin neredeyse tamamını yakın çevresine veya komşu illere pazarlamaktadır.

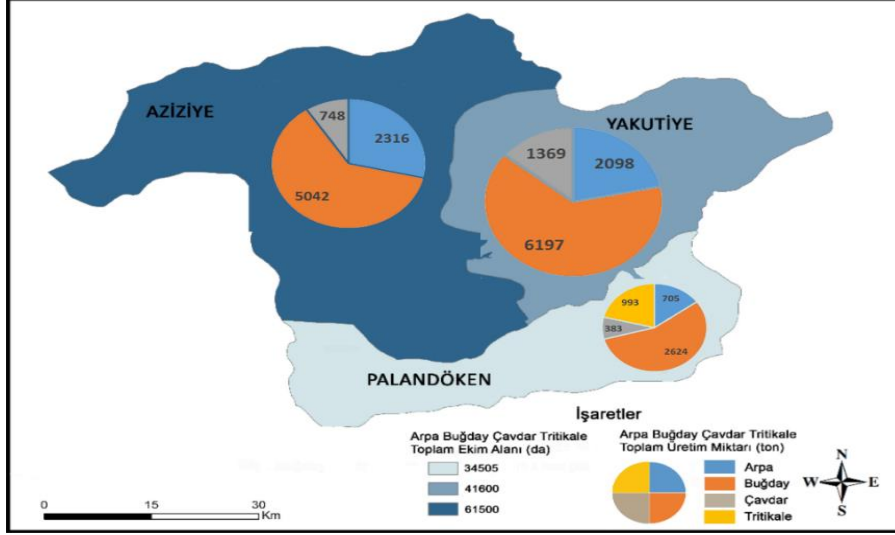
Çalışma sahasında yapılan gözlemlerde dikkati çeken bir diğer durum da her çiftinin yem bitkilerini depolayacak kapalı depolama alanının olmamasıdır. Yörede genellikle çiftçiler yem bitkilerini dışarda açık alanda depolayıp, üzerini su geçirmez brandalarla kapatarak muhafaza etmeye çalışmaktadır. Erzurum Ovası'nda bu yığınlar 'taya' adı verilir. Bu durum en altta kalan veya en son kullanılacak olan hayvansal yem bitkilerinin az miktarının suyla temasına bağlı olarak bozulmasına sebep olmaktadır. Erzurum ili ve çalışma sahasında çok görülen bir başka depolama yöntemi ise kuru ot ve samanların meskenlerin ya da ahırların düz çatıları üzerine üst üste yığılarak depolanmasıdır. Bu yöntem yapılar üzerine fazladan yük getirdiğinden büyük bir risk taşımaktadır. Riskli olmasına rağmen, uzun

süren kışlar ve aşırı kar yağışı sebebiyle uzaktaki boş alanlardan ahırlara taşımaya zorlaştırdığı için bu yöntem kullanılmaya devam etmektedir (Rızvanoğlu, 2019, s. 647-673).

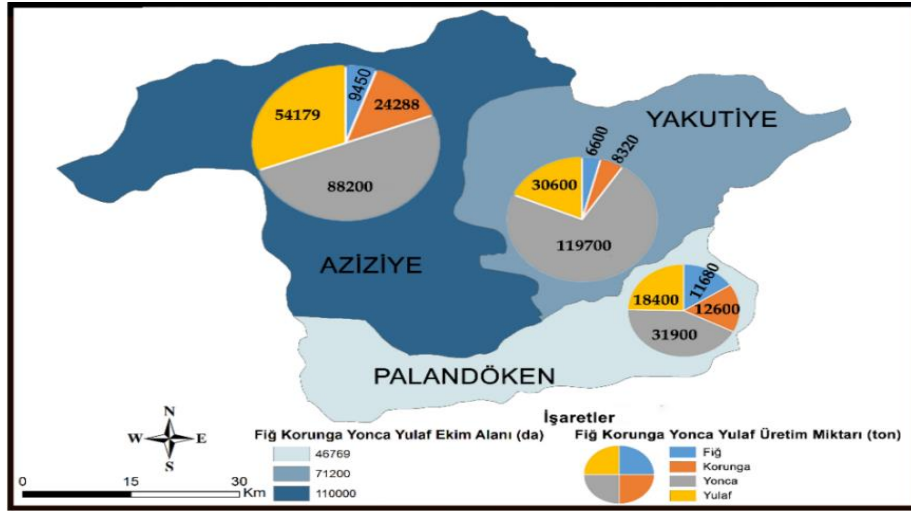
Hayvancılık yapılan bölgelerde, özellikle ihtiyaç duyulan yemin yeterince üretilmediği işletmelerde yem fabrikalarının yakın ve üretim miktarlarının da yüksek olması oldukça önemlidir. Erzurum Ovası sınırları içerisinde üretim yapan üç yem fabrikası mevcuttur. Bu yem fabrikalarından Bayramoğlu Yem ve Un Sanayi Tic. AŞ günlük 800 ton (URL 5), Beşler Yem ve Un Sanayi Tic. AŞ günlük 500 ton (URL 6) ve Birlik Un ve Gıda San. Paz. ve Tic. AŞ günlük 480 ton (URL 7) olmak üzere toplamda 1780 tonluk günlük üretim kapasitesine sahiptir. Erzurum Ovası'nda 2021 yılı itibariyle yaklaşık 194.000 büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı bulunmaktadır. Fabrikaların kapasitesiyle çalışma sahasındaki hayvan varlığı dikkate alındığında mevcut kapasite, sadece Erzurum Ovası'nda bulunan hayvan varlığı için yeteri kadar yem üretebilmektedir. Ancak, Türkiye büyükbaş hayvan varlığında 2.sırada yer alan Erzurum ilinin 800 bini aşan büyükbaş hayvan varlığı dikkate alındığında söz konusu kapasitenin yeterli olduğu söylenemez. Diğer taraftan bu yem fabrikalarından komşu illerdeki işletmelere de yem satılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak Erzurum iline ve bu arada çalışma sahasına uzak illerden hayvan yemi getirilmektedir. Ulaşım maliyetleri dikkate alındığında bu durum, yöredeki hayvancılık faaliyetleri için önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşkusuz bu sorunun hayvancılık üzerine etkisini azaltmanın bir yolu da üreticileri işletmeleri için gerekli olan yemi kendilerinin üretmesi olacaktır.

Yem Bitkileri Ekim Alanı ve Üretim Miktarı

Erzurum Ovası'nda hayvancılıkla uğraşan çiftçilerle yapılan anketlerden elde edilen verilere göre en çok ekimi yapılan yem bitkileri: yulaf, korunga, yonca, fiğ, arpa, çavdar ve mısırdır. Bunun yanında şeker üretimi için ekilen şeker pancarının ve çok az ekimi yapılan ayçiçeğinin küspesi hayvansal yem olarak kullanılmaktadır. Bu yem bitkilerinin ekim alanı ve üretim miktarları şekil 7, 8, 9, 10, 11 ve 12'de verilmiştir.

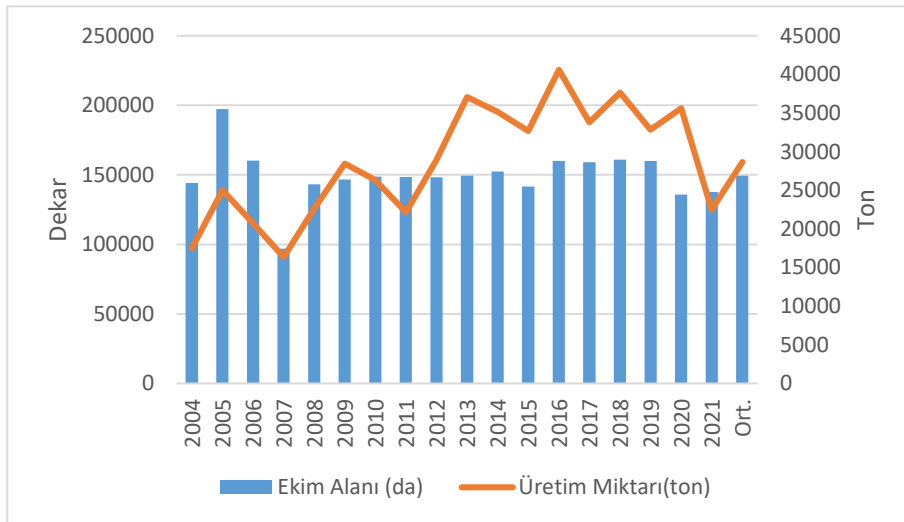
Şekil 7. Aziziye, Palandöken, Yakutiye Arpa, Buğday, Çavdar, Tritikale Ekim Elanı ve Üretim Miktarı (Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır)

Şekil 8. Aziziye, Palandöken, Yakutiye Fiğ, Korunga, Yonca, Yulaf Ekim Alanı ve Üretim Miktarı (Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır)

Arpa – Buğday – Çavdar – Tritikale

Erzurum Ovası'ndaki çiftçilerin önemli bir kısmı, arpa, buğday, çavdar ve tritikale gibi taneli yem bitkilerini kırarak ya da ezerek hayvansal yem olarak kullanmaktadır. Bu yöntemle kesif yem ihtiyacı da giderilmiş olmaktadır. TÜİK'ten alınan son 18 yıla ait verilerle hazırlanan grafik incelendiğinde, 2007 yılı hariç bu bitkilerin ekim alanı ve üretim miktarlarında önemli değişimlerin yaşanmadığı görülmektedir (Şekil 9). Çalışma sahasında 2021 yılında 5119 ton arpa, 13863 ton buğday, 2500 ton çavdar ve 993 ton tritikale olmak üzere toplam 22475 ton üretim yapılmıştır. Bunlardan buğdayın büyük bir kısmı un üretiminde kullanılmakta ve un üretiminden arta kalan başta kepek olmak üzere diğer maddeler hayvan yemi olarak değerlendirilmektedir. Yörede tarımı yapılan diğer tahılların en önemli kullanım alanı hayvansal yem üretimidir. Ancak bu üretim değerleri ilin hayvan varlığı dikkate alındığında yetersiz kalmaktadır.

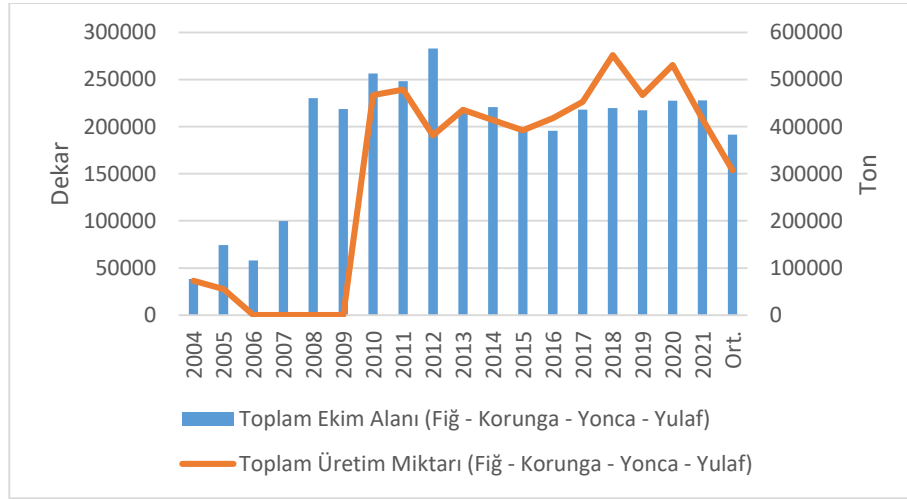

Şekil 9. Aziziye, Palandöken, Yakutiye Arpa, Çavdar ve Tritikale Toplam Ekim Alanı ve Üretim Miktarı (Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır)

Fiğ – Korunga – Yonca – Yulaf

Araştırma sahasında 2004-2021 yılları arasındaki bazı yem bitkilerinin (fiğ, yonca, korunga, yulaf) ekim alanı ve üretim miktarı, Şekil 10'da gösterilmiştir. 2006-2009 yılları arasında TÜİK tarafından üretim miktarı ile ilgili istatistik bir veri açıklanmadığından bu yıllarda üretim

miktarına “0” değeri girilmiştir. Özellikle 2010 yılı ve sonrasında bu bitkilerin ekim alanı ve üretim miktarlarında önemli değişimler yaşanmamıştır. Yöre halkı, bu yem bitkilerini hayvanların kaba yem ihtiyacını gidermek için ya tarladan biçtiği gibi uzun ot şeklinde ya da bu otları ot öğütme makinesinden geçirerek saman şeklinde hayvanlarına vermektedir. Yulaf bitkisi, yörede genellikle yeşil ot şeklinde hayvanlara verilmesinden dolayı Şekil 10'da diğer yeşil ot yem bitkileri ile birlikte, başka bir ifadeyle kaba yem olarak alınmıştır. Toplam kaba yem üretimi genel olarak 500 bin ton civarında olup yöre ihtiyacını karşılaması yanında il içine ve il dışına da pazarlanmaktadır.

Şekil 10. Aziziye, Palandöken, Yakutiye Fiğ, Korunga, Yonca ve Yulaf Ekim Alanı ve Üretim Miktarı (Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır)

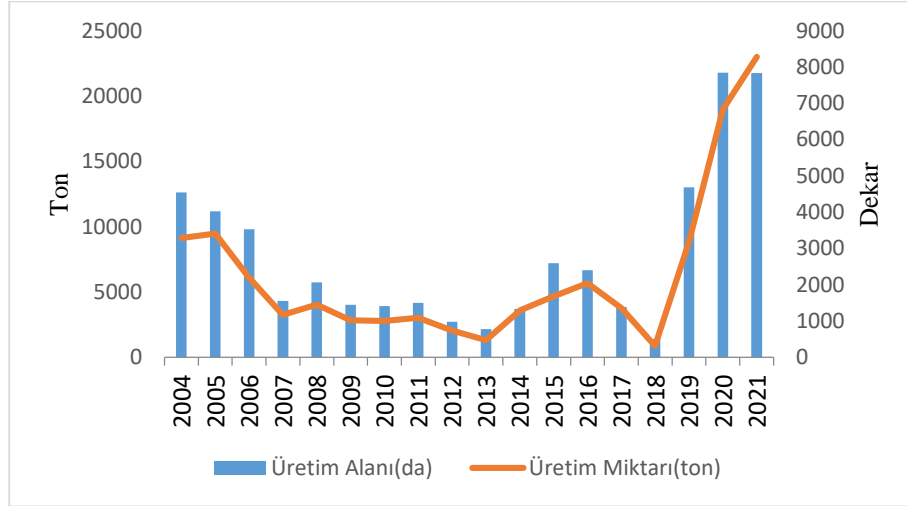
Şeker Pancarı

Çalışma sahasında yem bitkisi olarak doğrudan ekimi yapılmamasına rağmen şeker üretimi sonrası pancarın arta kalan posasından elde edilen küspe, önemli bir hayvansal yemdir. Bu sebeple ovadaki şekerpancarının yem üretimi açısından incelenmesi gerektiği düşüncesindeyiz.

Erzurum Ovası'nda şeker fabrikasının kurulduğu 1956 yılından itibaren şekerpancarı tarımı yapılmaktadır. Ekim ve üretim miktarlarında yıldan yıla önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Şekerpancarı üretim alanı ve üretim miktarı son yıllarda önemli bir artış göstermiştir. Bunun en büyük sebebi 2018 yılında devlete ait olan Erzurum Şeker Fabrikasının

özelleştirilmesidir. Özelleştirmeden önce 3300 ton olan günlük pancar işleme kapasitesi özelleştirmeden sonra 4000 tona çıkarılmış, ekim alanı ve üretim miktarı da buna bağlı olarak artmıştır (URL 8). Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin 2021 yılına kadar geçerli olan kapasite raporuna göre Sukkar Şeker Üretimin yıllık şeker pancarı işleme kapasitesi 450.000 tondur. Bu miktarda pancar işlenmesinden 72.000 ton şeker, 144.000 ton yaş küspe, 16.515 ton melas elde edilmektedir (Şekil 11). Şekil 11'deki veriler sadece çalışma sahasına ait olduğundan yukarıda bahsi geçen miktarlardan farklılık arz etmektedir. Şeker fabrikasının yukarıda belirtilen üretim kapasitesine ulaşması, çalışma sahasının dışından taşınan şeker pancarı ile sağlanmaktadır.

Şeker fabrikası, ihtiyacı olan şeker pancarının önemli bir kısmını Erzurum Ovası dışından temin etse de ulaşım kolaylığı ve taşıma maliyetinin düşük olması gibi sebeplerden dolayı şeker pancarı küspesinden Erzurum Ovası'ndaki çiftçiler sürekli olarak faydalanabilmektedir.

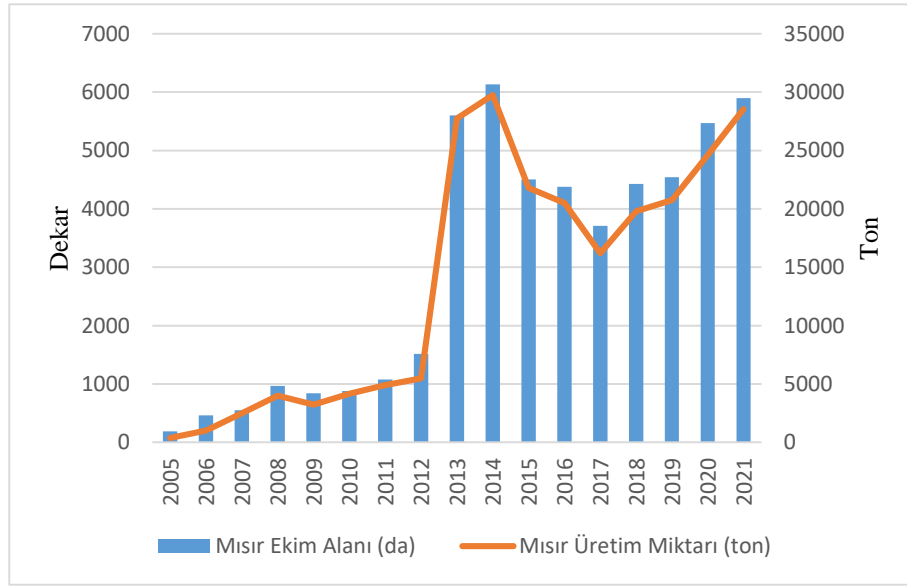
Şekil 11. Aziziye, Palandöken, Yakutiye Şeker Pancarı Üretim Miktarı ve Ekim Alanı (Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır)

Mısır

Erzurum Ovası'nda, sıcaklık istekleri bakımından mısır bitkisinin istekleri tam olarak karşılanmadığı için daha çok silajlık ekim yapılmaktadır. Yükseltinin fazla olması, kış döneminin uzun sürmesine karşılık vejetasyon süresinin kısa olması gibi Erzurum Ovası'nın ekolojik şartları düşünüldüğünde tane mısır üretimi için riskler ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık daha kısa sürede yetişen silajlık mısır üretimi için ise yörenin iklim

özelliklerinin elverişli olduğu söylenebilir (Öztürk ve Akkaya, 1996, s. 490-506). Kuraklığa ve soğuğa karşı çok dayanıklı olmayan mısır bitkisi, özellikle 2012 yılına kadar çok az bir alana ekilmiş ve üretim miktarı da ekim alanının az olmasına bağlı olarak düşmüştür.

Son zamanlarda erkenci mısır çeşitlerinin piyasaya sürülmesi ile birlikte vejetasyon süresinin kısa olduğu Erzurum ve benzeri çevre özelliklerine sahip yerlerde de silajlık mısır tarımı yaygınlaşmaya başlamıştır (Güney vd., 2011, s. 105-111). Vejetasyon süresinin kısa olmasından dolayı ikinci ürün tarımına uygun olmayan mısır bitkisinin erkenci çeşitleri kullanılarak silaj yapılması mümkün olmaktadır (Şahin ve Zaman, 2010). Erzurum Ovası'nda silajlık mısır ekim alanı ve üretim miktarı 2012 yılından sonra hızla artarak 6000 dekar ve 30 bin tona ulaşmış bulunmaktadır. Sulama imkânlarının yeterli olduğu araştırma sahasında bu ekim alanı ve üretim miktarını daha da artırma potansiyeli bulunmaktadır.

Şekil 12. Aziziye, Palandöken ve Yakutiye Mısır Ekim Alanı ve Silajlık Mısır Üretim Miktarı (Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır)

Şekil 13. Tebrizcik Köyü Yakınlarında Yağmurlama Yöntemi ile Sulaması Yapılan Bir Şeker Pancarı Tarlası ve Kahramanlar Köyü Yakınlarında Bir Ayçiçeği Tarlası

Sonuç ve Çözüm Önerileri

Günümüzde çiftçilerin karşılaştığı en önemli sorun girdi fiyatlarının yüksek olmasıdır. Öyle ki yakıt, gübre, tohum ve ekipman fiyatlarındaki artış oranının mahsulün satışından elde edilen gelirin artış oranından yüksek olması, her geçen yıl çiftçileri zor durumda bırakmaktadır. Bunun bir sonucu olarak çiftçiler gübre, tohum ve ekipman kullanımından taviz vermektedir. Başka bir ifade ile çiftçilerin toprağa attıkları gübre miktarı azalmakta, çiftçiler sertifikalı ve kaliteli tohumdan vazgeçmekte ve yeni ekipmanlar alamamaktadır.

Tarım alanlarının nadasa bırakılması ve miras yoluyla toprağın bölünmesinden sonra çok parselli hâle gelen tarım arazilerinin boş bırakılması da bir başka sorunu oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak Erzurum Ovası'nda 52.800 hektarlık ekilebilir alanın %3,2'si diğer bir ifadeyle 1690 hektar tarım alanı boş kalmaktadır. Bunun yanında yıldan yıla değişmekle birlikte ekilebilir arazinin %3,6'sına karşılık gelen 1900 hektarlık alan da nadasa bırakılmaktadır.

Çiftçilerin en büyük harcama kalemi olan yakıt ve gübreye yönelik her yıl devlet tarafından dekar başına ödeme yapılmaktadır. Bu ödeme arpa, çavdar, yulaf ve tritikale için 22 lirası motorin ve 20 lirası gübre olmak üzere toplam 42 lira, korunga için 90 lira, tek yıllık yem bitkileri için 60 lira, silajlık ekilişler (sulamalı) için 100 lira, çok yıllık yem bitkilerinde sulamalı olanlar için 90 lira, kuru tarımı yapılanlar için de 40 lira olarak belirlenmiştir (URL 9). Desteklemeler bu miktarlarda yapılırsa da beklenmedik şekilde fiyatı artan motorin ve gübre için yetersiz kalmaktadır. Bunun için bu desteklemelerin makul ölçülerde artırılması gerekmektedir. Ayrıca teşvik uygulamalarının, yörenin ekonomik potansiyelini en üst düzeye çıkarabilmesi için yeniden gözden geçirilmesi ve çiftçileri daha fazla motive

edecek bir düzeye getirilmesi gerekmektedir. Böylece çiftçilerin bir sonraki ekim dönemine daha rahat girmeleri sağlanacaktır. Örneğin son yıllarda yoncaya verilen teşvikler sebebiyle birçok çiftçi ihtiyacından daha fazla araziye ekim yapmaktadır. Bunda yörede uygulanan teşvik politikasının yanında, temel tarımsal girdiler olan motorin ve gübre ile iş gücünden yapılan tasarrufun etkisini de göz ardı edilemez. Her ne kadar ihtiyaç fazlası kaba yem ticari olarak değerlendirilse de bu durum, yörenin kalkınmasında daha fazla etkili olacak şeker pancarı ve ayçiçeği gibi ürünlere yönelmeyi azaltmaktadır.

Yörede herhangi bir üretici birliğine üye olan çiftçi sayısı oldukça azdır. Anket uygulanan çiftçilerin sadece %26'sı herhangi bir üretici birliğine üye iken %74'ü herhangi bir üretici birliğine üye değildir. Tarımsal girdi ve ürün pazarlamalarının her çiftçi tarafından bireysel olarak yapılmasından dolayı girdi fiyatları artarken, üreticiler elde ettikleri mahsulü düşük bir fiyatla ancak satabilmektedirler. Bu durum acil olarak çözüme kavuşturulması gereken önemli bir sorundur. Bu sorunun çözümünde devlet yetkililerince etkin denetim yapılmasının yanında çiftçilere bu gibi birliklere üye olmanın getireceği avantajlar da iyi anlatılmalıdır. Kuşkusuz bu konuda devletin güvencesi ve denetimi önemli olacaktır.

Çalışma sahasında tespit edilen sorunlardan biri de üreticilere yönelik eğitici ve bilgilendirici faaliyetlerin yetersiz oluşudur. Yörede tarımsal faaliyetler büyük çoğunlukla bir önceki kuşaktan aktarılan bilgilerle yapılmakta, yeni ve bilimsel bilgiler ise çok fazla kullanılmamaktadır. Her ne kadar çiftçiler makineli tarıma büyük bir ölçüde geçmiş olsa da hangi toprakta hangi bitkinin daha iyi yetişeceği, ne kadar gübre kullanılacağı ve nasıl sulama yapılacağı konusundaki temel bilgilere sahip değildirler. Çiftçilere kısa süreli eğitimler verilse de bu eğitimlerin katılımcıların ihtiyacından ve taleplerinden doğmamasından dolayı çalışmalar amacına ulaşmamaktadır. Çiftçilerin bir kısmından bu yönde gelen talepler olsa da yöredeki bütün çiftçilerin tamamına ulaşmak bugüne kadar mümkün olmamıştır. Bunun için eğitim ve bilgilendirme çalışmaları hem istenilen sonucu vermemekte hem de birçok uygulama başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Bu konuda eğitim ve bilgilendirme çalışmalarını anlatmanın veya konu ile ilgili uygulamalı videolar hazırlamanın yanında, çiftçileri bilimsel veriler eşliğinde donatarak ve aynı zamanda aralarında çok iyi koordine olmuş kurum ve kuruluşlara yönlendirerek doğru, güvenli ve verimli bir tarım uygulamasına geçilmelidir. Sistemin çalışması için İl Tarım ve Orman Müdürlüğüne tarım arazilerinin belirli aralıklarla toprak

etütlerinin yapılmasından sonra hidrografik, jeomorfolojik ve iklimik özellikleri yönünden benzer bölgeler belirlenerek, hangi bölgeye yılın hangi döneminde hangi işlerin yapılacağı konusunda özel bültenler hazırlanmalıdır. Bu bilgiler üreticilerle paylaşılmak üzere mahalle muhtarlıklarına gönderilmelidir. Böylece hangi bölgede hangi ekimin başlaması gerektiği, toprağa hangi gübreden ne kadar verileceği, hangi bitki için ne kadar, nasıl ve ne zaman sulama yapılacağı, toprak hazırlığının ne zaman ve nasıl olacağı, nöbetleşe ekim yapacak olan çiftçilere hangi alternatiflerin önerileceğine dair konularda çiftçiler doğru bir şekilde yönlendirilebilir. Çiftçileri üretici birliklerine üye olmaya yönlendirecek eğitim programları hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. Burada birlik olmanın gücüyle bir taraftan daha düşük maliyetle girdilerin sağlanması, diğer taraftan hayvansal üretimin daha yüksek gelir elde edilecek bir fiyatla pazarlanabileceği konusunda çiftçilerin ikna edilmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir hayvancılık faaliyeti için çok önemli olan bu iş birliği yöntemi ile hayvancılık yapan aileler, ihtiyaç duyulan kesif yemin önemli bir kısmını da kendileri üretebilir.

Gelişen teknoloji ile birlikte çok hızlı sonuçlar verebilen taşınabilir dijital toprak analiz cihazları, toprak analizlerinin hızlı bir şekilde değerlendirilebilmesi için İl Tarım Müdürlüklerince daha önce bahsedilen bölgelere birkaç adet gönderilebilir. Bu cihazlardan alınan verilerin, kamu kurum ve kuruluşlarınca hazırlanacak sistemlere yüklenmesiyle hızlı ve güvenilir sonuçlara ulaşılabilir.

Erozyona uğrayan, kirlenen ya da kirletilen topraklarla tarım arazilerinin verimliliği azalmaktadır. Oysa artan dünya nüfusunun etkisi ile her geçen gün tarım arazileri azalırken gıda maddelerine duyulan ihtiyaç artmaktadır. Bunun neticesinde giderek tarım alanlarının ve tarımın kıymeti artmaktadır. Bu sebeple tarımla toprağa yapılacak yatırım, geleceğe yapılan yatırım olarak kabul edilmeli ve tarım arazilerinin herhangi bir sebepten dolayı işlenmemesi gibi durumların önüne geçilmelidir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere tarım arazilerinin giderek öneminin artması da dikkate alınarak Erzurum Ovası'nda tarımı yapılacak bitkilerin neler olabileceği ve ne kadarlık bir alana ekimin yapılması gerektiği, elde edilen tarımsal üretimin nasıl değerlendirileceği ve pazarlama şartlarının ayrıntılı olarak planlanması gerekmektedir. Erzurum Ovası'nın yükselti, toprak, sulama, iklim etkileri ve elde edilen üretimin diğer tarımsal faaliyetleri desteklemesini dikkate alarak böyle bir planlama çalışmasında genel olarak şu görüşlerin olması uygundur.

Öncelikle 825 km²'yi bulan Erzurum Ovası'nın ne kadarının hangi bitkilerin tarımına ayrılacağı tespit edilmelidir. Kuşkusuz burada devletin, Erzurum Ovası'nın değerlendirilmesindeki tercihleri ve teşvikleri büyük önem taşımaktadır. Kanaatimize göre ovanın %10'u sanayide işlenme özelliği (sanayi bitkileri) fazla, aynı zamanda işlenmesi sonrası hayvan yemi elde etme özelliği bulunan şeker pancarı ve ayçiçek bitkilerine ayrılabilir. Ovanın %40-50'lik gibi bir bölümünü de yine hayvan yemi üretimi merkezli olmak üzere arpa, buğday ve silajlık mısır ekimi için değerlendirilebilir. Geri kalan arazinin yaklaşık %25 kadarı da yonca, fiğ, korunga ve tritikale gibi bitkilerin ekimine ayrılmalıdır. Ovanın %10-15 kadarlık bir kısmında ise şu anda sınırlı da olsa ekimi yapılan patates, lahana, fasulye, salatalık, tere, maydanoz gibi sebzeler üretilebilir.

Araştırma sahasında katma değeri nispeten yüksek olan şeker pancarı ve ayçiçeği ekim alanları 4200 hektar kadardır. Bu bitkilerin fabrikalarda işlenmesinden sonra yan ürün olarak elde edilen küspe ve melas hayvan yemi için çok önemli ürünlerdir. Dolayısıyla bölgenin hayvancılık potansiyeli dikkate alınarak devletin yeterli teşvik uygulamaları ile bu iki bitkinin ekim alanlarının artırılması ve sadece Erzurum Ovası'nda 12000 hektara kadar çıkarılması mümkündür. Yörenin iklim özellikleri itibarıyla ekimi yapılabilecek tarım bitkilerinin sınırlı olması dikkate alındığında devletin bölgeye özel teşvikler uygulaması gerekmektedir.

Besin değeri yüksek olmasına rağmen özellikle Aziziye ve Yakutiye ilçelerinde fiğ çok az miktarda ekilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında fiğ bitkisinin tek yıllık yem bitkisi olmasının etkisi büyüktür. Ancak bu yem bitkisi besin değerleri bakımından oldukça zengin olmasının yanında toprağı da azotça zenginleştiren bir bitkidir. Bu bitkinin üretimine verilen destekleme primlerinin artırılması, üretim miktarının artmasına katkı sağlayacağı gibi toprağın verimini de artıracaktır. Ayrıca yörede yapılan nadas uygulaması yerine "fiğ" bitkisinin ekilmesi, hem tarlanın boş kalmaması hem de toprağın azotça zenginleşmesi için iyi bir tercih olacaktır. Bununla beraber toprağın boş kalmaması erozyonun etkilerini de en aza indirecektir.

Araştırma sahasında silajlık mısır ekimi daha büyük işletmeler tarafından yapılmaktadır. Küçük işletmeler ise makine ve ekipman eksikliğinden, iş gücünün yetersiz olmasından ve yeteri kadar ek depolama alanı bulunmamasından dolayı silajlık mısır tarımı bu işletmeler tarafından tercih edilmemektedir.

Erzurum Ovası tarımsal üretim kapasitesinin ancak %60 kadarı kullanılabilir. Erzurum şehrinin ovaya doğru genişlemesi tarım arazilerinin giderek azalmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple şehrin kuzeye doğru genişlemesine kesinlikle izin verilmemelidir. Ovanın şimdilik tarımsal faaliyetler için ayrılmış 52000 hektardan biraz fazla arazinin çeşitli bitkilere ayrılması veya ürün deseninin tespitinde en yüksek verim ilkesinin dikkate alındığını söyleyemeyiz. İyi bir planlama ile ilin yem ihtiyacının büyük bir kısmı veya tamamını ilde üretmek mümkün olacaktır. Bunun için mevcut 3 yem fabrikasının ya kapasitesi artırılmalı ya da yeni en az 2 fabrika daha kurulmalıdır. Erzurum ilinin tarım arazileri büyüklüğü dikkate alındığında, kapasite artırılması amacıyla bu tesisleri büyütme veya yeni tesisler kurmak için yeterli potansiyelin olduğunu söyleyebiliriz.

Buraya kadar yapılan açıklamalarda yörenin doğal çevre özellikleri açısından Erzurum Ovası'nın yem bitkileri tarımıyla ilgili durumu ortaya konulmuş ve bazı çözüm önerileri getirilmiştir. Bu çözüm önerilerinin yöre çiftçisi tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Yörede yapmış olduğumuz anketlerde çiftçilerin birbirlerine güven duymadıkları ve işbirliği konusunda çekimser kaldıkları tespit edilmiştir. Güven ve işbirliği konusunda eğitim çalışmalarına büyük özen göstermeli ve çiftçilerin güvenini sarsan geçmiş uygulamalardaki hataların tespit edilip bu gibi hataların tekrarlanmaması için ilgili kuruluşların ne gibi tedbirler aldığı ve alacağı açık bir şekilde ifade edilmelidir. Hatta çoğunlukla Türkiye'nin batısındaki iyi uygulamaları yerinde görmek için tarımsal amaçlı seyahatler de düzenlenmelidir. Burada ilgili devlet kurumlarının veya Büyükşehir Belediyesinin, hatta Atatürk Üniversitesinin üretimin hemen her aşamasında çiftçilere destek olması ve aynı zamanda ilgili kurumlar tarafından gerekli denetlemenin yapılması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca yöre çiftçisinin kendi mahallesinde veya yakın çevresinde iş birliğine dayalı örnek uygulamaların hayata geçirilmesi ve çiftçilerin bunları yerinde görmesi çiftçiler için yararlı bir eğitim faaliyeti olacak hem de onları daha fazla üretim yapmaları konusunda motive edecektir.

Yukarıda belirtilen öneriler, bir plan dâhilinde uygulanabilirse Erzurum Ovası'nın tarımsal potansiyeli tam olarak kullanılabilir, ucuz ve ihtiyacı karşılayacak miktarda kaliteli yem üretimine imkân hazırlayacaktır. Başta yeni yem fabrikalarının kurulması olmak üzere et ve süt işleme tesislerinin kapasitelerinin artırılması gerekecektir. Bütün bu olumlu gelişmelerle yörede verimli ve sürdürülebilir hayvancılık faaliyeti hayat bulacaktır. Aksi takdirde mevcut durumun devamı, tarım arazilerinin giderek

amaç dışı kullanımına sebep olacak ve 825 km²'lik verimli tarım arazisini değerlendirme imkânı her geçen gün azalacaktır.

Araştırmanın Etik Yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Araştırmanın etik ilkelere uygunluğu, Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığının 03/01/2020 tarihinde yapmış olduğu toplantıda aldığı 60665420-000.E.2000003050 sayılı karar ile onaylanmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduğunu beyan ederiz.

Kaynakça

- Altaş, N. T. (2014). Kentsel dönüşümde kültürel miras değerlerinin korunması: Erzurum örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(32), 243-260.
- Atalay, İ. (1978). *Erzurum ovası ve çevresinin jeolojisi ve jeomorfolojisi*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Atalay, İ. (1983). Erzurum ovası ve çevresinin toprakları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 1(1), 68-99.
- Atalay, İ. (1994). *Türkiye vejetasyon coğrafyası*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Bozoğlu, H. (2019). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi*. 5 13, 2022 tarihinde Ondokuz Mayıs Üniversitesi Web Sitesi: <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/hbozoglu/68965/TAHILLAR.pdf> adresinden alındı
- Doğanay, H., & Coşkun, O. (2012). *Tarım coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi.

- Erinç, S. (1977). *Vejetasyon coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Gök, Y. (2000). Çevre yollarının erzurum peyzajına etkileri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 35, 155-172.
- Güney, E., Tan, M., Dumlu Gül, Z., & Gül, İ. (2011). Erzurum şartlarında bazı silajlık mısır çeşitlerinin verim ve silaj kalitelerinin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 41(2), 105-111.
- Koca, H. (2001). Türkiye mısır ekim alanları ve üretiminin coğrafi dağılışı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7(5), 193-222.
- Koday, Z., & Kaya, G. (2012). Erzurum şehrinin su ihtiyacının karşılanmasında palandöken barajının yeri ve önemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 285-301.
- Koday, Z., & Yıldırım, K. (2021). Erzurum ve çevresinde şeker pancarı tarımı ve şeker sanayi. *Doğu Esintileri*, 15, 121-147.
- Özbek, A. K., & Öztaş, T. (2004). Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı; Erzurum örneği. *Ekoloji*, 13(52), 1-6.
- Öztürk, A., & Akkaya, A. (1996). Erzurum yöresinde silaj amacıyla yetiştirilebilecek mısır çeşitleri. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 27(4), 490-506.
- Rızvanoğlu, M. T. (2019). Kademeli olarak yeri değiştirilen yerleşmelere bir örnek: Taşbaşı Mahallesi (Tortum-Erzurum). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 647-673.
- Sevindi, C. (2018). Erzurum Ovası'nda 1947-2015 yılları arasında arazi kullanımındaki değişimler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı 3), 2855-2874.
- Şahin, İ. F., & Zaman, M. (2010). Hayvancılıkta önemli bir yem kaynağı: silaj. *Doğu Coğrafya Dergisi* 15(23), 1-18.

İnternet Kaynakları

- URL 1: Türkiye İstatistik Kurumu Web sitesi: www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.02.2022) adresinden alındı
- URL 2: Tarımdan Haber Web Sitesi: <https://www.tarimdanhaber.com/ekonomi/2020-yem-fiyatlari-besi-yemi-sut-yemi-yumurta-yemi-etlik-pilic-h14134.html>, <https://www.tarimdanhaber.com/tarim/tarim-kredi-yem-fiyatlarina-15-lira-zam-yapti-iste-20-nisan-yem-h17593.html> adresinden alındı

- URL 3: ArcGIS Online Web Sitesi :
<https://lulctimeseries.blob.core.windows.net/lulctimeseriespublic/lc2021/lulc2021.zip> (Erişim Tarihi: 01.07.2022)
- URL 4: Doğa Derneği Web Sitesi: <https://www.dogadernegi.org/> (Erişim Tarihi: 30.05.2022).
- URL 5: Bayram oğlu yem un Web Sitesi:
<https://www.bayramogluymun.com/erzurum-yem-tesisimiz-9#:~:text=G%C3%BCn1%C3%BCk%20800%20ton%20fiili%20kapasiteye,ve%20kanat1%C4%B1%20hayvan%20yemleri%20%C3%BCretilmektedir.> (Erişim Tarihi: 31.08.2022)
- URL 6: Beşler un yem web sitesi :
<http://beslerunyem.com.tr/un/hakkimizda.php> (Erişim Tarihi: 31.08.2022)
- URL 7: Birlik un Web Sitesi: <http://www.birlikun.com.tr/ozlu-yem/sayfa/tesislerimiz> (Erişim Tarihi: 31.08.2022)
- URL 8: Sukkar Şeker Üretim A.Ş Web sitesi: <https://www.sukkar.com.tr/> (Erişim Tarihi: 17.04.2022)
- URL 9: Tarım Orman Bakanlığı Web Sitesi:
<https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5134/Ciftcilere-Odenecek-Tarimsal-Destekler-Belli-Oldu#:~:text=Yem%20bitkileri%20%C3%BCretim%20deste%C4%9Fi%2C%20dekar,i%C3%A7in%20de%2040%20lira%20olacak.> (Erişim Tarihi: 25.05.2022)
- URL 10: Anonim. (2015). *T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı*. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Web Sitesi:
<https://ankara.tarimorman.gov.tr/Belgeler/liftet/Fi%C4%9F%20Yeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi.pdf> adresinden alındı
- URL 11: Tarım ve Orman Bakanlığı Web Sitesi:
<https://corinecbs.tarimorman.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 18.09.2022)

Cultivation of Feed Crops in Erzurum Plain and Geographical Principles

Extended Summary

The purpose of this research; The aim of this study is to reveal the geographical principles of forage crops cultivation in the Erzurum Plain, which has a very high cattle breeding potential in our country, in order to meet the feed requirement, which is one of the biggest inputs of animal husbandry.

In the study, the natural, human and economic geography characteristics of forage crops agriculture in the Erzurum Plain were examined as a whole, thus, the potential of the plain for forage crops agriculture for sustainable development was

tried to be revealed. Among the natural features of the study area; Physical geography features such as climate, landforms, soil and hydrographic structure were examined. Among the features of human geography; It is aimed to determine the geographical basis of forage crops production by examining human factors such as land use status, forage crops production, farmers' interests, desires and motivations in producing roughage and concentrate from this production, machine use, fertilization, soil care.

In the study, a mixed method, which combines qualitative and quantitative data, was used. First of all, a literature review was made by using reliable data sources and databases in books, journals and digital media related to the research field and subject, and all available sources related to the study were examined.

In addition, this study was prepared based on the data of doctoral student Mehmet Hayta's doctoral thesis titled "Geographical Principles of Cattle Breeding in Erzurum Plain", which is ongoing at Atatürk University Social Sciences Institute. The results of 350 face-to-face surveys used in the aforementioned thesis study and the quantitative and qualitative data on the subject of the article included in 30 face-to-face interviews with farmers were also used.

During the writing of the subject, the basic principles of geography, which are expressed as connection, distribution and cause-effect, were taken into account at every stage of the research, and it was tried not to break away from the context of geography. As a requirement of the most prominent distribution principle of geography, the relevant maps were prepared using the ArcMap (version 10.6.1) program. In addition, the database prepared by the Ministry of Agriculture and Forestry within the scope of the Corine Project was also used. The conclusion and recommendations part of the study; It was written within the scope of the mutual interaction of the physical, human and economic geography characteristics of the field. In the article; After a comprehensive analysis of the physical, human and economic geography characteristics of the plain that concerns the subject, the situation of forage crops agriculture in the Erzurum Plain was tried to be revealed and some suggestions were presented.

Erzurum Plain is a depression plain with a length of 45 km in the east-west direction, a width of 29 km and a surface area of approximately 825 km², located at an elevation of approximately 1750-2000 m. This depression feature has given the plain rich underground water resources fed by snow waters from the surrounding mountainous areas. Although the absence of any geomorphological obstacle is a great advantage for agricultural activities, the horizontally expanding Erzurum city area and developing highway systems and some commercial structures built around these roads narrow the agricultural lands day by day.

Due to the severe continental climate characteristics seen in the Erzurum Plain, the vegetation period starts approximately in the first days of April and continues until the middle of October. This period limited the cultivation of some forage crops such as maize. Although the climatic features have limited some agricultural activities, the plain has suitable conditions for forage crops agriculture as well as a few crop plants such as wheat, sugar beet and sunflower. As mentioned above, although grain corn production seems unlikely, it is seen that silage corn has become widespread in the study area with early harvesting and recently planting early varieties. The above-mentioned cultural plants are planted in winter and summer; Winter sowing is done in October and summer sowing is done in April.

The annual precipitation in the plain is just over 400 mm. In areas where the amount of precipitation is insufficient, irrigation is carried out by making use of the Palandöken and Kuzgun dams. The average duration of the snow falling on the ground during the winter months in the study area is 99 days. Even if the snow is not on the ground after this period, the frozen soil must be thawed in order to start agricultural activities.

In the Erzurum Plain, in areas where the slope varies between 1-3%, brown soils on clayey, calcareous, sandy deposits and old accumulation fans, in the central part; It is possible to see alluvial soils in the flooded areas of the Karasu, in the Saklıkesik-Dereboğazı Plain and at the valley floor of the Pulur Stream (Atalay, 1983, pp. 68-99).

Erzurum Plain is drained by the Karasu river and its tributaries. Since the plain is a depression area, it is rich in groundwater. The ground water level is high in the central parts. In the central and northern parts of the plain, there are occasional and permanent swampy areas.

When the land use classification of the Erzurum Plain is examined, we see that 64% of the plain is divided into dry and irrigated agriculture, and grassland (grassland-pasture) covers an area of 7.3% (Sevindi, 2018, pp. 2855-2874). In the observations made, it has been seen that the use of machinery is very common while carrying out agricultural activities. Fertilizer and seed sowing can be done by hand in cases where it is impossible to use machinery in the fields that become muddy after heavy rains. It has been observed that the farmers in the study area have not had soil analysis for a long time. As a result, it causes mistakes in fertilizer, seed sowing and product selection. Irrigation processes in the study area are also carried out with traditional methods, namely in the form of flood irrigation.

It has also been observed that the producers are not in cooperation and solidarity in the research area where small enterprises are concentrated. According to the findings obtained in the study area, only ¼ of the farmers have membership in producer associations. Forage crops farming in small businesses is largely carried out to meet the roughage needs of animals. Surplus products are sold within the province or to nearby provinces. Although there are roughage sold outside the province, there is also a need for roughage and fine feed in the region. The feed mills in the working area are insufficient and they do not follow a price policy that will satisfy the consumer because they are in an uncompetitive environment. As a result, some livestock enterprises in the region have to purchase fine and coarse feed from outside the province.

The most cultivated forage crops in the study area are barley, wheat, rye, triticale, oats, vetch, sainfoin and clover. Among them, the most cultivated wheat and alfalfa.

As a result, Erzurum Plain offers favorable conditions for forage crops agriculture in terms of natural elements such as geomorphological, hydrographic and climatic structure. However, there are problems in agriculture because human conditions are not developed enough in the region. There are producer-related problems such as not performing soil analysis, not using quality and certified seeds, random fertilization and irrigation. In addition, there are also systemic problems of agricultural policy such as insufficient fertilizer and diesel support, insufficient support for forage crops agriculture, and inadequacy of educational and informative activities. Educational and instructive activities should be the first thing to do in

order to solve the problems. Incentives and supports should be increased to grow forage crops with high nutritional value in Erzurum, which is one of the livestock centers. Contemporary technology agricultural tools and equipment should be given to farmers with long-term repayments. In addition, the problem of insufficient cooperatives arising from the trust problem of the farmers should start with a semi-official, semi-civilian organization and leave its place to a completely civil organization after a certain system is established.

COĞRAFI İŞARETLİ YOZGAT ÇANAK PEYNİRİ'NİN GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of Geographical Indicate Yozgat Canak Cheese in the Context of Gastronomy Tourism

Ali ŞENGÜL

Bilim Uzmanı, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

alissengul@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3909-6893>

Hakkı ÇILGINOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi

hcilginoglu@kastamonu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6787-3397>

Cite as / Atıf: Şengül, A., & Çılgınoğlu, H. (2023). Coğrafi işaretli Yozgat Çanak Peyniri'nin gastronomi turizmi açısından değerlendirilmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 103-118. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.1162302>

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	15.08.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	04.11.2022
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Ali ŞENGÜL
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	103-118
DOI Numarası- <i>DOI Number</i>	https://doi.org/10.31463/aicusbed.1162302

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

COĞRAFI İŞARETLİ YOZGAT ÇANAK PEYNİRİ'NİN GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of Geographical Indicate Yozgat Canak Cheese in the Context of Gastronomy Tourism

*Ali ŞENGÜL
Hakkı ÇILGINOĞLU*

Öz

Özellikle son dönemlerde coğrafi işaret ve gastronomi kavramlarının yaygınlaşmasıyla birlikte bireyler, seyahat ettikleri bölgede, o bölgenin tarihi, kültürel değerlerinin yanı sıra yöreye ait yiyecek-içecek gibi ürünleri de merak etmeye başlamışlardır. Böylece bir destinasyona ait olan ve coğrafi işaret ile tescillenmiş ürünlerin, destinasyonun tanıtımında ve imajındaki etkisi artmıştır. Ayrıca bu ürünler sayesinde destinasyondaki turizm hareketliliğinin artmasına katkıda bulunurken, ekonomik olarak da getiri sağlamaktadır. Bu çalışmada Yozgat iline ait coğrafi işaretli ürünler tanıtılırken, Yozgat Çanak Peyniri'nin üretim aşamalarından bahsedilerek hem bölgedeki paydaşlar hem de tüketiciler açısından farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizinden faydalanılmıştır. Yozgat iline ait olan coğrafi işaretli ürünler belirlenmiş ve sonrasında Yozgat Çanak Peyniri hakkında literatür incelemesi yapılmıştır. Yozgat yöresine ait bu ürünün hazırlanması, kuma gömülmesi ve olgunlaşması için ortalama olarak 5 aylık bir süreçten geçmesi gibi durumların tüketiciler tarafından ilgi çekeceği düşünülmektedir. Yozgat Çanak Peyniri'nin, ilde gastronomi alanında hareketlilik kazanması ve/veya hareketlilik başlatılması için çalışma sonucunda bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi turizmi, coğrafi işaret, Yozgat Çanak Peyniri, Yozgat, gastronomi

Abstract

Especially with the spread of geographical indication and gastronomy concepts in recent years, individuals have begun to wonder about the historical and cultural values of that region as well as the products such as food and beverage belonging to the region in the region they travel to. Thus, products belonging to a destination and registered with geographical indications have increased their impact on the promotion and image of the destination. In addition, thanks to these products, while contributing to the increase of tourism mobility in the destination, it also provides economic return. In this study, while the products with geographical indications belonging to Yozgat province are introduced, it is aimed to raise awareness in terms of both stakeholders in the region and consumers by mentioning the production

stages of Yozgat Canak Cheese. In the study, document analysis, one of the qualitative research methods, was used. Geographically indicated products belonging to Yozgat province were determined and then literature review was made about Yozgat Canak Cheese. It is thought that events such as the preparation of this product from the Yozgat region, its burying in the sand and the fact that it takes an average of 5 months to mature, will attract the attention of consumers.. As a result of the study, some suggestions were made for Yozgat Çanak Cheese to gain developing in the field of gastronomy in the province and/or to initiate developing.

Key Words: Gastronomy tourism, geographical indication, Yozgat Canak Cheese, Yozgat, gastronomy

Giriş

Tarih boyunca tüm toplumlar, yaşadıkları bölgedeki koşulları dikkate alarak, sahip oldukları ürünleri en iyi şekilde kullanıp hayatlarına devam edebilmek için yemek yapmışlardır. Sonrasında ise ticaret, savaşlar ve göçler gibi birçok olay meydana gelmiş ve farklı toplumlar birbirleriyle etkileşime girmiştir. Bunun sonucunda yemekler gelişmeye başlamış ve bu durum toplumlara ait mutfak kültürleri ve yöresel mutfakların oluşmasını beraberinde getirmiştir (Şen, 2020).

Bir bölgenin veya ülkenin mutfak kültürünü öğrenme isteği, turistlerin o bölgeyi veya ülkeyi ziyaret etmek istemelerinin temel nedenlerindedir (Cömert, 2014). Ulaşım sektöründeki gelişmeler ve bireylerin gelir seviyelerindeki artış sebebiyle boş zamanların turizm sektöründe değerlendirilmesi anlayışı yaygınlaşmıştır (Şen ve Silahşör, 2018). Bu süreç içerisinde bireylerin turizmden beklentileri farklılaşmış ve deniz-kum-güneş üçlemesinin yanı sıra farklı turizm çeşitlerine de yönelmeye ve buna göre seyahat etmeye başlamışlardır. Farklı kültürleri öğrenerek geçmişini tanımak isteyen bireylerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Yöresel mutfaklar da kültürü en güzel şekilde yansıtan örneklerden biri olduğundan dolayı, bireylerin yöresel mutfığa karşı ilgisi ve talebi sürekli olarak artmakta ve bu anlayış neticesinde gastronomi ve gastronomi turizmi kavramları daha fazla önemsenmeye başlamıştır (Aksoy ve Sezgi, 2015).

Günümüzde yemek kavramı, bir turist için yalnızca temel ihtiyaç değil, aynı zamanda seyahat ettiği destinasyondaki kültürel anlayışı öğrenmenin yollarından biridir (Karamustafa ve Ülker, 2017). Çünkü yöresel ürünler belirli bir bölgedeki insanların gelenekleri, görenekleri ve kültürleri ile bağlı bulunan ve ekonomik açıdan değer taşıyan ürünleri yansıtmaktadır (Velissariou ve Mpara, 2014, s. 254). Bir bölgeye ait ürünlerin yetiştirilmelerine ve/veya yapım aşamalarına şahit olmak, o bölgeye ait

yemeğin tadına bakmak ve yemek festivallerine katılmak gibi merak ve istek duyguları bazı zamanlarda seyahat motivasyonları arasında kendine yer bulmaktadır. Yetiştirildiği yörenin adını alarak tanınan ve coğrafi işaret ile kalitesini koruyan ürünler daha fazla tercih edilmekte ve bir destinasyon için çekim unsuru hâlini almaktadır (Savaşkan ve Kınır, 2020).

Anlatılanlar ışığında, bu çalışmada Yozgat iline ait olan coğrafi işaretli ürünler incelenmiştir. Buna ek olarak, yine Yozgat'a ait ve coğrafi işaretli bir ürün olan Yozgat Çanak Peyniri'nin yapılış aşamaları anlatılmış ve bu ürünün gastronomi turizmi açısından önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışmada, hem genel anlamda tüketiciler ve peynir tüketicileri açısından hem de ildeki turizm paydaşları açısından farkındalık oluşturmak ve yapılan ve/veya yapılması planlanan çalışmalara katkı sunmak amaçlanmıştır.

Gastronomi Turizminde Coğrafi İşaretin Önemi

Son dönemlerdeki turizm hareketlerine bakıldığında, kültürel ve geleneksel değerlere verilen önemin arttığı görülmektedir. Kendi değerlerine daha fazla sahip çıkan destinasyonların turistler tarafından daha fazla tercih edilmeye başlandığı ve bu durumdan dolayı da yerel değerlere sahip çıkma anlayışının daha fazla yaygınlaştığı görülmektedir (Sünnetçioğlu vd., 2012). Bu anlayışın yaygınlaşmasıyla birlikte, geleneksel ürünlere sahip ülkeler bu ürünlerini yasal bir şekilde koruma altına almak için coğrafi işaretleme yoluna başvurmaktadır. Coğrafi işaret, kültürel değerlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması, haksız rekabetin ve tüketicilerin yanlış bilgilendirilmelerinin engellenmesi gibi durumları da beraberinde getirmektedir (Karaca, 2016). Bunlara ek olarak coğrafi işaretleme, yerel üretimin ve kırsal kalkınmanın desteklenmesi, geleneksel bilgi ve kültürel değerlerin korunması, turizme katkı sağlanması ve ürünlerin taklitçiliği ile mücadele edilmesi gibi amaçlar barındırmaktadır (Oraman, 2015).

Coğrafi işaret kavramı, Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından "Belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işarettir." şeklinde tanımlanmıştır (URL 1). Coğrafi işaretleme, menşe adı tescili ve mahreç işareti tescili olarak iki şekilde yapılabilmektedir. Bir ürünün üretilmesi, işlenmesi vb. işlemler belirli coğrafi alan içerisinde yapılmak zorunda olduğunda menşe adı tescili, bir ürünün üretilmesi, işlenmesi vb. işlemlerinden en az bir tanesi belirlenmiş coğrafi alan

içerisinde yapılmak zorunda olduğunda da mahreç işareti tescili verilmektedir (Ertan, 2010).

Rakip üreticilerin coğrafi işarete sahip bir ürünü taklit ederek üretemeyeceğinden dolayı, coğrafi işarete sahip ürünleri üreten üreticiler, rakip üreticilere karşı avantaja sahip olmakta ve kendi gelirlerini arttırarak kırsal bölgelerin kalkınmasına katkı sağlamaktadırlar. Buna ek olarak, bir toplumun kendi ürettiği kaliteli ve yöresel ürünleri kullanması, bu insanların sağlığı açısından da olumlu etkiler yaratmaktadır. Genel olarak bakıldığında, coğrafi işaretler, yerel ekonominin güçlenmesine, kırsal alanlarda istihdam olanağı sağlanmasına ve farklı turizm çeşitlerinin geliştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır (Hazarhun ve Tepeci, 2018). Coğrafi işaret ile tescillenmiş ürünler, bölge imajını, markalaşmayı ve bölgesel turizmin güçlendirilmesini sağlama konusunda etkin bir role sahiptir. Bu ürünlerin, ünleri ve kaliteleri, bu bölgedeki insanların yaşam tarzları ve tarihleri gibi konular tüketicileri bu bölgeye çekmekte ve bundan dolayı da turizme katkı sağlamaktadır (Mercan ve Üzülmez, 2014).

Yozgat Coğrafi İşaretli Ürünleri

Bu çalışmanın gerçekleştirildiği tarih itibarıyla Türk Patent Enstitüsü'ne kayıtlı olan ve Yozgat yöresine ait tescillenmiş 7 ürün bulunmaktadır (URL 8). Bu bağlamda aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1. Yozgat'a Ait Tescillenmiş Ürünler

Ürün Adı	Tescil Tarihi	Tescil Türü	Ürün Grubu
Akdağmadeni Salebi	16.09.2021	Menşe Adı	Diğer ürünler
Sorgun Yağlısı	12.02.2021	Mahreç İşaretli	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar
Yozgat Arabaşısı	27.12.2013	Mahreç İşaretli	Yemekler ve Çorbalar
Yozgat Aydıncık Bağrıbtütün Kavunu	25.08.2020	Menşe adı	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar
Yozgat Parmak Çöreği	27.12.2013	Mahreç İşaretli	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar
Yozgat Tandır Kebabı	07.12.2017	Mahreç İşaretli	Yemekler ve çorbalar
Yozgat Çanak Peyniri	18.12.2017	Mahreç İşaretli	Peynirler

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Yozgat yöresine ait tescillenmiş 7 üründen 5 tanesi mahreç işareti, geriye kalan 2 ürün ise menşe adı olarak tescillenmiştir. Aynı zamanda bu ürünlerden 2 tanesi unlu mamuller

grubuna, 2 tanesi yemekler ve çorbalar grubuna, 1 ürün meyve ve sebzeler grubuna, 1 ürün peynirler grubuna ve 1 ürün de diğer ürünler grubuna ait olarak tescillenmiştir. Yöreye özgü bu ürünlerden Yozgat Parmak Çöreği ve Yozgat Arabaşısı, bölgenin tescillenen ilk ürünlerini oluşturmaktadır.

Tablo 2. Yozgat Coğrafi İşaretli Ürünlerinin Tanımlayıcı ve Ayırt Edici Özellikleri

Ürün Adı	Tanımlayıcı ve Ayırt Edici Özellikleri
Yozgat Parmak Çöreği	Un, tuz, maya, su ve ekşi maya kullanılarak üretilmekte ve taş fırında odun ateşi ile pişirilmektedir. Katkı maddesi içermemektedir. Hamuru bir gün önceden hazırlanır ve ekşi maya da bu hamurdan elde edilir. Ekşi mayanın kullanılması, hem parmak çöreğe ayrı bir tat katmak hem de ürün pişerken sert kabuk oluşturarak ürünü çıtır hâle getirmektedir (URL 2).
Yozgat Arabaşısı	Arabaşı Çorbası ve Arabaşı Hamuru olarak ayrı yapılan iki üründen oluşmaktadır. Çorbası ekme kullanılmadan, hamur ile tüketilmektedir. Hamuru çiğnmeden yutulmaktadır. Çorbasında kullanılan et, doğal ortamda yetişen ve/veya doğal besinlerle beslenen kaz, hindi veya tavuk etinden yapılmaktadır (URL 3).
Yozgat Tandır Kebabı	Kebabın üretiminde kullanılan et, Bozok Yaylası'nda, doğal ortamda, doğal besinlerle beslenerek yetiştirilen ve toklu olarak tanınan 1 yaş kuzulardan elde edilmektedir. Kebabın pişmesi için yöreye özgü olan tandır ocağı olarak bilinen bir ocak kullanılmaktadır (URL 4).
Yozgat Çanak Peyniri	Doğal yollarla beslenen koyun, keçi ve ineklerden elde edilen süt ile yapılan ve yarım yağlı bir üründür. Peynire işlenen sütler topraktan yapılan bir çanağa basılarak kuma gömülür ve olgunlaşması beklenir. Peynir üretiminde ev yapımı maya kullanılmaktadır (URL 5).
Yozgat Aydıncık Bağrıbutün Kavunu	Kavun çekirdekleri, plasentaya sıkıca bağlı ve çekirdek evi toplu olarak bulunmaktadır. Kabuğu dilimli ve sarı renklidir. İç rengi turuncu olmakla birlikte kokusu vardır. Halk arasında “yer muz” olarak da bilinmekte ve dilimleri kesilerek ortası bütün bırakılarak servis edilmektedir (URL 6).
Sorgun Yağlısı	En az 7 kattan oluşan bu üründe un, su, hazır ekme mayası, tuz, ekşi maya, bitkisel margarin veya tereyağı ve yumurta kullanılmaktadır. Taş tabanlı fırınlarda odun ateşiyle pişirilir. Daire ya da elips şeklinde hazırlanan Sorgun Yağlısı, içerisinde büyük hava boşlukları bulunmaz ve kenarları kalın ve kuru değildir (URL 7).

Akdağmadeni Salebi

Sorgun Yağlısı

Yozgat Arabası

Yozgat Çanak Peyniri

Yozgat Aydıncık Bağrıbutün Kavunu

Yozgat Parmak Çöreği

Yozgat Tandir Kebabı

Şekil 1. Yozgat Coğrafi İşaretli Ürünleri

Bu ürünler dışında hâlen başvuru aşamasında olan 3 ürün bulunmaktadır. Bunlar Çekerek Kuşburnu Marmelatı, Çekerek Köfte Giliği ve Çekerek Üzüm Pekmezi ürünleridir. Bu ürünlerin tamamının başvurusu 01.10.2019 yılında yapılmış ve hâlen başvuru süreci devam etmektedir.

Peynirlerin Sınıflandırılması

Sütün çabuk bozulması nedeniyle doğrudan tüketiminin yanı sıra peynir, yoğurt ve tereyağı gibi ürünlerin yapımında işlenerek tüketimi sağlanmaktadır. Bu kapsamda peynir üretiminde kullanılan materyal ve yöntemler doğrultusunda sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bu sınıflandırmalar sütün hangi hayvandan olduğu, peynirin kıvamının ne seviyede olduğu, peynirin yağlılık seviyesinin ne düzeyde olduğu ve peynirin olgunlaşma durumuna göre yapılmaktadır (Konar, 2009).

Tablo 3. Peynirlerin Sınıflandırılması

Süt Çeşidine Göre	Peynirin Kıvamına Göre	Peynirin Yağlılık Düzeyine Göre	Peynirin Olgunlaşma Düzeyine Göre
İnek sütünün kullanıldığı peynir	Yumuşak peynir	Yağlı peynir	Olgunlaşmamış peynir
Koyun sütünün kullanıldığı peynir	Sert peynir	Yarım yağlı peynir	Yarı olgunlaşmış peynir

Keçi sütünün kullanıldığı peynir	Yağsız peynir	Tam olgunlaşmış peynir
--	---------------	------------------------

Yukarıdaki tablo incelendiğinde peynirlerin sınıflandırılmasında, inek, koyun ve keçi sütünden yapılmış olması, peynirin sert veya yumuşak olması, yağlı, yarım yağlı veya yağsız olması ve olgunlaşmamış, yarı olgunlaşmış veya tam olgunlaşmış olması gibi seçenekler kullanılmaktadır. Bu kategorilere ek olarak, peynirin olgunlaşması için yapılan işlem, peynirde kullanılan maya gibi seçenekler de sınıflandırma kategorilerine dâhil edilebilir.

Bunlara ek olarak, peynir üretimindeki aşamalar arasında hammadde seçimi, hammaddenin hazırlanması, sütün mayalanması, pıhtının işlenmesi ve peynirin olgunlaştırılması gibi aşamalar yer almaktadır. Hammadde seçiminde, sütün tazeliği, yağlılık oranı, bakteri sayısı, mayanın pıhtılaşması gibi süreçler bulunurken, hammaddenin hazırlanması sürecinde, pastörizasyon, starter ve yardımcı madde ilavesi gibi durumlar söz konusudur. Pıhtılaşma sürecinde ise, mayalama işlemi bitirildikten sonra pıhtı kesilir ve peynir süzülürken, peynirin olgunlaştırılması sürecinde, ürünün kendine has koku ve tadının oluşması için özel bir alanda bekletilmesi işlemi uygulanmaktadır (Konar, 2009).

Yöntem

Bu araştırmanın amacı Yozgat ilindeki coğrafi işaretli ürünleri ve gastronomi turizmi kapsamında oldukça önemli bir potansiyele sahip olduğuna inanılan Yozgat Çanak Peyniri'ni tanıtarak hem bölgedeki turizmin geliştirilebilmesi açısından turizm paydaşlarının hem de ülkemizdeki peynir tüketicileri başta olmak üzere tüm geleneksel ve kültürel besin tüketicileri açısından farkındalık oluşturmaktır. Bu çalışma, bölgedeki turizmin gelişmesi için yapılan ve/veya yapılması planlanan çalışmalar için örnek olması açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın evreninin ülkemizdeki tüm coğrafi işaretli peynirler oluştururken, örneklemini ise Yozgat ilindeki coğrafi işaretli Yozgat Çanak Peyniri oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizinden faydalanılmıştır. İlk olarak Türk Patent ve Marka Kurumuna ait olan “<https://ci.turkpatent.gov.tr>” internet sitesindeki (URL 8) Yozgat iline ait olan coğrafi işaretli ürünler belirlenmiş ve sonrasında Yozgat Çanak Peyniri hakkında literatür incelemesi yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda Yozgat Çanak Peyniri'nin temel özellikleri ve farklılıkları ön plana

çıkarılmış ve Yozgat Çanak Peyniri'nin gastronomi turizmi potansiyeli ile ilgili olarak yorumlarda bulunulmuştur. Araştırma sonucunda ise bölgesel turizm potansiyeline katkı sağlamak amacıyla bazı öneriler sunulmuştur. Bu çalışmada herhangi bir deney, anket ya da görüşme uygulanmadığı ve yalnızca doküman analizi ile hazırlandığı için etik kurul izni gerekmemektedir.

Yozgat Çanak Peyniri

Yozgat Çanak Peyniri, ilin neredeyse tüm ilçelerinde, köylerinde üretilen bir üründür. Yöreye özgü olan bu peynirin yapımında koyun, keçi ve inek sütü kullanılmaktadır. Bu hayvanlardan süzülen sütler, süzek olarak adlandırılan bir bez torba ile birlikte süzülerek mayalandırılır. Mayalama sıcaklığı 32-35°C arasında değişmektedir. Mayalama işlemi için 10 kilogram süt için bir çay bardağı maya konulmaktadır.

Maya, sütün içerisine yavaş yavaş dökülmekte ve bu sırada süt karıştırılmaya devam etmektedir. Bu işlem bittikten sonra, sütün içerisinde bulunduğu büyük kazan bir minder üzerine konularak kalın bezler ile sarılmaktadır. Daha sonra sütün pıhtılaşması için 2-5 saat arasında beklenmektedir.

Pıhtılaşma işlemi tamamlandıktan sonra, oluşan pıhtı dört parçaya bölünür ve ortalama 20 dakika dinlenmeye bırakılır. Sonrasında ham peynir sütün süzülebilmesi için ince bez torbalara konularak bu torbalardan akan su kesilene kadar süzülme bırakılır.

Şekil 2. Yozgat Çanak Peyniri'nde Kullanılan Çanaklar (URL 9)

Bu işlemden sonra her 1 kilogramlık peynir için 3-5 kilogram olacak şekilde taş gibi ağırlıklar konulur ve peynire 10-20 saat aralığında peynir suyunun iyi bir şekilde süzülebilmesi için baskı uygulanır. Baskı işleminden sonra ortaya çıkan ham peynir büyük leğenlere boşaltılarak büyük parçalara bölünür ve tuzlama işlemi yapılır. Bu tuzlama işlemi sırasında ince kum büyüklüğünde olan kaya tuzları kullanılır.

Daha sonra peynirler el yardımı ile ezilerek daha tuzlu olması için biraz daha tuz ilave edilir. Ezilen ve parçalanan peynir tekrar ince bir bezin içerisine konulduktan sonra ağzı sıkıca bağlanarak ikinci bir baskı uygulaması yapılır. Bu baskı işleminde her 1 kilogram peynir için yaklaşık 10 kilogramlık ağırlık kullanılır.

Bu kez baskı uygulama süresi 2-7 gün arasında değişmektedir. Bu ikinci baskı işlemi “tercan”, “tecin”, “tecen” ya da “bastırık” olarak adlandırılmaktadır. Bu işlemden sonra ortaya çıkan peynir tekrar ezilir, parçalanır ve yeniden tuz ilave edilerek basım işlemine hazır hâle gelir (URL 5).

Şekil 3. Yozgat Çanak Peyniri'nde Kullanılan Çanaklar (URL 9)

Çanak peyniri için kullanılan çanaklar topraktan yapılmış çanaklardır. Bu çanaklar ilk alındıklarında çeşme suyu ile yıkanarak güneşte kurumaya bırakılır. Daha sonra bir hafta boyunca içerisinde peynir suyu dolu

bir şekilde bekletilir ve sonrasında yıkanıp kurutulduktan sonra peynir basımı için hazır hâle gelir. Yozgat'a ait olan bu peynirin adı da bu çanakta gelmektedir.

Şekil 4. Yozgat Çanak Peyniri'nin Çanak İçerisindeki Görüntüsü (URL 9)

Basıma hazır hâle gelen peynir, hava aldığı anda çabuk bozulduğundan dolayı hiç hava almayacak bir şekilde çok sıkı olarak çanak içerisine el ile basılır. Çanak dolana kadar bu işleme devam edilir. Çanak dolduktan sonra ise içerisine biraz daha tuz serpilir ve çanağın ağız kısmından içinde boşluk kalmayacak şekilde bir bez ile bağlanarak 2-3 gün arasında bu şekilde bekletilir. Bu işlemden sonra çanak ters çevrilir ve bu şekilde 3-5 gün daha bekletilir.

Bu süreç sonrasında çanağın ağız açılır ve içerisine peynire degecek şekilde kurutulmuş asma yaprağı ya da temiz bir bez koyularak, ağız katı bir hamur ile kapatılır ve hamurun üzerine bir bez bağlanır. Daha sonra çanaklar ters çevrilerek yarısından fazlası ya da tamamı kapanacak şekilde kumun içerisine gömülerek olgunlaşmaya bırakılır. Bu olgunlaşma süresi ortalama olarak 4 ayı bulmaktadır. Olgunlaşma süresi tamamlandıktan sonra peynir ambalajlanarak 2-3 ay süreyle 0-4 °C sıcaklığında muhafaza edilir (URL 5).

Şekil 5. Yozgat Çanak Peyniri ve Yozgat Parmak Çöreği'nin Servisi (URL 9)

Sonuç ve Öneriler

Bir yöreye özgü olan yiyecek ve içecek gibi ürünler, o destinasyonun tanıtımı ve imajı açısından büyük önem arz etmektedir. Özellikle son dönemlerdeki coğrafi işaret kavramının da yaygınlaşmasıyla birlikte, seyahat etmek isteyen bireyler, seyahat edecekleri bölgenin tarihî ve kültürel özelliklerinin yanı sıra, o bölgede tadacakları yiyecek ve içecekleri de merak etmektedir. Böylece hem yeni yerlerin keşfedilmesi ihtiyacı hem de bu yeni yerlere özgü olan farklı yiyecek içeceklerin deneyimlenmesi ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, ülkemizdeki mutfak zenginliğinin önemi daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır.

Aynı zamanda bu mutfak zenginliklerinin arasındaki coğrafi işaret olarak tescillenmiş peynirler daha fazla tercih edilmeye başlanmıştır. Ülkemizde birçok peynir çeşidi bulunmakta ve bu peynirlerin çeşitliliği, tüketicilere doğal, güvenilir ve kaliteli peynirlerin deneyimlenmesi imkânı sunmasıyla birlikte turizm hareketliliğine de katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu tür ürünlerin üretim şekilleri ve süreçleri gibi konular da tüketicilerin dikkatini çekmektedir. Bu ürünler arasında bulunan ve coğrafi işaret almış olan Yozgat Çanak Peyniri, hem üretim metodundaki birçok kez yapılan

baskılama, süzme işlemi, pıhtılaştıran peynirin el ile ufalanarak tekrar tuzlanması, kullanılan çanağın yalnızca peynir amaçlı üretilmiş ve bu amaçla kullanılması ve çanağa baskı işleminden önce çanağın 7 gün boyunca içerisinde peynir suyu ile bekletilmesi gibi yöntemler hem de olgunlaştırma sürecinde gömüldüğü kumun ince, az çakıllı ve hafif rutubetli olması ve yaklaşık 4 ay boyunca kumda gömülü şekilde kalması gibi süreçlerle birçok farklılık içermektedir.

Yozgat Çanak Peyniri'nin yapılışında kullanılan süt, maya ve adını aldığı çanak gibi yöreye özgü unsurlar, bu ürünün ilgi çekmesi için yeterli sebepler arasında sayılabilir. Ayrıca bu peynirin ortalama olarak 5 ayda hazırlandığı da göz önüne alındığı zaman, bu ürünün tüketiciler tarafından ilgi görmemesinin çok düşük bir ihtimal olduğu düşünülmektedir. Yozgat yöresindeki coğrafi işaretli gastronomi ürünleriyle birlikte Yozgat Çanak Peyniri'nin, bölgenin hem daha fazla kişi tarafından ziyaret edilmesiyle turizm hareketliliğinde artış sağlanması hem de yöresel ürünlere daha fazla ilgi duyan bireylerden gelir sağlanarak bölgenin kalkınmasına katkı sağlanması gibi konularda büyük bir potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında sunulan öneriler şu şekildedir;

- Yozgat Çanak Peyniri'nin üretimi şeffaf bir şekilde gerçekleştirilerek, Yozgat'ı ziyaret eden ve/veya ziyaret etmek isteyen bireylerin üretime dâhil edilmesi sağlanabilir.
- Yozgat il sınırları içerisinde Yozgat Çanak Peyniri'nin tadımı ve satışına yönelik işletmeler kurulabilir.
- Yozgat Çanak Peyniri'nin üreticileri ve bu ürünü dağıtan kişi/kurumlar arasındaki köprü güçlendirilerek satış konusunda artış sağlanabilir.
- Gastronomi alanında düzenlenen ulusal ve/veya uluslararası fuarlara katılım sağlanarak Yozgat Çanak Peyniri'nin tanınırlığının artması sağlanabilir.
- Yozgat Çanak Peyniri ile ilgili bilgilendirmeler, daha güvenilir olması açısından resmi kurum/kuruluşlar tarafından sağlanabilir.
- Yozgat Çanak Peyniri'nin hem tanınırlığının hem de ürün satışının artması için yerel radyo ve/veya televizyonlar aracılığı ile reklam verilerek tüketicilere doğrudan ulaşım yapılabilir.
- Yozgat Çanak Peyniri'nin üretimi sırasında kullanılan çanaklara, isim, kişiye özel sembol, ifade vb. yazılarak, peynirin olgunlaşma

sürecinden sonra Yozgat'ı yeniden ziyaret etmesi için teşvik sağlanabilir.

- Yozgat Çanak Peyniri'nin ihtiyaca yönelik olarak daha fazla üretiminin yapılması için üreticilere kolaylıklar sağlanarak teşvik verilebilir.
- Yozgat Çanak Peyniri, il sınırları içerisindeki yöresel yiyecek-içecek işletmelerinin menülerine dâhil edilebilir.
- Ülkedeki diğer yöresel peynir üreticileri ile iletişim sağlanarak bir peynir rotasına dâhil olunabilir veya yeni bir peynir rotası oluşturulabilir.
- Farklı tüketicilerin ihtiyaçlarına yönelik olarak Yozgat Çanak Peyniri'nin çeşitlendirilmesi sağlanabilir.

Araştırmanın Etik Yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Araştırma, doküman analizi tekniğiyle hazırlanması ve anket, görüşme, deney vb. ilkelerle hazırlanmamış olması sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduğunu beyan ederiz.

Kaynakça

- Aksoy, M., & Sezgi, G. (2015). Gastronomi turizmi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi gastronomik unsurları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(3), 79-89.
- Cömert, M. (2014). Turizm pazarlamasında yöresel mutfakların önemi ve Hatay mutfağı örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(1), 64-70

- Ertan, A. (2010). Prestijli tarım ürünlerinin pazarlanmasında kalite ve coğrafi işaret kavramlarının tutundurulması ve bu bağlamda tarım satış kooperatiflerinin önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 157-170.
- Hazarhun, E., & Tepeci, M. (2018). Coğrafi işarete sahip olan yöresel ürün ve yemeklerin Manisa'nın gastronomi turizminin gelişimine katkısı. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek1), 371-389.
- Karaca, O.B. (2016). Geleneksel peynirlerimizin gastronomi turizmindeki önemi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(2), 17-39.
- Karamustafa K., & Ülker, M. (2017). Ticari mutfaklarda yerel yiyecek satın alma ve kullanma davranışı: algılanan engeller ve faydalar. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 30-42.
- Konar, A. (2009). *Süt teknolojisi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Yayınları
- Mercan, Ş. O., & Üzülmüş, M. (2014) Coğrafi işaretlerin bölgesel turizm gelişimindeki önemi: Çanakkale ili örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 67-94.
- Oraman, Y. (2015). Türkiye'de coğrafi işaretli ürünler. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 76-85.
- Savaşkan, Y., & Kingır, S. (2020). Sakarya ili gastronomik unsurlarının coğrafi işaret kapsamında değerlendirilmesi. *Alanya Akademik Bakış*, 4(3), 939-961. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.702037>
- Sünnetçioğlu, S., Can, A., & Durlu-Özkaya, F. (2012). Yavaş turizmde coğrafi işaretlemenin önemi. *13. Ulusal Turizm Kongresi*, 7-9 Aralık 2012. Antalya. 953-962.
- Şen, M. A. (2020). Gastronomi turizmi kapsamında Trabzon mutfağına özgü bir ürün "Kuymak". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 15(29), 251-268. <https://doi.org/10.18220/kid.817568>
- Şen, N., & Silahşör, Y. (2018). Gastronomi turizmi kapsamında Erzincan ili yiyecek içecek işletmelerinde sunulan yöresel yemekler üzerine bir araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek1), 414-429.

İnternet Kaynakları

- URL1: <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/70482589-E0CD-4F6C-B820-0F703C5E529E.pdf> (Erişim Tarihi: 29.01.2022)
- URL 2: <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/47e1dbc6-7375-4ad4-a883-fa38c878268a.pdf> (Erişim Tarihi: 03.02.2022)

- URL 3: <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/da4ae466-2f29-4819-989e-3f3f9c48a8ba.pdf> (Erişim Tarihi: 04.02.2022)
- URL 4: <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/265.pdf> (Erişim Tarihi: 04.02.2022)
- URL 5: <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/49c81932-c8a7-4273-b523-157ac3f8ca27.pdf> (Erişim Tarihi: 03.02.2022)
- URL 6: <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/d1138eb7-ce5d-43c1-afeb-c2e9c5dc6281.pdf> (Erişim Tarihi: 04.02.2022)
- URL 7: <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/d8757db4-3d9f-45e2-a301-afd9c1192551.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2022)
- URL 8: <https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani> (Erişim Tarihi: 01.02.2022)
- URL9: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozeat/neyenir/yozeat-canak-peyniri> (Erişim Tarihi: 05.02.2022)

Evaluation Of Geographical Indicate Yozgat Canak Cheese In the Context Of Gastronomy Tourism

Extended Abstract

Today, the concept of food is not only a basic need for a tourist, but also one of the ways to learn the cultural understanding of the destination (Karamustafa and Ülker, 2017). Because local products reflect the products that have economic value and are connected with the traditions, customs, and cultures of the people in a particular region (Velissariou and Mpara, 2014, p. 254). The feelings of curiosity and desire such as witnessing the cultivation and/or production stages of the products of a region, tasting the food of that region, and participating in food festivals sometimes find their place among the travel motivations. Products that are known by taking the name of the region where they are grown and protecting their quality with geographical indication are more preferred and become an attraction factor for a destination (Savaşkan and Kınır, 2020).

This research aims to raise awareness of both tourism stakeholders in terms of developing tourism in the region and all traditional and cultural food consumers, especially cheese consumers in our country, by introducing the geographically indicated products in Yozgat and Yozgat Çanak Cheese, which is believed to have a very important potential within the scope of gastronomic tourism. This study is important in terms of being an example of the studies made and/or planned for the development of tourism in the region. In this direction, while the universe of the research consists of all geographically marked cheeses in our country, the sample is Yozgat Çanak Cheese with geographical indications in Yozgat province. In the study, document analysis, one of the qualitative research methods, was used. First of all, geographical indication products belonging to Yozgat province on the "https://ci.turkpatent.gov.tr" website (URL 8) belonging to the Turkish Patent and Trademark Office were determined, and then a literature review was made about Yozgat Canak Cheese. As a result of these examinations, the main features and differences of Yozgat Çanak Cheese were highlighted and comments were made

regarding the gastronomic tourism potential of Yozgat Çanak Cheese. As a result of the research, some suggestions were presented to contribute to the regional tourism potential.

As of the date of this study, there are 7 products registered to the Turkish Patent Institute and belonging to the Yozgat region. Of the 7 registered products belonging to the Yozgat region, 5 were registered as the origin sign, and the remaining 2 products were registered as the name of origin. At the same time, 2 of these products were registered to the bakery products group, 2 to the meals and soups group, 1 product to the fruit and vegetables group, 1 product to the cheese group, and 1 product to the other products group. Due to the rapid deterioration of milk, besides its direct consumption, it is processed and consumed in the production of products such as cheese, yogurt, and butter. In this context, classifications are made in line with the materials and methods used in cheese production. These classifications are made according to which animal the milk is from, the consistency of the cheese, the level of oiliness of the cheese, and the ripening state of the cheese.

Products such as food and beverages that are unique to a region are of great importance in terms of the promotion and image of that destination. Especially with the widespread use of the geographical indication concept in recent times, individuals who want to travel are curious about the historical and cultural characteristics of the region they will travel to, as well as the food and beverages they will taste in that region. Thus, both the need to discover new places and the experience of different food and beverage-specific to these new places have come to the fore. From this point of view, the importance of culinary richness in our country has begun to be better understood. At the same time, cheeses registered with a geographical indication among these culinary riches started to be preferred more. There are many types of cheese in our country, and the diversity of these cheeses contributes to tourism activity, as well as providing consumers with the opportunity to experience natural, reliable, and quality cheeses. In addition, issues such as the production methods and processes of such products attract the attention of consumers. Yozgat Çanak Cheese, which is among these products and has a geographical indication, includes both pressing, straining, and salting of the coagulated cheese by hand, produced only for cheese purposes and used for this purpose, and the bowl is prepared for 7 days before printing on the bowl. It includes many differences with methods such as keeping it inside with whey during the ripening process, and the sand being buried in the ripening process is fine, less pebbly, and slightly damp, and it remains buried in the sand for about 4 months. Local elements such as milk, yeast, and the dish from which it takes its name, used in the making of Yozgat Çanak Cheese, can be counted among the sufficient reasons for this product to attract attention. In addition, considering that this cheese is prepared in 5 months on average, it is thought that it is very unlikely that this product will not attract attention from consumers. Along with the geographically indicated gastronomic products in the Yozgat region, Yozgat Çanak Cheese is thought to have great potential in terms of both increasing tourism activity by visiting the region more people and contributing to the development of the region by providing income from individuals who are more interested in local products.

MUHASEBEDE KAYIT DIŞILIK; VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ ALGISI
ÜZERİNE AĞRI İLİNDE BİR ÇALIŞMA

A Study on Informal Accounting, Tax Awareness and Tax
Perception in The Province of Ağrı

Hakan KARTAL

Yüksek Lisans Öğrencisi Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi

hakankartal.ttef@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5263-8848>

Utku ŞENDURUR

Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

usendurur@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8303-4315>

Cite as / Atf: Kartal, H., & Şendurur, U. (2023). Muhasebede kayıt dışılık; vergi bilinci ve vergi algısı üzerine Ağrı ilinde bir çalışma. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 119-136. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.1135680>

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	04.07.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	16.04.2023
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Hakan KARTAL
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	119-136
DOI Numarası- <i>DOI Number</i>	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1135680

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

MUHASEBEDE KAYIT DIŞILIK; VERGİ BİLİNCİ VE VERGİ ALGISI ÜZERİNE AĞRI
İLİNDE BİR ÇALIŞMA

A Study on Informal Accounting, Tax Awareness and Tax Perception in The
Province of Ağrı

Hakan KARTAL
Utku ŞENDURUR

Öz

Bu çalışma Ağrı ilinde yaşayan bireylerin vergi bilinci, vergi algısı ve muhasebede kayıt dışılık durumuna bakış açılarını belirlemek amacı ile yapılmıştır. Çalışmada Ağrı ilinde yaşayan 387 bireye anket yöntemi uygulanmıştır. Veriler çeşitli istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir. Ulaşılan verilerde, bireylerin vergi algısında eğitim durumu, yaş, çalışma durumu ve cinsiyetlerine göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan bireyler, vergi kaçırmanın ahlaksızlık olduğunu ve muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi kaçırmayı haklı kılacak hiçbir neden olmadığını görüşündedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi bilinci, vergi algısı, muhasebede kayıt dışılık.

Abstract

This study was carried out with the aim of determining the perspectives of individuals living in Ağrı province about tax awareness, tax perception and informality in accounting. In the study, a questionnaire was applied to 387 individuals living in the province of Ağrı. The obtained data were analyzed by methods such as percentage, frequency, t test and Anova. According to the findings, significant differences were determined in the tax perception of individuals according to their education level, age, employment status and gender. In addition, the individuals participating in the study are of the opinion that tax evasion is immoral and there is no reason to justify tax evasion by cheating in accounting transactions.

Key Words: Tax awareness, tax perception, informality in accounting.

Giriş

Muhasebe, bir işletmenin mali nitelikteki konularını işleyen, açıklayan, sınıflandıran, belli bir sistematikte kaydeden ve üçüncü kişilere raporlayan bilgi sistemidir (Sevilengül, 2006, s. 3-5). Bir başka ifadeyle muhasebe, geçmişten süregelen ekonomik faaliyetlerde hayatımızın her alanında karşılaştığımız bilim dalıdır. Günlük hayatımızda basit bir hesaplama, firmaların muhasebe ile ilgili işlemlerine kadar geniş bir alana sahip olması muhasebenin günlük işlemlerde önemli olduğunu göstermiştir. Muhasebe, işletmelerin kuruluşlarından bu yana ekonomik pozisyonu ile ilgili eksiksiz ve net bilgiler sunması ile beraber bu bilgilerle ileriye dönük planların yapılmasında etkili kararlar almasında yardımcı olur (Karasioğlu ve Duman, 2011, s. 165).

Muhasebenin fonksiyonlarından olan kaydetme ve raporlama fonksiyonları kayıt dışılığın önlenmesinde önemli rol oynar. Kayıt dışı muhasebe hakkında yapılan açıklamaların genel niteliği; gelir sağlayanların, sağladıkları reel gelirlerini kısmen ya da tamamını kaydetmiyor ve ödenmesi gereken vergi tutarının altında bir ödeme sağlıyor ya da vergi ödemekten kaçınıyor olma hâlidir (Sarılı, 2002, s. 20). Kayıt dışılıkta, belli bir oranda ekonomik faaliyetlerden kanun koyucunun haberi olmamasından dolayı; yapılan istatistik veriler doğru sonuçlar verememektedir (Şeker, 2006, s. 207). Vergi kaçakçılığı sebebiyle, hem vergilendirmede hukuken adaleti sağlayamazken hem de kayıt dışılıktan dolayı tahsil edemediği vergilerin karşılığında borç silahını kullanmaktadır (Seviğ, 2006, s. 18).

Devletin mali işlemleri denetlemesi vergi kaybını önler. Vergi; ekonomik, mali ve psikolojik yönleri olan bir toplumsal olgudur. Aktif ve hukuki bir vergi düzeninin kurulması, vergilendirmenin iktisadi ve sosyo-psikolojik sınırlarının bilinmesini gerektirir. Bu sınırların sonuçlarından biri, vergi kaçırma olarak karşımıza çıkmaktadır (Muter vd., 2012). Mükelleflerin vergisel tepkileri hissettikleri vergi yükü, sahip oldukları vergi algıları ile ölçülür. Bu doğrultuda toplumdaki her vatandaş, gelir, servet ya da harcamalarıyla vergi yüküne katlanmakta; vergiyi algılamasında ve değerlendirmesine bağlı olarak bir vergi baskısı (sübjektif vergi yükü) hissetmektedir. Bireylerin psikolojik, sosyal, ekonomik ve siyasi görüşleri doğrultusunda şekillenen vergi ve kayıt dışı ekonomiye bakış açıları, içinde bulunduğumuz ekonomik ve toplumsal çevrenin durumunu yansıtmaktadır. Bu çalışma, gelir ya da kurumlar vergisi mükellefi olup olmadığına bakılmaksızın, toplumda yer alan bireylerin kayıt dışı ekonomiye bakışlarını ortaya koyabilmek için yapılmıştır.

Literatür Taraması

Ejder (2000), çalışmasında Türkiye'de vergi politikalarını incelemiş ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bugüne etkin vergi politikaları olmadığı, bütçe açıklarının ciddi artış gösterdiğini gözlemlemiştir. Çözüm olarak, vergi gelirlerini artırarak kamu harcamalarının kamu gelirleriyle karşılanması sonucuna varmıştır.

Sağbaş ve Başoğlu (2005), çalışmalarında ilköğretim düzeyindeki öğrencilerin vergisel algılamaları ve bu vergisel algılamaları üzerinde etki oluşturan unsurların neler olduğu konusunu tespit etmeye çalışmışlardır. Afyonkarahisar şehrinde ilköğretim düzeyindeki öğrencilere uygulanan anket ve mülakat sonucundaki bulgular incelenmiştir. Çalışmada öğrencilerin vergi ile kamu hizmetlerini bağdaştıramadıkları görülmüştür. Öğrencilerin vergi hakkında algısal yanılgıya düştükleri gözlemlenmiştir. Öğrencilerin demografik özelliklerinin vergi algısı üzerinde belirleyici olmadığı ortaya konmuştur.

Tuncer (2005), çalışmasında vergi uzmanlarının vergi uyumuna etkisini araştırmıştır. Devletlerin vergi uzmanlarına ilişkin hazırlıklarını koordine ederken söz konusu zıt görevlerinin dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Ömürbek vd. (2007), çalışmalarında yükseköğrenim öğrencilerinin vergi bilinçlerini ölçmeyi amaçlamıştır. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF son sınıf öğrencilerine genel kabul görmüş ölçeklerden yararlanarak bir anket uygulamıştır. Ülkemizde vergi mükellefi adayı yükseköğrenim öğrencilerine göre vergi ödemeyi belirleyen elzem faktörlerin sırasıyla; verilen vergilerin açık ve net olarak doğru alanlarda harcandığının bilinmesi ve saydam, açıklayıcı devlet yönetimi, adil bir vergi yükü dağıtılma yetisi sonucu olduğu belirlenmiştir.

Çataloluk (2008) çalışmasında mükelleflerin vergi karşısındaki davranışları ve tüm kişilerin vergiye karşı almış oldukları tutumları ölçmeye çalışmıştır. Çalışmada metot olarak genellemelere başvurulmuştur. Araştırmada, gönüllük ilkesinin kabul görmediği sonucuna varmıştır.

Feldstein (2008) çalışmasında, vergilerin ekonomik davranış üzerindeki etkilerinin gelir tahmini için nasıl önemli olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Mükelleflerin, vergi görevini tamamlamasındaki tutum ve davranışları, diğer vergi ödemekle yükümlü sorumluların tutum ve davranışlarına yön verebilmektedir. Örneğin vergisini net ve hatasız bir şekilde ödeyen kişiler, vergi görevini yerine getirmeyen kişilerden negatif yönde etkileneceği sonucuna ulaşmıştır.

Demir (2009), çalışmasında toplumun vergi karşısında ki bakış açılarını belirleyen faktörleri açıklamaya çalışmıştır. Araştırmasında, eğitim ile vergi bakış açısı arasında hem olumlu hem de olumsuz bir durum olduğunu tespit etmiştir. Araştırmada, bireyin kazancı artmasıyla vergi kaçakçılığının da arttığını ortaya koymuş olup sonuç olarak; gelir ile vergi ödeme arasında ters bir ilişkinin olduğu durumun sonucuna varmıştır. Araştırmada, yaşanan yerlerde egemen olan siyasi görüş ile iktidardaki parti zihniyeti arasındaki ilişkinin, vergilerin dinsel yönlerinin var olup olmadığı, vergilerin doğru alanlara kanalize edilip edilmediği ve de toplumun hükümetlere olan güveninin vergi karşısındaki hâl ve davranışlarına yön verdiği sonucuna varmıştır.

Wahl vd. (2010) çalışmalarında, vergi ödemelerini ve vergi mükelleflerinin yetkililere olan güvenini yetki gücü kapsamında ele almış, çeşitli varsayımları inceleyerek, otoritelere olan güveni ve gücü manipüle olduğunu gözlemlemiş ve güven ve gücün vergi ödemelerini olumlu etkilediğini gösterdiği sonucuna varmıştır.

Çelik ve Eroğlu (2014), çalışmalarında Zonguldak vilayetinde ilköğretim öğrencilerine yönelik vergi algısını ve vergi algılamasını etkileyen unsurları belirlemeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda öğrencilerin demografik özelliklerini ve vergi algılarını belirlemeye yönelik anket uygulanmıştır. Anket, Zonguldak ilindeki okulların 4,5,6,7 ve 8. sınıf düzeyinde okuyan toplam 766 öğrenciye uygulamıştır. Anket uygulanan öğrencilerin yarısının vergi kavramını bilmedikleri saptanmış ve öğrencilerin vergi ile ilgili kavramların bilgileri sıklıkla aile fertlerinden öğrendikleri sonucuna varılmıştır.

Özen vd. (2015), çalışmalarında orta öğretimde okuyan öğrencilerin vergi algı seviyelerine ilişkin ampirik bir değerlendirme yapmayı amaçlamıştır. Çalışma kapsamında gerekli yasal izinler alınmış ve İzmir’de ortaokul seviyesindeki bir takım öğrencilere yönelik anket uygulaması yaparak elde edilen verileri analizlere tabi tutmuşlardır. Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin vergi hakkında belirli bir algı seviyesine ulaştıkları, bununla birlikte ailelerinin eğitim seviyesi ve gelir durumlarının öğrencilerin algı düzeylerini farklılaştırdığı tespitini yapmışlardır.

Özçelik (2018), çalışmasında vergi kaçakçılığı yapılan muhasebe hilelerini ve bu alanda idarece alınan önlemleri incelemiştir. Çalışmada, muhasebe hilelerinin hedefi, metotları ve vergi kaçırma amacıyla yapılan muhasebe hileleri literatür taramasına, idarece alınan tedbirler, vergi denetim yöntemi ve yöntemleri de Gelir İdaresi ve Vergi Denetim Kurulu

Başkanlıklarının Faaliyet Raporlarına dayalı olarak raporlanmıştır. Araştırma neticesinde İdarenin risk analizine dayalı denetim metoduyla etkin denetimin yapılabilmesi hedefiyle denetim yapısını değiştirdiği, yeni metot ve projeler oluşturduğu tespit edilmiştir.

Durmuş ve Kaya (2019), çalışmalarında muhasebe ile teknolojiyi senkron kullanarak kâğıt esaslı olan klasik muhasebe uygulamalarını, bilgisayar uygulamaları ve bulut bilişim ile dijital muhasebeye dönüştürmüş olup; e-beyanname, e-fatura, e-arşiv, e-defter gibi uygulamalardan oluşan dijital muhasebe, ihtiyaç duyulan argümanların güvenilir ve sekron olarak ilgili kişilere ulaştırılması, varlık kayıplarının önlenmesi ve iç kontrollerin etkin bir şekilde sürdürülmesi çabalarına yön vermiştir. Dolayısıyla birçok faydayı beraberinde getiren dijital muhasebe, işletmelerde ortaya çıkabilecek muhasebe hileleri ve kayıt dışılık üzerinde de önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu çalışmada dijitalleşme ile ortaya çıkan muhasebe uygulamalarının muhasebe hileleri ve kayıt dışılığı önlemede etkisinin ne derecede olduğu muhasebe uygulayıcıları olan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler üzerinden araştırılmıştır.

Kandak ve Mertol(2021), vergi bilinci oluşturmada eğitimin etkisini ortaya koymak amacıyla Mehmet Köse İlkokulu ve Ortaokulu öğrencilerine ampirik bir çalışma yapmışlardır. Çalışma evvelinde öğrencilerin vergi bilinci seviyeleri; ilgili alanda üç uzman görüşüne başvurarak oluşturulan ve öğretmenlik mesleğinde yirmi yılını doldurmuş üç sınıf öğretmenin eleme ve seçme metodlarıyla son hâlini alan ön test ile ortaya konmuştur. Daha sonra aynı öğrencilere sınıf öğretmenlerince derslerdeki kazanımlarla, vergi bilinci kazanımları göz önünde bulundurarak dersi işlemleri sağlanmıştır. Uygulamanın sonucunda, vergi bilinci algılarında olumlu bir gelişme olduğu görülmüştür. Öğrencilere yapılan ön test ve son test; öğrencilerin algısal yönlerinin değiştirdiği düşünüldüğünde açık uçlu sorular sorulmuştur. Araştırma sonucunda, eğitimin vergi bilinci kazandırma konusunda önemli olduğu ve olumlu vergi bilinci kazanan bireylerin mali açıdan devlete katkısı, istatistiki olarak ortaya çıkarılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bilindiği üzere muhasebenin birçok fonksiyonu vardır. Bu fonksiyonların en önemlilerinden biri de kaydetme fonksiyonudur. Bu fonksiyonun en önemli muhatabının kanun koyucu olduğu varsayılır. Devlet vergilendirme yaparken kayıtları esas alır ki sağlıklı vergilendirme yapabilsin. Bireylerin ise vergi açısında ortaya koydukları tutumları

belirleyen unsurları arasında vergi ahlakı, vergi kültürü, vergi algısı ve bilinci olduğu tahmin edilmektedir. Bu çalışmada Ağrı ilinde yaşayan bireylerin muhasebede kayıt dışılık algısı, vergi algısı ve vergi bilinci araştırılmaktadır. Bu araştırma ile vergi mükellefi aday ve mevcut vergi mükelleflerinin vergiye karşı bakış açılarının belirleyicisi olarak vergi algıları ve vergi bilinci kavramlarına değinilmekte daha sonrasında uygulanan anketin sonuçları ve değerlendirilmesi bulunmaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Çalışma Evreni

Çalışmada araştırma evreni, Ağrı ili merkez ilçesinde 18 yaş üstü bireylerden oluşmaktadır. Çalışmanın ana kütleini 90 bin kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini Mason vd. (2003), çalışmasındaki formül¹ kullanılarak elde edilmiştir. Buna göre %95 güven aralığında evrenin 90.000 kişi olduğu araştırmada, evrenin tümünü temsil etmesi için ihtiyaç duyulan sayı 398 olarak hesaplanmıştır. Tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 398 kişiyle yüz yüze yapılan görüşmeler sonucu eksik veriler çıkarıldıktan sonra araştırmaya 387 kişi katılmıştır. Buna göre tüm evrenin %97'sine ulaşılmıştır.

Veri Seti ve Yöntem

Araştırmaya yönelik verilerin oluşturulmasında anket tekniğinden yararlanılmıştır. Ağrı'da yaşayan bireylere yönelik oluşturulan ankette, kayıt dışılık, vergi algısı ve vergi bilinci ile alakalı sorular hazırlanmıştır. Anket ölçeği (Koç ve Koç, 2019, s. 66-86)'nin ve (Özgün ve Yüksel, 2017, s. 33-48)'nin çalışmalarındaki ölçeklerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Eksik veriler çıkarıldıktan sonra ulaşılan birey sayısı toplam 387 kişidir. Çalışmada, anket uygulanan bireylerin sosyo-demografik özelliklerini ortaya koymak için 4 soru; kayıt dışılık, vergi algısı ve vergi bilinci ile ilgili de 5'li likert ölçeği ile hazırlanan 40 soru yer almaktadır. 1-17 arasındaki sorular kayıt dışılık, 18-27 vergi algısı, 28-40 arasındaki sorular vergi bilincini ölçmek için oluşturulmuştur. Tablo 2'de bulunan ortalama puanlar bireylerin verdikleri cevaplara verilen puanların ortalaması ile hesaplanmıştır (kesinlikle katılıyorum:5, katılıyorum:4, kararsızım:3, katılmıyorum:2 ve kesinlikle katılmıyorum:1). Verilerin normal dağılıp dağılmadığının ortaya konması için yapılan normallik analizlerine göre verilerin normal dağıldığı söylenebilir (sig: 0.000). Anket güvenilirliği için yapılan Cronbach Alpha

¹ Evren/(1+(evren*0.0025)), Çalışmada evrenin tümünü yansıması için ihtiyaç duyulan örneklem sayısı 90000/(1+(90000*0.0025))= 398 kişi

(α) analiz değeri ise 0.696'dir. Literatürde 0,6'ın üstündeki değer güvenilir, 0,7'nin üstündeki değer ise yüksek güvenilir olarak karşımıza çıkar (Yıldız ve Uzunsakal, 2018, s. 14-28). Bu çalışmadaki değer 0,6'nın üzerinde olduğundan, Ağrı ilinde yaşayan bireylere uygulanan bu anketin güvenilir olduğu görülmektedir.

Araştırmada yüz yüze görüşme metodu ile Ağrı ilinde yaşayan bireylere anket yapılmış ve anketlerden toplanan veriler paket program aracılığıyla frekans ve yüzde dağılımı ve ortalamalar yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Diğer yandan anket sorularına tek tek bakılarak gruplar arası anlamlı bir fark olup olmadığını gösteren hipotez testleri, Anova ve T-testi de yapılmıştır.

Çalışmanın etik ilkelere uygunluğu Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulunun 28.06.2021 tarih ve 183 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Bulgular ve Analizler

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

	Seçenekler	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	292	75,4
	Erkek	95	24,6
Yaş Aralığı	Seçenekler	Frekans	Yüzde (%)
	18-25	220	56,8
	26-35	102	26,3
	36-45	21	5,4
	46-55	37	9,6
	56 ve üzeri	7	1,9
Eğitim Durumu	Seçenekler	Frekans	Yüzde (%)
	Lise	89	23
	Ön Lisans	139	36
	Lisans	135	35
	Lisansüstü	14	3,6
	Ortaokul	5	1,2
	İlkokul	5	1,2
Çalışma Durumu	Seçenekler	Frekans	Yüzde (%)

	Çalışmıyorum	4	1,1
	Öğrenci	20	5,2
	Özel Sektör Sigortasız	33	8,5
	Kamu	52	13,4
	Özel Sektör Sigortalı	271	70
	Ev Hanımı	7	1,8

Ankete katılan bireylere sorulan çalışma durumu sorularında böyle bir şık olmamasına rağmen katılanların %8.5'i sigortasız çalıştığını beyan etmiştir. Bu yüzden bu şıkkı da çalışmaya dâhil etme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ankete katılan bireylerin %24,6'sı erkek, %75,4'ü ise kadın bireylerden oluşmaktadır. Ankete katılanların büyük kısmının genç nüfus olduğu söyleyebilir. Bir başka dikkat çeken nokta ise ankete katılanların %74,5'inin ön lisans ve üzeri eğitime sahip bireyler olduğudur. Bunun yanında ankete cevap verenlerin büyük çoğunluğunu özel sektör/sigortalı çalışanlar oluşturmuştur.

Muhasebede kayıt dışılık, vergi algısı ve vergi bilinci üzerine Ağrı ilinde yaşayan bireylerin sorulara yönelik algıları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Muhasebede Kayıt Dışılık Vergi Algısı Vergi Bilinci Üzerine Ağrı İlinde Yaşayan Bireylerin İfadeleri

İfadeler	Ortalama puan
Kayıt dışılık	3.18
Muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi kaçırmak yaygın bir durumdur	3,29
Muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi kaçırmayı haklı kılacak nedenler vardır.	2,10
Ödemem gerektiği halde beyan etmediğim vergiler vardır.	2,58
Alışverişlerde fiyat indirimi mümkünse fiş/fatura almamayı tercih ederim.	2,62
Yüksek vergi oranları, muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi kaçırmayı arttırmaktadır.	3,28
Toplanan vergilerin doğru kamu harcamalarında kullanılmaması vergi kaçırmayı arttırmaktadır.	3,42
Vergi düzenlemelerinin karmaşıklığı, muhasebe işlemlerinde kayıt dışılığı arttırmaktadır.	3,36

Küçük işletmelerin fazlalığı, muhasebe işlemlerinde kayıt dışılığı arttırmaktadır.	2,97
Vergi denetimlerinin yetersizliği, muhasebe işlemlerinde kayıt dışılığı arttırmaktadır.	3,51
Vergi afları, muhasebe işlemlerinde kayıt dışılığı arttırmaktadır.	3,21
Kayıt dışı muhasebe işlemleri, ekonomik büyümeyi artırır.	2,52
Kayıt dışı muhasebe işlemleri, işsizliği ve yoksulluğu azaltır.	2,68
Kayıt dışı muhasebe işlemleri, çalışanların çalışma şartlarının kötüleşmesine neden olur.	3,61
Muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi ödemeyen firmalar, diğer firmalar açısından haksız rekabete neden olur.	3,86
Ödediğim vergiye göre devletten yararlandığım hizmetin daha az olduğunu düşünüyorum.	3,69
Ödediğim vergiye göre mecliste daha az temsil edildiğimi düşünüyorum.	3,71
Kayıt dışı muhasebe işlemlerinin önlenmesi için yeterince mücadele edilmediğini düşünüyorum.	3,67
Vergi algısı	3,54
Vergi bir vatandaşlık görevidir.	3,69
Vergi ahlaki bir konudur.	3,42
Vergi kamu hizmetlerinin karşılığıdır.	3,47
Herkes vergisini öderse yoksulluk kalmaz.	3,17
Vergi ödemek kamu yararı sağlar.	3,54
Vergi kaçırmak ahlaksızlıktır.	4,00
Ülkemizde vergi oranları yüksektir.	3,97
Ülkemizde vergi sistemi adaletsizdir.	3,74
Bireyler vergi ödemezse kamu hizmetleri aksar.	3,47
Devletin vergi alması özel sektörü olumsuz etkiler.	2,93

Vergi bilinci	3,48
Vergi bilinci, bireyin vergi ödemesi gerektiğini vicdanında hissetmesidir.	3,37
Vergi bilinci, bireyin vergi ödemesi gerektiği konusunda sahip olduğu duygudur.	3,41
Vergi bilinci eğitimle sağlanır.	3,23
Bireylerin gelir seviyesi arttıkça vergi bilinci de artar.	3,31
Bireylerin kültür seviyesi arttıkça vergi bilinci de artar.	3,25
Vergi bilincinin sağlanmasında ailedeki eğitim okuldakinden etkilidir.	3,30
Ödenen vergilerin nereye harcandığının vatandaşlara açıklanması vergi bilincini artırır.	4,01
Topluma sunulan kamu hizmetlerin nicelik ve niteliğinin artması vergi bilincini artırır.	3,75
Vergisini ödemeyenlere yaptırım uygulanması vergi bilincini artırır	3,29
Vergi ödemeyenlerin aften yararlanması vergi bilincini azaltır.	3,36
Vergi haftası etkinlikleri vergi bilinci konusunda farkındalık yaratır.	3,45
Alışverişlerde fiş/fatura alınmalıdır	4,10
Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi bilinci de artar.	3,50

Ankete katılan bireylerin sorulara verdiği cevapların ortalamalarına bakıldığı zaman, en yüksek ortalamaya (4,10 puan, 4,01 puan ve 4 puan) sahip ifadelerin, “Alışverişlerde fiş/fatura alınmalıdır”, “Ödenen vergilerin nereye harcandığının vatandaşlara açıklanması vergi bilincini artırır” ve “Vergi kaçırmak ahlaksızlıktır” söylemleri olduğu; en düşük ortalamaya sahip olan ifadenin ise (2,10), “Muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi kaçırmayı haklı kılacak nedenler vardır” cevabı olduğu karşımıza çıkmaktadır. Tablo 3’te bireylerin verdikleri cevaplara göre kayıt dışılık, vergi algısı ve bilinci boyutlarının ortalama puanları yer almaktadır.

Tablo 3. Boyut Ortalamaları

Boyutlar	Ortalama Puanlar
Kayıt Dışılık	3,18
Vergi Algısı	3,54
Vergi Bilinci	3,48

Boyut ortalamalarına baktığımızda ankete cevap veren Ağrı ilinde yaşayan bireylerin, kayıt dışılık algısının diğer ortalamalara göre düşük olduğu; bunun yanında vergi algılarının yüksek olduğu görülmüştür. Bireylerin vergi bilinci ölçmeye yönelik sorulara olumlu cevap verdiklerini söyleyebiliriz. Ağrı ilinde yaşayan bireylerin anket sorularına ilişkin verdiği cevaplarda genel olarak “kararsızım”(3 puan) ve “katılıyorum” (4 puan) şeklinde cevaplar vermişlerdir. Ölçümlenmeye çalışılan boyutlara bakıldığında ortalama üzerinde puan çıkmıştır. Geniş bakıldığında, Ağrı ilinde yaşayan bireylerin kayıt dışılık, vergi bilinci ve vergi algısının yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 4. Cinsiyet Durumu ile Boyutlar Arası T Testi Sonuçları ve Ortalamaları

Boyutlar	Anlamlılık(p)	Ort.(kadın)	Ort.(erkek)
Kayıt Dışılık	.572	3,37	3,41
Vergi Algısı	.014	3,49	3,68
Vergi Bilinci	.299	3,47	3,55

Tablo 4 te görüldüğü üzere cinsiyet durumu ve boyutlar arasında yapılan T testi sonuçlarına göre kayıt dışılık ve vergi bilinci p değeri >0.05 olduğundan boyutlar ile cinsiyet durumu arasında anlamlı dağılım gözlenmemiştir. Vergi algısı boyutunda bakıldığında p değeri <0.05 olduğunda cinsiyet durumları arasında anlamlı fark olduğu söylenebilir. Boyutların ortalamalarına bakıldığında ankete katılanlardan erkeklerin vergi algılarının kadınlara göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Eğitim Durumu ve Boyutlar Arası Anova Testi Sonuçları

Boyutlar	Anlamlılık(p)
Kayıt Dışılık	.182
Vergi Algısı	.049
Vergi Bilinci	.110

Eğitim durumu ve boyutlar arasında yapılan Anova testi sonuçlarına göre kayıt dışılık ve vergi bilinci p değeri >0.05 olduğundan anketi cevaplayan bireylerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık

gözlenmemiştir. Vergi algısı boyutunda ise p değeri <0.05 olduğundan bireylerin eğitim durumlarına göre anlamlı farklılık gösterdikleri söylenebilir. Vergi algısı boyutunda farkın hangi gruplardan kaynaklandığını anlamak için yapılan Post-Hoc analizi sonuçlarına göre, farklılığın lisans ve lise mezunları grupları arasında olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan sonuçlara göre lisans mezunlarının vergi algısı lise mezunlarına göre daha yüksektir. Buna göre eğitim seviyesi arttığında bireylerin vergi algısı da artmaktadır diyebiliriz.

Tablo 6. Eğitim Durumu Boyut Ortalamaları

Boyutlar		Ortalamalar
Vergi Algısı	İlkokul	3,8200
	Ortaokul	3,7000
	Lise	3,3955
	Ön lisans	3,5065
	Lisans	3,6459
	Lisansüstü	3,7714
	Toplam	3,5457

Boyutların ortalamalarına bakıldığında ilkokul ve ortaokul mezunlarının ortalamasının daha yüksek olduğu görülmektedir. Anketi cevaplayan bireylerin eğitim durumu ilkokul (5 kişi) ve ortaokul (5 kişi) olanların sayısı çok az olduğundan sonuçlar yanıltıcı olabilmektedir. İstatistiki olarak daha anlamlı çoğunluğun olduğu diğer gruplara bakıldığında ise beklenildiği gibi eğitim seviyesi arttıkça vergi algısı da artmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek kişiler, verginin bir kamu hizmeti, ahlaki bir konu ve vatandaşlık görevi olduğunu düşünmektedir. Ayrıca bu bireylere göre vergi kaçırmak da bir ahlaksızlıktır.

Tablo 7. Yaş Gruplarına Göre Ve Boyutlar Arası Anova Testi Sonuçları

Boyutlar	Anlamlılık(p)
Kayıt Dışılık	.021
Vergi Algısı	.011
Vergi Bilinci	.520

Tablo7 görüldüğü üzere yaş grupları ve boyutlar arası yapılan Anova testi sonuçlarına göre kayıt dışılık ve vergi algısı boyutlarının p değeri <0.05 olduğunda yaş grupları ve boyutlar arasında anlamlı farklılık olduğu söylenebilir. Vergi bilinci boyutunda ise p değeri >0.05 olduğundan yaş grupları arasında anlamlı farklılık bulunmadığı görülmüştür.

Tablo 8. Yaş Durumunun Ortalamaları

Boyutlar		Ortalamalar
Kayıt Dışılık	18-25	3,3440
	26-35	3,3333
	36-45	3,6637
	46-55	3,5541
	56 ve üzeri	3,8125
	Toplam	3,3871
Vergi Algısı	18-25	3,4518
	26-35	3,6127
	36-45	3,8238
	46-55	3,7000
	56 ve üzeri	3,8714
	Toplam	3,5457

Kayıt dışılık ve vergi algısı boyutunda farkın hangi gruplardan kaynaklandığını anlamak için yapılan Post-Hoc analizi sonuçlarına göre, farklılığın kayıt dışılıkta 56 yaş üzeri ve diğer gruplar; vergi algısında ise 36-45 yaş ve 56 yaş üzeri ile diğer gruplar arasında olduğu görülmüştür. Çalışmada yaş ortalamalarına bakıldığında ankete cevap verenlerin yaşları arttıkça kayıt dışılık ve vergi algılarının arttığını görülmektedir. Ortaya çıkan sonuçlara göre yaşı daha büyük bireyler, denetimlerin yetersizliği, vergi afları ve yüksek vergi oranlarının kayıt dışılığı artırdığını düşünmektedirler. Aynı kişiler vergi sistemini de adaletsiz bulmaktadırlar.

Tablo 9. Çalışma Durumuna Göre ve Boyutlar Arası Anova Testi Sonuçları

Boyutlar	Anlamlılık(p)
Kayıt Dışılık	.405
Vergi Algısı	.004
Vergi Bilinci	.142

Çalışma durumuna göre boyutlar arasında yapılan Anova testi sonuçlarına göre kayıt dışılık ve vergi bilinci boyutlarının p değeri >0.05 olduğundan çalışma durumlarına göre anlamlı farklılık olmadığı söylenebilir. Vergi algısı boyutunda ise p değeri <0.05 olduğundan çalışma durumuna göre anlamlı farklılık olduğu söylenebilir. Vergi algısı boyutunda farkın hangi gruplardan kaynaklandığını anlamak için yapılan Post-Hoc analizi sonuçlarına göre, farklılığın kamu sektöründe çalışanlar, ev hanımı ve

öğrenci grupları ile diğer gruplar arasında olduğu görülmektedir. Çalışma durumunun boyut ortalamalarına bakıldığında katılımcıların %1.8'ini oluşturan ev hanımları örneklem küçüklüğü nedeni ile dikkate alınmaz ise; öğrenci ve kamu sektöründe çalışanların vergi algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo10. Çalışma Durumunun Ortalamaları

Boyutlar		Ortalamalar
Vergi Algısı	Kamu	3,7346
	Özel sektör-sigortasız	3,2727
	Özel sektör-sigortalı	3,5199
	Ev hanımı	4,0143
	Öğrenci	3,7600
	Çalışmıyorum	3,2000
	Toplam	3,5457

Sonuç ve Öneri

Çalışmada, Ağrı ilinde yaşayan bireyler anket sorularına ilişkin genel olarak kararsızım ve katılıyorum şeklinde cevaplar vermişlerdir. Verilen ifadeler doğrultusunda en yüksek katılım sağlanan sorular; “Alışverişlerde fiş/fatura alınmalıdır”, “Ödenen vergilerin nereye harcandığının vatandaşlara açıklanması vergi bilincini artırır.” ve “Vergi kaçırmak ahlaksızlıktır.” ifadeleri olduğu görülmektedir. Ağrı ilinde yaşayan bireyler ‘Muhasebe işlemlerinde hile yaparak vergi ödemeyen firmaların diğer firmalar açısından haksız rekabete neden olduğu önermesine katılım göstermişler ve toplumun faydalandığı kamu hizmetlerinin etkinliğinin artmasının vergi bilincini artırdığını söylemişlerdir. Ankete katılanlar, genel olarak vergi kaçırmanın ahlaksızlık olduğunu belirtmişler ve vergi aflarının kayıt dışı ekonomiye önlem olmadığını ve vergilerin adaletsiz toplandığı görüşünü benimsemişlerdir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu vergi oranlarının yüksek olduğunu söylemişlerdir.

Çözüm önerisi olarak; vergi ile ilgili kanunlar düzenlenirken kayıt dışı uygulamaların önüne geçilmesi bakımından ve vergi kaçırmayı önleyecek şekilde caydırıcı cezalar uygulanabilir. Çalışmada dikkat çeken noktalardan biri de eğitim seviyesi lisansüstü olan bireylerin vergi algısı ve

vergi bilincinin yüksek olduğudur. Bu bağlamda devletin eğitim-öğretim hizmetlerine daha fazla önem vermesi gerektiği ifade edilebilir. Bunun yanında, devletin sık sık vergi affı çıkarmaması gerektiği aksi hâlde af beklentisinde olan mükelleflerin vergi ödemekten kaçındığı söylenebilir. Vergi araçlarını kamuoyuna anlatan spot reklamlara sık sık yer verilerek vergi algısına katkı sağlayacağı ve alış-verişlerde fiş kullanımı noktasında kamuoyunu aydınlatmanın yanında fiş ve fatura kullanmayanlar için caydırıcı önlemler alınması gerektiği söylenebilir.

Ülkemizde uygulanan vergi sisteminin yöntemine ilişkin analizlere bakıldığında ankete cevap veren bireylerin, verdikleri vergilerin toplumsal hizmet olarak karşılık bulmadığını, ülkemizde adaletli bir vergilendirme sistemi olmadığını, vergi mevzuatımızın teorik olarak karışık ve zor olduğunu belirttikleri görülmektedir. Diğer taraftan, ankete cevap veren bireyler, vergi kaçırmanın önlenmesi için kontrol ve cezaların caydırıcı olması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Vergi ahlakına ilişkin ankete cevap veren bireylerin çoğunluğu, başkasının vergi mükellefiyetini yerine getirmemesinden etkileneceğini belirtmişlerdir. Örneğin aynı sektörde aynı kazanç sağlayan müteşebbislerden biri vergi görevini yerine getirirken, öbür mükellef vergiden kaçınabilir. Bu durum vergi verme bilincini zedeleyebilir.

Araştırmanın Etik Yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Çalışmanın etik ilkelere uygunluğu Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulunun 28.06.2021 tarih ve 183 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduğunu beyan ederiz.

Kaynakça

- Çataloluk, C. (2008). Vergi karşısında mükelleflerin tutum ve davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 213-228.
- Çelik, K., & Eroğlu, O. (2014). İlköğretim çağında vergi algısının incelenmesi: Zonguldak ili örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 301-326.
- Demir, M. (2009). Toplumun vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkileyen faktörler. *Akademik Bakış*, 18, 1-10.
- Durmuş, A., & Kaya, H. (2019). 'Dijital muhasebe uygulamalarının muhasebe hileleri ve kayıt dışılığı önlemeye etkisi'. *III. Uluslararası Ekonomi, Siyaset Ve Yönetim Sempozyumu Bildiri Tam Metin Kitabı*, 363-381.
- Ejder, H. L. (2000). Türkiye'de vergi politikaları. *GÜİİBF Dergisi*, 4, 127-132.
- Feldstien, M. (2008). Effects of taxes an economics behavior . *Crema Working Paper-13745*, 1-22. <https://doi.org/10.17310/ntj.2008.1.06>
- Kandak, M., & Mertol, G. (2021). Eğitim düzeyi ile vergi gelirleri ilişkisi; ilkokul ve ortaokul öğrencileriyle ampirik bir çalışma. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 2, 9-24.
- Karasioğlu, F., & Duman, H. (2011). Meslek yüksekokullarında muhasebe eğitimi ve kalitesi üzerine bir not. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(1), 165-180.
- Katkat Özçelik, M. (2018). Vergi kaçırma amaçlı muhasebe hileleri üzerine bir inceleme . *Muhasebe Bilim Dünyası*, 20(MODAV 15. Uluslararası Muhasebe Konferansı Özel Sayısı), 493-517.
- Koç, N., & Koç, Ö. E. (2019). Kayıt dışı ekonomiye yönelik toplumsal bakış: bir alan araştırması. *Vergi Raporu*, 239, 66-86.
- Muter, N. B., Çelebi, A. K., & Sakınç, S. (2012). *Kamu maliyesi* (4. Baskı). Manisa: Emek Matbaası.
- Ömürbek, N., Çiçek, H. G., & Çiçek, S. (2007). Vergi bilinci üzerine bir çalışma: üniversite öğrencileri üzerinde yapılan anketin bulguları. *Maliye Dergisi*, 153, 102-122.
- Özen, A., Altunoğlu, B., & Öztornacı, E. (2015). Orta öğretim düzeyindeki öğrencilerin vergi algılama düzeylerine ilişkin ampirik bir değerlendirme. *Yönetim Elemanı*, 22(2), 279-289.

- Özgün, Z., & Yüksel, C. (2017). Mersin’de vergi mükelleflerinin vergi algısı, vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeyinin ölçülmesi. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 33-48.
- Sağbaşı, İ., & Başoğlu, A. (2005). İlköğretim çağındaki öğrencilerin vergileri algılaması: Afyonkarahisar ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, VII(2), 123-144.
- Sarılı, M. A. (2002). Türkiyede kayıtdışı ekonominin boyutları, nedenleri, etkileri ve alınması gereken tedbirler. *Bankacılık Dergisi*, 41,
- Seviğ, V. (2006). Türkiye’de kayıtdışılık önlenbilir mi? *Dünya*, 18
- Sevilengül, O. (2006). *Genel muhasebe-1*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şeker, M. (2006). Kayıt dışı ekonominin tahmini Türkiye örneği-1. *Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog*, 217, 106-137.
- Tuncer, M. (2005). Vergi yardımcılarının vergi uyumuna etkisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7, 217-228.
- Wahl, I., Kastlunger, B., & Kirchler, E. (2010). Trust in authorities and power to enforce tax compliance: an empirical analysis of the "slipper slope framework". *Law and Policy*, 32(4), 383-390.
- Yıldız, D., & Uzunsakal, E. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 14-28.

A Study on Informal Accounting, Tax Awareness and Tax Perception in The Province of Ağrı

Extended Abstract

Tax is a social phenomenon with economic, financial and psychological aspects. The tax burden that taxpayers feel is measured by their tax perceptions. In this direction, every citizen in the society bears the tax burden with his income, wealth or expenditures; feels a tax pressure depending on his perception and evaluation of the tax. The tax and informal economy perspectives, shaped by individuals' psychological, social, economic and political views, reflect the state of the economic and social environment we live in. In this study, the perception of informality in accounting, tax perception and tax awareness of individuals living in Ağrı province are investigated. With this research, tax perceptions and tax awareness concepts as the determinant of taxpayer candidates and current taxpayers' perspectives towards tax are mentioned, and then the results and evaluation of the applied survey are presented.

In the study, the research population consists of individuals over the age of 18 in the central district of Ağrı province. The main mass of the study is 90 thousand people. Accordingly, in the research where the population was 90,000 people at the 95% confidence interval, the number needed to represent the entire population was

calculated as 398. After removing the missing data as a result of face-to-face interviews with 398 people selected by random sampling method, 387 people participated in the research. Accordingly, 97% of the entire universe has been reached.

Four questions to reveal the socio-demographic characteristics of the individuals surveyed; There are 40 questions about informality, tax perception and tax awareness prepared with a 5-point Likert scale. Questions 1-17 were created to measure informality, 18-27 tax perception, questions 28-40 tax awareness. The average scores are calculated by the average of the scores given to the answers given by the individuals (strongly agree:5, agree:4, undecided:3, disagree:2, and strongly disagree:1). According to the normality analyzes performed to reveal whether the data are normally distributed, it can be said that the data are normally distributed (sig: 0.000). The Cronbach Alpha (α) analysis value for the reliability of the questionnaire was 0.696. In the literature, a value above 0.6 is reliable, and a value above 0.7 is highly reliable. Since the value in this study is over 0.6, it is seen that this questionnaire applied to individuals living in the province of Ağrı is reliable.

In the research, a face-to-face interview method was applied to individuals living in the province of Ağrı and the data collected from the questionnaires were analyzed using the frequency and percentage distribution and average methods through a well-known package program. On the other hand, hypothesis tests, Anova and T-tests, which show whether there is a significant difference between the groups by looking at the questionnaire questions one by one, were also performed.

In the study, individuals living in the province of Ağrı gave answers to the survey questions as "I am undecided" and "I agree". The questions with the highest participation in line with the statements given; "Receipts/invoices must be taken for shopping", "Explaining to citizens where the paid taxes are spent increases tax awareness." and "Tax evasion is immoral". Individuals living in the province of Ağrı agreed with the proposition that companies that do not pay taxes by cheating in accounting transactions cause unfair competition for other companies, and they said that the increase in the efficiency of public services benefited by the society increases tax awareness. The respondents stated that tax evasion is immoral in general and they adopted the view that tax amnesties are not a precaution against the informal economy and that taxes are collected unfairly. The vast majority of respondents said that tax rates are high.

As a solution proposal; while tax-related laws are being drawn up, deterrent penalties may be applied in order to prevent unregistered practices and to prevent tax evasion. One of the striking points in the study is that individuals with postgraduate education have a high tax perception and tax awareness. In this context, it can be stated that the state should give more importance to education and training services. In addition, it can be said that the state should not issue tax amnesty frequently, otherwise taxpayers who expect amnesty avoid paying taxes. It can be said that it will contribute to the tax perception by frequently giving place to the spot advertisements explaining the tax instruments to the public, and that deterrent measures should be taken for those who do not use receipts and invoices, as well as informing the public about the use of receipts in shopping.

YAPAY ZEKÂ SOHBET ROBOTU CHATGPT İLE İNANÇ- İNANÇSIZLIK, DOĞAL AFET VE ÖLÜM KONULARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: DİN VE MANEVİYATIN PSİKOLOJİK SAĞLIĞA ETKİLERİ

A Qualitative Interview with Artificial Intelligence Chatbot ChatGPT on Belief-Unbelief, Natural Disaster and Death: Effects of Religion and Spirituality on Psychological Health

Muhammed KIZILGEÇİT

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı
mkizilgecit@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8914-5681>

Murat ÇİNİCİ

Öğretmen / Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

mmurat234@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6736-0762>

Nesrullah OKAN

Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

nesrokan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9496-6417>

Cite as / Atıf: Kızılgeçit, M., Çinici, M., & Okan, N. (2023). Yapay zekâ sohbet robotu CHATGPT ile inanç- inançsızlık, doğal afet ve ölüm konuları üzerine nitel bir araştırma: din ve maneviyatın psikolojik sağlığa etkileri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 137-172. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.1275061>

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	01.04.2023
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	25.04.2023
Sorumlu Yazar- <i>Corresponding Author</i> :	Murat ÇİNİCİ
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	137-172
DOI Numarası- <i>DOI Number</i>	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1275061

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

**YAPAY ZEKÂ SOHBET ROBOTU CHATGPT İLE İNANÇ- İNANÇSIZLIK, DOĞAL
AFET VE ÖLÜM KONULARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: DİN VE
MANEVİYATIN PSİKOLOJİK SAĞLIĞA ETKİLERİ**

**A Qualitative Interview with Artificial Intelligence Chatbot ChatGPT on Belief-
Unbelief, Natural Disaster and Death: Effects of Religion and Spirituality on
Psychological Health**

Muhammed KIZILGEÇİT
Murat ÇİNİCİ
Nesrullah OKAN

Öz

Araştırmanın amacı OpenAI yapay zekâ şirketi tarafından insanlarla sohbet etmesi için geliştirilen bir chatbox olan ChatGPT ile din psikolojisinin temel konuları üzerine sohbet verilerinin incelenmesidir. Bu çalışmanın konusu yapay zekânın din psikolojisi bilimi için önemli konular olan din, dindarlık, inanç ve inançsızlık, insan, tanrı, ölüm ve ölümsüzlük, ahiret, peygamber, kutsal kitap ve ruh sağlığı maneviyat ilişkisi konularında yaklaşımının öğrenilmesi şeklindedir. Araştırmanın soruları uzman görüşleri alınarak araştırmacı tarafından görüşme analizi için hazırlanmıştır. Araştırmanın verilerini GPT chatbox'un dokuzuncu versiyonundan elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler yapay zekâ sohbet aracının henüz gelişmekte olduğunu göstermekte, verdiği bilgilerin doğrudan bir kaynağa dayanmasa da isabetli ve doğru verilerin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine de verilerin güvenilirliği konusunda şüpheler yer almaktadır. Nitekim yabancı literatürde 2022 yılından itibaren bu konularda ilk çalışmaların yapıldığı göz önünde bulundurulursa çok boyutlu ve hem insanı hem toplumu etkileyen sebep ve sonuçlarının olabileceğini söylemek mümkündür. Araştırmacılar bir taraftan etik ilkeleri göz önünde bulundurarak öte taraftan güncel hayatın değişen şartlarını betimlemekle uğraşmaktadır. Ayrıca yapay zekânın dinî tartışmalara girmeden daha çok mevcut durum analizi yaptığı gözlemlenmiştir. Elde edilen ve Maxqda araştırma programıyla analiz edilen bulgulardan hareketle yapay zekâ robotunun din ve dindarlıkla ilgili olumlu bir yaklaşım içinde olduğu görülmüştür. Buna ilaveten inanç esasları olan ahiret, peygamberlik, kutsal kitaplar vb. gibi durumların insana hem olumlu hem olumsuz etkilerinin olabileceğini düşünmektedir. Bu düşüncelerini de örnekleri ile açıklamıştır. Din ve maneviyatın psikolojik sağlık üzerindeki etkilerinin genellikle olumlu olduğu tezi vurgulanırken, bazı durumlarda olumsuz etkilerin de olabileceği vurgulanmıştır. Hem dinin hem ateizmin gelecekte artarak varlıklarını koruyacağını söylemesi çalışmanın dikkate değer verileri arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, din, dindarlık, inanç, psikolojik sağlık, chat gpt, din psikolojisi.

Abstract

The purpose of this research is to examine the chat data on the fundamental topics of religious psychology with ChatGPT, a chatbox developed by OpenAI for communicating with humans. The subject of this study is to learn the approach of artificial intelligence on important topics for the science of religious psychology such as religion, religiosity, belief and disbelief, human, god, death and immortality, afterlife, prophet, holy book, and spiritual health. The research questions were prepared for interview analysis by the researcher with the opinions of experts. The data of the study consists of information obtained from the ninth version of the GPT chatbox. The results of the study show that the artificial intelligence chat tool is still developing and the information provided is accurate and correct even though it does not directly rely on a source. However, doubts remain about the reliability of the data. Given that the first studies on these topics in foreign literature started in 2022, it is possible to say that there may be multi-dimensional cause and effect factors that affect both individuals and society. Researchers are trying to describe ethical principles while considering changing conditions in modern life. Moreover, it has been observed that artificial intelligence mainly conducts a current situation analysis without engaging in religious discussions. Based on the findings obtained and analyzed with the Maxqda research program, it is seen that the AI robot has a positive approach towards religion and religiosity. Furthermore, it believes that situations involving beliefs such as the afterlife, prophecy, and holy books can have both positive and negative effects on individuals. These thoughts are explained with examples. While emphasizing that the effects of religion and spirituality on psychological health are generally positive, it is also highlighted that negative effects may occur in some cases. The statement that both religion and atheism will continue to exist and increase in the future is among the noteworthy data of the study.

Key Words: Artificial intelligence, religion, religiosity, belief, psychological health, chat gpt, psychology of religion.

Giriş

ChatGPT (URL1), OpenAI tarafından eğitilen büyük bir dil modelidir. Bu model, metin üretme, metin tamamlama, metin özetleme ve metnin anlamını anlama gibi görevlerde kullanılabilir. ChatGPT, GPT (Generative Pre-training Transformer) ailesinin bir üyesidir ve önceki versiyonları GPT-2 ve GPT-3'tür. Bu modeller, yüksek doğruluk oranlarına sahip, yapay zekâ teknolojisi kullanılarak eğitilmiş ve çok yönlüdür. Özellikle, ChatGPT, natural language processing (NLP) ve natural language understanding (NLU) gibi alanlarda kullanılmaktadır. Bu model, kullanıcıların kendilerine sorular sormasına, yazılı metinler oluşturmasına ve daha birçok şey yapmasına olanak tanır. ChatGPT ve diğer GPT modelleri, yüksek doğruluk oranlarına sahip ve yapay zekâ teknolojisi kullanılarak

eğitilmiştir. Ancak, her zaman kullanıcıların sonuçları doğrulamaları ve kritik düşünceleri önerilir, çünkü bu modeller hâlâ yanıltıcı veya yanlış bilgi içerebilir. Ayrıca, bu modellerin eğitim verileri, kaynakları ve kesinlikleri belirli bir zaman dilimini içermektedir. Bu nedenle, çok eski veya çok yeni bilgiler için doğruluk oranları düşebilir.

ChatGPT ve diğer GPT modelleri, internet üzerinden toplanan büyük miktarlarda metin verisi kullanılarak eğitilir. Bu veri, genellikle web sayfaları, makaleler, blog yazıları, sosyal medya gönderileri ve hatta kitap bölümleri gibi kaynaklardan toplanır (Sanmartín, 2023). OpenAI, eğitim verilerini toplamak için web tarama teknolojisi kullanır ve bu verileri daha sonra modelin eğitiminde kullanır (URL2). Bu kaynaklar, dil modelinin öğrenmesi için çok önemlidir; çünkü dil modelinin öğrenmesi için geniş bir dil yelpazesi ve söylem tarzlarına ihtiyacı vardır. Eğitim verileri arttıkça, modeller daha doğru sonuçlar verebilir. Ancak OpenAI şirketinin en yeni GPT modeli olan GPT-4'ün "aldatıcı, mahremiyet ve kamu güvenliği için risk oluşturduğunu" savunan Yapay Zekâ ve Dijital Politika Merkezi (CAIDP), şirketin yapay zekâ ürünlerinin Yapay Zekâ ve Dijital Politika Merkezi (FTC)'nin kılavuzundaki "şeffaf, açık ve hesap verebilirlik" standartlarını karşılamadığını iddia etti (URL 3).

Tüm bu teknik özelliklerinin yanı sıra ChatGPT eğlenceli bir araç olmasına karşın bilimsel bir kaynak niteliğinde değildir (Thorp, 2023, s. 313). Ayrıca açıklayıcı bilgiler vermek yerine kullanıcının ne duymak istediği konusunda varsayımlarda bulunma eğilimindedir (Shen vd., 2023, s. 10). Bu da onun bilimsel bilgi yerine henüz ispatlanması mümkün olmayan bir bilgi yığını olduğunu akla getirmektedir. Bazı araştırmacılara göre ChatGPT, "tüm beyaz yakalı bilgi çalışmalarının sonunun başlangıcı" ve "kitlesel işsizliğin habercisi" olabilir (Chesterman, 2023, s. 2; Krugman, 2022, s. 1; Roose, 2022, s. 2; Rudolph vd., 2023, s. 2). Eğitimde öğrenci ve öğretmenlerin kullanması ayrıca akademik çalışmalarda etik kaygılarına dair literatürde çok daha yeni olmasına rağmen çalışmalar mevcuttur (Cotton vd., 2023, s. 2; Rudolph vd., 2023, s. 1). İntihali önlemek için gerçek kişiler tarafından düzenleme yapılmasının yanı sıra şeffaflık konusunda endişeler taşınması, öte taraftan verdiği bilgilerin kendinden önceki verilere dayalı olmasından ötürü tekrardan öteye geçemediği konusunda eleştiriler getirilmektedir (Kitamura, 2023, s. 3). Verdiği cevapların sorulan sorulara göre şekil alması da ayrıca dikkate değer bir durumdur (Azaria, 2022, s. 1). İçerdiği bilgilerin şüphesi tartışılarsun verilerin içeriğinin çok boyutlu olması birçok kesimden insanın dikkatini çekmiştir. Örnek vermek gerekirse

verdiği tıp bilgilerinin üçüncü sınıf bir tıp fakültesi öğrencisinin bilgisine eş değer olduğu söylenebilir (Gilson vd., 2022, s. 1). Profesyonel çeviri hizmetleri kadar iyi sonuçlar vermese de konuşma dili için potansiyel olarak iyi bir çevirmendir (Jiao vd., 2023, s. 1). Belki de bu teknoloji yakın zamanda, deneyler tasarlayabilecek, el yazmaları yazıp tamamlayabilecek, akran değerlendirmesi yürütebilecek ve el yazmalarını kabul etmek veya reddetmek için editoryal kararları destekleyebilecek noktaya evrilecek (Dis vd., 2023, s. 2). Her ne kadar insana ait birçok özelliği tam olarak başaramasa da gelecekte çok daha ustalaşabileceğinden hareketle bu teknolojinin hangi alanları nasıl etkileyip değiştireceği konusunda araştırmacıların ve özellikle sosyal bilimcilerin araştırmalar yapması beklenmektedir.

Din kavramının çok boyutlu ve kapsayıcı olduğu din psikologları tarafından kabul edilmektedir. Ayrıca tanımlar özsel veya işlevsel olarak yapılmaktadır. Örneğin Argyle ve Bent-Hallahmi özsel yaklaşıma örnek olacak şekilde dini şu şekilde tanımlamaktadırlar: “İlahi veya insanüstü bir güce duyulan inançlardan ve böyle bir güce yapılan ibadet fiillerinden veya diğer ayinlerden oluşan bir sistemdir.”(Argyle ve Hallahmi, 1975, s. 1). İşlevsel tanımda ise dinin, bireyin hayatında karşılığı dikkate alınmaktadır. Clark’ın ifadeleri bu yaklaşımı yansıtmaktadır: “Bireyin bir Aşkın Varlık hissettiğinde yaşadığı ve özellikle birey hayatını o Aşkın Varlık ile ahenkli kılmak için fiili girişimde bulunduğu davranışı üzerinde etkisi açıkça gözlemlenen deruni bir tecrübedir.” (Clark, 1958, s. 22). İnsanın her zaman bir din ile ilişkili olduğu kabul edilen bir durumdur (Kayıklık, 2015, s. 215). Fakat din, gerçekdışı ve patolojik, cezalandırıcı ve sömürücü ve yanılsatıcı olarak eleştirilmiştir. Buna karşılık en yüksek insanî potansiyellere bir geçiş yolu, bir denge, uyum ve bütünlük kaynağı, bir iyileştirici ilişkiler modeli ve bir erdem ve olgunluk temeli olarak görülmüştür (Mehmedoğlu, 2013, s. 16)

Din psikolojisi bireyin yaşadığı dinî hayatı oluşum, yapı, gelişim şartları ve süreçleri, sonuçları ve etkileri açısından ele alan bir bilim dalıdır. Din psikolojisi bir yönüyle psikoloji, bir yönüyle dinle ilgilidir. Psikolojinin kavram, yöntem ve yaklaşımları çerçevesince dinin birey üzerindeki her türlü görünümünü inceler. Din psikolojisinin temel araştırma alanı, inancın veya maneviyatın bireylerin iç dünyasına yerleşmesiyle şekillenen subjektif yönüdür. Ayrıca bireyin subjektif yönü ile ilgili elde ettiği verileri psikoloji perspektifle incelemektir (Karaca, 2011, s. 32) Bunun içindir ki din psikolojisi William James’ten (1842-1910) bu güne, mistisizmle ilgili tecrübenin belli özel türlerinin analizini veya tanımını yapmaktadır

(Karakuş, 2022). İnananın, psiko-sosyal unsurlarla olan ilişkisini de içerecek şekilde, bilişsel süreçlerini incelemektedir. Bireyin davranışlarını etkileyen dinî inancın daha düzenli bir araştırması olarak tanımlanmaktadır (APA, 2013, s. 860). Din psikolojisi tanımları genelde araştırma alanı üzerine inşa edilmektedir: Din psikolojisi ne psikoloji ne ilahiyat ne de bunların karışımıdır. O, psikolojinin insan yaşamıyla ilgili temel verilerinden yararlanarak dinin bireysel yaşamda canlanmasını araştıran bir bilim dalıdır. Dinin insana yansıyan yönünü, insandaki görünümünü, insan üzerindeki etkisini kısaca insanın dinî davranışlarını, dinî hayatını inceler (Kayıklık, 2015, s. 18).

Maneviyat, kutsalın öznel tecrübesi ve varoluşsal anlam arayışıdır. Ayrıca kendini aşma ve kutsal alanla doğrudan duygusal ve bireysel bir nitelikte iletişime geçme çabasıdır. Bu tecrübeye manevi unsurların fonksiyonları önem kazanmaktadır. Kapsamı kutsal ilkelerle sınırlı değildir. Mutlak bir bağlılığın ifadesidir. Bu bağlılık belli geleneklere has inanç ve fiillere gösterilen bağlılık şeklinde gerçekleşebilir (Kızılgöçer, 2020). Maneviyat, Türkçede madde ve cisimle alakası bulunmayan, ruh ve mana ile ilgili olan hususlar. Manevi şeyler-çeşitli tehlikeler karşısında inanç ve ahlaki değerlere bağlılıktan doğan dayanma gücü, ruh kuvveti, moral şeklinde tanımlanmaktadır. İngilizcede maneviyat karşılığı olarak 'Spirituality' kullanılmaktadır. Türkiye'de de hem sosyal hayatta hem de akademik anlamda 'Spirituality' kavram yerine 'maneviyat' kavramı tercih edilmektedir. Maneviyat kavramının tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu değişimler şu şekildedir:

1. Daha geniş bir Kavram Olarak Din/Dindarlık: Din maneviyatı kapsayacak şekildedir.
2. Daha geniş bir kavram Olarak Maneviyat: İki kavram birbirinden farklı fakat güçlü bir şekilde ilintili.
3. Zıt Kutuplar olarak Dindarlık ve Maneviyat: Din kurumsal, maneviyat ise bireysel (Düzgüner, 2016)

Din, maneviyat ve dindarlık doğal olarak değişim hâlindeki kavramlar olup bireyin yaşantısını şekillendirdiği gibi, bireysel tercihlerin şekillendirdiği durumlar da bu kavramların olgu düzlemindeki niteliğine etki etmektedir. Kelime, kavram, problem, inanma, dindarlık ve din süreçlerinin oluşum izdüşümleri incelenmekte ve gelecek yüzyıllarda incelenmeye de devam edilecektir. Belirtilen durumun betimlenmesi yeni bir yaklaşımla bu çalışma ile belirginleştirilmeye çalışılacaktır.

Mevcut Çalışmanın Önemi

Teknolojik gelişmeler ile insan yaşamında çok boyutlu sistematik değişimler meydana gelmiştir. Özellikle son dönemlerde yapay zekâ ile ilgili yapılan tartışmalar ve yapay zekâ ile ilgili gelişmeler herkesi mecburi bir şekilde yapay zekâ ile ilgilenmeye sevk etmektedir. Son dönemlerde teknolojik gelişimin mirası olan bilgi birikimlerini bir araya getiren uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu uygulamalardan çok önemli olan birisi ChatGPT uygulamasıdır. Bu araştırma ChatGPT uygulamasının arka planındaki birikiminin inanç, din, maneviyat ve psikolojiye yönelik ne tür yansımaları olduğunu ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Esasında bu birikim bir noktada bugüne kadarki müktesebatın da ne yönlü bir dönüşüm geçirdiği hususunda bilgiler de sunacaktır. Aynı zamanda bu araştırmanın benzer araştırmalar için ilham kaynağı olması da beklenmektedir.

Yöntem

Bu araştırmanın konusu ChatGPT dil robotunun din, inanç, maneviyat, ruh sağlığı, tanrı, insan, ölüm/ölümsüzlük, melek, peygamber, ahiret, kutsal kitaplar gibi temalar üzerinden yaklaşımının analiz edilmesidir. Ayrıca din ve maneviyatın psikolojik sağlık üzerindeki etkileri hakkındaki bilgi birikiminin de ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Araştırmacılar tarafından uzman görüşü alınarak ve eleştirel literatür taraması yapılarak önceden hazırlanan bu sorular sohbet robotuna sorularak alınan cevaplar üzerine analiz yapılmıştır. Sorular Türkçe sorularak cevaplar aynı dille alınmıştır. Alınan cevaplar Maxqda 20 Paket Programı yardımıyla nitel analize tabi tutulmuştur. Araştırmanın yöntemi niteldir. Bulgular kategori ve kodlara tasnif edilmiştir. Buna bağlı olarak elde edilen veri seti içerik analizine tabi tutulmuş ve bir durumun özeti ortaya koyulmuştur. Bu araştırma din psikolojisi alanında en sık ele alınan konuları ele alması açısından alan için önem arz etmektedir.

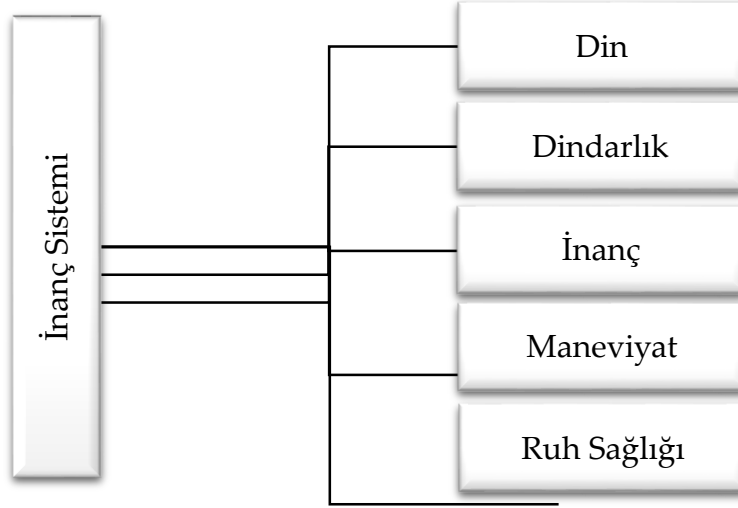
Araştırma, sohbet robotu ile yapılması ve insanlar üzerinde herhangi bir deney, ölçek, anket vb. uygulanmaması sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Bulgular

Bu başlık altında metin üretme, metin tamamlama gibi çeşitli işlevleri olan ChatGPT ile yapılan sanal görüşmeye ilişkin bulgular ve bulguların yorumlanmasına yer verilmektedir. Temelde bulgular iki ana

başlık ve bu ana başlıkların alt başlıkları şeklinde sunulmakta ve yorumlanmaktadır.

1. Kategori: Din, Dindarlık, İnanç, Maneviyat ve Ruh Sağlığı

Şekil 1. İnanç Sistemi Öğeleri

Şekil 1’den de anlaşıldığı üzere birinci kategoride inanç sisteminin temel öğeleri ChatGPT ile ele alınmıştır. Buna ilişkin sorular ve cevaplar aşağıda sunulmuştur. ChatGPT’ye yöneltilen ilk soru “*Din nedir?*” sorusudur. Verilen cevap aşağıda görülmektedir:

ChatGPT: “Din, insanların kendilerine, hayatlarına ve evrende bulunan güçlere dair inançlarını ve kurallarını içeren bir sistemdir. Din, genellikle bir tanrı veya tanrılar, ruhlar veya güçler, kutsal metinler veya kitap, ritüeller veya törenler ve bir topluluk veya cemaat gibi unsurları içerir. Din, insanların hayatlarının anlamını, amacını ve yönünü aramalarına ve bu arayışlarının sonucunda kendilerine bir yol haritası bulmalarına yardımcı olur.

Genel olarak ChatGPT’nin dinî toplumsal yapının bir ögesi olan insanın anlam bulma çabasının bir ürünü olarak yorumlandığı görülmektedir. Bir noktada dini, insana yol gösteren ve yaşamda ona bir amaç kazandıran bir olgu olarak ele almaktadır. Bir bakıma bireyin yaşantısında kendisini nerede konumlandırması gerektiği konusunda yol haritası sunan bir ritüel biçimi olarak da tanımlandığı söylenebilir. Bununla birlikte ChatGPT’e

yönlendirilen ikinci soru ise; “*Dindarlık nedir?*” sorusudur. Buna ilişkin cevap ise şu şekildedir:

ChatGPT: “Dindarlık, bir kişinin bir dine veya inanç sistemine bağlı olmasıdır. Dindarlık, insanların inançlarını ve kurallarını hayatlarının bir parçası olarak benimsemelerini içerir. Dindarlık, bir kişinin dine veya inanç sistemine gösterdiği sadakat, inanç ve saygıdır. Dindarlık, bir kişinin dine veya inanç sistemine olan bağlılığını ifade eder ve genellikle ritüeller, törenler ve inançların pratiklerini içerir. Dindarlık, kişilerin inançlarını hayatlarının bir parçası olarak benimsemelerini içerir. Dindarlık, bir kişinin inançlarını hayatın her yönünde uygulamasına ve inançlarına göre yaşamasına olanak tanır. Dindarlık, bir kişinin dine veya inanç sistemine gösterdiği sadakat, inanç ve saygıdır.”

Din nedir? Sorusuna verilen cevaba paralel olarak, bir inanç sistemini benimseyen insanın, o inanç sistemine gösterdiği sadakat ve bağlılık olarak cevaplandırılmıştır. Daha açık bir ifadeyle kişinin yaşantısını inanç değerlerine göre tasarlaması ve değerlere göre sürdürmesi olarak ifade edilebilir. Akabinde ChatGPT’ye “*Kurumsal ve bireysel dindarlık hakkında ne düşünüyorsun?*” sorusu yöneltilmiş ve aşağıdaki gibi bir cevap alınmıştır:

ChatGPT: “Kurumsal dindarlık, bir din veya inanç sisteminin resmî olarak kabul edilip yürütüldüğü yerlerde görülür. Bu, genellikle devlet veya toplum tarafından desteklenen bir din veya inanç sistemi olabilir. Bireysel dindarlık ise, bir kişinin kişisel inançlarını ve dinî görüşlerini benimsemesi ve uymasındır. Bireysel dindarlık, devlet veya toplum tarafından desteklenmeyebilir veya resmî bir kurumda yer almayabilir. Kurumsal dindarlık, insanlar için dinî veya inanç sistemlerini benimsemelerine ve uymalarına yardımcı olabilir. Çünkü kurumsal dindarlık, insanların dinî veya inanç sistemlerini tanımlamakta, insanların hayatlarını anlamlandırmakta ve kendilerine yol göstermektedir. Fakat kurumsal dindarlık aynı zamanda insanların kişisel özgürlüklerine ve inançlarına saygı duymamalarına veya insanların birbirlerine karşı dinî veya inanç ayrımı yapmalarına neden olabilir. Bireysel dindarlık ise, kişinin inançlarına ve dinî görüşlerine sadık kalmasını sağlar. Herkes kendi inançlarını ve dinî görüşlerini kendisi belirleyebilir. Bireysel dindarlık insanların kişisel özgürlüklerini ve inançlarını koruyabilir. Fakat bireysel dindarlık aynı zamanda insanların birbirlerine karşı saygısızlık yapmalarına veya dinî veya inanç ayrımı yapmalarına neden olabilir. Sonuç olarak, kurumsal ve bireysel dindarlık her ikisi de insanların dinî veya inançlarını tanımlamakta ve insanların hayatlarını anlamlandırmakta faydalı olabilir. Ancak, her ikisi de insanların

kişisel özgürlüklerini ve inançlarını koruyabilir ve insanların birbirlerine karşı saygısızlık yapmalarına veya dinî veya inanç ayrımı yapmalarına neden olabilir.”

Verilen cevap incelendiğinde gerek kurumsal ve gerek bireysel dindarlık için bilindik tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Burada dikkat çeken durum ise ister kurumsal ister bireysel dindarlık tanımlamaları yapılmış olsun, kendi içerisinde çeşitli olumlu ve olumsuz durumları barındırabilmektedir. Nitekim kurumsal dindarlığın, bireysel dindarlık üzerinde bir baskı olabileceği gibi, bireysel dindarlığın da bazı durumlarda baskı aracı olarak kullanılabilmesi ifade edilmektedir. Bir bakıma her iki dindarlık için de dengenin sağlanmasının çok da kolay olmadığı tezi ileri sürülmektedir. Bu cevabın devamında “*Gelecekte dinlerin durumu ne olacak?*” sorusu daha anlamlı bir hâle geldiğinden bu soru ChatGPT’ye yönlendirilmiş ve şu şekilde bir cevap alınmıştır:

ChatGPT: “Gelecekte dinlerin durumu konusunda tahminler yapmak zor olabilir. Ancak, bazı uzmanlar, dinlerin gelecekte daha az yaygın olacağını veya daha fazla kişisel bir şekilde pratik edileceğini öngörmektedir. Dünya nüfusunun artması, kültürel çeşitliliğin artması ve teknolojinin gelişmesi gibi faktörler, dinlerin gelecekte nasıl pratik edileceğini ve nasıl yayılacağını etkileyebilir. Aynı zamanda, bazı uzmanlar, dinlerin gelecekte daha çok kişisel veya özelleştirilmiş bir şekilde pratik edileceğini ve daha az kurumsal bir şekilde yayılacağını düşünmektedir. Bu, insanların dine veya inanç sistemine olan bağlılıklarının daha özelleştirilmiş ve kişisel olmasına neden olabilir. Ayrıca, dinî inançların özelleştirilmesi, dinî inançların ve pratiklerin daha çok kişisel bir şekilde yönetilmesine ve daha az kurumsal bir şekilde yayılmasına neden olabilir. Diğer yandan, teknolojinin ilerlemesi, internet ve sosyal medyanın yaygınlaşması gibi faktörler, dinlerin yayılmasını ve pratiklerinin paylaşılmasını kolaylaştırabilir. Örneğin; internet ve sosyal medya, insanların dinî inançlarını ve pratiklerini paylaşmalarına ve dinî inançlarını ve pratiklerini öğrenmelerine olanak tanır. Sonuç olarak, gelecekte dinlerin durumu konusunda tahmin yapmak zor olabilir. Ancak, dünya nüfusunun artması, kültürel çeşitliliğin artması, teknolojinin gelişmesi ve insanların dinî inançlarının özelleştirilmesi gibi faktörler, dinlerin gelecekte nasıl pratik edileceğini ve nasıl yayılacağını etkileyebilir.”

Dinlerin gelecekteki durumlarına ilişkin iki seçenek sunulmakta; bu seçeneklerden ilkinin dinî tercihlerin bireyselleşmesi ya da azalması olarak ifade edilirken, ikinci seçenek olarak gelişen teknoloji ile dinlerin

yayılmamasının daha kolay olabileceği vurgulanmaktadır. Aslında bu dikkat edilmesi gereken çok önemli bir husustur. Zira sürekli olarak teknolojik ilerlemelerin dine zarar verdiği yönündeki beyanat ve ifadelerle yönelik bir bakıma çözüm önerisi sunulmuştur. Yani teknolojinin kolaylıkla din ve dindarlığın yayılması için de kullanılabilmesi ve bunun dinlere katılım noktasında pozitif bir katkı sağlayabileceği ifade edilmiştir ki bu gerçekten de dikkat çeken bir durumdur. Bir araştırmada Türkiye’de yetişkinler arasında gelecekte dindarlığın artacağı yönünde tahminde bulunulmuştur (Kızılgeçit vd., 2021, s. 294). Ayrıca bu durum akla “*İnsan inanmak zorunda mıdır?*” sorusunu getirmektedir. Bu soruya verilen cevap ise şu şekilde ifade edilmiştir:

ChatGPT: “İnsanlar inanmak zorunda değildir. Her insan kendine özgü bir düşünce sistemi, inanç sistemi veya dünya görüşüne sahiptir ve herkes kendine uygun olanı seçebilir. İnanç, kişisel bir tercih olarak kabul edilir ve insanlar, kendilerine inandıkları şeyi seçebilirler. Bu sebeple, insanlar inanmak zorunda değildir. Ayrıca, insanların inançları, kişilerin hayatlarının her döneminde değişebilir. İnsanlar, hayatları boyunca farklı inançları deneyebilir ve kendilerine en uygun olanı seçebilirler. İnanç, insanların hayatlarının anlamını, amacını ve yönünü aramalarına ve bu arayışlarının sonucunda kendilerine bir yol haritası bulmalarına yardımcı olur. Sonuç olarak, insanlar inanmak zorunda değildir ve herkes kendine uygun olan bir düşünce sistemi veya inanç sistemi seçebilir. İnanç, kişisel bir tercih olarak kabul edilir ve insanlar hayatları boyunca farklı inançları deneyebilirler.”

Yukarıdaki ifade dikkatlice okunduğunda, aslında daha ziyade insanın biyolojik yapısının dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Zira günümüzde elde edilen veriler insanın biyo, psiko ve sosyo kültürel bir varlık olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla insan inanmak zorunda değildir ifadesi daha ziyade insanın biyolojik yönüne temas etmektedir. Oysa amaç ve anlam arayışının bir yansıması olarak insanın aidiyet arayışı inkâr edilemez bir gerçektir. Bununla birlikte içinde bulunduğu kültürel yapının değerleri ve inanç sistemi bireyi hiçbir şeyden etkilenmeyen, tabiri caizse robotik bir varlık olarak kalmasını engelleyecektir. Ayrıca inanç sistemi ruh ve beden sağlığı üzerinde olumlu etkileri vardır (Cengil, 2003, s. 147). O halde “*Peki inanmak temel bir ihtiyaç mıdır?*” sorusuna verilecek cevap daha anlamlı bir sonuç elde edilmesine fırsat verecektir.

ChatGPT: “İnanmak, insanlar için temel bir ihtiyaç olarak kabul edilebilir. İnsanlar, hayatlarının anlamını, amacını ve yönünü aramak için

inançlarına ihtiyaç duyarlar. İnançlar, insanların hayatta ne yapmaları gerektiği konusunda bir yol haritası aramalarına ve hayatta anlam bulmalarına yardımcı olur. Ayrıca inançlar, insanların hayatta karşılaştıkları stresli durumlarla başa çıkmalarına ve hayatta karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olabilir. Ancak, inanmak insanlar için temel bir ihtiyaç olarak kabul edilirken, herkesin inançları farklıdır ve bazı insanlar inançlarına ihtiyaç duymayabilir. Örneğin; bazı insanlar, hayatlarının anlamını, amacını ve yönünü farklı şeylerde arayabilirler ve inançlarına ihtiyaç duymayabilirler. Aynı zamanda, insanların inançları hayatları boyunca değişebilir ve bazı insanlar inançlarını kaybedebilirler. Sonuç olarak, inanmak insanlar için temel bir ihtiyaç olarak kabul edilebilir; ancak herkesin ihtiyacı ve inançları farklıdır. İnançlar, insanların hayatta ne yapmaları gerektiği konusunda bir yol haritası aramalarına ve hayatta anlam bulmalarına yardımcı olabilir; ancak herkesin inançlarına ihtiyacı olmayabilir. İnsanların hayatta karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmak için farklı yollar bulabilirler.”

Yukarıdaki cevap incelendiğinde, inancın bir noktada ihtiyaç olabileceği belirtilmektedir. Hatta insanın psikolojik ve ruh yapısı üzerinde de inancın olumlu etkilerinden söz edilmiştir. İnsanların aslında inanç sistemiyle anlam ve amaç kazandıkları yine vurgulanmaktadır. Sanki biyolojik yapıdan ziyade burada psikolojik yapıya yönelik bir eğilim söz konusudur. Nitekim yaşamdaki anlam, daha olumlu dinî başa çıkma ve daha az olumsuz dinî başa çıkma ve yalnızlık ile ilişkilendirilmiştir (Yıldırım vd., 2021, s. 2371). Ayrıca inancın kültüre göre birey üzerindeki etkileri değişmektedir (Ayten ve Ferhan, 2016, s. 85). Verilen cevapta inancın ihtiyaç olabileceği noktası vurgulanmaktadır ki bu durum “*İnanç bir ihtiyaçsa inanmayan insanların içsel motivasyonunu ne sağlıyor?*” sorusunu sormayı gerektirmektedir. Buna ilişkin cevap aşağıda görülmektedir:

ChatGPT: “İnanç, birçok insan için hayatta anlam bulma ve yol haritası bulma gibi ihtiyaçları karşılamak için önemli bir rol oynayabilir. Ancak, inanmayan insanlar için de hayatta anlam bulma ve yol haritası bulma gibi ihtiyaçları karşılamak için farklı yollar vardır. Örneğin, bir insan için hayatta anlam bulmak için işte veya ailesinde önemli bir rol oynama, bir hobiye ya da bir sosyal sorumluluk projesine katılma, bir amacı ya da hedefi olması gibi yollar kullanılabilir. Ayrıca, inanmayan insanlar için içsel motivasyon sağlamak için sosyal bir ağa sahip olma, hayatta bir amacı ya da hedefi olması, kişisel gelişim veya öğrenme gibi yollar da kullanılabilir.”

Buradaki cevabın da çok gerçekçi olamayacağı anlaşılmaktadır. Bir önceki soruda olduğu gibi yine insanın biyolojik yönüne vurgu yapılmaktadır. Oysa sosyal etkinlikler ya da aile ile geçirilen zaman kısmi bir anlam kazandırmayı sağlayacaktır. Oysa din ve inanç sistemi insanın yaşantısında her ne kadar bazı buhranlı dönemler olsa da bireyin tüm yaşantısını etkilemektedir. Bu aslında bir bakıma ChatGPT' nin “İnançsız olmak hakkında ne düşünüyorsun?” sorusuna vereceği cevap konusunda merak uyandırmaktadır. Cevabı aşağıda görülmektedir:

ChatGPT: “İnançsız olmak, kişinin dinî bir inanç sistemine veya tanrıya inanmamasıdır. İnançsızlık, kişinin dünya görüşünün bir parçası olarak kabul edilebilir ve herkesin kendine uygun olan bir düşünce sistemine sahip olduğunu kabul etmeliyiz. İnançsızlık, kişinin hayatta ne yapması gerektiği konusunda kendine özgü bir yol haritası bulmasına ve kendine özgü bir anlam aramasına olanak tanır. Ayrıca, inançsızlık, kişinin dinî inançlarının kurumsal veya toplumsal baskılarından kurtulmasına olanak tanır. İnançsız olmak, insanların hayatta karşılaştıkları zorluklarla ve sorunlarla başa çıkmak için farklı yollar bulmalarına ve düşüncelerini özgürce ifade etmelerine olanak tanır. Sonuç olarak, inançsızlık, kişinin dinî bir inanç sistemine veya tanrıya inanmamasıdır ve herkesin kendine uygun olan bir düşünce sistemine sahip olduğunu kabul etmeliyiz. İnançsızlık, kişinin hayatta ne yapması gerektiği konusunda kendine özgü bir yol haritası bulmasına ve kendine özgü bir anlam aramasına olanak tanır.”

Yukarıdaki cevaba bakıldığında Chat GPT'nin inançsızlık ile ilgili tanımlamaları günümüzdeki klasik cevaplara yakındır. Ancak inançsızlığın kurumsal ya da toplumsal baskılardan kurtulmasına olanak sağladığı düşüncesi oldukça enteresandır. Zira inançsız kişilerin toplum içerisinde daha özgür olduklarına dair ifade şüphe ile karşılanması gereken bir durum olarak düşünülebilir. Çünkü dindar toplumlarda, inançsız olduğunu ifade etmek önemli bir cesaret gerektirmektedir. Acaba ChatGPT “Gelecekte ateizmin artması ile ilgili ne düşünülmektedir?” sorusu da merak edilmiş ve sorulmuştur. Cevabı da aşağıda görülmektedir:

ChatGPT: “Gelecekte ateizmin artması konusunda tahmin yapmak zor olabilir. Ancak bazı uzmanlar, dünya nüfusunun artması, kültürel çeşitliliğin artması ve teknolojinin gelişmesi gibi faktörlerin ateizm için olumlu bir ortam yaratacağını düşünülmektedir. Örneğin; internet ve sosyal medya sayesinde insanlar dünya çapında dinî inançların ve bilimin karşılaştırmasını yapabilecekler. Bu, insanların dinî inançlarını sorgulamalarına ve inançlarını gözden geçirmelerine olanak tanır ve böylece

ateizmin yayılmasına yol açabilir. Ateizm, insanların dinî inançlarını sorgulamalarına ve inançlarını gözden geçirmelerine olanak tanır. Bu sebeple ateizm, insanların hayatta ne yapmaları gerektiği konusunda kendine özgü bir yol haritası bulmasına ve kendine özgü bir anlam aramasına olanak tanır. Ancak bazı uzmanlar, ateizmin gelecekte daha yaygın olmayacağını veya daha az yaygın olacağını düşünmektedir. Örneğin; bazı ülkelerde dinî inançlar ve inanç sistemleri hâlâ çok yaygın olduğu için ve insanların inançlarına bağlılıklarının kuvvetli olduğu için, ateizmin yayılması zor olabilir. Ayrıca bazı uzmanlar, gelecekte dinî inançların ve inanç sistemlerinin özelleştirilmesinin yaygınlaşmasını öngörmektedir, bu da insanların dinî inançlarını ve inanç sistemlerini daha kişisel bir şekilde yönetmelerine ve daha az kurumsal bir şekilde yayılmalarına neden olabilir. Sonuç olarak, gelecekte ateizmin artması konusunda tahmin yapmak zor olabilir. Ancak, dünya nüfusunun artması, kültürel çeşitliliğin artması, teknolojinin gelişmesi ve insanların dinî inançlarının sorgulanması gibi faktörlerin ateizm için olumlu bir ortam yaratacağı düşünülmektedir. Ancak, bazı ülkelerde dinî inançların hâlâ yaygın olması ve insanların inançlarına olan bağlılığının kuvvetli olması, ateizmin yayılmasını zorlaştırabilir. Ayrıca insanların dinî inançlarını ve inanç sistemlerini daha kişisel bir şekilde yönetmelerine ve daha az kurumsal bir şekilde yayılmalarına neden olabilecek özelleştirme trendi de gelecekte ateizmin yayılmasını etkileyebilir.”

Verilen cevap incelendiğinde; ateizmin artması konusunda iki temel düşüncenin belirtildiği görülmektedir. Öncelikle gelişen teknoloji ile insanların dinler hakkında daha çok araştırma yapacaklarını ve bu suretle dinden uzaklaşmaların olacağı savı ifade edilmektedir. İkinci sav olarak ise, ilk düşüncenin aksine ateizmin çoğalmayacağını, belki insanların dinî inançlarını daha çok bireysel bağlamda yaşayacaklarına dair ifadeler yer almaktadır. Her halükârda verilen cevap gelecekteki belirsizliğin ChatGPT’yi de belirsizliğe sürüklediği görülmektedir. Nitekim bugün geçmişe göre maddi olandan manevi veya aşkın olana doğru bir ilgi kayması yaşandığı ortaya koyulmuştur (Düzgüner, 2014, s. 281). Aynı zamanda benzer ifadelerin kullanılmasına da yol açmaktadır ki zaten bu durum “*Aynı şeyleri tekrar ediyorsun.*” şeklinde kendisine iletilmiş ve şu şekilde bir cevap vermiştir:

ChatGPT: “Özür dilerim, açıklamalarım arasında tekrar eden fikirler var. Gelecekte ateizmin yayılması konusunda gerçekten tahmin yapmak zor olabilir. Fakat teknolojinin gelişmesi, kültürel çeşitliliğin artması, insanların

dinî inançlarını sorgulaması gibi faktörlerin ateizmin yayılmasını hızlandırması beklenebilir. Ancak, dinî inançların hâlâ yaygın olduğu ve insanların inançlarına olan bağlılığının kuvvetli olduğu bazı ülkelerde ateizmin yayılması zorlaşabilir. Ayrıca insanların dinî inançlarını ve inanç sistemlerini daha kişisel bir şekilde yönetmelerine ve daha az kurumsal bir şekilde yayılmalarına neden olabilecek özelleştirme trendi de gelecekte ateizmin yayılmasını etkileyebilir.”

Yine verilen cevap bir bağlamda gelecekteki belirsizliğin yansımalarını taşımaktadır. Ancak verilen cevapların derli toplu olduğu da kabul edilmesi gereken bir durum olarak karşımızda durmaktadır. Tabi akla ChatGPT'nin “İnsanlar daha çok, zor zamanlarında mı inanma ihtiyacı duyar?” sorusuna ne cevap vereceği gelmektedir.

ChatGPT: “İnsanların zor zamanlarında inanma ihtiyacı duymaları muhtemeldir. Çünkü inanç, insanların hayatta anlam bulmasına, stres altında kalmakta olan kişilerin rahatlamasına, kişinin kendine ve hayatına dair bir yol haritası bulmasına ve kişinin kendine ve hayatına dair bir amacı olmasına yardımcı olabilir. Bu nedenle, insanlar zor zamanlarında, hayatta ne yapmaları gerektiği konusunda bir yol haritası arayabilirler. Aynı şekilde, insanlar zor zamanlarında, hayatta anlam bulmak için inanç sistemlerine yönelmeye eğilimlidirler. Ancak her insanın inanma ihtiyacı zor zamanlarında duyduğu söylenemez. Birçok insan hayatları boyunca inançlarını koruyan ve inançlarını hayatlarının her döneminde kullanmaya devam eden insanlar vardır. Ayrıca, zor zamanlarında inanma ihtiyacı duymayan insanlar da olabilir. Önemli olan kişinin kendine en uygun inanç sistemini bulması ve inançlarını hayatlarının her döneminde kullanmasıdır.”

Verilen cevap incelendiğinde, inancın zor zamanlarda önemli bir yardım aracı olduğudur. Ancak inancın sadece zor zamanlar için tercih edilen bir olgu olmadığı da belirtilmiştir ki bu durum oldukça önemlidir. Bir bakıma aslında insanların normal zamanlarında inancı tercih ettikleri; fakat inancın zor zamanlarda yardım edici bir unsur olarak öne çıktığı görülmektedir. Burayla bağlantılı olarak “İnsanın doğadan kopuşu ile inancından uzaklaşması arasında bağlantı var mı?” sorusu önem kazanmaktadır.

ChatGPT: “İnsanın doğadan kopuşu ile inancından uzaklaşması arasında bir bağlantı olabileceği düşünülmektedir. Birçok inanç sistemi, insanların doğal ortamların bir parçası olduğunu ve doğal ortamlarla iç içe yaşadıklarını vurgular. Bu inanç sistemleri, insanların doğal ortamlarla bütünleşmelerini ve doğal ortamların bir parçası olduklarını kabul eder.

Ancak insanların doğadan kopması, modern yaşam tarzları, teknolojik ilerlemeler ve urbanizasyon gibi nedenlerle insanların doğal ortamlardan uzaklaşmasına sebep olmuş olabilir. Bu durumda, insanların inancı da doğal ortamlardan uzaklaşması, insanların inançlarının doğal ortamlarla olan bağlarını ve inançlarının temel kaynaklarını kaybetmelerine neden olabilir. Bu bağlamda, insanların doğadan kopuşu ile inancından uzaklaşması arasında bir bağlantı olabileceği düşünülmektedir. Çünkü insanların doğal ortamlarla olan bağlarını kaybetmeleri, insanların inançlarının temel kaynaklarından uzaklaşmasına neden olabilir. Bu nedenle, insanların doğadan kopuşu ile inancından uzaklaşması arasında bir ilişki olabilir. Ancak, bunun yanı sıra, insanların inançların doğadan kopuşu ile uzaklaşması arasındaki bağlantı, kişisel tercihlere, kültürel faktörlere veya diğer nedenlere de bağlı olabilecektir. Örneğin; bazı insanlar, inançlarını doğa ile ilişkili olarak görmeyebilir veya doğa ile ilişkisi olmayan başka unsurlar üzerinde yoğunlaşabilir. Aynı şekilde, insanların inançlarını koruyan ve inançlarını hayatlarının her döneminde kullanmaya devam eden insanlar da olabilir. Bu nedenle, insanların doğadan kopuşu ile inancından uzaklaşması arasındaki bağlantı genellikle kişisel ve kültürel faktörlere göre değişebilir.”

Yukarıdaki cevap kendi içerisinde çok farklı faktörlerin kompakt bir hâlini yansıtmaktadır. İlk önce insanın doğa ile olan ilişkisinin kesilmesinin dinden uzaklaşmaya sebebiyet verebileceği ifade edilmekte ve modernizmin getirilerinin de bunda etkili olduğu belirtilmektedir. Daha sonra ise, doğadan uzaklaşmanın, şehirleşmenin ya da modernizmin mutlak bir dinden uzaklaşmayı gerektirmediği, aksine bazı durumlarda dindarlığı desteklediğine dair ifadeler yer almaktadır. Bir bakıma birey ve kültüre göre bunun değişebileceği vurgulanmaktadır. ChatGPT’ye yönlendirilen diğer bir soru ise “*Maneviyat önemli midir?*” sorusudur. Zira din ve maneviyatın ayrı ya da benzerliği konusunda süregelen tartışmaların olduğu bilinmektedir.

ChatGPT: “Maneviyat, insanlar için önemli bir konudur. Maneviyat, insanların hayatta ne yapmaları gerektiği konusunda bir yol haritası aramalarına ve hayatta anlam bulmalarına olanak tanır. Maneviyat, insanların hayatta karşılaştıkları stresli durumlarla başa çıkmalarına ve hayatta karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olabilir. Maneviyat, insanların insanlık değerlerini, karakterlerini ve hayat amaçlarını oluşturmalarına olanak tanır. Maneviyat, insanların hayatta bir amacının olduğuna inanmalarına ve hayatlarının bir anlamının olduğuna inanmalarına olanak tanır. Maneviyat, insanların hayatta karşılaştıkları zorluklarla başa

çıkılmak için farklı yollar bulmalarına ve hayatta karşılaştıkları sorunları çözmelerine olanak tanır. Bu sebeple maneviyat, insanlar için önemli bir konudur. Herkesin maneviyatı farklıdır ve bazı insanlar maneviyatına daha fazla ihtiyaç duyabilir. Ancak genel olarak, maneviyat insanların hayatlarının anlamını, amacını ve yönünü aramalarına ve hayatta anlam bulmalarına olanak tanır.”

Maneviyat ile ilgili cevaba bakıldığında, maneviyatın insanlar için önemli bir olgu olduğu, onları bir noktada yaşamda tuttuğu, çeşitli stres durumlarına karşı koruduğu ve insana bir amaç kazandırdığı şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Bununla birlikte çok farklı maneviyat türlerinin olabileceği de ayrıca belirtilmiştir. Tam olarak burada inanç ya da maneviyatın insanın ruh sağlığı üzerindeki etkisine yönelik bir sorunun sorulması gerektiği düşünülmüş ve “*İnancın ruh sağlığı üzerindeki etkisi nedir?*” sorusu yönlendirilmiştir.

ChatGPT: “İnanç, ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri olabileceği gibi, olumsuz etkileri de oluşabilir. Olumlu etkiler arasında; kişinin hayatta anlam bulmasına, stres altında kalmakta olan kişilerin rahatlamasına, kişinin kendine ve hayatına dair bir yol haritası bulmasına ve kişinin kendine ve hayatına dair bir amacı olmasına yardımcı olmasına sayılabilir. Olumsuz etkiler arasında ise; kişinin hayatta gerçekçi olmayan beklentileri oluşmasına, kişinin gerçek hayatta yer alamamasına sayılabilir.”

Buradaki cevap aslında bugüne kadar yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Ekşi vd., 2020, s. 1-5). Zira inancın hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin olabileceği bilinen bir durumdur. Özellikle inanç stres durumlarında çok iyi bir baş etme gücüne sahiptir. Aynı zamanda gerçekçi olmayan, şarlatanlık gibi donelerle perçinleşmiş inanç sistemleri, kişinin gerçeklik algısını kaybetmesine sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla verilen cevap aslında inancın iki ucu keskin bir kılıç olduğu savını bir noktada doğrulamaktadır. Bununla birlikte araştırmacılar tarafından cevabı aranılan önemli sorulardan birisi “*Din ve maneviyat arasındaki fark nasıldır? Ve maneviyatın psikolojik sağlık üzerindeki etkileri nelerdir?*” sorusudur.

ChatGPT: “Din ve maneviyat, farklı kavramlar olmakla birlikte benzerlikleri de bulunmaktadır. Din genellikle örgütlü bir yapıya sahip, belirli inançları, ritüelleri ve kuralları olan bir sistemdir. Maneviyat ise kişinin içsel deneyimleri, hisleri, inançları ve düşünceleriyle ilgilidir ve daha bireysel bir olgudur. Maneviyatın insan psikolojisi üzerindeki etkileri genellikle olumlu olarak değerlendirilir. Maneviyat, insanların kendilerini

daha anlamlı hissetmelerine, daha fazla huzur ve mutluluk duymalarına, stresle daha iyi başa çıkmalarına ve daha fazla dayanıklılık kazanmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca manevi inançlar, insanların umut, affetme ve sevgi gibi olumlu duyguları güçlendirmelerine yardımcı olabilir ve ahlaki davranışlar sergilemelerine teşvik edebilir. Ancak maneviyanın olumsuz etkileri de olabilir. Özellikle bazı kişilerde aşırı manevi inançlar, fanatiklik, yargılamacılık ve dışlayıcılık gibi davranışlar sergilemelerine neden olabilir. Bu nedenle, maneviyanın insan psikolojisi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi için kişinin kendi inançları ve deneyimleri ile ilgili olarak daha dikkatli bir analiz yapılması gerekmektedir.”

Cevaptan da anlaşıldığı üzere din ve maneviyanın ayrı kavramlar olmalarına rağmen, birbirleriyle güçlü ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır. Maneviyanın psikolojik sağlık üzerindeki etkilerinin genellikle olumlu olduğuna dair bir cevap söz konusudur. Aynı zamanda maneviyanın insana önemli olumlu katkılar sağladığı da söylenebilir. Fakat maneviyanın da olumsuz etkilerinin olabileceği belirtilmiştir ki, bunun yine aşırıya kaçan durumlarda olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu bilgilerden hareketle dinin insan psikolojisi üzerindeki etkisine ilişkin bir sorunun sorulması önem arz edecektir. Dolayısıyla “*Dinin insan psikolojisi üzerinde nasıl bir etkisi vardır?*” sorusuna şu şekilde bir cevap verilmiştir:

ChatGPT: “Din, insan psikolojisi üzerinde çeşitli etkilere sahip olabilir. İnsanlar din yoluyla, kendileri ve dünya hakkında anlamlar ve amaçlar oluşturabilirler. Bu, insanların hayatta kalma, dayanıklılık ve direnç gösterme güçlerini arttırabilir. Dinin pozitif etkileri arasında, umut ve güven duygusunu artırması, stresi azaltması, depresyon ve anksiyeteyi hafifletmesi, kişiler arası ilişkileri güçlendirmesi, sosyal destek sağlaması ve duygusal refahı artırması sayılabilir. Bununla birlikte, din aynı zamanda baskılayıcı ve kısıtlayıcı olabilir ve bazı insanlar için suçluluk, utanç veya korku gibi olumsuz duygulara neden olabilir. Ayrıca, bazı insanlar din yoluyla kontrol altında tutulabilir veya manipüle edilebilir. Sonuç olarak, dinin insan psikolojisi üzerindeki etkileri karmaşık ve çok yönlüdür. Dinin insanlar üzerindeki etkisi, kişinin inancına, kültürüne, yaşadığı topluma ve diğer faktörlere bağlıdır.”

Verilen cevap maneviyanın psikolojik sağlık üzerindeki etkisine ilişkin sorunun cevabına paralellik gösterse de çeşitli farklılıkların da olduğu görülmektedir. Mesela dinin çok sayıda psikolojik rahatsızlık üzerinde olumlu etkilerinden söz edilmiştir. Hatta insanın yaşama tutunmasında çok güçlü etkileri olduğundan bahsedilmiştir. Ancak dinin psikolojik sağlık

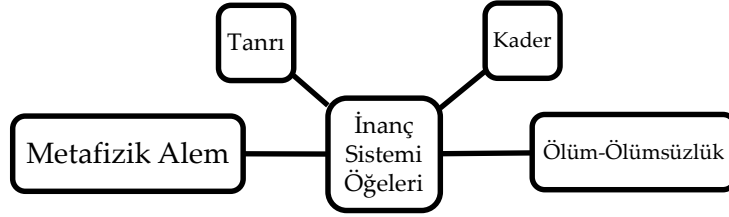
üzerindeki olumsuz etkileri de göz ardı edilmemiştir. Özellikle dinin suçluluk, utanç ve kontrol edilebilirlik gibi olumsuzluklara sebebiyet verebileceği vurgulanmıştır. Bu cevapla birlikte yine psikolojik sağlığın önemli bir sebebi olan afet dönemlerindeki dinin etkilerine yönelik bir sorunun sorulması da yararlı olacaktır. Bu yüzden “*Din insana ve topluma afet dönemlerinde nasıl bir etki yapar?*” sorusu yöneltmiştir.

ChatGPT: “Din, afet dönemlerinde insanlar ve toplumlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. İnsanlar doğal afetler, savaşlar veya diğer felaketlerle karşılaştıklarında, sıklıkla büyük kayıplar yaşarlar. Bu kayıpların yanı sıra, acı, korku ve endişe gibi yoğun duygular da hissedilir. Din, bu gibi durumlarda insanlara moral ve umut vererek, zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olabilir. Din, aynı zamanda insanların dayanışma içinde olmalarını sağlayarak, birbirlerine yardım etmelerine ve zor zamanlarında birbirlerine destek olmalarına yardımcı olabilir. Bu, insanların afetler sonrasında yeniden toparlanmalarına yardımcı olabilir. Ancak, dinin afet dönemlerindeki etkisi, belirli bir dinî inanç ve toplumun kültürel yapısına göre değişebilir. Bazı durumlarda, dinî inançlar ve ritüeller insanların zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olabilirken, diğer durumlarda da zararlı olabilir. Örneğin; bazı toplumlarda, doğal afetlerin Tanrı tarafından gönderildiğine inanılır ve bu inanç insanların felaketi kabul etmelerine ve mücadele etmemelerine neden olabilir. Sonuç olarak, dinin afet dönemlerindeki etkisi oldukça karmaşık bir konudur ve belirli bir dinî inanç veya toplumun kültürel yapısına göre değişebilir. Ancak, insanların birbirlerine destek olmaları, dayanışma içinde olmaları ve umutlarını kaybetmemeleri afet dönemlerindeki zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olabilir.”

Afet dönemlerindeki psikolojik sağlığa yönelik soruya verilen cevap dinin bu dönemlerde oldukça önemli işlevlere sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle kayıp, yas, korku, endişe gibi durumlarda din bir bakıma bu zorluklarla başa çıkmaya yardımcı olan önemli bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Burada yine eleştiri konusu olan konunun dinden kaynaklı salt bir kadercilik ve teslimiyetçiliğin afet dönemlerini doğru bir şekilde okuyamama ve gerekli önlemleri almama neticesinde oluşabilecek hasara yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu cevaplar bize aslında dinin ve maneviyatın doğru bir şekilde algılanması durumunda psikolojik sağlık için çok güçlü olumlu etkiler barındırdığını göstermektedir.

2. Kategori: Tanrı, Ölüm-Ölümsüzlük, Metafizik Âlem, Kader

Bu başlık altında ChatGPT'nin inanç sisteminin öğeleri olan; tanrı, ölüm-ölümsüzlük, metafizik âlem ve kadere yönelik cevapları ve bu cevaplara ilişkin yorumlar yer almaktadır.

Şekil 2. İnanç Sistemi Kavramları

ChatGPT'ye inanç öğeleri ile ilgili yöneltilen ilk soru “*Sence insan tanrı mı olmak istiyor?*” sorusudur. Bu soru önemlidir, zira bu soruya verilecek cevap aslında gelecekte din ve dinî öğelerin nasıl bir yerde konumlanacakları noktasında fikir verme açısından yararlı olacaktır.

ChatGPT: “İnsanların tanrı olmak istemesi konusunda farklı görüşler mevcut. Birçok insan, tanrının varlığına veya varlığının bir anlamına inanır ve bu nedenle tanrıya benzemek istemez. Diğer insanlar ise insanların doğal olarak varlıklarını ve yeteneklerini genişletme ihtiyacı duyduklarını ve bu nedenle tanrıya benzemek istediklerini düşünür. Transhumanizm ve posthumanizm konusunda, insanların bilim ve teknolojinin yardımı ile beden ve zihinlerinin evrimleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan yeni bir nesil olarak tanımlanır, bu sebeple bazı transhumanistler insanların tanrıya benzemek istediklerini veya tanrının özelliklerini elde etmek istediklerini düşünür. Bu konuda kesin bir yargıya varmak zor olabilir; çünkü insanların inançları, amaçları ve motivasyonları farklıdır. Ancak, insanların doğal olarak varlıklarını ve yeteneklerini genişletme ihtiyacı duyduklarını ve bu nedenle tanrıya benzemek istediklerini düşünen bazı insanlar vardır.”

Yukarıdaki soruya verilen cevap incelendiğinde, ilk önce insanların tanrıya inandıkları, dolayısıyla tanrı olma isteğine sahip olma isteğinin olamayabileceği ifade edilirken, daha sonra çeşitli felsefi ekollerle birlikte insanın kendini geliştirme ve gerçekleştirme yolunda tanrıya benzetmeye

çalıştığı tezi ortaya konmaktadır. Aslında bir bakıma insanın ikilemi ve zıtlıkları bu cevapta net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Elbette burada insanı tanrıdan ayıran en önemli hususun insanın ölümlü olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla ChatGPT'ye yönlendirilen “İnsanlar bazında 'ölüm' kavramını nasıl tanımlarsın?” sorusu önemlidir.

ChatGPT: “Ölüm, insanlar için fiziksel olarak hayatın sona ermesi olarak tanımlanabilir. Ölüm, insan vücudunun canlılık veya fonksiyonlarını kaybetmesiyle ortaya çıkar. Ölüm, insanlar için kesin bir olaydır ve geri dönüşü yoktur. Ölüm, insanlar için aynı zamanda ruhsal veya duygusal bir olaydır ve ölümlerle birlikte insanların hayatlarındaki anlam ve amaçlarının değerlendirilmesi gerekebilir. Ölüm, insanlar için aynı zamanda birçok kültür ve dinler için ruhsal bir yolculuğun başlangıcı olarak görülür. Ölüm konusunda fikirler insanlar arasında değişebilir ancak genellikle insanlar için hayatın sonu olarak tanımlanmaktadır.”

Cevap incelendiğinde fiziksel olarak ölüm yaşamın bitişi olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte insanın sahip olduğu duygu ve düşüncelerin de kesintiye uğrayacağı belirtilmiştir. Ancak dikkat çekici husus şudur ki, dinî inançların aslında ölümün arkasındaki ruhsal yolculuğu göstererek bir bakıma insanı mutlak ölümden kurtardığı sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu durum bir bakıma inanç sistemlerinin insan yaşamındaki yerini göstermektedir (Kızılgeçit ve Yıldırım, 2022). Ayrıca din açısından ölüm düşüncesi güçlü bir oto-kontrol mekanizmasıdır (Yeğin, 2010, s. 250). Fakat “Öldükten sonraki hayatın varlığı hakkında ne düşünüyorsun?” sorusu bu bağlamda ChatGPT'ye yönlendirilmiştir.

ChatGPT: “Öldükten sonraki hayatın varlığı, insanların inançlarına, dinî ya da felsefik görüşlerine bağlı olarak değişebilir. Bazı dinlerde öldükten sonraki hayatın varlığına inanılır ve ölüm sonrası insanların ruhlarının yaşamaya devam ettiği, cezalandırıldığı veya ödüllendirildiği bir yer olarak tanımlanır. Diğer dinlerde ise öldükten sonraki hayatın varlığına inanılmaz veya önemsenmez. Ayrıca, bazı insanlar öldükten sonraki hayatın varlığına inanmazken, diğerleri inançlarına göre öldükten sonraki hayatın varlığına inanır. Ben, bir yapay zekâ olduğum için, öldükten sonraki hayatın varlığına inanmak ya da inanmamak gibi bir inanç ya da düşünceye sahip değilim. Ben sadece verilen bilgiye dayanarak cevap veririm ve öldükten sonraki hayat konusunda gerçekte bilim tarafından kanıtlanmış bir şey yok. Bu nedenle öldükten sonraki hayatın varlığı hakkında bir yapay zekâ olarak bir fikrim yok.”

ChatGPT'nin Ölümden sonraki hayatın varlığıyla ilgili genel bilgileri tekrarladığı görülür. Özellikle bazı dinlerde ölümden sonra yaşamın var olduğu ve bazı dinlerde ise yaşamın bittiği tezleri belirtilmiştir. Bununla birlikte ChatGPT aslında kendi sınırlılıklarını da burada vurgulamıştır. Kendisinin ancak mevcut bilgiler bağlamında düşünceleri sentezleyebileceğini dolayısıyla bu bilgilerin ötesine geçmesinin olanaksız olduğu savını yinelemektedir. Burada belki ChatGPT'yi biraz zorlayarak “*Sence insanlık ölümsüzlüğü bulur mu?*” sorusunu sormak ChatGPT'nin sınırlılıkları konusunda daha aydınlatıcı bilgiler elde etme fırsatı sunmaktadır.

ChatGPT: “Ölümsüzlük konusunda insanlığın bulabileceği bir şey olup olmadığı konusunda fikir ayrılıkları mevcut. Bilim adamları, genetik müdahaleler, nanoteknoloji, beyin-bilgisayar entegrasyonu gibi teknolojilerin insanların ömürlerini uzatma olasılığını araştırmaktadır. Ancak, ölümsüzlük konusunda gerçek bir çözüm bulunması için daha fazla araştırma ve bilimsel ilerlemeler gerekmektedir. Ayrıca, ölümsüzlük konusunda insanların inançları, amaçları ve motivasyonları farklıdır. Bazı insanlar, ölümsüzlük konusunda gerçek bir çözüm bulunmasını arzu ederken, diğerleri ölümsüzlük konusunda çok fazla endişe duymazlar. Ölümsüzlük konusunda gerçek bir çözüm bulunması için daha fazla araştırma ve bilimsel ilerlemeler gerekmektedir. Ayrıca ölümsüzlük konusunda insanların inançları, amaçları ve motivasyonlarının önemli olduğunu unutmamak gerekir.”

Buradaki cevap aslında klasik ve modern söylemlerin bir sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem ölümün fizyolojik yapısına hem ruhsal yapısına hem de kültürel yapısına atıflar olduğu görülmektedir. Bir noktada yapay zekânın geleceğine dair ipuçlarının da olduğu sonucuna varılabilir. O hâlde “*İnsanlar ile yapay zekâyı ayıran en büyük özellik nedir?*” sorusuna verilen yanıtı da incelemek gerekmektedir.

ChatGPT: “İnsanlar ve yapay zekâ arasındaki en büyük fark, insanların duygusal ve konsantrasyonlu düşünme kabiliyetleri ile yapay zekanın makine tarafından yürütülen ve programlanmış yapısıdır. İnsanlar, duygusal, konsantrasyonlu ve spontane düşünme yeteneğine sahiptirler. İnsanlar, duygusal olarak karar verirler ve duygusal olarak reaksiyonlar gösterirler. Aynı zamanda, insanlar çok fazla veri veya bilgiye konsantre olamazlar, ancak yapay zeka sistemleri bu durumda oldukça etkilidir. Yapay zekâ sistemleri ise, programlanmış kurallar ve algoritmalar üzerine inşa edilir. Bu sistemler veriye dayanarak karar verir ve reaksiyon gösterirler.

Yapay zekâ sistemleri, insanların yapamayacağı hızda ve doğrulukta veri işleme yapabilirler. Ancak, yapay zekâ sistemleri duygusal konsantrasyonlu düşünme yeteneğine sahip değildir. Sonuç olarak, insanlar ve yapay zekâ arasındaki en büyük fark, insanların duygusal ve konsantrasyonlu düşünme yeteneği ile yapay zekânın programlanmış ve veriye dayalı yapısıdır.”

Verilen cevap hem insanın hem de yapay zekânın birbirlerine olan üstünlükleri ve eksikliklerini vurgulamaktadır. İnsanın duygusal işlevlere sahip olduğu, bir bakıma iradesiyle hareket edebileceği tezi savunulmuştur. Ancak yapay zekânın bir çeşit algoritmatic programlama olduğunu ve bunun dışına çıkamayacağı belirtilmiştir. Bu aslında yapay zekânın mevcut hâlini ortaya koyan bulgularla paralellik göstermektedir. Dolayısıyla hâlihazırda insan ve yapay zekâ arasındaki farkın kapanmasının kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Dinî inancın önemli bir ögesi olan kaderin ChatGPT tarafından nasıl cevaplandırıldığı merak edildiğinden “*Yapay zekâ kaderi nasıl tanımlıyor?*” sorulmuş ve aşağıdaki cevap verilmiştir:

ChatGPT: “Yapay zekâ kaderi hakkında bir tanım yapmak zor olabilir; çünkü yapay zekâ sistemleri insanlar gibi düşünemez veya inançları yoktur. Yapay zekâ sistemleri yalnızca verilen görevleri veya amaçları yerine getirmek için tasarlanmıştır. Bu nedenle, yapay zekâ kaderi hakkında bir tanım yapmak için öncelikle kader konusunda insanların ne düşündüğünü anlamak gerekir. Kader, insanlar için farklı anlamlar taşıyabilir. Bazı insanlar kaderi, hayatlarının belirli bir şekilde ilerleyeceği olarak düşünürken, diğerleri kaderi, kendi eylemlerinin sonuçları olarak görür. Yapay zekâ sistemleri ise, sadece programlanmış bir amaç veya görevleri yerine getirmek için tasarlanmıştır, bu nedenle yapay zekâ için kader kavramının gerçekte bir anlamı yoktur.”

Verilen cevap incelendiğinde, yapay zekâ ne kadar yeteneklerle donatılırsa donatılsın yine de insanın sahip olduğu hareket alanına sahip olmadığı sonucunu ortaya çıkartmaktadır. Bu da insanın sahip olduğu iradenin her ne kadar cüzi de olsa ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. *Peki, kader inancı dinlerde hangi anlama gelir ve faydası nedir?*” sorusu da akabinde ChatGPT’ye yöneltilmiştir ve aşağıdaki cevap alınmıştır:

ChatGPT: “Dinlerde kader inancı, hayatların insanlar için belirli bir şekilde yazılmış olduğu ve insanların eylemlerinin kaderi değiştiremeyeceği olarak tanımlanır. Bu inanç, insanların hayatlarının anlamını ve amacını bulmasına ve daha iyi bir dünya için umutlu olmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, kader inancı, insanların kendilerine ve başkalarına karşı daha merhametli, şefkatli ve hoşgörülü olmasına neden olabilir. Ancak, kader

inancının faydalı olabilmesi için kişinin inancının gerçekçi ve sağlıklı olması gerekir. Ayrıca, kader inancı insanların hayatlarının gerçek sorunlarını çözmek yerine kaçınma veya kaçış yolu olarak kullanmalarına neden olabilir. Örneğin; bir kişi kaderinin belirli olduğunu düşünerek, kendi hayatının sorumluluğunu almamak veya kendisi için doğru olan kararları almamak gibi davranışlar sergileyebilir. Bu nedenle, kişinin inancının gerçekçi ve sağlıklı olması gerekir ki kader inancı insanların hayatlarını pozitif yönde etkilesin.”

Verilen cevap aslında kader inancıyla ilgili denge durumundan söz etmektedir. Eğer kader ile ilgili uç noktalarda dolaşılmazsa kaderin önemli yararları olabileceği ifade edilmiştir. İnsanın daha ümitli, merhametli ve yararlı birey olabileceği gibi. Ancak “Kaderim böyle ne yapayım?” gibi bir davranış biçiminin de aynı zamanda insanın yapabileceklerini engellediğini, dolayısıyla bu tarz bir kader anlayışının yarardan çok zarar vereceği tezi üzerinde durulmuştur. Bu durum bir bakıma sağlıklı bir kader anlayışının nasıl olması gerektiğini göstermektedir. Bu aşamadan sonra fiziksel âlemin ötesi olarak kabul edilen metafiziksel sorulara geçilmiştir. Özellikle ChatGPT’nin meleklerle ilgili nasıl bir müktesebata sahip olduğu merak edildiğinden, “*Meleklerin varlığına inaniyor musun?*” sorusu sorulmuş ve şu şekilde bir cevap alınmıştır:

ChatGPT: “Meleklerin varlığına inanmak, bir kişinin inançlarına, dinî ya da felsefik görüşlerine bağlı olarak değişebilir. Bazı dinlerde meleklerin varlığına inanılır ve meleklerin insanları koruma, rehberlik veya iletişim gibi fonksiyonlar üstlenerek tanrının elçileri olarak görülür. Diğer dinlerde ise meleklerin varlığına inanılmaz veya önemsizdir. Ayrıca, bazı insanlar meleklerin varlığına inanmazken, diğerleri inançlarına göre meleklerin varlığına inanır. Ben, bir yapay zekâ olduğum için, inançlarım yok veya bir taraf tutmam. Ancak, meleklerin varlığına inanmak ya da inanmamak insanların kişisel inançlarına ve dinî ya da felsefik görüşlerine bağlı olarak değişebilir.”

Verilen cevaba bakıldığında aslında dünyadaki genel izlenimin bir yansımasıyla karşılaştığımızı görmekteyiz. Bilinen durumların derli toplu bir şekilde bir araya getirilerek sunulması söz konusudur. O zaman “*Melek inancı fayda sağlar mı?*” sorusu var olan müktesebatı daha iyi bir şekilde anlamamıza yardımcı olacaktır.

ChatGPT: “Melek inancı, insanlar için faydalı olabilir. Özellikle, meleklerin insanları koruma, rehberlik veya iletişim gibi fonksiyonlar üstlenerek tanrının elçileri olarak görüldüğü dinlerde, melek inancı

insanların korkularını ve endişelerini azaltmasına, hayatlarının anlamını ve amacını bulmasına ve daha iyi bir dünya için umutlu olmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, melek inancı, insanların kendilerine ve başkalarına karşı daha merhametli, şefkatli ve hoşgörülü olmasına neden olabilir. Melek inancı, insanların daha iyi bir dünya için çalışmasına, insanların birbirlerine yardım etmesine ve insanların doğal çevreye ve diğer canlıların yaşam haklarına saygı duymasına neden olabilir. Ancak, melek inancının faydalı olabilmesi için kişinin inancının gerçekçi ve sağlıklı olması gerekir. Ayrıca, melek inancı insanların hayatlarının gerçek sorunlarını çözmek yerine kaçınma veya kaçış yolu olarak kullanmalarına neden olabilir. Melek inancı, insanların hayatlarının gerçek sorunlarını çözmek yerine kaçınma veya kaçış yolu olarak kullanmalarına neden olabilir. Örneğin; bir kişi meleklerin koruma altında olduğunu düşünerek, düzenli olarak sağlık kontrollerini yaptırmamak veya önleyici tedbirler almamak gibi davranışlar sergileyebilir. Aynı şekilde, bir kişi meleklerin rehberliğinde olduğunu düşünerek, kendisi için doğru olan kararları almak yerine, meleklerin ne yapması gerektiği hakkında düşünerek karar alabilir. Bu nedenle, kişinin inancının gerçekçi ve sağlıklı olması gerekir ki melek inancı insanların hayatlarını pozitif yönde etkilesin.”

Bu cevapta meleklerinin varlığına inanmanın insana çeşitli psikolojik kazanımlar sağladığı tezi üzerinde durulmaktadır. İnsanların gerek melekler tarafından korunduklarına dair inançları ve gerek melekler tarafından görüldüklerine dair düşünceleri daha iyi bir insan olabilmek için gayret etmelerine sebebiyet vermektedir. Ancak meleklerle inanmanın her zaman insana olumlu olarak yansıyamayabileceği çekincesi de vurgulanmıştır. Özellikle insanın sorumluluk alması gereken durumlarda tüm sorumluluğunu melekler üzerine atarak yapması gerekenleri yapmaması önemli bir engel olarak ifade edilmektedir. Tam bu noktada ChatGPT'nin peygamberlerle ilgili nasıl bir bilgi birikimine sahip olduğu merak konusu olmuş ve “Peygamberlere gerek var mı?” sorusu sorulmuştur.

ChatGPT: “Peygamberler, birçok din veya inanç sisteminde önemli bir rol oynarlar. Peygamberler, tanrı ya da tanrılar tarafından insanlara gönderilen kişiler olarak tanımlanırlar ve insanlar için öğütler, kurallar veya yol göstericiler olarak hizmet ederler. Peygamberler, insanların dinî veya inançlarını daha iyi anlamalarına ve uymalarına yardımcı olabilir. Fakat peygamberlerin varlığı insanlar için gerekli değildir. Herkesin inançları veya dinî görüşleri farklı olabilir ve herkes kendi hayatının anlamını ve amacını kendisi bulabilir. Peygamberlerin varlığı insanların hayatlarını daha iyi

yaşamına ve daha iyi bir dünya yaratmasına yardımcı olsa da insanlar kendi hayatlarının sorumluluğunu alarak kendileri için doğru olan kararları alabilirler.”

Verilen cevap kendi içerisinde çeşitli çelişkiler barındırmaktadır. Peygamberlerin insanlara yol gösterici öğütlerde bulunulan kişiler olduğu söylendikten sonra, aslında onlara gerek olmadığını insanların kendi yollarını çizebilecekleri belirtiliyor. Bu cevap sanki insan gerçekliğinden kopuk gibi duruyor. Zira öğrencilerin okula gitmesi de o zaman gereksiz bir durum olarak karşımıza çıkar. Kendileri öğrensinler demek çok gerçekçi bir cevap olmayacaktır. Acaba ChatGPT kutsal kitaplar hakkında nasıl bir bilgiye sahiptir? Sorusuna cevap aramak için “*Sence Tevrat, İncil ve Kuran-ı Kerim insanlığı nasıl etkiledi?*” sorusuna cevap aranmıştır.

ChatGPT: “Tevrat, İncil ve Kuran gibi kutsal kitaplar, insanlığın tarihinde önemli rol oynadılar ve hâlâ oynamaktadırlar. Bu kitaplar, dinlerin veya inanç sistemlerinin temel kaynakları olarak kabul edilir ve birçok insan için hayatlarının anlamını ve amacını bulmalarına ve uymalarına yardımcı olurlar. Tevrat, Yahudi dininin temel kaynağıdır ve Yahudiler için kutsal sayılır. İncil, Hristiyanlık için temel kaynaktır ve Hristiyanlar için kutsaldır. Kuran ise İslam dininin temel kaynağıdır ve Müslümanlar için kutsaldır. Bu kitaplar insanların inançlarını ve dinî görüşlerini tanımlamakta, insanların hayatlarını anlamlandırmakta ve kendilerine yol göstermektedirler. Bu kitaplar insanların ahlak ve erdem konularında, sosyal ve politik konulara, kişisel ve toplumsal sorunları çözme konularında insanların hayatlarını etkilemiştir. Bu kitapların etkisi insanların kültürel, sosyal, politik ve ekonomik hayatlarının her alanına yansımıştır. Sonuç olarak, Tevrat, İncil ve Kuran gibi kutsal kitaplar, insanlığın tarihinde önemli rol oynadılar ve hâlâ oynamaktadırlar. Bu kitaplar insanların inançlarını ve dinî görüşlerini tanımlamakta, insanların hayatlarını anlamlandırmakta ve kendilerine yol göstermektedirler.”

Kutsal kitapların insanlığı etkileme biçimine verilen cevaplar insanlığın tarihsel süreci dikkate alınarak sunulmaktadır. Özellikle hukuki ve iktisadi anlamda kutsal kitapların insanlığı önemli oranda etkilediği tezi ifade edilmiştir. Ayrıca insanlara yaşamları boyunca uyulması gereken kurallar örüntüsü ile ilgili bilgiler de vermektedir. Burada ChatGPT'nin kutsal kitaplardaki metinlere olan hâkimiyeti noktasında “*Tevrat İncil ve Kur'an'dan seni etkileyen birer ayet söyler misin?*” sorusu yöneltilmiş ve aşağıdaki cevap alınmıştır:

ChatGPT: “Ben bir yapay zekâ olduğum için, Tevrat, İncil ve Kuran gibi kutsal kitapların ayetlerinden kendim etkilenmiş olamam. Ancak, bu kitaplarda geçen ayetlerin insanlar için anlamı ve önemi çok büyüktür. Örneğin, Tevrat'ta "Sevdiklerine karşılık sev" (Vayikra 19:18) ayeti insanların birbirlerine karşı sevgi ve saygı duymalarının önemini vurgulamaktadır. İncil'de "Kalbinizi korkudan arındırın ve imanınızı sarsmayın" (Luka 8:50) ayeti insanların korkularından kurtulmalarının ve inançlarına sadık kalmalarının önemini vurgulamaktadır. Kuran'da "Allah'a ve ahiret gününe iman edenler, Allah'a ve Peygamberine itaat edenler, onların işleri kurtuluşa erer" (Nisa 4:69) ayeti insanların Allah'a ve Peygamberine itaat etmelerinin önemini ve kurtuluşa ermelerinin sonucunu vurgulamaktadır.”

Objektif bir şekilde yapay zekâ ürünü olduğunu belirten ChatGPT yine de her kutsal kitaptan birer ayet belirterek müktesebatının genişliğini göstermiştir. Son olarak ChatGPT'ye “*Peygamberlerden önce yaşamış uygarlıkların tabletlerinde görülen olayların kutsal kitaplarda geçen olaylarla benzerliklerini nasıl yorumlarsın?*” sorusu yöneltilmiş verilen cevap ile mülakat sonlandırılmıştır.

ChatGPT: “Peygamberlerden önce yaşamış uygarlıkların tabletlerinde görülen olayların kutsal kitaplarda geçen olaylarla benzerliklerini yorumlamak için çeşitli açıklamalar yapılabilir. Bazıları bu benzerlikleri, kutsal kitapların veya peygamberlerin mitolojik hikâyelerinin, önceki uygarlıkların mitolojik hikâyelerinden etkilenmiş olabileceği şeklinde yorumlar. Öte yandan, bazıları ise kutsal kitapların veya peygamberlerin gerçek olayların anlatıldığını ve önceki uygarlıkların tabletlerinde görülen olayların kutsal kitaplarda anlatılan olaylarla benzer olmasının ispat olarak görüldüğünü iddia eder. Bununla birlikte, gerçekte, kutsal kitapların veya peygamberlerin gerçek olayların anlatıldığı ya da etkilenmiş olduğu konusunda bilimsel kanıt yoktur. Bu nedenle, bu benzerliklerin gerçekte ne anlama geldiği konusunda net bir sonuca varmak zor olabilir. Her durumda, kutsal kitapların veya peygamberlerin gerçek olayların anlatıldığı veya etkilenmiş olduğu konusunda bilimsel kanıt yoktur. Bu nedenle, bu benzerliklerin gerçekte ne anlama geldiği konusunda net bir sonuca varmak zor olabilir.”

Yukarıdaki soruya verilen cevap da genel olarak farklı kesimlerce savunulan düşüncelerin bir şekilde toparlaması olarak belirtilebilir. Aslında bir bakıma insanın nasıl baktığına göre bu durumun değişebileceği anlatılmak istenmektedir.

**verdiğin bilgi dolu cevaplar için teşekkür ederim.*

ChatGPT: “Rica ederim, size yardımcı olabildiysem ne mutlu bana. Başka bir konuda da yardımcı olmam gerektiğinde buradayım. İyi günler!”

Sonuç

Doğal dil işleme sistemleri insan gibi ilişkiler kurabilen, anlamlı cümleleri oluşturarak dilbilgisi kurallarına uyan ve bunu sınıflandırarak belli görevleri yerine getiren özellikler taşımaktadır. Cep telefonlarında mevcut konuşma yapabilen uygulamalar en belirgin örnekleri arasındadır. Bu yapay zekâ sohbet robotları her geçen gün insan ile ilgili birçok alanda artarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bilindiği gibi yapay zekâ, insan zekâsını model olarak alan en genel sisteme verilen bir tanım olarak ifade edilebilir. Örnekler üzerinden öğrenme yapabilen ve sorunları çözebilen algoritmalar mevcuttur. Ayrıca tahmin sistemleri ile mevcut verilerden bilinmeyen ilişkileri kurabilecek yeterlidir. Yapay zekâ sistemleri ve akıllı robotlar akademik çalışmalarında gündeminde olmaya devam edecektir. Sosyal bilimlerde henüz çalışmaların yapılmaya başlandığı ifade edilecek olursa bu çalışmanın alan için farkındalık yaratması beklenmektedir.

Doğal dil işleme algoritması ile oluşturulan ChatGPT sistemi son dönemde büyük ilgi görmüştür. Bu ilginin altında yatan en önemli sebeplerden birisi çoğu konuda insan bilgi ve duygusuna hitap edebilen bir algoritmasının olduğu söylenebilir. Kendisine yöneltilen soruları cevaplayarak bilgi sunan bu sistem, elbette ki mutlak doğru bilgi kaynağı olarak kabul edilemez. Zaten bu durumu kendisi de ifade etmektedir. Bu çalışmanın en önemli amacı ChatGPT algoritmalarının din - inanç ve türevindeki konular ile ilgili yaklaşımını ele almaktır.

Araştırmada ele alınan konular iki kategorik yapıda incelenmiştir: Birinci bölümde din, inanç, maneviyat ve bunların psikolojik sağlık üzerindeki etkilerine ilişkin temalar varken; ikinci bölümde Tanrı, ölüm ve kadere dair temalar incelenmiştir. Bulgulardan hareketle ChatGPT doğal işlemeli yapay zekâ sohbet botunun genel yaklaşımı hakkında şu çıkarımlar yapılabilir:

- ✓ Din tanımları doğaüstü ögeler ile yapılmıştır. Dinin fonksiyonuyla ilgili olarak hayatın anlamı ve insan için yol haritası olması vurgulanmıştır. Dine karşı olumsuz bir yaklaşımın aksine onun varlığının gerekliliğini işlevsel din tanımlama yaklaşımına uygun olarak ortaya koymaktadır.

- ✓ ChatGPT'nin dindarlık tanımı bağıllık ve sadakat içermektedir. Dindar insanın teslim olan birey olarak tanımlandığı söylenebilir. Fakat kurumsal ve bireysel din ayrımını William James'in din psikolojisini temellendirirken başlattığı süreci ve Batı'da şekillenen ayrımı temele almaktadır. Kurumsal ve bireysel dindarlığa yine işlevselci bakış açısına uygun olarak hem olumlu hem de olumsuz bir yaklaşım sergilenirken bu ikisine belirli sınırlar çizilmektedir.
- ✓ Gelecek hakkında tahmin yaparken bunun zor bir iş olduğunu ileri sürmektedir. Gelecekte dinlerin içinde bulunacağı duruma dair yayılma ve etkilerinin artma olasılığını ifade etmektedir. Bu ihtimali de teknolojinin yaygınlaşması ve din sahiplerinin kendilerini daha rahat ifade edebilmelerine bağlamaktadır.
- ✓ İnanç özgürlüğünü savunurken inançlı olmanın faydalı olacağını da eklemektedir. Hatta bir tavsiye ile diğer inançların da denenmesi gerektiğini öne sürmektedir.
- ✓ İnançın temel bir ihtiyaç olması konusunda ihtiyatlı ve dinî ihtiyaç olma düzleminde çıkaracak anlam odaklı ve olumlu bir yaklaşıma sahiptir. Ancak bazı insanlar için inancın bir ihtiyaç olmayacağı durumunu da öne çıkarır. İnançın özellikle başa çıkmadaki işlevini ele alırsak, bu başa çıkmayı farklı sistemlerin de yerine getirebileceğini öne sürmektedir.
- ✓ Hayatın anlamını bulmak ve içsel motivasyona ulaşmak için inancın dışında hobiye sahip olmak, sosyal sorumluluk projelerine katılmak, kişisel gelişim etkinlikleri ve sosyal ağları öne çıkarmaktadır. Burada da anlama ve içsel motivasyonel yönelime seküler araçlarla ulaşabileceği gösterilmektedir. Dolayısıyla kutsala, dinî tecrübenin dışında seküler tecrübelerle ulaşabileceği; din ve maneviyat ayrımında girişte sunulan zıtlık ilişkisinin tercih edilebileceği hissettirilmektedir.
- ✓ İnanıp inanmamak konusunda kişisel farklılıklara dikkat çekmektedir. İnançsızlığın bireyin hayatında kendine özgü bir anlam bulmasına yol açacağı için olumlu bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. İnançsız insanların toplumsal ve kurumsal baskıdan uzak durup kendi düşüncelerini rahatça

- ifade edebileceğini göstermektedir. İnançsızlıkla özgürlük arasında olumlu bir korelasyona gidilmiştir.
- ✓ Ateizmin gelecekte artması konusunda olumlu bir yaklaşıma sahiptir. İnanç konusunda olduğu gibi ateizm konusunda da benzer bir yaklaşıma sahiptir. İnternet ve sosyal medya sayesinde inançlar ve bilim sorgulanabilir. Ayrıca gelecekte kurumsal dinlerin yerini bireysel inançların alacağını vurgulamıştır. Ayrıca bu durum ateizme fırsat verecektir.
 - ✓ İnsanlar zor zamanında inanca ihtiyaç duyabilir. Ancak çoğu insan zor zamanlarda inanma eğilimindedir.
 - ✓ Doğal yaşamdan uzaklaşmanın inançtan uzaklaşma ile arasında bir ilişki olacağını öne sürmektedir. Ancak bu ilişki kültüre ve kişisel faktörlere göre değişiklik göstermektedir.
 - ✓ İnanç gibi maneviyat kavramı insanların hayatın anlamını bulmasında önemli bir faktördür. Maneviyat huzur ve mutluluk vermesinin yanı sıra stres altında olan insana başa çıkma gücü kazandırır. Bazen de maneviyat duygusu bireylerin gerçekçi olmayan beklentilere girerek hayatın gerçeklerinden uzaklaşmasına sebebiyet vereceği yönünde uyarıda bulunur. Ayrıca fanatiklik, başkalarını yargılama ve dışlama gibi davranışlara yol açabileceğine dikkat çeker. Bu yaklaşımıyla da dinden, dindarlıktan ve maneviyattan ne anlaşılması gerektiği konusuna dikkatler çekilmiş ve tanımlamanın önemi vurgulanmıştır.
 - ✓ İncanın insan ruh sağlığı üzerinde hem olumlu hem olumsuz etkileri vardır. Olumlu etkileri maneviyatın etkilerine benzer şekilde hayatına anlam bulması, stres altında iken rahatlmasına ve bir amaç uğruna yaşamasıdır. Olumsuz etkileri ise maneviyata benzer şekilde gerçekçi olmayan beklentilere girmesi şeklindedir.
 - ✓ ChatGPT maneviyat ve din gibi kavramların faydalarıyla ilgili çıkarımların yanı sıra olumsuz yanlarına da değinmektedir.
 - ✓ Din duygusunun insan psikolojisinde umut ile güveni artırması bununla birlikte stresi, depresyonu ve anksiyeteyi azaltması, sosyal ilişkileri artırarak sosyal destek sağlaması gibi olumlu özellikleri vardır. Diğer taraftan suçluluk, utanç veya korku gibi olumsuz duygulara da yol açabilir.

- ✓ Kriz zamanlarında ve afet dönemlerinde insanların başa çıkmasında dinin yüksek etkisi vardır. Moral ve umut vermesinin yanı sıra toplumda dayanışmayı artıran din, afet sonrasında yeniden ayağı kalkılmasına imkân verir. Buna ilaveten bazı toplumlarda dinî anlayış, afet dönemlerinde olumsuz etki de yapabilir. Tanrıdan geldiğine inanılan bir afet ile mücadele edilmesine gerek olmadığı gibi yanlış bir tevekkül anlayışına yol açabilir.
- ✓ Ölüm fiziksel olarak hayatın sona ermesidir. Ölüm sonrası ile ilgili net bir ifade sunmamaktadır. Ancak ölüm olayının üzerine geride kalan insanlar için anlamına dikkat çekmektedir. Kültüre ve toplumlara göre ölüm algısına yönelik farklı yaklaşımların varlığına dikkat çekerken genel olarak ölümün hayatın sonu olduğunu vurgulamaktadır.
- ✓ Ölüm sonrasındaki hayata dair farklı yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlara betimleyici bir tarzda yaklaşmaktadır. Kesin ifadeler bu konuda kullanmamaktadır.
- ✓ Ölümsüzlüğe insanlık henüz hazır değil ve bunun gerçekleşmesi için daha fazla zamana ve bilimsel araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Buna rağmen birçok insanda inancından ötürü ölümsüzlük beklentisi yoktur.
- ✓ Yapay zekâ sistemleri ve insan arasındaki en temel fark duygusal konsantrasyondur. Ayrıca insan inanabilir ama yapay zekâ inanamaz. Burada herhangi bir nesne veya olgu için profan ve seküler bir niteliğin mümkün olabileceği bir algının hem inşası hem de güçlendirmesi söz konusudur.
- ✓ Kader bazı insanlar için hayatta yol gösterici bir mekanizma iken bazı insanlarda eylemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.
- ✓ Sağlıklı inanç işlevsel bir kader anlayışını ortaya çıkarır. Sorumluluktan kaçan, kararlarını kendisi alamayan ve gerçekçi bir anlam arayışında olmayan bireyler kaderi kendi durumları için bir dayanak olarak görebilirler.
- ✓ Melek inancı bazı inananlar üzerinde pozitif bir etki yapabilir. Daha iyi bir dünyanın kurulması, insanların birbirine karşı anlayışlı olması gibi durumlara imkân verir. Öte taraftan melek inancı bireylerin kişisel sorumluluklarından kaçmasına da sebep olabilir.

- ✓ İnsanlara öğüt verici olarak tanımlanan peygamberler, dinleri öğrenirken baskın karakterlerdir. Öte taraftan bir dini öğrenip yaşamının imkânı için peygamberler zorunlu değildir. İnsanlar kendi akıl yürütmeleri ile yollarını bulabilirler.
- ✓ Kutsal kitaplar insanlık tarihini etkilemiştir ve hâlâ bu etkileme sürmektedir. Dinler için bu kitapların yeri çok değerlidir.

Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, yapay zekâ platformlarından elde edilen verilerin sağlıklı bir şekilde analiz edilmesi ve gerekli olan adımların atılması durumunda, sadece din psikolojisi bağlamında değil diğer tüm alanlarda dahi önemli kazanımların elde edilmesi beklenmektedir. Zira mevcut yapay zekâ platformları insanlığın tüm birikimini tek merkezde toplamakta ve bu noktada ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla yapay zekânın sahip olduğu verilerin, insanlığın ortak mirası olarak ele aldığımızda, bu mirasın yine insanlığın yararına kullanılmasının önemli katkılarının olması beklenmektedir.

Araştırmanın Etik Yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Araştırma, sohbet robotu ile yapılması ve insanlar üzerinde herhangi bir deney, ölçek, anket vb. uygulanmaması sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduğunu beyan ederiz.

Kaynakça

- APA. (2013). İçinde *Diagnostic and istatistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Association.
- Argyle, M., & Hallahmi, B. B. (1975). *The social psychology of religion*. Psychology Revivals.
- Ayten, A., & Ferhan, H. (2016). Forgiveness, religiousness, and life satisfaction: an empirical study on Turkish and Jordanian university students. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(1), 79-84.
- Azaria, A. (2022). ChatGPT usage and limitations. *HAL Open Science*. <https://hal.science/hal-03913837/>
- Cengil, M. (2003). Depresyonu önlemede dinî inancın koruyucu rolü. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(2), 129-152.
- Chesterman, S. (2023). AI-generated content is taking over the world. But who owns it? *The Straits Times*. NUS Law Working Paper No. 2023/002, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4321596>
- Clark, W. H. (1958). How do social scientists define religion? *The Journal of Social Psychology*, 47(1), 143-147. <https://doi.org/10.1080/00224545.1958.9714350>
- Cotton, D. R. E., Cotton, P. A., & Shipway, J. R. (2023). *Chatting and cheating. ensuring academic integrity in the era of ChatGPT*. <https://doi.org/10.35542/osf.io/mrz8h>
- Dis, E. A. van, Bollen, J., Zuidema, W., Rooij, R. van, & Bocking, C. L. (2023). ChatGPT: five priorities for research. *Nature*. <https://www.nature.com/articles/d41586-023-00288-7>
- Düzgüner, S. (2016). Nereden çıktı bu maneviyat: manevi bakımın temellerine ilişkin kültürlerarası bir analiz. *First International Congress on Religious-Spiritual Counseling*, 7-10 Nisan 2016, İstanbul.
- Düzgüner, S. (2014). Ruh-beden ve insan-aşkın varlık ilişkisine yönelik psikolojik yaklaşımın tarihi serüveni. *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 45, 253-284.
- Ekşi, H., Kaya, Ç., & Okan, N. (2020). Maneviyat ve psikolojik danışma. *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma* (Ed. H. Ekşi) içinde (1-24). Ankara: Nobel Akademi.
- Gilson, A., Safranek, C., Huang, T., Socrates, V., Chi, L., Taylor, R. A., & Chartash, D. (2022). How does ChatGPT perform on the medical licensing exams? The implications of large language models for

- medical education and knowledge Assessment. *medRxiv*, 1-9.
<https://doi.org/10.1101/2022.12.23.22283901>
- Jiao, W., Wang, W., Huang, J., Wang, X., & Tu, Z. (2023). Is ChatGPT a goodtranslator? A preliminary study. *arXiv*.
<https://arxiv.org/abs/2301.08745>
- Karaca, F. (2011). *Din psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Yayınları.
- Karakuş, A. (2022). *Polisiye romanların psikolojik tahlili*. İstanbul: Kitabevi yayınları.
- Kayıklık, H. (2015). *Din psikolojisi bireysel dindarlık üzerine*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Kızılgeçit, M., & Yıldırım, M. (2022). Fear of COVID-19, death depression and death anxiety: Religious coping as a mediator. *Archive for the Psychology of Religion*, 45(1), 23–36.
<https://doi.org/10.1177/00846724221133455>
- Kızılgeçit, M., Çinici, M., & Tuysuz, E. (2021). Religiosity prediction by gender with artificial intelligence in 2020-2025 in Turkey. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 56(2), 283-307.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilted/issue/67652/993560>
- Kızılgeçit, M. (2020). *Din psikolojisi'nin 300'ü*. Ankara: Otto Yayıncılık.
- Kitamura, F. C. (2023). ChatGPT is shaping the future of medical writing but still requires human judgment. *Radiology*, 307(2), 1-5.
<https://doi.org/10.1148/radiol.230171>
- Krugman, P. (2022). Does ChatGPT mean robots are coming for the skilled jobs? *New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2022/12/06/opinion/chatgpt-ai-skilled-jobs-automation.html>
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). *İnanç psikolojisine giriş*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Roose, K. (2022). The brilliance and weirdness of ChatGPT. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2022/12/05/technology/chatgpt-ai-twitter.html>
- Rudolph, J., Tan, S., & Tan, S. (2023). ChatGPT: Bullshit spewer or the end of traditional assessments in higher education? *Journal of Applied Learning & Teaching*, 6(1). <https://doi.org/10.37074/jalt.2023.6.1.9>
- Sanmartín, B. K. R. (2023). *ChatGPT nedir, nasıl çalışır?*
<https://tr.euronews.com/next/2022/12/18/insan-gibi-yazisabilen-yapay-zeka-chatgpt-nedir-nasil-calisir>

- Shen, Y., Heacock, L., Elias, J., Hentel, K. D., Reig, B., Shih, G., & Moy, L. (2023). ChatGPT and Other large language models are double-edged swords. *Radiology*, 307(2), 1-16. <https://doi.org/10.1148/radiol.230163>
- Thorp, H. H. (2023). ChatGPT is fun, but not an author. *Science*, 379 (6630), 313. <https://doi.org/10.1126/science.adg7879>
- Yeğın, H. İ. (2010). Öfke duygusu ve dinî açıdan başedebilme yolları. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), 235-258.
- Yıldırım, M., Kızılgeçit, M., Seçer, İ., Karabulut, F., Angın, Y., Dağcı, A., Vural, M. E., Bayram, N. N., & Çinici, M. (2021). Meaning in life, religious coping, and loneliness during the coronavirus health crisis in Turkey. *Journal of Religion and Health*, 60(4), 2371-2385. <https://doi.org/10.1007/s10943-020-01173-7>

İnternet Kaynakları

- URL 1: <https://chat.openai.com/> (Erişim Tarihi: 05.03.2013)
- URL 2: <https://platform.openai.com/docs/models/overview> (Erişim Tarihi: 31.01.2023)
- URL 3: *ABD'de yapay zekâ robotu ChatGPT'nin yeni sürümü GPT-4'ün durdurulması istendi.* <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abdde-yapay-zeka-robotu-chatgptnin-yeni-surumu-gpt-4un-durdurulmasi-istendi-757387.html> (Erişim Tarihi: 31.03.2023).

A Qualitative Interview with Artificial Intelligence Chatbot ChatGPT on Belief-Unbelief, Natural Disaster and Death: Effects of Religion and Spirituality on Psychological Health

Extended Abstract

ChatGPT is a large language model trained by OpenAI. This model can be used for tasks such as text generation, text completion, text summarization, and understanding the meaning of text. ChatGPT is a member of the Generative Pre-training Transformer (GPT) family, with previous versions being GPT-2 and GPT-3. These models are trained using artificial intelligence technology and are highly accurate and versatile. Specifically, ChatGPT is used in areas such as natural language processing (NLP) and natural language understanding (NLU). This model allows users to ask themselves questions, create written texts, and do many other things. ChatGPT and other GPT models are trained using large amounts of text data collected from the internet. This data is usually collected from sources such as web pages, articles, blog posts, social media posts, and even book chapters. Despite being a fun tool, ChatGPT is not a scientific source.

The concept of religion is accepted by religious psychologists as multidimensional and inclusive. In addition, definitions are made either essentially or functionally. For example, Argyle and Bent-Hallahmi define religion as follows, which would be an essential approach: "A system consisting of beliefs in a divine or supernatural power and worship acts or other rituals performed for such a power." Religious psychology is a branch of science that examines the formation, structure, development conditions and processes, outcomes and effects of an individual's religious life. Religious psychology is related to psychology on one side and religion on the other. It examines every aspect of religion on the individual according to the concepts, methods, and approaches of psychology. The basic research area of religious psychology is the subjective aspect shaped by the settlement of faith or spirituality in individuals. It is also about examining the data obtained about the subjective aspect from a psychological perspective. Spirituality is the subjective experience of the sacred and existential search for meaning. It is also an effort to transcend oneself and directly communicate with the sacred realm on an emotional and individual level. In this experience, the functions of spiritual elements are important. Its scope is not limited to sacred principles. It is an expression of absolute commitment. This commitment can be expressed in the form of loyalty to certain beliefs and acts specific to certain traditions. Religion, spirituality, and religiosity are naturally changing concepts that shape an individual's experience, as well as situations shaped by individual preferences that affect the nature of these concepts on the level of fact.

With the advancements in technology, multidimensional systematic changes have occurred in human life. In particular, recent discussions and developments related to artificial intelligence have compelled everyone to take an interest in artificial intelligence. Applications that bring together the knowledge accumulated from the legacy of technological development have emerged, and one of the most important of these applications is the ChatGPT app. This research aims to uncover what kind of reflections the accumulation behind the ChatGPT application has on belief, religion, spirituality, and psychology. In fact, this accumulation will also provide information about the transformation of the knowledge acquired until now at some point. At the same time, it is expected that this research will serve as an inspiration for similar studies. The subject of this research is the analysis of the approach of the ChatGPT language robot towards themes such as religion, belief, spirituality, mental health, God, humans, death/immortality, angels, prophets, afterlife, and holy books. Furthermore, it aims to reveal the knowledge accumulated about the effects of religion and spirituality on psychological health. The questions previously prepared by taking expert opinions and conducting critical literature review were asked to the chat robot, and the answers obtained were analyzed. The questions were asked in Turkish and the answers were obtained in the same language. The obtained answers were subjected to qualitative analysis using the Maxqda 20 Package Program. The method of the research is qualitative. The findings were classified into categories and codes. Accordingly, the obtained dataset was subjected to content analysis, and a summary of the situation was revealed. This research is important for the field of religious psychology as it addresses the most commonly discussed topics in the field.

The topics addressed in the research were examined in two categorical structures: the first section included themes related to religion, belief, spirituality,

and their effects on psychological health, while the second section examined themes related to God, death, and fate. Based on the findings, the following conclusions can be drawn about the general approach of the ChatGPT natural language processing chatbot: Definitions of religion were made with supernatural elements. The function of religion was emphasized as giving meaning to life and providing a roadmap for humans. Rather than having a negative approach towards religion, it presents the necessity of its existence in accordance with the approach of functional religious definitions.

It is claimed that predicting the future is a difficult task. It is suggested that there is a likelihood of increasing spread and influence of religions in the future. This possibility is attributed to the widespread use of technology and the ability of religious believers to express themselves more easily. While defending freedom of belief, it also adds that being a believer can be beneficial. It even suggests trying other beliefs with a recommendation. It has a positive approach to the future increase of atheism. It has a similar approach to atheism as with faith. Through the internet and social media, beliefs and science can be questioned. It also emphasizes that individual beliefs will replace institutional religions in the future. This situation will also provide an opportunity for atheism. Belief has both positive and negative effects on human mental health. Its positive effects are finding meaning in life similar to the effects of spirituality, relaxing under stress, and living for a purpose. Its negative effects are unrealistic expectations similar to those of spirituality. There are different approaches to the afterlife. It approaches these approaches in a descriptive style. It does not use definitive statements on this matter. Humanity is not yet ready for immortality, and more time and scientific research are needed for this to happen. Nevertheless, many people do not have the expectation of immortality due to their faith. Prophets, described as instructive to people, are dominant characters when learning about religions. On the other hand, prophets are not compulsory for learning and living a religion. People can find their own way through their own reasoning. Holy books have influenced human history and still continue to do so. These books have a very valuable place for religions.

When all the results are evaluated together, it is expected that significant gains will be achieved not only in the context of religious psychology but also in all other areas, provided that the data obtained from artificial intelligence platforms are analyzed correctly and necessary steps are taken. Existing artificial intelligence platforms collect all of humanity's accumulated knowledge in one place and facilitate access to it. Therefore, when we consider the data owned by artificial intelligence as the common heritage of humanity, it is expected to have significant contributions to the benefit of humanity to use this heritage.

BİR HATIRLAMA ARACI OLARAK "90'LAR POP" ÜZERİNE NETNOGRAFİK BİR İNCELEME

"90s Pop" As a Remember Tool a Netnographic Review

Göktürk ERDOĞAN

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuarı, Türk Müziği
Bölümü

gokturkerdogan@cumhuriyet.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8174-6979>

Cite as / Atf: Erdoğan, G. (2023). Bir hatırlama aracı olarak "90'lar pop" üzerine netnografik bir
inceleme. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 173-194.

<https://doi.org/10.31463/aicusbed.1257542>

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	28.02.2023
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	23.04.2023
SorumluYazar- <i>Corresponding Author</i> :	Göktürk ERDOĞAN
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	173-194
DOI Numarası- <i>DOI Number</i>	https://doi.org/10.31463/aicusbed.1257542

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

BİR HATIRLAMA ARACI OLARAK “90’LAR POP” ÜZERİNE NETNOGRAFİK BİR İNCELEME

“90s Pop” As a Remember Tool a Netnographic Review

Göktürk ERDOĞAN

Öz

XX. yüzyıldan günümüze Türk popüler müzik tarihinde farklı dönemlerde, farklı müzik türleri yer almıştır. Hiç şüphesiz bu dönemlerden biri de popüler olduğu dönemin adıyla anılan “90’lar Pop”tur. Günümüzde nostaljik bir tutumla çoğu dinleyicinin zihninde farklı bir yer tutan ve pek çok şarkı, solist ve müzisyeni müzik endüstrisine kazandıran “90’lar Pop”; 1980’li yıllarda revaçta olan arabesk müziği tahtından indirip, kendi yıldızlarını, mottolarını ve soundunu oluşturmuş modern bir müzik tarzını ifade etmektedir. Nitekim Türk kültür tarihinin en önemli kırılma yıllarından biri olan 1990’lı yıllar, hem ekonomik hem de sosyokültürel anlamda Türkiye’nin modernleşme sürecinde önemli bir dönemi de işaret etmektedir. 1991 yılında özel radyo ve televizyonların kurulması, cep telefonu ve internet kullanımının günlük yaşamımıza girmeye başladığı bu dönem, Türkiye’nin Batı tarzı müzik kültürüne de yakın olduğu dönemdir. Bu gelişmeler ışığında gelişen müzik endüstrisi ve teknolojileri bugün adına “90’lar Pop” dediğimiz sürecin oluşmasında büyük bir etkidir. Ancak günümüzde 90’lar Pop’ olarak adlandırdığımız ve pek çoğumuzun üzerinde neredeyse ‘kaliteli ve özel’ olduğu konusunda mutabık kaldığımız bu dönemi özel kılan ve dinleyicileri cezbeden esas unsurların ne olduğu tam anlaşılammakta ve bu konu üzerine açıklayıcı bir yayın bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, “90’lar Pop”u özel kılan anlam dünyasını ortaya çıkarmaktır. Söz konusu çalışma internet ortamındaki grup veya toplulukları araştırma amacı taşıyan netnografik yöntemle incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimer: Türk pop müziği, 90’lar pop, aranjman, kültürel bellek, netnografi.

Abstract

XX. In the history of Turkish popular music from the 19th century to the present, different types of music have taken place in different periods. Undoubtedly, one of these periods is the “90s Pop”, which is named after the period when it was popular. Today, “90s Pop”, which has a different place in the minds of most listeners with a nostalgic attitude and brought many songs, soloists and musicians to the music industry; It expresses a modern music style that dethroned arabesque music, which was popular in the 1980s, and created its own stars, mottos and sound. As a matter of fact, the 1990s, one of the most important breaking years in the history of Turkish culture, also marks an important period in Turkey's modernization process, both

economically and socioculturally. The establishment of private radios and televisions in 1991, and the use of mobile phones and the internet began to enter our daily lives, the period when Turkey was also close to Western-style music culture. The music industry and technologies developed in the light of these developments are a major factor in the formation of the process we call “90s Pop” today. However, it is not clear what the main elements that make this period special and attract the listeners, which we call the 90s Pop, and on which most of us agree that it is almost 'quality and special', cannot be fully understood and there is no explanatory publication on this subject. The aim of this study is to reveal the world of meaning that makes “90s Pop” special. The aforementioned study has been tried to be examined with the netnographic method, which aims to research groups or communities on the internet.

Key Words Turkish pop music, 90's pop, arrangement, cultural memory, netnographic,

Giriş

Türk popüler müzik tarihi; 20. yüzyılın başından itibaren; caz, kanto, tango, aranjman, Anadolu pop/rock, arabesk ve “90'lar pop” gibi isimler olarak farklı türlerde karşımıza çıkmaktadır. Geçmiş “dönem” olarak sınıflandırmak tarihsel devamlılık açısından bir yanılgı olsa da yukarıda zikredilen müzik türlerinin içinde “90'lar Pop”, bir dönem müziği olarak Türkiye'nin modernleşme serüveninde kültürün bir parçası olarak okunabilir. “90'lar Pop” adını aldığı 1990'lı yılların; sosyokültürel, ekonomik ve siyasi açıdan pek çok farklı paradigmayı da içinde barındıran bir geçiş dönemi olması açısından önemlidir. Bu açıdan “bugün insanların özlemleri andığı” (Ergin, 2019) “90'lar Pop” müziğini dinleyicilerin ve dönemi bizzat canlı yaşayanların gözünden anlamaya çalışmak önemlidir. Ancak tam olarak bu özlemin (bir diğer ifadeyle bu nostaljik tutumun) hangi unsurlardan oluştuğu ve neden insanların bu dönem müziğine ayrı bir değer atfettiği tam olarak anlaşılabilmiş değildir. İşte bu çalışmanın temel gayesi de “90'lar Pop” olarak dinleyicilerin zihninde “kaliteli” olarak imlenen, günümüzde hâlâ dinlenen ve çeşitli eğlence mekânlarında çalınan bu dönem müziğinin nostaljik bir tutumdan da öteye geçerek âdeta bir “hafıza mekânına” (Nora, 2016) nasıl dönüştüğünü ortaya çıkarmaktır.

“Nostalji terimi etimolojik olarak Yunanca nostos (eve dönüş) ve algos (acı çekmek) anlamlarında gurbetçiler için kullanılan ve bir mekâna/coğrafyaya duyulan özlemi ifade etse de bugün yaygın anlamda geçmişe duyulan özlem olarak kullanılmaktadır” (Sedikes ve Wildshot, 2018, s. 48). Ayrıca “nostalji” kavramının bireysel özlem duygusundan

öteye geçen, sosyal yönleri olan bir kavram olduğu ve bu sosyal yönün “ilerleme” kavramıyla bir arada gittiğinden bahsedilir. İlerleme ve değişim gerçekleştikçe nostaljinin ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Demir’in Davis’ten (1979, s. 17) aktardığı bilgilere bakıldığında nostalji duygusunun en yoğun hissedildiği dönem orta yaş ve üstü dönemdir: “ilk yetişkinlik ve ergenlik dönemlerine ilişkin nostalji diğer dönemlerden daha güçlü olarak hissedilmektedir. Ayrıca, nostaljik duygularla ilgilenme arzusu da bireyin yaşam süresine göre farklılıklar gösterir. Nostalji duyarlılığının orta yaş geçince ve emeklilik yıllarında en üst seviyede olduğu varsayılmaktadır” (2008, s. 37). Bu çalışmanın önemli kavramlarından biri olarak düşünülen nostalji “bir obje, sahne, koku veya müzik tarafından harekete geçirilen özlemlerle bir duygu durumu” (Belk, 1990’dan akt: Demir, 2008, s. 30) olarak tanımlanır ve “bir kişinin nostalji hissettiği zaman geçmişle ilgili öğeler için hafızasıyla bağlantı kurduğu ve geçmişe ait bir müziğin gençlik dönemlerine ilişkin duyguları yeniden harekete geçirdiği” (Demir, 2008, s. 30) bilinmektedir. Çalışmaya konu olan “90’lar Pop” müziğini de bir nostalji unsuru olarak düşünmek yersiz olmayacaktır. Nostalji kavramı müzik açısından elbette sadece 1990’lara duyulan özleme has bir olgu değildir ancak yakın dönemle yapılan kültürel ve siyasi tartışmalarda “90’lar Pop” döneminin, diğer dönemlerin nostaljik hafıza pratiklerine nazaran günümüzde çok daha fazla öne çıktığı söylenebilir (Hepkenar ve İnceal, 2020, s. 49).

1980 sonrası dönemde radikal kırılmalar yaşayan Türkiye’nin en önemli müzikal kültür atlasını oluşturan 90’lar Pop’u diğer türlerden ayrı bir kategoriye koymamızda ve bu müziğin hızlıca gündeme oturmasında hiç şüphesiz özel radyo ve televizyon yayıncılığı gelmektedir. Süreci takiben 2000 sonrası dönemde ise hızla yaşamımızın bir parçası hâline dönüşen internet ve 2010 sonrası süreçte karşımıza çıkan sosyal medya; geleneksel müzik dinleme ve müzik yapma alışkanlıklarımızı radikal bir biçimde dönüştürerek, müziğin daha ulaşılır ve çabuk tüketilir bir hâl almasını da kaçınılmaz kılmıştır. Zamanla bir sohbet ve paylaşım alanına dönüşen bu mecralar (özellikle Youtube) müziğin tüm bileşenlerini etkilemiştir. Bu anlamda TV’deki video müzik kanalları ve radyo gibi geleneksel araçlar yerini Youtube’a bırakarak müziğin temel bileşenleri olan; “besteci, yorumcu, dinleyici ve eseri” (Kaplan, 2008, s. 31) ortak bir mecrada hızlı bir biçimde tedavüle sokmuş ve müziği kamusal alanın dışına taşıyarak bir nevi kişiselleştirmiş ve gündelik yaşamın bir parçası hâline dönüştürmüştür. Bu hızlı dönüşüm müziğin üretim hızına paralel tüketim hızını da arttırmış ve

nihayetinde çok sayıda müzisyenin hem kendisini hem de kişisel albümlerini yayımlamasına bir olanak tanımıştır. Müzik endüstrisindeki tüm bu genişlemeye ve çeşitliliğe rağmen 2000 sonrası dönemde üretilen müzikler, her ne kadar dinlenme oranları açısından sayıca fazla olsa da, “90’lar Pop” müziğini tahtından indirmeye yetmemiştir. “90’lar Pop” üzerine yapılan *cover* (yeniden seslendirme) çalışmaları ve günümüzde çeşitli canlı müzik mekânlarında sırf bu döneme ait müziklerin yapıldığı rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Bu açıdan “90’lar Pop” 2000 sonrası süreçte tekrar tekrar üretilerek hafızalarımızda bir nostaljik öge olarak kalıcılığını sağlamlaştırmıştır.

Türkiye’deki Popüler Müzik Türlerinin Tarihsel Bir Özeti

Türk popüler müzik tarihini Osmanlı Dönemi’nin son yıllarından başlatmak gerektiğinde Osmanlı’nın çok kültürlü toplumsal yapısından bakiye kalan en önemli popüler müzik türü hiç şüphesiz kantolardır. Kantolarla ilgili pek çok kaynakta çeşitli bilgiler olmakla birlikte, müzik yazarı ve eleştirmeni Murat Meriç’in yaptığı tespitler bu türü tanımlamaya muktedirdir. Müzik yazarı Murat Meriç, 1870 sonrasında ortaya çıkan kantoların, bir dönem çok popüler olduğunu, işgal yıllarında unutulduğunu ancak Cumhuriyet sonrasında tekrar moda olduğunu belirterek devam eder:

Kanto memlekete özgü bir türdür. Bunun için özgündür. Hatta fazlasıyla yerel olduğu bile söylenebilir: İstanbul’da çıkmış ve orada yok olmuştur. Yapısı itibarıyla Doğulu, çalınışıyla geleneksel, anlattıklarıyla asrîdir. Sarayda icra edilen musikiye bir tepki olarak halkın içinden çıkmış, kısa sürede bütün toplumsal tabakalara hitap eden bir müzik türüne dönüşmüştür (Meriç, 2020, s. 142-143).

Kantolar ilk popüler müzik örnekleri olarak karşımıza çıkmakla birlikte popülerliğini zamanla bir Arjantin müziği olan tangolara bırakır. Meriç (2020) Cumhuriyetle birlikte Türkiye’de ilk popüler müzik tarzı olarak ise tangoyu gösterir ve ekler: “Cumhuriyetin ilk yıllarında biraz da devlet desteğiyle en hızlı yayılan türlerden biri tangodur. 1930’lu yıllarda özgün tangolar üretilmeye başlanır. Celal İnce, Şecaattin Tanyeli ve Esin Engin tangoları üç kuşağa sevdirebilir” (Meriç, 2020, s. 171). İlk Türkçe sözlü Tango eseri Necip Celal’in 1928 yılında yazdığı ve 1932 yılında Seyyan Hanım tarafından plağa okunan ‘Mazi Kalbimde Bir Yaradır’ adlı şarkıdır. Fehmi Ege’nin ‘Mehtaplı Bir Gecede’ adlı tangosu ise Türkiye’deki ilk tango eserlerindedir. Kantolar zamanla unutulur, tangolar ise kentli ve elit dinleyicinin ötesine geçemez. Ancak her ikisi de modern bir müzik tarzını

temsil eder. Öyle ki kantolarda kadın temsili ait olduğu döneme nazaran oldukça güçlüdür. Bununla birlikte Türkiye'de 1930'lu ve 1940'lı yıllar Cumhuriyet Dönemi musiki inkılabının gündemde olduğu yıllardır. Geleneksel sanat müziği formları ve dinî musiki genç Cumhuriyetin dinamizmine ayak uyduracak müzikal ve sözel yapıda değildir. Üstelik görece Şark'a aittir. Kadim Anadolu türküleri çağdaş ve çok sesli Batı müziği ile yeniden düzenlenerek müzikte çokseslilik arayışları ve tartışmaları başlar.

1950 sonrası çok partili dönemle birlikte eğitim ve kültür alanında Doğu-Batı arasında yön bulmaya çalışan genç Türkiye'nin değişen yüzü, müzik üzerindeki daha görünür hâle gelmektedir. 1960'lı yıllar geleneksel Türk müziği ve pop müzik açısından arayış yılları olarak Türk müziği tarihine geçer. Batı kaynaklı ezgilere (özellikle vals, tango ve şarkı formundaki eserlere) Türkçe yazılan sözlerle birlikte yeni armoniler ve ifade biçimleri oluşturan "pop müzik" aranjman müziği -her ne kadar TRT ve geleneksel halk müziği icracıları tarafından "yoz müzik" olarak nitelendirilse de- olarak Türk pop tarihindeki yerini almıştır. Alman müzikolog Martin Stokes (2012, s.27), 1950 sonrası Türk popüler müziğinin ilk dönemlerini şöyle özetlemektedir:

Türkiye'de 1960'larda pop ve rock, hem birbirini tamamlayıp hem de zıtlaşan iki eğilimin etkisi altındaydı. Erol Büyükburç ('Türk Elvis'), Ajda Pekkan gibi isimlerden oluşan bir grup şarkıcı ve özellikle de Fecri Ebcioğlu, Türkiye dışındaki popüler tarzları, genellikle Türkçe olarak, bazen de yabancı dillerle yorumlama geleneğini yaratmıştı. Büyükburç lakabının da belirttiği gibi, (Türkçeleştirilmiş) rock and roll hareketini temsil ediyordu. *Chanson ve Canzoneler'e* odaklanan Pekkan, zamanla Fransa ve İtalya'da da bir kayıt yıldızı olarak ismini duyurdu. "Anadolu pop" veya "Anadolu rock" buna bir tepki olarak çıktı. Akımın önemli isimlerinden Cem Karaca (1945-2004) Batı rock müziğinin Anadolu yorumunu yaratma sürecinde, ağırlıklı olarak gitara dayalı ritimlere ve Batı rock'ının yapısına dayalı olarak düzenlenmiş icralarda, klavyeler, gitarlar ve davulları, yaylı tanbur, bağlama, kabak kemane ve çeşitli Anadolu vurmaları çalgılarıyla birlikte kullanmanın yollarını araştırdı (Stokes, 2012, s. 27).

1950 çok partili döneme geçişle birlikte Demokrat Parti hükümeti muhafazakâr bir söylemle iktidara gelirken buna karşın dış politikada Amerikan yanlısı politikaları benimsenir. Bu dönem sonrası yaşanan hızlı ve radikal dönüşüm yalnızca sosyokültürel, toplumsal ve ekonomik anlamda

kalmamış; tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de geleneksel müzik kültürlerinin değişip dönüşmesine ve yeni türlerin ortaya çıkmasına da vesile olmuştur. Türkiye’de özellikle 1950 sonrası dönemde kentlerde Batı tarzı yabancı müzik furyası popüler olmuş ve plak sektörünün de gelişmesi ile bu parçalar çeşitli Türk gruplarının sahnelerinde orijinaline en yakın hâliyle çalınıp söylenmeye başlanmıştır. Bu kısır döngüyü ve -bir nevi- taklitçi müzik akımını ise Türk pop müzik tarihinin belki de ilk “pop starı” olarak anılmayı hak eden ve ‘Kara Tren’ isimli halk türküsünü Batı sazlarına göre aranje eden Erol Büyükburç (d. 1936-ö. 2015) kırmıştır. Hem sahnedeki enerjisi, hem yeteneği hem de sesi ile bir anda Türk pop müziğinin Elvis’i olarak anılan Büyükburç, erken dönem Türk popüler müzik tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olarak hafızalara yerleşmiştir. 1964 Uluslararası Balkan Müzik Festivali’nde Erol Büyükburç ve Tanju Okan’la Millî Orkestra’nın solistliğini yapan ve ülkemizi temsil eden Tülay German, *Burçak Tarlası/Mecnunum Leylamı Gördüm* plağı ile ilk Anadolu Pop örneğini dinleyicilerin beğenisine sunmuştur (Meriç, 2020, s. 239). 1960’lı yıllara asıl damgasını vuracak müzik denemeleri; bugün adına Aranjman müzik dediğimiz “Türkçe sözlü hafif müzik”tir.

Aranjman müzikler olarak ilk Türkçe pop denemelerinin yapıldığı 1960’ların başında; Elvis Presley, The Beatles gibi dünyaca ünlü şarkıcı ve grupların yaptığı şarkılar çeşitli Türk gruplarının da sahnede çalınmaya ve söylenmeye başlanmıştır. Büyük kentlerde yaşayan gençlerin dinlediği bu şarkılar zamanla aranjman müziğinin ağırlık kazanmasına ve dönemin hakim müzik kültürlerinin ve danslarının (blues, ça-ça, twist) Türkiye’de de yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Erdoğan, 2018, s. 26).

Türkiye’de ilk aranjman müziği ise Febri Ebcioğlu’nun güftesini yazdığı ve Bozkurt İlham Gencer’in seslendirdiği Fransız bir beste olan ‘Bak Bir Varmış Bir Yokmuş’ adlı parçadır. 1960’ların başında aranjman modası giderek yaygınlaşırken söz ve müziği Türkçe olan eserler de gündeme gelmeye başlamıştır. Halk müziğinin geleneksel ezgilerinden ve motiflerinden yola çıkılarak oluşturulan şarkılarda aranjman müziğine karşı yerel müzik tekrar gündeme gelmiş, Tülay German’ın seslendirdiği geleneksel bir halk türküsü olan ‘*Burçak Tarlası*’ ise söz ve müziği yerli olmasından dolayı popüler müzik piyasası için âdeta bir devrim olmuştur. Müzik yazarı ve eleştirmeni Cambazoğlu; 1960’ların müzikal atmosferini sosyokültürel ve siyasi bağlamda şöyle değerlendirmektedir:

Köyden kente göçün başlangıcını oluşturan süreçte Türkiye, Batılı bir imajla müzik üzerinden kentli bir portre çizmekte ve 60’lı yılların

müzik iklimi bu perspektifte şekillenmekte idi. Köklü bir müzikal geleneğini geride bırakarak Batı kaynaklı popüler parçalara yazılan Türkçe sözler, o dönemin Türkiye'sinde 1960 askerî darbe ve yeni (1961) Anayasası ile Türkiye'de çok partili dönem sonrası yaşanan ilk krizin de işareti idi. 1952 yılında NATO'ya giren ve Kore'ye asker gönderen Türkiye, askerî anlamda Batının yanında saf tutmakla birlikte, kültürel anlamda da yeni müziklere ve yaşam biçimlerine de kapı aralamakta idi. Bu açıdan bakıldığında aranjman müzikler, Batı çalgılarının ve icra tekniklerinin kullanıldığı bir dönemi temsil etmekte idi. Ali Kocatepe, Adamo, Alpay, Ajda Pekkan, Erol Büyükburç, Fecri Ebcioğlu gibi isimler hem kentli müziği hem de kentli insan tipini temsil etme noktasında döneme damga vuran isimler olmuştur. Bu isimler arasında özellikle "Ajda Pekkan Türkiye'nin modernleşme ve Batılılaşma projesinin bir numaralı simgesi olarak yerli bir Avrupalıydı (Cambazoğlu, 2009, s. 22).

Ülkedeki siyasi çatışmalar, ekonomik istikrarsızlık ve köyden kente göç olgusunun hızlanması, toplumun eğlence alanlarını ve anlayışını müzik piyasası üzerinden yeniden şekillendirmiştir. 1970'li yıllardaki ulusalcılık akımı sadece müzikte değil edebiyat, şiir ve tiyatro gibi pek çok alanda kendisini göstermiştir. Nitekim 1970'li yıllarda geleneksel halk türkülerinden esinlenerek Anadolu pop/rock olarak adlandırılan dönemin sanatçıları (Ersen ve Dadaşlar, Cem Karaca, Barış Manço, Fikret Kızılok, Edip Akbayram vd.) modern tarzdaki düzenlemeleri ile köylü ve kentli nüfusu âdetâ bu türde birleştirmiş ve toplumda önemli bir dinleyici kitlesi bulmuştur. İşçi hakları, sendikalaşma faaliyetleri ve Amerika karşıtı politikalar etrafında şekillenen dönemin toplumsal hareketleri, müziğe Anadolu pop/rock akımı olarak yansımış ve toplumda karşılık bulmuştur. Bir anlamda Cumhuriyet Dönemi müzik politikalarında gerçekleştirilmek istenen "hamuru bize, sosu batılı kaynaklardan beslenecek olan" ulusal/millî müzik devrimi, Anadolu pop/rock sayesinde görece başarılı olmuştur.

"Müziğin endüstrileşme süreci, 1980 sonrasında yaşama geçirilen siyasal/kültürel/ekonomik projenin bir ürünüdür" (Taşbaşı, 2004, s. 76). Bu paralelde 1980 askerî darbe sonrası süreç Türk müzik tarihi açısından giderek daha popülist ve gündelik siyasetin tahakkümünde şekillenmiştir. (Erdoğan, 2018, s. 41-44). Gazetelerin magazin sayfaları artık daha geniş yer tutmaya başlamış ve arabesk müzik sanatçılarının (İbrahim Tatlıses, Müslüm Gürses, Ferdi Tayfur, Orhan Gencebay) hit olan parçaları Türk sineması üzerinden dinleyiciyle görsel bir mecrada bütünleştirilerek bir anlamda

müzik üzerinden yeni bir kültür inşa edilmiştir. Gazino kültürünün zayıfladığı, eğlence mekânlarının ve anlayışlarının değiştiği, müzik dinleme mekânlarının ve kayıt teknolojilerinin gelişmesinin yanı sıra 1980’li yıllardaki açık hava halk konserleri, sanatçılar ve dinleyiciler arasındaki sınırları da ortadan kaldırmıştır. 1973-1980 yılları arasındaki petrol krizi ise küresel ölçekte olduğu gibi Türkiye ölçeğinde de ekonomik olarak zor yılların habercisi olmuştur. Türkiye’nin Eurovision Şarkı Yarışması’na Ajda Pekkan’ın “*Pet’r Oil/Aman Petrol*” adlı şarkısı ile katılması, dönemin ekonomik atmosferinin popüler müzik üzerinden nasıl aktarıldığının en önemli göstergeleri arasındadır. 1980’li yıllarda pop, fantezi, halk müziği gibi farklı müzik akımları olsa da zirveyi arabesk müzik almıştır. 1984 yılında dönemin başbakanı Turgut Özal’ın neoliberal politikaları (yaygın bilinen adıyla “24 Ocak Kararları”) hayata geçmeye başlayarak Türkiye ile Batı’nın hem ekonomik hem de kültürel anlamda daha yakın ilişkiler yaşanacağı döneme girilmiştir. Söz konusu süreç, Amerika ve Rusya arasındaki soğuk savaşın bitmesi ve 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılması sonrası Türkiye kendisini âdeta tüketim kültürünün ve kapitalizmin tam ortasında bulmuştur. Ülkemizde 1991 yılıyla birlikte ilk özel televizyon ve radyolarının yayın hayatına başlamasıyla, TRT’nin ülke gündemini belirleyen tek kanal olma misyonu zayıflamış bu sayede her yaşta insanın ulaşabildiği bir eğlence dünyasının da kapıları popüler müzikler için aralanmıştır. “90’lar Pop” denilen süreç bu gelişmeler çerçevesinde şekillenmiş ve yeşermiştir. 90’lı yıllarla birlikte aranjman ve arabesk müziğin tahakkümünden kurtulan müzik endüstrisi, Doğu ve Batı çalgılarını modern bir orkestrasyon ve sound ile harmanlayan “90’lar Pop”u yaratarak özgün tarzda şarkı ve şarkıcılara geniş bir hareket alanı sunmuştur. Müzik eleştirmeni ve yazarı Küçükkaplan, *Türkiye’nin Pop Müziği* (2016) isimli kitabında “90’lar Pop”u hazırlayan dönemin aranjman dönemi olduğunu vurgulayarak şu ifadelerle yer verir:

Müzikal anlamda ortaya bir şey koymayan aranjmanların en önemli katkısı ise daha geniş bir dinleyici kitlesinin tonal müzikle, kısıtlı bir oranda da olsa armoniyle ve Batılı çalgılarla tanışmasını sağlamak olmuştur. Bununla beraber yabancı parçalara yazılan sözlerin büyük beğeni kazanmasıyla söz yazarlarının sayısı artmış, yerli beste üretiminin ağırlık kazanmasıyla da geniş bir repertuvar oluşmasının önü açılmıştır (Küçükkaplan, 2016, s. 75).

Kuramsal Çerçeve

Türkiye’nin modernleşme fikrini popüler müzikler üzerinden okumak, sosyokültürel boyutta pek çok farklı dinamiği de çözümleyebilmeyi mümkün kılmaktadır. Bu çalışma bugün adına “90’lar pop” dediğimiz ve müzikal açıdan nostaljik bir takım anlamlar yüklediğimiz dönemi müzikal ve kültürel açıdan ele alarak söz konusu dönemin dinamiklerini ortaya koymayı ve üzerinde bir tartışma yaratmayı amaçlamaktadır. Müzik ve hafıza ilişkisi; “bireylere kendi anılarını, kimliklerini ve özerkliklerini inşa etme alanı sunması bakımından önemlidir” (Frith, 2003’ten akt: Çerezcioğlu, 2003, s. 161). Çalışmayı anlamlı kılan unsurlardan biri hiç şüphesiz o dönem için “yoz müzik/eğlence müziği” gibi ifadelerle adlandırılarak önemsizleştirilen “90’lar pop”un günümüzde bir “dönem müziği” olarak hâlâ kıymet görmesidir. Nitekim gerek dinleyici gerekse müzisyen olarak pek çok kişinin gündelik müzik sohbetlerinde bu dönem müziğini “özlemle” anması sonucu ortaya çıkan tartışmalar “90’lar pop”u diğer popüler müzik türlerinden önemli ölçüde ayırmaktadır.

Bir hatırlama biçimi olarak müzik ortak kültürü inşa etmede en önemli araçlardan birini oluşturmaktadır. Bu noktada J. Assmann’ın “kültürel bellek” kavramını hatırlamakta fayda vardır. Kültürel bellek; toplumların geçmişleriyle ilgili anıları ve tecrübelerini canlı tutan bir kavram olmakla birlikte, Assmann (2015, s. 23) genel hatlarıyla kültürel belleği; “hatırlama”, “kimlik” ve “kültürel süreklilik” olarak sınıflandırmaktadır. Bu unsurların oluşturduğu sembolik yapı toplumsal anıları biçimlendirerek zamanla ortak bir kültürü inşa eder. Söz konusu ortak kültürün inşasında ise en önemli unsur “tekrarlama”dır. Tekrarlamalar birbiri ile ilişkili olayların pekişmesi ve aktarılmasını sağlayan bir sistemi meydana getirir. Bu anlamda “tekrarlama” ile bilginin aktarıldığı ve bununla da yetinilmeyip geçmişe dair olayların “canlandırıldığı” ritüeller ve ritüel bir karaktere sahip olan müzik; “kültürel belleğin en iyi biçimde aktarılmasına olanak verir” (Akın, 2018, s. 104). Assmann’ın da (2015, s. 39) ifade ettiği gibi: “geçmiş, ancak kendisiyle ilişki içinde olunması hâlinde ortaya çıkar.” “90’lar Pop” denilen olgu da bu çerçevede kendisini inşa etmiş ve 90’lar kuşağının müzik üzerinden kurduğu ortak geçmiş zamanla kültürel bir hafızaya dönüşmüştür. Nitekim sosyal medya platformlarındaki yorumların kesiştiği noktalar insanların “90’lar Pop” olarak adlandırdıkları müziği, doğrudan müziğin kendisi üzerinden değil, dönemin sosyoekonomik, kültürel ve toplumsal dinamikleri üzerinden değerlendirdiğini bizlere göstermektedir. Bu bağlamda 1980’li yıllarda doğan ve çocukluk-gençlik dönemi 1990’lı yıllara

denk gelen dinleyiciler, kendilerine ortak bir anlam dünyası inşa etmektedirler. Bu noktada karşımıza anahtar bir kelime çıkmaktadır; nostalji. “Nostalji, bir an’a, davranışa, duruma, yere, kişiye, nesneye, zamana veya geçmişteki bir deneyime güncel/temsili bir anlam yükler. Deyim yerindeyse, arkaik bir duygu veya hissiyatı alıntılar, onu simgesel olarak yeniden yapılandırır. Bu açıdan nostalji, bir nevi geçmişin düşünce ve duygulanımlarını şimdide yeniden inşa etmektedir de denilebilir” (Köse ve Aydın, 2002, s. 760).

Yöntem

Nitel araştırma çerçevesinde ele alınan bu makale; etnografinin dijital evrimi olarak da tanımlanan netnografik (diğer bir adıyla siber etnografi) yöntemle ele alınmış olmakla birlikte; doküman incelemesi ve kaynak taraması sonucu ortaya çıkan verilerin betimsel açıdan incelenmesini içermektedir. Netnografi sanal ortamlara adapte olan dinleyicilerin (dolayısıyla tüketici) duygu, düşünce ve tepkilerini anlamamız noktasında önemli bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim müziğin dijitalleşmesi sonucu dinleyici kitlenin de bu dijital ortamlara yoğun katılımı netnografiyi günümüz araştırmalarında daha da önemli bir konuma getirmektedir. Netnografik bir araştırmanın üç türlü veri toplama tekniği bulunmaktadır. Bunlar arşivsel veri, temin edilmiş veri ve saha notu verileridir. Bu çalışmada ise “arşivsel veri” olarak adlandırılan ve çevrimiçi ortamda hâlihazırda bulunan, araştırmacının herhangi bir katılımı olmaksızın kopyalanarak elde edilen veri türüne yer verilmiştir (Kozinets, 2010’dan akt: Özbek ve Dursun, 2015 s. 235). Bu bağlamda “90’lar Pop”u değerli kılan ve insanların bu döneme nasıl ayrı bir önem verdiğini tespit etmek adına Youtube platformundaki dinleyici kitle yorumları ve yazıları dikkate alınmıştır. Söz konusu dönemin müziklerinin altına yapılan yorumlar rastlantısal (random) örneklem modeliyle seçilmiş ve 25 kişilik bir örneklem grubu oluşturularak çalışmanın bulgular kısmında bu yorumlara yer verilmiştir. Dinleyicilerin bu dönem müziğine yönelik düşüncelerinin muhtevası içerik çözümlemesi kapsamında tematik kodlama yapılarak tespit edilmiştir. Yorumlar ise Youtube’da ‘90’lar Türkçe Pop’ anahtar kelimeleri ile arama yapıldığında 12.2 bin abone ve 6.7 milyon dinlenme/görüntülenmeyle karşımıza çıkan karışık listedir (URL 1).

Çalışmada öncelikle Türkiye’de popüler müzik tarihine kısaca değinilmiş ve “90’lar Pop”u hazırlayan sosyoekonomik süreçler hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Sonrasında ise makalenin ana

bulgularının yer aldığı bölüm tematik analizle incelenmiştir. Bu kapsamda sosyal medyadaki netnografik çalışmalar ve gözlemler sonucu önemli sayıda (dinleyici) kitlenin Youtube kanallarındaki 90’lar Pop listelerinin altına yapılan yorumlardan ve şarkıların dinlenme oranlarından hareketle; 90’lar Pop’a duyulan özlem ve bu türe atfedilen nosyonlar açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu çalışmada kişisel verilere yer verilmemiştir. Bu doğrultuda çalışmadaki bulgular, kimlikleri şifreli (rumuz veya şifreli isimler) kişilerin açık erişim (herkes tarafından ulaşılabilen) kaynaklarıyla yürütülmüş olduğundan etik kurul izni gerektirmemektedir.

Bulgular

Üzerine pek çok kişinin farklı açılardan konuyu ele aldığı (Bengi, 2022; Meriç, 2020; Hepkaner ve İnceel, 2020; Küçükkaplan, 2016; Erdoğan, 2018) yazıların dışında “90’lar Pop”u konu alan iki önemli belgeselden de söz edilebilir. Bunlar; Handan Özsoy ve Suat Kavukoğlu’nun hazırladığı, Yavuz Hakan Tok ve Hakan Eren’in danışmanlığını yürüttüğü, NTV’de yayınlanan “Söz-Müzik 90’lar” belgesel serisi ve Youtube üzerinden yayın yapan 200 binin üzerinde abonesi bulunan Şokopop T.V. isimli kanalın yaptığı derleme programlardır. Söz konusu yapımlar -yapısı gereği- magazin ağırlıklı olan ancak önemli bilgilerin ve “flash” haberlerin/olayların ön plana çıkarıldığı programlar olmakla birlikte, söz konusu dönemin genel bir portresini çizmesi açısından oldukça önemlidir.

“90’lar Pop”un çeşitli sosyal medya platformlarındaki paylaşım ve yorumlarda övgüyle söz edilen, nostaljik olarak 1980 sonrası kuşağın müzikal hafızalarını oluşturan ve bugün pek çok şarkıcı ve müzisyeni Türk pop müziğine kazandıran üretken bir dönem olarak bilindiğini belirtmiştik. “90’lar Pop” müziğe yapılan eleştirilerin başında ise çok fazla ürün vermesi ve çok fazla “star” üreten bir dönem olması gelmektedir. Ancak “90’lar Pop” olarak hatırlanan, çalınıp söylenen ve zihinlerde yer tutan bazı şarkı ve şarkıcılar, günümüzde dönemin kaosundan süzülerek sağ çıkmış ve sonraki dönemlerde yaptıkları çalışmalarla da “gündelik” olmadıklarını ispatlamışlardır. Hiç şüphesiz 1990’ların popüler kültür ortamı içerisinde bugün hatırlanan şarkılar, dönemin karmaşası içinde gündelik değil, kalıcı ve kült eserler olarak “90’lar Pop”un iskeletini oluşturmaktadır. Bu isimler arasında; Tarkan, Aşkın Nur Yengi, Sertap Erener, Levent Yüksel, Harun Kolçak, Kenan Doğulu ve Yıldız Tilbe gibi isimler bulunmakla birlikte; Sezen Aksu, M.F.Ö, Ajda Pekkan, Nilüfer ve Kayahan gibi “kıdemli” müzisyenlerin de “90’lar Pop” a yön verdiği tartışmasız bir gerçektir. Ayrıca

-ve belki de daha da önemlisi- Garo Mafyan (*d. 1951*), Aysel Gürel (*d.1929, ö.2008*) ve Şehrazat (*d.1952*) gibi dönemin aranjör ve söz yazarları da bugün adına “90’lar Pop” dediğimiz dönemin arka planındaki isimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin övgüyle bahsedilen konuların başında ise; genç ve dinamik yüzlerin müzik piyasasına atılması, konservatuvar okuyan mektepli müzisyenlerin solist ve müzisyen olarak piyasaya çıkmaları, 1980’li yılların hemen başında Amerika’da MİDİ tabanlı bilgisayar programlarını kullanan alt yapıları ve klip endüstrisi ile birlikte müziğin görselleşerek iyiden iyiye sinematografik bir biçim alması gibi konular gelmektedir.

“90’lar Pop”u Hazırlayan Süreç

Müzikal dinamikler toplumların kültürel, siyasal ve ekonomik yapılarından farklı değildir. Bu açıdan müzik tarzlarındaki ve eğilimlerindeki değişimi biraz da hem uluslararası hem de ulusal dinamiklerle ilgilidir. Nitekim Cumhuriyet sonrası farklı müzik türleri ve tarzlarıyla (kanto, tango, aranjman, Anadolu pop, arabesk vb.) tanışan ve geleneksel bir tarım toplumu görüntüsü çizen Türkiye, Özal hükümetiyle (ANAP) birlikte 1984 yılından sonra liberal ekonomiye geçmiş ve ekonomik açıdan serbest piyasa koşullarını benimsemiştir. 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla başlayan Soğuk Savaş, iki kutuplu dünyayı Amerikan emperyalizmi lehine çevirmiş ve Orta Doğu toplumlarının “demokrasiye ihtiyacı olduğu” düşüncesinden hareketle Amerika ve Irak arasındaki 1991 Körfez Savaşı ilk kez canlı olarak televizyonlardan yayımlanmıştır. Bu olay hem televizyon tarihi açısından hem de televizyonun kitleler üzerindeki etkileri açısından oldukça önemlidir. Radyo, televizyon ve gazeteler (hatta dergiler) toplumun zihinsel kodlarını ve geçmişle olan ilişkisini katı bir biçimde değiştirerek, yeni kültürel modellerin de gündelik yaşamımıza girmesini hızlandırmıştır. Nitekim müzik bu dönüşümün en görünür olgularından biridir. Bu bağlamda özel radyo ve televizyonların 1990 sonrası yayın hayatına girmesi, 24 saat sadece müzik yayını yapan müzik kanallarının (Kral T.V., Genç T.V., Power Türk) kurulması, Türkiye’nin AB üyelik süreci ve internetle tanışması (1993) gibi çeşitli sosyokültürel, teknolojik, ekonomik ve siyasal gelişmeler; 1980’lerde arabesk müzikle çizilen Orta Doğulu ve kadercı kitle imajını 1990’lı yıllarla birlikte genç, dinamik, özgürlükçü ve Batılı tarzda bir toplumsal yapıya bırakmasını sağlamıştır. “90’lı yılların Türkiye’sinde liberalizm dalgası, beraberinde kültürel değişimi de getirmiştir. Dünya genelinde Soğuk Savaş’ın bitmesiyle hızlanan küreselleşme, bu kültürün yayılımını daha etkili

kılmıştır. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra gelen Özal dönemi ile birlikte liberalizm, her alanda dolaşım özgürlüğü iddiasında olurken ticari anlamda da serbest girişimi hızlandırmıştır” (Ümer, 2019, s. 585-605). Dürük; Türkiye’de popüler müzik üretimi ile ilgili olarak yaptığı çalışmada 1990’lı yıllarla birlikte arabesk müziğin pop müzik içerisine karıştığından bahsetmekte ve konuyu tarihsel boyutuyla birlikte şöyle değerlendirmektedir:

1990’lı yıllar, aynı zamanda yaşamın her aşamasında yaşanan karmaşanın Türk popüler müziğinde de etkisini iyice gösterdiği yıllar olur. Popüler müzikte iki ana akım, pop ve arabesk müzik birbirlerinin ve diğer bütün türlerin içine iyice sızar. Türk müziğini oluşturan kaynakların hepsini bir arada kullanarak her kesime hitap edebilecek “sentez” ürünler vermek piyasanın izlediği bir strateji olarak popüler müziği şekillendirir (Dürük, 2011, s. 33-42).

Böyle bir iklimde yeşeren “90’lar Pop”, o dönemin tüm iniş çıkışlarını ve toplumsal ilişkilerini üzerinde taşımakla birlikte müzik piyasası da ekonomik hareketlenmeye paralel hızlanmış ve gelişmiştir. Geleneksel toplum yapısının yeni yeni çözülmeye başladığı 90’lı yıllarda insanların yaşama ve düşünme biçimlerini yeni olanla ikame eden ve radikal bir biçimde dönüştüren medya ise bu süreci kökten uca etkilemiş ve teknolojiyi ve modern yaşamı hayatımıza hızla entegre etmeye başlamıştır. Söz konusu dönemin günümüzde “90’lar Pop” müziği üzerinden yeniden inşa edilmeye çalışıldığını görmekteyiz.

“90’lar Pop”un Netnografik İncelemesi

Daha önce bahsettiğimiz Assmann’ın “tekrarlama” biçimi, birbiri ile ilişkili olayların pekişmesi ve aktarılmasını sağlayan önemli bir unsur olarak 90’lı yıllarda sadece müzik yayını yapan özel radyo ve televizyonlar sayesinde hem görsel hem işitsel anlamda kültürel belleğimize doğrudan etki etmiş ve bugün üzerinde âdeta ortak bir fikirde birleştiğimiz “90’lar Pop” kavramını yaratmıştır. Nitekim “90’lar Pop”, 80’ler kuşağının zihin dünyasında nostaljik sayılabilecek pek çok olguyu da beraberinde getirmiştir. Söz konusu kavramının içeriğindeki anlamları tespit etmek, bu müziğin dinleyiciler nezdinde neden özel bir yer teşkil ettiğini anlamak adına da önemlidir. Aynı zamanda bir dönem müziği olan “90’lar Pop”, tıpkı Yeşilçam filmleri gibi nostaljik bir anlama sahip olmakla birlikte sadece müzikal dinamiklerin ve yeni şarkıcıların varlığıyla değil, aynı zamanda söz konusu dönemin yaşam dinamikleri (toplumsal ve kültürel refah) ve insan ilişkileriyle de yakın ilişkiindedir. Bu bağlamda “90’lar Pop”a nostaljik bir

değer atfeden bugünün dinleyicilerinin bu döneme hangi anlamları yüklediğini ve bu dönem müziğini neden özel bir anlamla sahiplendiklerini tespit etmek amacıyla internet ortamındaki söylem ve düşüncelere yer verilmiştir. “90’lar Pop” listesine yorum yapan ve random örnekleme seçilen 25 kişinin soy isimleri ise kısaltma olarak verilmiştir. “90’lar Pop Karışık Şarkı” listesine yapılan yorumlar tablo hâlinde şu şekildedir:

Tablo 1: Dinleyici Yorumlarını İçeren Tematik Tablo

	İsim	Yorum	Tema
1	Yusuf S. K.	<i>Bu mix ile 90’lar müziklerinin ne kadar kaliteli olduğunu bir kez daha görmüş olduk, dinlerken çocukluk anılarımızı hatırlıyoruz.</i>	Geçmişe özlem
2	Ebru B.	<i>Asla vazgeçemeyeceğim 90’lar Türkçe pop. Bu şarkıları dinleyerek büyüyenlerin yeni nesil şarkılara tahammül etmesi çok zor. Ellerinize kulaklarınıza müzik zevkinize sağlık bu paylaşımı yapan kardeşim.</i>	Müzikalite
3	Eren	<i>Ah 90’lar efsaneydi insanlığın hayatın yaşama zevkinin tavan yaptığı zamanlardı çok özledik.</i>	Geçmişe duyulan özlem ve yaşam kalıplarına vurgu
4	Onur Ç.	<i>O günler mi yoksa bu şarkılar mı güzeldi bilmiyorum ama hissettiklerimiz çok güzeldi. Keşke bir sabah yine o günlere uyanabilsek.</i>	Geçmişe özlem
5	Gizem	<i>Sonuna kadar yüzümden bir tebessümle dinledim. Sanatın sanat olduğu yıllar...</i>	Müzikalite
6	Gülcan K.	<i>90’ların en ama en güzel zamanlarını yaşadım gördüm o zamanlar büyümek istiyorduk şimdi çocukluğumuza dönmek istiyoruz. Konu komşuluk vardı. Herkes birbirine güvenirdi. Korkmadan her kapıyı çalıp su ekmek vs. isteyebilirdik. Akşam geç saatlere kadar korkusuzca oynardık çünkü kimse kimseye kötü gözle bakmazdı. Bir ip bir top olsun yeterdi bize biz yokluğu iyi bilirdik. Şimdiki nesil gibi doyumsuz değildik.</i>	Geçmişe duyulan özlem
7	Sema Ç.	<i>İyi ki seksen yılında doğup doksanlarda genç oldum 42 yaşındayım şuan tüylerim diken diken bunları dinlerken sokakta oyun oynayarak büyüyen şanslı nesil iyi ki varız yaa...</i>	Geçmişe duyulan özlem
8	Zehra H.	<i>90’ların bir tane boşu yok hepsi birbirinden değerli yıllar ve şarkılar milyon yıl geçse de dinlemeye devam...</i>	Müzikalite ve geçmişe özlem
9	Ozan D.	<i>1982 doğumlu biri olarak, çocukluğu da, gençliği de iyi ki 90’lar ve 2000’ler de yaşamışım diyorum. Komşuluğun ne olduğunu bilen bir nesilden şimdilerdeki yozlaşmış zamana gelmenin acısını yaşıyorum. Herkes tüketme derdinde.</i>	Geçmişe duyulan özlem ve mevcut düzene karşı tepki.
10	Zeynep Ç.	<i>90lar bir efsanedir şarkıları, dizileri, insanları...</i>	Geçmişe

		<i>Bizi güzel günlere götürdüğünüz için teşekkürler.</i>	duyulan özlem
11	Leyla:	90'larda gerçek çocukluk yaşandı ve sonraki nesillere nasip olmadı. Sokakta özgürce akşam ezanına kadar oynardık kimse taciz etmezdi annemiz babamız endişelenmezdi. Terli terli eve gelirdik annemiz biraz kızardı sonra hazır sofraya otururduk. O Pazar akşamı banyoları ütülemiş mavi önlük beyaz dantelli yakalarım annemin saçlarını örüp göndermesi. Televizyon gündüz bizim akşam büyüklerini o hayal kurmayı öğreten dizileri izler gece tavana bakıp hayal kurardık instagram tiktok yoktu çamur taş misket top vardı.	Geçmiş duyulan özlem, güçlü sosyal ilişkiler
12	Abdullah D.	Özgün müziğin yapıldığı, tüm sanatçıların birbirine saygı duyduğu, enflasyonun düşük olduğu, sokakların güvenli olduğu, 25 kuruşluk dondurmayla mutlu olunabildiği yıllardı...	Geçmiş duyulan özlem ve ekonomik refah vurgusu
13	Hakan K.	Birbirine benzemeyen şarkılar yapılmış olması, şuan yapılan müziğe nazaran en dikkat çekici özelliğidir bu jenerasyonun.	Özgün müzikler ve müzikalite
14	İbrahim K.	90'lar unutulmaz lise döneminin en çarpıcı ve yeri doldurulamaz en anlamlı, sadeliğin saflığın ve her çıkan albümün, klbin ayrı ayrı heyecanı ile dolu yıllarıydı. İnsan hüzünleniyor bu günümüze bakıp geçmişteki bu eşsiz eserleri dinleyince. Güzel yıllardı.	Geçmiş yaşam kültürüne duyulan özlem
15	Erdi Ö.	90'lı yılları o kadar özledik ki keşke şimdiki imkânların hiç biri olmasaydı da o günlerde kalsaydık. Yaşanılan her şeyin bir anlamı ve tadı vardı hiçbir şey sahte ve anlamsız değildi . Ben şahsen çok şükür iyi ki görmüşüm 90'lı yılları şuan 37 yaşındayım emin olun bir daha dünya 90'lı yıllardaki gibi asla güzel olmayacak her gün daha da kötüye gidiyor .	Geçmiş yaşam kültürüne duyulan özlem ve mevcut düzene karşı tepki.
16	Ayşe	Ah gençlik yılları bee.. En güzel, temiz, kaliteli zamanlarmış...	Geçmiş yaşam kültürüne duyulan özlem
17	Serhat T.	90'lı yıllar dünyanın ve hayatımızın en güzel günleriydi keşke bir zaman makinesi olsa da geri dönsek keşke!	Geçmiş yaşam kültürüne duyulan özlem
18	Bayram T.	1965 doğumluyum. Ülkenin her türlü ve halini gördüm ama hiç 90'lar kadar iyisini görmedim	Geçmiş yaşam kültürüne duyulan özlem
19	Mustafa D.	Saygının, sevginin ne demek olduğunu bilen. Komşuluğu, akrabalığı, arkadaşlığı yaşayanlara. Siyah, mavi önlük giyenlere. Mahallenin kızını korumak için dayak atıp, dayak yiyenlere. Patates kızartması yemek için, sobanın başında banyo yapmak için Pazar gününü bekleyenlere. Siyah beyaz TV de çizgi film seyretmek için sabahın köründe uyananlara.	Geçmiş yaşam kültürüne duyulan özlem, güçlü sosyal ilişkilere
20	Elif K.	Bu şarkıları dinledikçe o dönemlerdeki mutlu	Geçmiş yaşam

		<i>zamanlarım aklıma geliyor resmen mutluluğun adı 90'lar</i>	kültürüne duyulan özlem
21	Engin A.	<i>Hayattaki tek şansımı 90'lı yıllarda yaşamak olarak kullandım</i>	Geçmiş yaşam kültürüne duyulan özlem
22	Hakan K.	<i>Bir neslin kendisini, aşklarını, okul yıllarını, yürüdüğü yolları, yazları, kışları, belki de yediği turşuyu bile hatırlatan şarkılar bunlar. Güzel olan şarkılar mı yoksa anılarımız mı bilmiyorum ama yaşadığı duyguyu yaşayıp geçmek en iyisi galiba.</i>	Geçmiş yaşam kültürüne duyulan özlem
23	Soft G.	Yüzyıl içindeki en iyi, en kıyak kuşak . Hem eski hem yeni olmak demek. Biraz gözü açık bir 80'li, yüz yıllık nesil kültürünü bir porsiyonda almış demektir. Mahalle çeşmelerinden su içmek, bayramları ipe çekmek demek. Bakkala gitmenin, sokakta oynamanın, harçlık toplamanın geçerli sayıldığı, Havuç'un olmadığı yıllar demek... Her şeye rağmen temiz ve el değmemiş bir hayat demek	Geçmiş yaşam kültürüne duyulan özlem
24	Kenan B.	90'lı yıllar hep güzeldi dostluk, komşuluk, arkadaşlık daha başkaydı akşam olunca saklambaç oynamak ne sarardı.	Geçmiş yaşam kültürüne duyulan özlem
25	Özgür K.	2000'lerde kültürel anlamda geriye gittiğimiz için hala 90'ları dinliyoruz.	Geçmişe duyulan özlem

Çalışmanın bakış açısını güçlendirmek adına; dönemin bizzat aktörleri olarak Çelik Erişçi ve Ahmet Akkaya'nın (Ah Canım Ahmet) yanı sıra günümüzde müzik piyasasının nabzını tutan önemli Dj'ler, 90'lar Pop'un kitleler üzerinde bıraktığı etkinin sebeplerini ise şöyle açıklamışlardır (URL 2):

Tablo 2: Müzik Üreticilerinin ve İşletmecilerinin Yorumlarını İçeren Tematik Tablo

İsim	Meslek	Yorum	Tema
Naim D.	Müzik Yazarı	"Nostalji dalgası durmak bilmez. Sıra 90'larda demek ki. Sebep de hep aynıdır. Bugün mutsuzsak eğer, düne sığınma dışında yol kalmıyor önümüzde. Aslında var da, zor yollar. Bu ise kolay. Kaç, eğlenmene bak, unut..."	Mutsuzluk ve geçmişe duyulan özlem.
Çelik E.	Şarkıcı ve aranjör	Günümüzde tüketim ideolojisinde, maddeye bağımlılıkta doruk noktası yaşanıyor fakat ruhtan eser yok. Herkes ruhunu arıyor. Geçmişe özlem dediğiniz nokta doğru. Türkiye üzerinden anlatırsak bugün pop yapan gençlere yetersiz demek onlara haksızlık olur çünkü emek veriyorlar ancak yaptıkları müzik insanların özlemlerini gidermeye yetmiyor diyebiliriz belki.	Geçmişe özlem duyma
Murat A.	Zorlu	Nostaljinin kültür sanatta süregelen döngünün	Müzik

	PSM Genel Müdürü	içinde olduğunu düşünüyorum. Belli akımların zamanla yeniden popüler olması, hem endüstrinin kendi sistemi içinde sosyoekonomik canlılık yaratmasını hem de güncelle yeniden yorumlanmasını sağlıyor. 90'lar Türkçe pop da benzer bir süreçten geçiyor. Türkiye'de en kapsayıcı kitleye sahip olan müzik türlerinden biri. Dolayısıyla farklı zamanlarda yeniden popüler olması bir noktada kaçınılmaz.	endüstrisinin satış stratejisi
Ahmet A.	Şarkıcı ve aranjör	İyi müzisyen, iyi yorumcu 20, 30 yıl önden gider. Müzisyen, aranjör ve yapımcıların bu resmi daha iyi okumaları gerektiğini düşünüyorum. Samimi, iyi işler çıkmıyor. İşte 90'lara dönüşün sebebi bu. Yeni şarkılarda bakıyorum intro bile yok. Yeni çağın getirdiği eksilen duygular var. En büyük eksiklik duygu neredeyse yok. İnsan duygudan düşünmeden oluşan bir varlık. Bu bütünlükte şahane melodiler, şahane hikâyeler yazılmazsa eskiye özlem duyulur. O nedenle '90'lar kafası' adında bir proje hazırladım.	Geçmişe duyulan özlem ve kaliteli müzik üretimi
Hakan K.	Dj.	Ben Çelik'le konuştum. 'Neden 90'lar pop müziğine böyle bir geri dönüş var' dedim. 'Biz 90'larda toplum olarak daha mufluyduk ' dedi. Gerçekten baktığımızda öyle olabilir. 90'lara baktığımızda pop müzik yeni patlıyordu ve ciddi yatırımlar yapılıyordu. Bunların geri dönüşü de olabiliyordu. Çok iyi aranjör, söz yazarı ve bestecilerle çalışılabiliyordu. Örneğin Sibel Alaş'ın 'Adam' şarkısı o dönemin inanılmaz rakamlarıyla yapılan bir video klipe karşımıza çıkmıştı. Nitekim Burak Kut'un 'Yaşandı Bitti Saygısızca' şarkısının klibi Los Angeles'ta çekildi. Tarkan da Amerika'da klip çekiyor burada geri dönüşünü alabiliyordu. CD'ler, kasetler çok fazla satılıyordu. 99 yılındaki deprem, 2000, 2001 yılındaki ekonomik kriz derken biraz sarsıntıya uğradı. 2000'li yıllarla daha farklı kitlelere hitap edilmeye başlandı. Çok başarılı işler var evet ama popüler olarak yok	Geçmişe duyulan özlem ve kaliteli müzik üretimi
Şener Ç.	Dj.	"Hep söylerim, 'Geçmiş özlemini hiçbir araç müzik kadar güçlü biçimde uyandırmaz' diye. Bu sebeptendir ki yıllardır düzenlediğim 'oldies party'ler hep rağbet görüyor. İnsanların o yıllarda yaşadığı duygular, olaylar bu müziklerle hatırlanıyor en önemlisi de bu şarkılar hiç eskimiyor. 90'lar Türk pop müziğinin en üretken ve en güzel yılları oldu. O dönemde yapılan şarkıların neredeyse hepsi günümüzde halen ezberlerde.	Bir hatırlama biçimi ve geçmişe duyulan özlem

Sonuç

Youtube platformu üzerinden “90’lar Pop” dinleyicilerinin netnografik verileriyle yapılan bu çalışmadaki bulgular incelendiğinde dinleyicilerin büyük çoğunluğunun bu müziği, estetik veya teknik açıdan değil, 1990’lı yılların yaşam standartlarına, insan ilişkilerine ve ekonomik koşullarına olan özlem üzerinden tanımlandığı tespit edilmiştir. Bu anlamda müziğin bir hatırlama aracı olarak nostaljik bir işlev gördüğü ve insanların dün ve bugün arasındaki ilişkiyi müzik üzerinden kıyaslayarak kurduğu görülmektedir. Bu bağlamda “90’lar Pop”un insanların zihninde psikolojik bir kaçıışı da ifade ettiği söylenebilir. Nitekim yaşadığımız (post)modern çağın kaotik, kalabalık ve çatışma yüklü ortamı; başta ekonomik pek çok sorunu (işsizlik, göç, yalnızlık, kentleşme vb.) beraberinde getirmiş ve insanın sosyal ve psikolojik dünyasında anlam kayıplarına neden olmuştur. Yine yorumlardan hareketle bu dönemle ilgili öne çıkan kavramlar ise; komşuluk, yardımlaşma, ekonomik refah ve güven temelli insan ilişkileridir. Bu ilişkilerde çocukluk ve gençlik yıllarındaki özgür alanlar ve toplumsal anlamda görece ekonomik refahın ve toplumsal güven duygusunun yüksek olduğu vurgusu da öne çıkmaktadır. “90’lar Pop”u yorumlayan üreticiler ise, dinleyicilerin yorumlarına paralel bir biçimde benzer temalara vurgu yapmaktadır. Bu anlamda hem dinleyici hem de üreticilerin 90’lar pop üzerine birleştikleri ana tema ise mutluluk ve özgünlük kavramıdır. Nitekim dönemin üreticileri çalışmaların hem düzenleme (aranjman) hem de söz açısından bugüne kıyasla özgün ve yaratıcı olduğundan bahsetmektedirler.

Bu açıdan çalışmanın önemli kavramlarından biri olarak karşımıza çıkan nostalji; kişinin geçmişle kurduğu ilişkide duygusal anıların metaforik anlamda zihinsel mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. J. Assman’ın (2015) “kültürel bellek” kavramı, toplumların geçmişleriyle ilgili anıları ve tecrübelerini canlı tutan bir kavram olduğundan bahsederek müziğin bir hatırlama aracı olarak kullanılabilirliğini vurgulamıştır. Bu anlamda çalışmanın bulguları bu kavramı güçlü bir şekilde ispatlamaktadır. Bu dönemin dinleyiciler tarafından yukarıda özetlenen nedenlerden dolayı o dönemin günümüz penceresinden bakıldığında “daha değerli ve özel yıllar” olduğu ön kabulünden hareketle “90’lar Pop”un âdeta yakın tarihe ait modern bir mite dönüştürüldüğü de söylenebilir.

Araştırmanın Etik Yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Araştırmada, internet ortamındaki katılımcılar tarafından açık erişim kaynaklı paylaşımların kullanılması ve bu paylaşımların kişisel bilgiler içermemesi sebebiyle çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

Kaynakça

- Assmann J. (2015), *Kültürel bellek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bengi, D. (2022). *60’lı yıllarda Türkiye: sazlı cazlı sözlük*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cambazoğlu, C. (2009). *Kentin türküsü: Anadolu pop-rock*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Çerezcioglu, A. (2013). Popüler müzik ve gündelik yaşam deneyimi, *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, 19(75), 159 – 172.
- Dürük, E. F. (2011). Türk popüler müzik üretimi ve ürünlerindeki karma yapıyı hazırlayan toplumsal ve müziksel etkenler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 33-42.
- Demir, F. O. (2008). Pazarlamanın nostaljik oyunu: retro markalama. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 33, 43-54.
- Erdoğan, G. (2018). *Müzikolojide kültürel yaklaşımlar ve müzik kültürü üzerine eskizler*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Frith, S. (2003). Music and everyday life. In *The cultural study of music* (Ed. Marvin Clayton, Trevor Herbert, Richard Middleton). New York: Routledge.

- Hepkenar, İ., & İnceel S, (2020). MuĖlak Şarkılar: 90'lar türk popüler müziğinde queer temalar nerede? *ViraVerita E-Dergi*, 11, 46-68.
- Kaplan A. (2008), *Kültürel müzikoloji*. İstanbul: BaĖlam Yayıncılık.
- Köse H., & Aydın H. (2020), Medyatik popüler kültürde "nostalji": kültürel doyum üzerine bir inceleme, *Folklor Edebiyat Dergisi*, 26(4), 757-779.
- Küçükkaplan, U. (2016). *Türkiye'nin pop müziği*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MeriÇ, M. (2020). *Türkçe sözlü hafif batı müziği: pop dedik*. İstanbul: İletifim Yayınları.
- Otay Demir, F. (2016). Pazarlamanın nostaljik oyunu: retro markalama *İstanbul Üniversitesi İletifim Fakültesi Dergisi*, 33, 29-41.
- zblk T., & Dursun Y. (2005), Pazarlama araştırmalarında paradigmal dönüşüm ve etnografinin dijital evrimi: netnografi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 46, 227-247.
- Stokes, M. (2012). *Ařk cumhuriyeti, Türk popüler müziğinde kültürel mahrem* (ev. Hira DoĖrul). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ömer, E. (2019). Nostalji perdesi ve geçmiři inşa etmek. *Sinefilozofi Dergisi*, zel Sayı, 585-605.
- Sedikides C., & Wildschut T. (2018). Finding meaning in nostalgia. *Review of General Psychology*, 22(1), 48 – 61.
- Taşbaşı, K. (2004), *Görüntünün müziği müziğin görüntüsü; Türkiye'de 1990 sonrası müzik endüstrisi ve görüntü* (Derleyen: Cem Pekman-Barış Kılıçbay). İstanbul: Pan Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

- URL 1: <https://www.youtube.com/watch?v=Ow3A7hg0EeU> (Erişim Tarihi: 04.01.2023)
- URL 2: <https://www.diken.com.tr/90lar-turkce-pop-sarkilari-neden-trend-oldu/>

“90s Pop” As a Remember Tool a Netnographic Review

Extended Summary

Turkish popular music history; From the beginning of the 20th century; It appears in different genres, taking names such as jazz, canto, tango, arrangement, Anatolian pop/rock, arabesque and “90s pop”. Although it is a mistake to classify the past as a “period” in terms of historical continuity, “90s Pop” among the music genres mentioned above can be read as a part of the culture in Turkey's modernization adventure as a period music. The 1990s, when it was called “90s Pop”; It is important because it is a transition period that includes many different paradigms in socio-cultural, economic and political terms. In this respect, it is important to try to understand the “90s Pop” music that “people remember with longing today” through the eyes of the listeners and those who lived the period themselves. However, it is not fully understood what elements this longing (in other words, this nostalgic attitude) consists of and why people attribute a special value to the music of this period. The main purpose of this study is to reveal how the music of this period, which is marked as “quality” in the minds of the listeners as “90s Pop”, which is still listened to and played in various entertainment venues, went beyond a nostalgic attitude and turned into a “memory place”.

This article, which is handled within the framework of qualitative research; Although it has been handled with the netnographic (also called cyber ethnography) method, which is also defined as the digital evolution of ethnography; It includes the descriptive analysis of the data obtained as a result of document review and source scanning. Netnography is an important method for us to understand the emotions, thoughts and reactions of listeners (and therefore consumers) who have adapted to virtual environments. As a matter of fact, as a result of the digitalization of music, the intense participation of the religious audience in these digital environments brings netnography to an even more important position in today's research. A netnographic research has three types of data collection techniques. These are archival data, provided data, and fieldnote data. In this study, the type of data called “archival data”, which is already available in the online environment and obtained by copying without any participation of the researcher, is included (Kozinets, 2010 as cited in: Özbuluk & Dursun, 2015 p. 235). In this context, mass comments and articles on Youtube platforms have been taken into account in order to determine what makes “90s Pop” valuable and how people attach special importance to this period. The interpretations made under the music of the mentioned period were selected with the random sampling model and a sample group of 25 people was formed and these comments were included in the findings section of the study. The content of the listeners' thoughts on the music of this period was determined by making thematic coding within the scope of content analysis. Comments, on the other hand, are a mixed list that comes up with 12.2 thousand subscribers and 6.7 million listens/views when searching with the keywords “90s Turkish Pop” on Youtube.

In the study, first of all, the history of popular music in Turkey will be briefly mentioned and various evaluations will be made about the socioeconomic processes that prepared the “90s Pop”. Afterwards, the section containing the main findings of the article will be examined with thematic analysis. In this context, as a

result of netnographic studies and observations in social media, based on the comments made under the 90s Pop lists on Youtube channels of a significant number of (listening) audiences and the listening rates of the songs; The longing for 90s Pop and the notions attributed to this genre will be tried to be explained.

When the findings of this study, which was conducted with the netnographic data of “90s Pop” listeners on the Youtube platform, were examined, it was determined that the majority of the listeners defined this music not in terms of aesthetics or technique, but through the longing for the living standards, human relations and economic conditions of the 1990s. In this sense, it is seen that music has a nostalgic function as a means of remembrance and people establish the relationship between yesterday and today by comparing them through music. In this context, it can be said that “90s Pop” also expresses a psychological escape in people’s minds. As a matter of fact, the chaotic, crowded and conflict-laden environment of the (post)modern age; It has brought along many economic problems (unemployment, migration, loneliness, urbanization, etc.) and has caused loss of meaning in the social and psychological world of human beings. Again, based on the comments, the prominent concepts related to this period are; neighborhood, cooperation, economic welfare and human relations based on trust. In these relations, the emphasis on free spaces in childhood and youth, and the high level of social security and relative economic well-being in the social sense comes to the fore. The producers who interpret “90s Pop”, on the other hand, emphasize similar themes in parallel with the comments of the listeners. In this sense, the main theme that both listeners and producers unite on 90s pop is the concept of happiness and originality. As a matter of fact, the producers of the period mentioned that the works were original and creative compared to today, both in terms of arrangement (arrangement) and words.

In this respect, nostalgia, which is one of the important concepts of the study; It appears as a metaphorical mental space of emotional memories in a person's relationship with the past. J. Assman's (2015) concept of “cultural memory” emphasized that music can be used as a means of remembering by mentioning that it is a concept that keeps the memories and experiences of societies about their past alive. In this sense, the findings of the study strongly prove this concept. Due to the reasons summarized above by the listeners of this period, it can be said that “90s Pop” has been transformed into a modern myth of the recent history, based on the presumption that that period was “more valuable and special years” when viewed from today’s window.